

2208

સંસ્કૃત

169

ગૃ

(186)

नेमिविज्ञानग्रन्थमाला. रत्न ५

॥ करुणरसकदंबकं ॥

पाइओ खंडो १

टिप्पणग-आमुह-पासंगिअविभूसिओ ।

संगाहगो संपादगो अ

विस्सविक्खाय-जुगप्पवर-सासणप्पभावग-तिथोद्धारग-जइणायरिअ-
सिरिविजयनेमिसूरीसरपट्टालङ्कार-परमपुज्ज-समयण्ण-सन्तमुत्ति-
गुरुपायविजयविन्नाणसूरीसचरणसरोजचञ्चरीग-सिद्धन्तमहोदहि-
पाइअसाहिच्चगुरुउवज्झायकत्थूरविजयगणी ।

पयासगो

राजनगरनिवासी संघवी जीवणभाई छोटालाल

डोशीवाडानी पोळ : अहमदाबाद.

वीरसंवच्छरं
२४६७ }

पढमा आवित्ती

{ विक्रमवरिसं
१९९७

मुलं रु. १-८-०

प्राप्तिस्थान

१ शा. चंदुलाल उमेदचंद रायचंद मास्तर

ठे० पांजरापोळ,

अमदाबाद.

२ शा. गुणवंतलाल जेचंदभाई

ठे० गोपीपुरा, चांछागली,

सुरत.

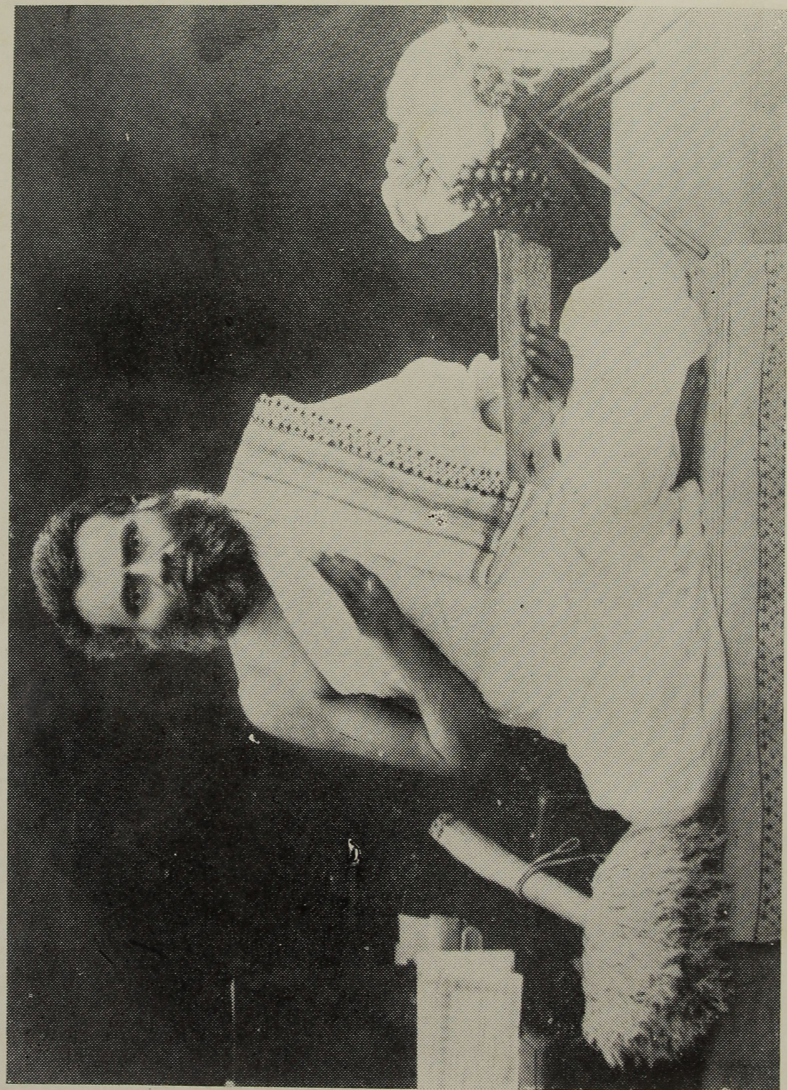
मुद्रक

मूलचन्द किसनदास कापडिया

‘ जैनविजय ’ मुद्रणालय, गांधीचोक,

सुरत.

सर्वतंत्रस्वतंत्र-जगद्गुरु-शासनसम्राट्-सूरिचक्रचक्रवर्तितपागच्छाधिपति-प्रौढप्रभावशालि-भट्टारकाचार्य महाराजश्री विजयनेमिसूरीश्वरः

भूरिभूपालसदुबोध-दायिनं भवितायिनम् । नौमि श्रीनेमिसूरीशं, प्रौढसाम्राज्यशालिनम् ॥ १ ॥

॥ संपणामपत्तिगा ॥

चरमतिथयरसिरिवद्धमाणजिणवरवइविज्जमाणसासणस्स
पभावगाणं तिथोद्धारगाणं भट्टारगजइणायरियाणं
पगुरुपायसिरिविजयनेमिसूरीसराणं
अणेगगुणगणालंकारेहिं
अक्खित्तो समाणो हं
कत्थूरविजयो
ताणं सूरीससेहराणं सुहलक्खणंकिअकरकमलमज्झंमि
इमं करुणारसकदंबकनामगं गंथरयणं
संपणामेमि सप्पणयं ।

આમુખ

કરુણરસકદંબક નામનો આગ્રંથકોષ એક જ કર્તાની સ્વતન્ત્ર કે આખંડ રચના નથી. એ તો વિવિધ જૈન કર્તાઓના ગ્રંથોમાંથી ઉદ્ધારાયેલી અને મુખ્યત્વે 'કરુણ' રસને પોષતી નાની મોટી ૧૨૯ કૃતિઓના સંગ્રહરૂપ છે. આ કૃતિઓ પૈકી ૧૮૫ કૃતિઓ પાઘય (સં. પ્રાકૃત) ભાષામાં અને ૪૪ કૃતિઓ સંસ્કૃત ભાષામાં છે. આ પ્રત્યેક ભાષાની કૃતિઓ માટે એકેક પૃથક્ ખંડ રચાયેલો છે. એ બંને ખંડને અનુક્રમે “પાદ્મો સ્તંભો ૧” અને “સંસ્કૃતઃ સ્તંભઃ ૧” એવાં નામ અપાયાં છે. આગળ ઉપર આ પદ્ધતિએ બીજી પાઘય અને સંસ્કૃત કૃતિઓ સંગ્રહવાની પ્રસ્તુત ગ્રંથના સંગ્રહકારોની ઇચ્છા હોવાથી તેમણે આ એકનો અંક આપ્યો છે. પાઘય ખંડમાં જે ૮૫ કૃતિઓ છે તે પૈકી ૧, ૩, ૧૨, ૧૩, ૧૫-૨૦, ૨૮, ૩૦, ૩૩, ૩૬ અને ૪૧ ગદ્યમાં છે, અને ૪-૧૧, ૨૧-૨૫, ૩૪, ૩૫, ૩૭-૪૦, ૪૨, ૪૩, ૪૫, ૪૭, ૪૮, ૫૦-૭૭ અને ૭૯-૮૫ પદ્યમાં છે, અને બાકીની ઓછેવત્તે અંશે ગદ્ય અને પદ્ય બંનેમાં છે. આ કૃતિઓ એક રીતે વિચારતાં લગભગ ઇ. સ. પૂ. ૫૫૦ થી ઇ. સ. ૧૨૭૦ ના ગાળામાં રચાયેલી છે. સંસ્કૃત ખંડની ૪૪ કૃતિઓમાંથી ૮, ૧૦ અને ૪૩ મી બાદ કરતાં બાકીની પદ્યમાં છે. આઠમીનો લગભગ અડધો ભાગ ગદ્યમાં છે, દશમીનો મોટો ભાગ ગદ્યમાં છે, અને ૪૩મી નો મોટો ભાગ પદ્યમાં છે. જૈન પરંપરા પ્રમાણે આ સંસ્કૃત કૃતિઓ લગભગ ઇ. સ. ૪૨૦ થી ઇ. સ. ૧૬૪૦ના ગાળામાં રચાયેલી ગણી શકાય. આ બંને ભાષામાં રચાયેલી કૃતિઓની સ્વિશેષ વિગતોમાં અહીં ન ઉતરતાં આ ખંડોના સંગ્રાહકો વિષે હું બે બોલ કહીશ.

૧ આ ૮૫ કૃતિઓમાંની ૨૯ મી કૃતિમાં અવતરણ રૂપે એક સંસ્કૃત પદ્ય છે. એ સિવાયનો તમામ ભાગ પાઘયમાં છે.

૨ આ માટે જુઓ પૃ. ૧૨-૨૪ અને સંસ્કૃત ખંડનો પરિચય.

સંગ્રાહક—પાઠ્ય ખંડના સંગ્રાહક અને સંપાદક ઉપાધ્યાય શ્રીકસ્તૂરવિજયગણિ છે. તેઓ સુપ્રસિદ્ધ જૈનાચાર્ય શ્રીવિજય-નેમિસૂરિના શિષ્યરત્ન શ્રીવિજયવિજ્ઞાનસૂરિના શિષ્ય થાય છે. તેમનો પાઠ્યનો અભ્યાસ પ્રશંસનીય છે. વિશેષમાં તેઓ સંસ્કૃતના પણ પ્રકૃષ્ટ વિદ્વાન છે. સંસ્કૃત ખંડના સંગ્રાહક મુનિ શ્રીશુભકંઠરવિજય છે. તેઓ આ કસ્તૂરવિજયજીના પ્રશિષ્ય થાય છે.

ઉદ્દેશ—ભારતીય સંસ્કૃતિના શ્રમણ-સંસ્કૃતિ અને બ્રાહ્મણ-સંસ્કૃતિ એમ બે સ્થૂલ ભેદો પડાય છે. તેમાં શ્રમણ-સંસ્કૃતિને જન્મ આપવામાં, એને પોષવામાં અને એનો વિકાસ સાધવામાં જૈન મહર્ષિઓએ પાઠ્ય, સંસ્કૃત વગેરે ભાષામાં અનેક ગ્રંથો રચી પોતાનો વિશિષ્ટ ક્ષણો આપ્યો છે. તેમ છતાં કેટલાયે પ્રખ્યાત અજૈન સંસ્કૃતજ્ઞો એ ક્ષણાત્ની વિવિધતા અને વિશાળતાથી અ-પરિચિત બેવાય છે તો તેમનું આ તરફ લક્ષ્ય ખેંચાય તે માટે વાનગી રૂપે આ કનુણસંપાદક સંગ્રહ ઉપસ્થિત કરાયો છે.

કનુણતાનાં કારણો—એ વાત તો સુવિદિત છે કે ન્યાં સુધી દેહ છે ત્યાં સુધી દુઃખ છે. મનુષ્યને દેહ છે. એટલે એને શારીરિક અને માનસિક દુઃખ હોવાનો પૂરેપૂરો સંભવ છે. અમુક મહર્ષિઓને બાદ કરતાં આ આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિથી ગ્રસ્ત દુનિયામાં રહેલા દરેક માણસને ઇષ્ટનો વિયોગ અને અનિષ્ટનો સંયોગ સાથે છે. પોતાનાં સર્ગાવહાલાં કે ઓળખીતાંપાળખીતાં પૈકી કાંઈના વિરહ કે દેહોત્સર્ગ કે તેમને આવી પડેલું સંકટ અથવા તો પોતાનું અધઃપતન જીવનને કનુણ બનાવે છે. એવી રીતે ઇષ્ટ વસ્તુની અપ્રાપ્તિ અને અનિષ્ટ વસ્તુની સંગતિ પણ કનુણતા ઉપસ્થિત કરે છે. આ પ્રમાણેનાં કનુણતાનાં ઉત્પન્ન કરનારાં વિવિધ કારણો અને ખાસ કરીને ઇષ્ટ જનતાનો કે વસ્તુનો સ્થાયી કે અસ્થાયી વિયોગ કવિઓને વિલાપાત્મક કૃતિઓ રચવા પ્રેરે છે. આવી

સ્થિતિ આપણા ભારતવર્ષમાં અને અન્યત્ર પણ પ્રવર્તે છે. આમ હોવાથી આપણને આ દેશના કવિઓને સાથે સંસ્કૃત, પામય શુજરાતી વગેરે ભાષામાં રચાયેલી આવી કૃતિઓ ઉપલબ્ધ થાય છે. ઇંગ્લેન્ડ વગેરે દેશોમાં ઇંગ્લિશ (અંગ્રેજી) વગેરે ભાષામાં એવી કૃતિઓ છે. આ વિષયના વિશુદ્ધીકરણની સુગમતા માટે હું અંગ્રેજી કૃતિઓ પ્રથમ વિચારીશ.

કરુણપ્રશસ્તિઓ—અંગ્રેજીમાં વિવિધ કરુણપ્રશસ્તિઓ છે. એને એલેજી (¹Elegy) કહેવામાં આવે છે. એમાં રૂપેનસરદાર ઇ. સ. ૧૫૮૬માં સર ફિલિપ સિડનિને ઉદ્દેશીને એક કરુણપ્રશસ્તિ નામે “Astrophel” રચાયેલી છે. વળી એ અંગ્રેજી ગ્રંથકારે ઇ. સ. ૧૫૮૧ માં ડગલસ હાવર્ડ (²Douglas Howard)ને ઉદ્દેશીને Daphnaida રચેલી છે. મિલ્ટને રચેલ લિસિડાસ (³Lycidas) અને શેલિ(Shelley)એ રચેલ એડોનેઇસ (⁴Adonais), સુપ્રસિદ્ધ છે. આ ઉપરાંત ગ્રે (Gray)નું Elegy written in a country churchyard, ટેનિસન (Tennyson)નું In Memoriam, રોબર્ટ બ્રાઉનિંગ (Robert Browning)નું La Saisiaz અને મૅથ્યુ ગ્વાનોર્ડેસ

૧ આ શબ્દ ગ્રીક ભાષાના “Elegion” શબ્દ ઉપરથી હતરી આવ્યો છે. એ શબ્દ ગ્રીક ભાષામાં ‘કરુણકાવ્ય’ના ૭ અર્થમાં વપરાતો ન હોતો-ગ્રેમ અને શૌર્યનાં તત્ત્વો પણ એ જાતનાં કાવ્યમાં જોવાતાં, પરંતુ અંગ્રેજીમાં અસુક પ્રકારના કરુણકાવ્ય માટે જ આ શબ્દ વપરાય છે.

૨ આ કૃતિ દ્વારા મિલ્ટને પોતાના પ્રિય મિત્રના મરણની નોંધ લીધી છે.

૩ કીટ્સ (Keats)નું ઇ. સ. ૧૮૨૧ ના ફેબ્રુઆરીમાં મરણ થયું. શેલિ અને કીટ્સ એ બે કંઈ અંગત મિત્રહતા નહિ, પણ એક ખીબની વિદ્વતાથી પરિચિત હતા. એ ઉપરથી શેલિએ આ વિદ્વાન સહચોગીના સ્મરણાર્થે આ કૃતિ રચી. એમાં આહવાહન, કુદરતની સમવેદનક શોક કરનારાઓનું સરખસ ઇત્યાદિ હકીકતોને સ્થાન અપાયું છે.

(Mathew Arnold)નું Thyrsis એ કાવ્યે પણ એક જાતની કનુણપ્રશસ્તિઓ છે.

આ કનુણપ્રશસ્તિઓનો ઇતિહાસ વિચારતાં એમ જણાય છે કે સિસિલિ(Sicily)ના Theocritus, Bion અને Moschus જેવા ગ્રીક કવિઓએ ઇ. સ. પૂર્વેના ત્રીજા શતકના લગભગ પૂર્વાર્ધમાં ગોપકવ્ય(pastoral poem)ને એક પ્રકારના કલાત્મક (artistic) કાવ્યનું રૂપ આપ્યું. ત્યાર બાદ વર્જિલ (Vergil) દ્વારા આ સિસિલિના કવિઓની કૃતિઓનું સ્વરૂપ ઇટાલિમાં હિંતુર્યું અને એણે એનું જે સ્વરૂપ ઘડ્યું તે ઉપરથી રપેન્સર અને બીજા અંગ્રેજી કવિઓએ પોતાની કૃતિઓનું સ્વરૂપ યોગ્યું. આ ઉપરથી જોઈ શકાશે કે અંગ્રેજી કનુણપ્રશસ્તિઓનું મૂળ સિસિલિના પૂર્વોક્ત ગ્રીક કવિઓની કૃતિઓ છે.

કનુણપ્રશસ્તિઓની રચનામાં પણ અન્ય કાવ્યોની જેમ કવિ-સમયને સ્થાન છે. એ સુએબ્ય કવિને બધનરૂપ ન નીવડતાં એક હિંતમ સાધનની ગરજ સારે છે. એ વાત આપણે Adonais દ્વારા સારી રીતે જોઈ શકીએ છીએ.

ગુજરાતી—કવિ દલપતરામે કૌખંસવિરહ, મમસ્ત કવિએ ક્લાપિન્દ્રહ, પ્રો. નરસિંહરાવ લોળાનાથે સ્મરણસંહિતા અને કવિ ખખરદારે દર્શનિકા રચેલ છે. વિશેષમાં પ્રેમાનંદ વગેરે કવિઓની કૃતિઓમાં વિલાપાત્મક ખંડેર ઉપલબ્ધ થાય છે. આ અને આવી બીજી કૃતિઓ કનુણ રસને ઓછેવત્તે અશે પોષે છે. સ્મરણસંહિતા એ ચિન્તનાત્મક કનુણપ્રશસ્તિ છે અને એ In Memoriam ના આદર્શાદિને અનુ-

૧ આ બધી એક જ વર્ગની હોવા છતાં એમાં કેટલીક વિશિષ્ટતાઓ છે. એના જિજ્ઞાસુએ સ્મરણસંહિતાના પ્રો. આનંદશંકર બાપુભાઈ ખુવકૃત ઉપોદ્યાતનાં પૃ. ૫-૭ જોવાં.

૨ ઇટાલિની દક્ષિણે આવેલો એક દાણ.

૩ એમનું ખરું નામ ત્રિભુવન પ્રેમશંકર છે.

સરે છે. એને Elegy ગણવામાં આવે છે. મરણને ઉદ્દેશીને કરાતા શોકના ઉદ્દગારને દૂઃકામાં સંગીતકલ્પ કાવ્ય રૂપે રજુ કરાય તે એ કાવ્ય એક રીતે Elegy ગણાય; અને એ રીતે વિચારતાં આપણા રાજા-મરસિયા પણ આ નામને ચરિતાર્થ કરે છે.

સંસ્કૃત—સંસ્કૃત ભાષામાં કરુણપ્રશસ્તિ તરીકે સૌથી પ્રાચીન કૃતિ કઈ છે તેનો નિર્ણય કરવો મુશ્કેલ છે. ઋગ્વેદમાં એનું બી જોવાય છે. રામાયણ અને મહાભારતમાં એ બી વધારે પલ્લવિત બને છે અને એનું વિકસિત સ્વરૂપ કવિ કાલિદાસે રચેલા રઘુ-વંશ (સ. ૮)માં અનવિલાપ રૂપે અને કુમારસમ્ભવ (સ. ૪)માં રતિવિલાપ રૂપે નજરે પડે છે. જગન્નાથ ભામિનીવિલાસમાં કરુણવિલાસ આપ્યો છે. એવી રીતે આ વીસમા સંક્રમાં ચર્ચા ગયેલા રંગાચાર્યે અપત્નીવિરહ રચ્યો છે.

આ પદ્યાત્મક કૃતિઓ ઉપરાંત ગદ્યમાં પણ વિલાપો છે. જેમકે બાણકૃત કાદંબરમાં પુંડરીકનું મરણ થતાં તેને ઉદ્દેશીને મહા-શ્વેતા વિલાપ કરે છે અને કપિંજલ પણ પુંડરીકને અનુલક્ષીને વિલાપ કરે છે.

આ તો વૈદિક ધર્માનુયાયીઓની કૃતિઓની આછી રૂપરેખા છે. જૈન કવિઓએ પણ ભારતીય સાહિત્યનાં વિવિધ અંગો ગીર્વાણ ગિરા દ્વારા પોષતી વેળા કરુણ રસ ઝમાવવામાં પોતાનો ફાળો આપ્યો છે. ઉદાહરણાર્થે આ કરુણરસકદંબકમાં રજુ કરાયેલી

૧-૨ આ બે કૃતિઓ સ્વતંત્ર કાવ્યરૂપ નથી. એ બેમાં કરુણ શોકોદ્દગાર છે એટલે એને 'Elegiac Stanzas' કહેવાય, પણ જેને નિમિત્તે એ શોકોદ્દગાર છે તેના શુણનુવાદ, આત્મનવિલાપના શુણો રસમાં ઉદીપક થાય તે રીતે કરાયેલા છે, કિન્તુ એ શુણનુવાદ પ્રશસ્તિરૂપ નથી એટલે એ બંનેમાંથી એકેને 'Elegy' કહેવાય તેમ નથી. જુઓ સમરણસંહિતાનો ઉપોદ્દ્યાત (પૃ. ૪).

૩ આ કૃતિ લક્ષ્મણ ગણેશ શાસ્ત્રી દ્વારા સંયોજિત Sanskrit Course of Reading (ભા. ૨, પૃ. ૩૩-૩૪)માં ઉપાયેલી છે.

સંસ્કૃત કૃતિઓનો નિર્દેશ કરવો ખસ થશે. જૈન કવિઓએ પણ આવા પ્રયાસ કર્યાનું જોવાય છે. દાખલા તરીકે ‘અધ્યધાપકૃત સૌન્દર્યનન્દ કાવ્યમાં આખો છઠ્ઠો સર્ગ ‘ભાર્યાવિલાપ’ નામે છે.

પાઘય—પાઘય સાહિત્ય સંધિ કવળ જૈનોને જ લાગે વળગે છે એમ નથી; એ સાહિત્યના વિકાસમાં વૈદિક કવિ ભાસ અને કલિદાસ જેવાનો અને પુરુષોત્તમ વગેરે જૈન વિદ્વાનોનો પણ હાથ છે. સામાન્ય રીતે જે નાટકોને સંસ્કૃત નાટકો તરીકે ઓળખાવાય છે તે નાટકોમાંથી ભગ્યે જ કોઈ નાટકમાં પાઘયને સ્થાન નહિ હોય. આવી પરિસ્થિતિમાં પાઘય સાહિત્યમાં પણ કરુણ રસને પોષનારી કૃતિઓ નજરે પડે તો તેમાં કશી નવાહ નથી. બાકી પાઘય ભાષા અને સાહિત્ય તરફ જે અનાદર-ઉપેક્ષા બહુધા દષ્ટિગોચર થાય છે અને એને શીખવવા માટે સંસ્કૃતનો વાહન તરીકે ઉપયોગ થવો જ જોઈએ એવી જે મનોદશા સેવાય છે, તેને લઈને એ પાઘય સાહિત્યનો વિકાસ હુમ્મય છે અને એનું યથેષ્ટ મૂલ્ય આંકવામાં બલભલા બૂલતા જોવાય છે. મને એમ લાગે છે કે પ્રસ્તુત ગ્રંથનો પ્રથમ ખંડ જૈનારને તો પાઘય સાહિત્યના વૈવિધ્ય અને વૈપુલ્યનો ખ્યાલ જરૂર આવશે.

પાઘય ભાષામાં કરુણ રસમાં તરબોળ કરનારી કઈ કઈ કૃતિઓ છે તેનું દિગ્દર્શન પાઘય ખંડ કરાવે છે એટલે અહીં તો હું એટલો જ ઉલ્લેખ કરીશ કે આ ખંડમાં ઉદ્ધૃત કરાયેલી કૃતિઓ ઉપરાંત સુદસણચરિત્ર, ધંભવિહિ, વદ્ધમાણદેસણા મુલાદિ ખીજ પણ અનેક કૃતિઓ આ દિશામાં પોતાનો ફાળો નોંધાવે છે અને એનું સૂચન તો “પાદ્મો સ્વંદો ૧” એ શીર્ષક પણ કહી આપે છે.

કરુણ રસ—આ પાઘય ખંડમાં મુખ્યત્વે ‘કરુણ’ રસને પોષનારી ૮૫ કૃતિઓ છે અને ફવચિત્ર વીસમી જેવી કૃતિ સંકીર્ણ

રસને પણ પોષે છે. જૈનોના એક આગમ તરીકે ગણાતા આહુ-
ઓગદાર (સ. ૧૨૯)માં નીચે મુજબના પદમાં નવ કાવ્ય-રસોનો
નિર્દેશ છે:—

“વીરો સિંગારો અભુઓ અ રોહો અ હોઈ બોદ્ધવ્યો ।

“વેલણઓ વીમચ્છો હાસો કલુણો પસંતો અ ॥૬૩॥”

આ નવ રસમાં ‘કરુણ’ રસનો પણ ઉલ્લેખ છે.

વિશેષમાં આ આગમમાં ‘કરુણ’ રસનું સ્વરૂપ અને એનું
ઉદાહરણ અનુક્રમે નિમ્નલિખિત પદોમાં નળરે પ્રક્ટે છે:—

“પિઅવિપ્પઓગન્નંધવહવાહિવિણિવાયસંભમુપ્પણ્ણો ।

સોહઅવિલવિઅપંમ્હા(શ્મા)ળરુણ્ણલિંગો રસો કરુણો ॥૭૮॥”

“પજ્ઞાયકિલમિઅયં બાહાગયપ્પુઅચ્છિઅં બહુસો ।

તસ્સ વિઓગે પુત્તિયં ! દુલ્લભ્યં તે મુહં જાયં ॥૭૯॥”

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે પ્રિય જનનો વિયોગ, ^૩અધ, વધ,
બ્રાધિ, પુત્રાદિનું મરણ અને ધર્મચક્રાદિની બીક વગેરે સંબ્રમ એ
‘કરુણ’ રસની ઉત્પત્તિનાં કારણો છે; અને શોક, વિલાપ, શ્વાનિ
અને રુદન એ એનાં લિંગ છે.

કાષ્ટ વૃદ્ધા પ્રિયના ત્રિયોગથી સંતપ્ત અનેલી બાળાને કહે છે
કે હે પુત્રી! પ્રિય જનતા ચિન્તનથી નિસ્તેજ અનેકું અને
વારંવાર આંસુઓથી આર્દ્ર અનેલાં નેત્રવાળું તારું મુખ તેના વિયોગથી
દુર્બળ બન્યું છે.

૧ આ રસ સંબંધી કેટલોક ઉદાહરણો મેં ‘વેલણ રસ’ નામના મારા
લેખમાં કર્યા છે અને તે માનસી (વર્ષ ૬, અં. ૧, પૃ. ૧૯-૨૪; માર્ચ
૧૯૪૧)માં પ્રસિદ્ધ થયા છે.

૨ જુઓ પાઠયસદ્મહણ્ણુવ (પૃ. ૧૨૭૦).

૩ આના ઉદાહરણ તરીકે ૩૯ મી કૃતિનો નિર્દેશ થઈ શકે.

૪ આના ઉદાહરણ તરીકે ૩૪ અને ૭૬ મી કૃતિનો ઉલ્લેખ થઈ શકે.

પાઘ્ય ખંડનો પરિચય

કરુણ રસ સંબંધી આ લઘુપોહને વિશેષ ન લખાવતાં હવે હું પ્રસ્તુત ગ્રંથ વિષે થોડોક ઉલ્લેખ કરીશ. આ સંગ્રહાત્મક ગ્રંથમાં અપાયેલી તમામ કૃતિઓના પ્રણેતાઓ ભારતના વિવિધ સંપ્રદાયના અનુયાયીઓ નથી, પરંતુ એક જ સંપ્રદાયના એટલે કે જૈન સંપ્રદાયના છે અને તેમાં પણ વળી તેઓ શ્વેતાંબર મુનિઓ છે.

પાઘ્ય ખંડની પહેલી ત્રણ કૃતિઓ જૈન આગમોમાંથી ઉદ્ભવેલી છે. વિચાહપણ્ણત્તિ એ જૈનોનાં ૧૨ અંગોમાંનું પાંચમું અંગ છે. એને વિચાહપણ્ણત્તિ પણ કહેવામાં આવે છે. એને સામાન્ય જનતા ભગવતીસૂત્ર તરીકે ઓળખે છે. એના કર્તા શ્રમણ ભગવાન શ્રીમહાવીરસ્વામીના ૧૧ ગણધરો પૈકી પાંચમા ગણધર શ્રીસુધર્મસ્વામી ગણાય છે. આ મહાકાવ્ય અંગમાંથી શ્રીમહાવીરસ્વામીના ભાણેજ તેમ જ જમાઇ નામે જમાલિનો દીક્ષાપ્રસંગ ઉપસ્થિત કરાયેલો છે.

(૧) જમાલિ દીક્ષા લેવા માગે છે એ જાણી એમની માતાને આધાત થાય છે, તે મૂર્ચ્છિત બને છે અને કંઈક એન પડતાં તે જમાલિને સમજાવવા માટે છે કે તું તો અમારો એકનો એક પુત્ર છે અને અમે તારા જેવા પુત્રરત્નનો વિયોગ સહન કરી શકીએ તેમ નથી એટલે અમારાં મરણ બાદ તારે દીક્ષા લેવી. આના ઉત્તરમાં જમાલિ મનુષ્યભવની અસ્થિરતાનું પ્રતિપાદન કરે છે. એના પ્રત્યુત્તર રૂપે એમની માતા એમના ઉત્તમ શરીરનું ચિત્ર એમની સમક્ષ રજુ કરી એમને એનો ઉપભોગ કરવા સૂચવે છે. આ સાંભળી જમાલિ મનુષ્યના દેહની મલિનતા અને વિનશ્વરતાનું આગેદુર્ય વર્ણન કરે છે. એમની માતા એના ઉત્તરમાં જમાલિની આઠ સુલક્ષણી પત્નીઓનો નિર્દેશ કરે છે અને તેમની સાથે વિવિધ ભોગ અને ઉપભોગની લહેર ઉડાડવાનું કહે છે. જમાલિ એ ભોગાદિની નિરસારતા ને અનર્થકતા વર્ણવે છે. ત્યાર બાદ એમની માતા એમના પૂર્વજોની ઋદ્ધિનો ઉપભોગ કરવાનું કહે છે. એ સમયે જમાલિ

અનની અસ્થિરતાનું ચિત્ર આલેખે છે. જ્યારે આ પ્રમાણે લાલચો અતાવવા છતાં જમાલિ પોતાના નિશ્ચયથી ડગતા નથી સારે એમની માતા જૈન દીક્ષા એ કંઈ બાલકનો ખેલ નથી, એ તો લેખખંડના જીવ ચાવવા જેવી અને રેતીનો કોળિયો કરવા જેવી વાત છે એમ કહીને જૈન દીક્ષા પાળવી ફટલી કઠણુ છે તેનો નિર્દેશ કરે છે. એ ઉપરથી જમાલિ એવો ઉત્તર આપે છે કે જૈન દીક્ષા કાયરો માટે, નપુંસકો માટે, વિધવા કીડાઓ માટે અંત સામાન્ય જનો માટે ભલે ટુકર હોય, પરંતુ ધીર, અલોભી અને ઉદમી જનો માટે તો તે સુકર છે અને તેથી હું એ દીક્ષાસુંદરી સથે પાણિગ્રહણ કરીશ. અંતમાં જમાલિને તેમની માતા કચવાતે મને દીક્ષાની અનુચ્છા આપે છે.

(૨) નાયાધર્મકહા એ જૈનોનું છટકું અંગ છે અને એ શ્રીસુધર્મસ્વામીની કૃતિ ગણાય છે. એમાંના પહેલા સુયશ્વધના નવમા અજ્ઞયણમાં માકંદિ સાર્થવાહના બે પુત્રોનો અધિકાર આવે છે. એમાંના એકનું નામ જિનપાલિત છે અને બીજાનું નામ જિનરક્ષિત છે. એ બંને ભાઈઓ સ્નહીપની અધિષ્ઠાયિક દેવતાના પંજામાંથી નાસી છૂટવા માટે નીકળે છે તેવામાં અધવચ એ દેવી એ બે ભાઈઓને મળે છે. તે વખતે એ દેવી જિનરક્ષિતને ફેસલાવવા માટે કૃત્રિમ વિલાપ કરે છે.

(૩) આ કૃતિ પદ્મજેસણકપ્પમાંથી ઉદ્દ્યુત કરાયેલી છે. એ ગ્રંથ પણ જૈનોના આગમો પૈકી એક છે, અને એના રચનાર તરીકે શ્રુતકેવલી શ્રીભદ્રબાહુસ્વામીનો નિર્દેશ કરાય છે. આ આગમ પદ્મજેસણકપ્પવાચ નામના નવમા પૂર્વમાંથી ઉદ્ધરાયેલ અને દસાસુયશ્વધ નામના એક છેયસુતના આઠમા અજ્ઞયણ રૂપે સંપાદિત મનાય છે. આ ઉપરથી એક રીતે એ શ્રીસુધર્મસ્વામીની કૃતિ ગણાય એટલે કે એ લગભગ ૨૫૦૦ વર્ષ

૧ અત્યારે લોકો 'જવ' ને બદલે 'ચણા' શબ્દ વાપરતા સંભળાય છે.

કેટલી પ્રાચીન ગણાય; પરંતુ જો એને શ્રુતકેવલી શ્રીભદ્રબાહુસ્વામીની કૃતિ તરીકે માનીએ તો એલગલગ વીરસંવત ૧૨૫-૧૭૦ના ગાળામાં રચાયેલી હોવાનું અનુમાન કરી શકાય.

પ્રસ્તુત કૃતિમાં સિદ્ધાર્થ રાજની રાણી ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીના વિલાપ રજ કરાયેલો છે. પ્રસંગ એ છે કે શ્રીમહાવીરસ્વામીએ, એ ક્ષત્રિયાણીના ગર્ભમાં આવ્યા બાદ એવો વિચાર કર્યો કે હું હાલતો ચાલતો રહીશ તો મારી માતાને દુઃખ થશે. આમ વિચારી તેમણે હાલવું ચાલવું બંધ કર્યું; પરંતુ આથી તો ત્રિશલાને એવી શંકા ઉપરિથત થઈ કે એનો ગર્ભ કાં તો કાઢીએ હરી લીધો છે, કાં તો એ નાશ પામ્યો છે કે અગર તો એ ગળી ગયો છે.

હવે પછીની બાકીની બધી કૃતિઓ અનામિક સાહિત્યમાંથી ઉદ્ધરાયેલી છે અને તે ભિન્ન ભિન્ન કર્તાઓએ રચેલી છે. આ પૈકી આથીથી અગ્યારમી કૃતિઓ ૧૫ઉમચરિયમાંથી ઉદ્ધૃત કરાયેલી છે. પાંચ લાવાના અભ્યાસમાં એ અનેરું સ્થાન ભોગવે છે, કેમકે એના ઉપર પાંચ લાવાના ૩૬ બનેલા સંપૂર્ણ સંસ્કારો પડ્યા હોય એમ જણાતું નથી. એના કર્તા નાગેન્દ્રવંશદિનકર શ્રીરાહુસરિના પ્રશિષ્ય પૂર્વધર શ્રીવિમલસુરિ છે. તેમણે ૨વીરસંવત ૫૩૦માં એટલે કે ઇ. સ. ના પહેલા સૈકામાં એ જૈન રામાયણ રચ્યું છે, એમ એના અંતિમ પદ્ય ઉપરથી જણાય છે ખરું; તેમ છતાં કેટલાક વિદ્વાનોએ હકીકતને સાચી માનતા નથી. કેટલાક એને ઇ. સ. ના ત્રીજા સૈકાની કૃતિ ગણે છે અને કાઠક તો છેક એને ઇ. સ. ના સાતમાં-આઠમા સૈકામાં રચાયેલું માને છે.^૧

૧ આ નામનું એક અપભ્રંશ કાવ્ય પણ છે અને તે ભારતીય ચિદા (વર્ષ ૧, અ. ૩, પૃ. ૨૫૭-૨૬૮)માં પ્રકાશિત થયેલું છે. એના કર્તાનું નામ સ્વયંભૂ ચતુર્મુખ છે.

૨ જૈન પરંપરા પ્રમાણે શ્રીમહાવીરસ્વામી ઇ. સ. પૂર્વે ૫૨૭ માં મોક્ષે ગયા.

૩ આના નિજાસુએ “જૈનાચર્ય શ્રી આત્માનંદ જન્મ શતાબ્દિ સ્મારક ગ્રંથ” માં છપાયેલ અને શ્રીશાંતિલાલ હગનલાલ ઉપાધ્યાયે,

(૪), (૧૧) ચોથી કૃતિનો વિષય સુપ્રસિદ્ધ છે. એમાં રામના લઘુ બાધુ લક્ષ્મણનું મરણ થતાં એનું અંતઃપુર વિલાપ કરે છે એ હકીકત છે. એવી રીતે ૧૧ મી કૃતિમાં આ પ્રસંગને લગતો રામનો વિલાપ છે.

(૫) પવનન્નયની પત્ની અન્નનાને તેની સાસુ કલંકિત ગણી ધરમાંથી કાઢી મૂકે છે ત્યારે તે પિયર જાય છે. ત્યાં પણ તેને સ્થાન ન મળતાં તે જંગલમાં જાય છે અને ત્યાં શોક કરે છે.

(૬)-(૧૦) સગર ચક્રવર્તી પોતાના ૬૦૦૦૦ પુત્રોનું મરણ સાંભળી રુદ્ધ કરે છે એ છઠ્ઠી કૃતિનો વિષય છે. સાતમીથી દશમી કૃતિના વિષયો રામાયણમાં વર્ણવાયેલા પ્રસિદ્ધ પ્રસંગો હોઈ એ વિષે ખાસ કહેવા જેવું કંઈ જણાતું નથી. એટલે હું અહીં નવમી કૃતિના સંતુલનની દૃષ્ટિએ ઉપયોગી જણાતા ભાગ વિષે થોડોક બિહાગોડ કરીશ.

સીતાનું હરણ થતાં રામ વિહ્વલ બને છે અને અરણ્યમાં એની શોધ કરે છે. તેઓ હાથીને અને ઝાડને એની ખબર પૂછે છે. ચક્રવાકી (ચકવી)ને સાંભળી તેઓ ત્યાં પણ તપાસ માટે જાય છે. બેઈ, બેઈ, આવ, આવ એમ પોતે બોલે છે અને તેના પડઘો પડતાં તેઓ એનાથી મોહિત બને છે. આ પ્રમાણેનાં ભાવાર્થવાળાં પંઉમચરિય (પ. ૪૪)માંથી જે પાઠ મોથી પદ માં સુધીનાં પદો તેમ જ ૬૪મું પદ અપાયેલાં છે તે વિક્રમાર્ચશીય(અં. ૪)ગત અમુક ભાગ સાથે સરખાવી શકાય તેમ છે; કેમકે એમાં પુરુરવ રાગ ઉર્વશી લતારૂપ બનતાં તેની શોધમાં ફરે છે અને મોર, કાચલ, હંસ, ચકવી, હાથી, કૃષ્ણ મૃગ વગેરેને તેની ખબર પૂછે છે અને એક વેળા પડઘો સાંભળી મોહિત થાય છે. અહીં સંતુલનાથે હું એમાંથી નીચેનાં પદો રજુ કરું છું:—

“મદકલયુવતિશશિકલા ગજયૂષ્પ ! યૂથિકાશબલકેશી ।

સ્થિરયૌવના સ્થિતા તે દૂરાલોકે સુખાલોકા ॥ ”

લખેલ મહાકવિ વિમલસૂરિ અને તેમનું રચેલું પંઉમચરિયનામક લેખ (પૃ. ૧૧૫-૧૨૩) જોવો.

“રથાન્ન નામ વિયુતો રથાન્નશ્રેણિન્નિમ્વયા ।

અયં ત્વાં પૃચ્છતિ રથી મનોરથશતૈર્વૃતઃ ॥ ”

“સર્વશક્તિભૃતાં નાથ ! દૃષ્ટા સર્વાન્નસુન્દરી ।

રામા રમ્યે વનાન્તેઽસ્મિન્ મયા વિરહિતા ત્વયા ॥”

૧૨મીથી ૧૬મી સુધીની કૃતિઓ વસુદેવહિંદી નામના પાછય ભાષામાં રચાયેલા સુવિશાળ ગ્રંથમાંથી ઉદ્ધારાયેલી છે. એની રચના શ્રીસંઘદાસ ક્ષમાશ્રમણે શરૂ કરી હતી પણ તેની પૂર્ણાકૃતિ શ્રીધર્મસેનગણિમહત્તરને હાથે થઈ હતી. કેટલાક એ શ્રીસંઘદાસને પંચકલ્પમહાભાષ્યના કર્તા તરીકે ઓળખાવે છે અને એમનો સમય લગભગ સાતમો સૈકો ગણાવે છે. અહીં ઉદ્ધારાયેલી કૃતિઓ તો શ્રીસંઘદાસની જ રચના છે.

(૧૨) આ કૃતિમાં માતા પોતાના પુત્રના વિરહને લઈને વિલાપ કરે છે.

(૧૩) પોતાના પુત્રની દીન અવસ્થા જોઈને યશોભતિને પોતાના પતિનો દૈભવ યાદ આવે છે અને એને અનુલક્ષીને એ શોક કરે છે.

(૧૪) વેશ્યાગામી ધર્મિલ દરિદ્ર બની પોતાને ઘેર આવે છે અને માતાપિતાનું મરણ જાણી શોક કરે છે.

(૧૫) રામને વનવાસ મોકલવા માટેનો કેકેયીનો આગ્રહ જોઈ દશરથ ખેદ કરે છે, અને રામને વનમાં ગયેલા જાણી ભરત શોકાતુર બને છે.

(૧૬) રાજકન્યા વેગવતી પોતાના પતિનો પત્તો ન લાગવાથી વ્યાકુળ બને છે. તે સમયે તેને તેના સસરા તેણે સિદ્ધ કરેલી વિદ્યાનું સ્મરણ કરવાનું કહે છે. તે તેમ કરી પોતાના પતિના સમન્વાર જાણે છે અને આગળ ઉપર પોતાના પતિનો અરણ્યમાં સમાગમ થતાં તે શોકાતુર બની વિલાપ કરે છે.

૧૭ થી ૨૦ મી સુધીની કૃતિઓ શ્રીયાકિની મહત્તરના ધર્મસેન

તરીકે સુપ્રસિદ્ધ જૈનાચાર્ય^૧ શ્રીહરિભદ્રસૂરિદ્વિત સમરાધ્યક્ષતામાંથી ઉદ્ધરાયેલી છે. આ સૂરિના સમય વિશે મતભેદ બેવાય છે. કેટલાકનું માનવું એ છે કે તેઓ વિ. સં. ૫૩૫માં સ્વર્ગે સંચર્યા તો કેટલાક એમ કહે છે કે વિ. સં. ૫૮૫માં એ બનાવ બન્યો. વળી કેટલાક વિદ્વાનો વિ. સં. ૭૫૭-૮૨૭ ને એમના સત્તાસમય તરીકે નિર્દેશ છે.^૨

(૧૭) રત્નવતી પોતાના પતિના મરણના સમાચાર સાંભળે છે ને રુદ્ધ કરે છે.

(૧૮) ધનશ્રી પોતાના પતિને સમુદ્રમાં નાંખી દઈ કૃત્રિમ વિલાપ કરે છે.

(૧૯) પુરંદર ભટ્ટને ઝેર અપાતાં તેની મરણતોડ સ્થિતિ થાય છે. એ સમયે તેના ઘરમાં આકંદ થાય છે તે સાંભળી લાંબો રાત્રી પોતાના પુત્રને એનું કારણ પૂછે છે અને તે તેને કહે છે.

(૨૦) શાંતિમતી પોતાના પતિથી વિદેશગિત બન્યા પછી એક વેળા નાગવહ્નીથી અશોકના ઝાડને વીંટળાયેલું જુએ છે અને એથી એને એના પતિનું સ્મરણ તાજું થાય છે એટલે એ વિલાપ કરે છે.

૨૧ મીથી ૨૫ મી સુધીની કૃતિઓ સુરસુંદરીચરિયમાંથી ઉદ્ધરાયેલી છે. એના કર્તાનું નામ શ્રીધનેશ્વરસૂરિ છે અને તેમણે આ કૃતિ વિ. સં. ૧૦૯૫ માં રચી છે. આ કૃતિઓના સંબંધમાં ખાસ કંઈ કહેવા જેવું નથી.

૨૬ મીથી ૩૨ મી સુધીની કૃતિઓ, શ્રીનેમિચંદ્રસૂરિએ વિ. સં. ૧૧૨૯માં રચેલી ઉત્તરજ્ઞાનચણસુત્રની વૃત્તિમાંથી ઉદ્ધૃત કરાયેલી છે.

(૨૬) આ ‘હુંડા’ અવસર્પિણીમાં થઈ ગયેલા ૨૪ તીર્થંકરો પૈકી ૨૩મા તીર્થંકર પુરુષાદાનીય શ્રીપાર્શ્વનાથનું નિર્વાણ થતાં સૌધર્મ

૧ આ સૂરિએ આવરસસયની ટીકા (પૃ. ૫૮૩)માં ધર્મિભલહિહુડોને નિર્દેશ કર્યો છે.

૨ જુએત અનેકાન્તજયપતાકા (રોપણ ટીકા અને વિવરણથી વિભૂષિત)ની મારી અંગ્રેજમાં લખાયેલી પ્રસ્તાવના (પૃ. ૩૨-૩૫).

દિવસોકના ઇન્દ્ર શહે વિલાપ કર્યો એમ આ કૃતિમાં પ્રતિપાદન કરાયું છે. એનાં પહેલાં અને ત્રીજાં પદોની છાયા સંસ્કૃત ખંડમાં અપાયેલી ૪૨મી કૃતિગત આઘ એ પદોમાં દષ્ટિગોચર થાય છે.

(૨૭) જરકુમાર એ કૃષ્ણ વાસુદેવના મોટા ભાઈ થાય છે. શ્રીનેમિનાથ પાસેથી એમણે એમ સાંભળ્યું કે એમને હાથે કૃષ્ણનું મરણ થનાર છે. આથી એવો પ્રસંગ ન ઉપસ્થિત થાય તે માટે તેઓ વનવાસી બન્યા. એવામાં એક વેળા ભૂલથી કૃષ્ણને હરણ સમજી તેઓ બાણ મારે છે, પરંતુ પાછળથી સાચી સ્થિતિનું ભાન થતાં તેઓ વિલાપ કરે છે.

(૨૮) કૃષ્ણને નિશ્ચેષ્ટ જોઈને બલરામ વિલાપ કરે છે.

(૨૯) ચારિત્રથી પતિત થઈ વિષયસુખમાં આસક્ત બનેલા અરણિક પોતાની સાખી માતાની દુર્દશા જોઈ પશ્ચાત્તાપ કરે છે.

(૩૦) આ કૃતિમાં પ્રભાવતી રાણીના પુત્ર મહાબલનો અધિકાર છે. પહેલી કૃતિમાં નિર્દેશાયેલ વિષય સાથે એનું સામ્ય છે. વિશેષમાં એની શબ્દરચના નાયાધર્મકહાગત હક્તિ પાળ નામના અજ્ઞયણની સાથે મળતી આવે છે.

(૩૧) જૈનોના બાવીસમાં તીર્થંકર શ્રીનેમિનાથ પશુઓના પોંકાર સાંભળી તોરણેથી પાછા ફરે છે. એ પ્રસંગે રાજમતી વગેરે વિલાપ કરે છે.

(૩૨) આ કૃતિનો વિષય એ છઠ્ઠી કૃતિમાં દર્શાવાયેલા વિષયથી અલિન છે.

૩૩ મીથી ૪૭ મી સુધીની કૃતિઓ શ્રીગુણચન્દ્રગણિએ વિ. સં. ૧૧૩૯ માં રચેલા મહાવીરચરિયમાંથી ઉદ્ધૃત કરાયેલી છે.

શ્રીમહાવીરસ્વામી એક વેળા પૂર્વ ભવમાં વિદ્યનંદી રાજના પુત્ર તરીકે જન્મ્યા હતા. એ ભવમાં તેમનું અપમાન થતાં તેમણે પિતાની અનુસા મેળવ્યા વિના દીક્ષા લીધી. એની પ્રથમ પડતાં તેમને તેમના પિતા ઠપકો આપે છે.

(૩૪) આ કૃતિના સંબંધમાં ખાસ કંઈ કહેવા જેવું નથી.

(૩૫) આ કૃતિ-વિષયની દષ્ટિએ ત્રીજી સાથે મળતી આવે છે.
(૩૬), (૪૧) નંદિવર્ધન એ શ્રીમહાવીરસ્વામીના મોટા ભાઈ થાય છે. માતાપિતાનો સ્વર્ગપ્રાપ્ત થયા બાદ શ્રીમહાવીર-સ્વામી દીક્ષા લેવા માટે નંદિવર્ધનની અનુસા માર્ગે છે. તે પ્રસંગે નંદિવર્ધન વગેરે શોકાતુર બને છે. ૪૧ મી કૃતિમાં પણ આ વિષય દષ્ટિગોચર થાય છે.

(૩૭) વૈશ્યાયનપુત્ર એક વેળા વેશ્યાને ત્યાં જાય છે. તે વેળા દૈવવશાત્ બ્રષ્ટ બનેલી એની માતા એ જ વેશ્યાના ઘરમાં હોય છે. તે એને પોતાના પુત્ર તરીકે ઓળખે છે અને વિલાપ કરે છે.

(૩૮) શ્રીમહાવીરસ્વામી એક વેળા અભિગ્રહ ધારણ કરે છે. તે સમયે એમને લગભગ ૭ મહિના સુધી યોગ્ય આહાર મળતો નથી, જેકે તેઓ ભિક્ષા માટે તો સદા સંચરે છે. એમને ભિક્ષા ગ્રહણ કર્યા વિના પાછા ફરતાં જોઈને જોડો ખેદ કરે છે.

(૩૯) રાજકુમારી ચંદના એક વેળા રાજ્યસમૃદ્ધિથી બ્રષ્ટ બની ધનાવહ શેઠને ત્યાં રહી હતી. તેવામાં એ શેઠની સ્ત્રી મૂલા એને એક સ્થળે બેઠી પહેરાવી પૂરે છે. શેઠને એ સ્થળની જાણ થતાં શેઠ એને બહાર કાઢે છે અને ચંદના બાકલા બાવા આપે છે. એ પ્રસંગે ચંદના પોતાની દુર્દશાને અંગે વિલાપ કરે છે.

(૪૦) મરણ થતાં પોતે નરકે જશે એ વાત શ્રેણિક રાજા શ્રીમહાવીરસ્વામી પાસેથી સાંભળી શોકાતુર થાય છે.

(૪૨) ઉપયુક્ત ચંદનાની માતા રાણી ધારિણી પોતાના શીલનો ઉચ્છેદ થવાનો પ્રસંગ જોઈ વિહ્વલ બને છે અને ચિંતામાં ને ચિંતામાં મરણને શરણ થાય છે.

(૪૩) શક ધન્દ્રે એક વેળા શ્રીમહાવીરસ્વામીની દેવસલામાં પ્રશંસા કરી. તે ત્યાં હાજર રહેલા સંગમ દેવે સાંભળી. તેને એ અતિશયોક્તિ ભરી લાગતાં તેણે શ્રીમહાવીરસ્વામીને ૭ મહિના

સુધી ઉપસંગો કર્યા. પછી સંગમ દેવલોકમાં પાછો ફરતાં શકુ એને જોઈ શોકાતુર બને છે અને એને એ સ્વર્ગમાંથી કાઢી મૂકે છે.

(૪૪)-(૪૭) આ કૃતિઓનો વિષય સ્પુટ છે એટલે અહીં એ સંબંધમાં કશો ઉલ્લેખ કરવાની જરૂર જણાતી નથી.

૪૮મીથી ૫૨મી સુધીની કૃતિઓ મલધારી શ્રીહેમચન્દ્રસૂરિએ વિ. સં. ૧૧૬૪ ની પૂર્વે રચેલી ખુફ્ફમાલાની સ્વોપદ્ય વૃત્તિમાંથી અત્ર રજુ કરાયેલી છે.

(૪૮) આ કૃતિનો વિષય એ જ બીજી કૃતિનો વિષય છે.

(૪૯) વિજય નામનો રાજ્ય એક વેળા ઉદ્ધાનમાં ક્રીડા કરવા માટે પોતાની પત્ની સુતારા સાથે જાય છે. એ પ્રસંગે કોષક વિદ્યાધર કૃત્રિમ સુતારા બનાવે છે અને ખરી સુતારાનું હરણ કરી તેને સ્થાને એને સ્થાપે છે. એ વેળા કોષ કુર્કુટસ્પર્ એ કૃત્રિમ સુતારાને ડસે છે અને એથી એનું મરણ થાય છે. રાજ્ય તો એ સુતારાને સાચી માની વિલાપ કરે છે.

(૫૦) નાગદત્તના ઉપર ચોરીનો ખોટો આક્ષેપ મૂકાય છે અને પછી એને વધસ્થાને લઈ જવાય છે. એ જોઈ નગરના લોકો અને એને પરણવા ઇચ્છતી નાગવસુ વિલાપ કરે છે.

(૫૧) આ કૃતિનો વિષય પ્રસિદ્ધ છે.

(૫૨) આ કૃતિનો વિષય ૨૯ મી કૃતિમાં પ્રતિપાદિત થયેલા વિષયથી અલિન છે.

૫૩ મીથી ૫૮ મી સુધીની કૃતિઓ મલધારી શ્રીહેમચન્દ્રસૂરિએ વિ. સં. ૧૧૭૦માં રચેલી ભવભાવણાની વૃત્તિમાંથી ઉદ્કૃત કરાયેલી છે.

(૫૩) સૌભાગ્યમંજરીને ઇષ્ટ પતિની પ્રાપ્તિ થવાને બદલે અન્યની પ્રાપ્તિ થતાં તે ખેદ કરે છે.

(૫૪) દેવકી કૃષ્ણના જન્મસમયે પોતાના પતિ વસુદેવને પોતાની દુર્દશાનો નિર્દેશ કરતાં કહે છે કે મારા બીજા પુત્રોને તમે

કંસથી ન બચાવ્યા, પરંતુ હવે આને તો જરૂર બચાવજો. એ સાંભળી વસુદેવ તેમ કરવા તત્પર બને છે.

(૫૫-૫૭) આ કૃતિઓના વિષય અનુક્રમે ૩૧ મી, ૨૮ મી અને ૩૧ મી કૃતિઓમાં જોવાય છે.

(૫૮) દ્વૈપાયન ઋષિ દ્વારિકા નગરી બાળવાનું નિદાન કરી મૃત્યુ પામી ‘અગ્નિકુમાર’નિકાયના દેવ તરીકે ઉત્પન્ન થાય છે. અવધિજ્ઞાનથી પૂર્વ ભવ જાણી તે એ નગરી બાળવા માટે મર્ત્ય-લોકમાં આવે છે. નગરીને બળતી જોઈ ત્યાંના લોકો આકંદ કરે છે.

(૫૯) નરકના જીવોને સ્વકૃત, પરકૃત અને ક્ષેત્રજન્ય એમ ત્રણ પ્રકારની વેદના ભોગવવી પડે છે એમ જૈન શાસ્ત્રોતું કહેવું છે. પરકૃત વેદના તરીકે પંદર પ્રકારના પરમાધાર્મિક દેવો નરકના જીવોને અનેકવિધ પરિતાપ પમાડે છે તેનું અહીં આભેદુબ્ધ વર્ણન કરાયેલું છે. મંત્રલનાર્થે સૂચ્યગડની નિજજુત્તિ (શ્લો. ૬૬-૮૨) જોવી.

૬૦ મીથી ૬૬ મી સુધીની કૃતિઓ શ્રીમુનિચન્દ્રસુરિએ વિ. સં. ૧૧૭૪ માં રચેલી ઉવએસપયની વૃત્તિમાંથી ઉદ્ધૃત કરાયેલી છે.

(૬૦) નંદ પોતાની પત્ની સુન્દરી તૃષાતુર બનતાં પાણી લેવા જાય છે. ત્યાં એ નંદને કોઈ હિંસક પ્રાણી ખાઈ જાય છે. એ જાણી સુન્દરી વિલાપ કરે છે.

(૬૧) ઉપયુક્ત નંદ અને સુન્દરી એક વેળા વહાણમાં બેસીને જતાં હતાં તેવામાં એ વહાણનો નાશ થાય છે, પરંતુ સહભાગ્યે બનેને તરવા માટે સાધનરૂપ થઈ પડે તેવું એકેક પાટિયું મળે છે. તેના આધારે તરીને તેઓ એક બંદરમાં ભેગાં થાય છે અને એ સમયે સુન્દરી રુદન કરે છે, અને નંદ એને આશ્વાસન આપે છે.

(૬૨) લોચન નામનો કોઈ વાણિયો ઋદ્ધિસુન્દરી નામની કોઈ એક સતી તરફ કુદષ્ટિથી જુએ છે અને મોહમૂઢ બની એના પતિને દરિયામાં નાંખી દે છે. આગળ જતાં એ વાણિયો દુઃખી થાય છે ત્યારે તે જ સતી તેને સહાય કરે છે. એ ઉપરથી એ વાણિયો પશ્ચાત્તાપ કરે છે.

(૬૩) ગુણસુન્દરી પોતાના શીલના રક્ષણાર્થે કૃત્રિમ આકન્દ કરે છે.

(૬૪) કલાવતી રાણીને અસતી માની એનો પતિ શંખ રાજા એનો ત્યાગ કરે છે, પરંતુ એ કાર્ય અવિચારિતપણે થયું છે એવું જ્ઞાન થતાં એ રાજા અને એનો પરિવાર વિલાપ કરે છે.

(૬૫) આ કૃતિનો વિષય પહેલી કૃતિ સાથે તેમ જ ૩૦મીની સાથે મળતો આવે છે.

(૬૬) નિષ્કરુણ નામનો સેનાપતિ ઉપર્યુક્ત કલાવતીને શંખ રાજાની આજ્ઞા અનુસાર જંગલમાં મૂકી આવવા માટે લઈ જાય છે. એનો ત્યાગ કરતી વખતે એ કલાવતીની સ્થિતિ જોઈને એ નિષ્કરુણને કરુણા ઉપજે છે અને કલાવતી વિલાપ કરે છે.

(૬૭) આ એક અખંડિત કૃતિ છે. એની રચના સુપ્રસિદ્ધ વાદી દેવસૂરિને હાથે એમના ગુરુ શ્રીમુનિચન્દ્રસૂરિનો વિ. સં. ૧૧૭૮માં સ્વર્ગવાસ થયા બાદ થઈ છે. એમાં એમણે એમના ગુરુનું ટુંકમાં જીવનચરિત્ર આલેખ્યું છે. વિશેષમાં એમના ગુણાનુવાદ તરીકે તેમણે એમની જ્ઞાનસમૃદ્ધિ ઇત્યાદિનો ઉલ્લેખ કર્યો છે.

૬૮ મીથી ૭૬ મી સુધીની કૃતિઓ શ્રીલક્ષ્મણગણિએ વિ. સં. ૧૧૯૯માં રચેલા સુપાસનાહચરિયમાંથી ઉદ્ધૃત કરાયેલી છે.

(૬૮) આ અવસર્પિણીમાં થઈ ગયેલા જૈનોના સાતમા તીર્થંકર શ્રીસુપાર્શ્વનાથનું નિર્વાણ થતાં ૬૪ ઇન્દ્રો વિલાપ કરે છે. વિષયની સમાનતાની દૃષ્ટિએ આ કૃતિ ૨૬ મી સાથે સરખાવી શકાય.

(૬૯) વિસદ પોતાના પૂર્વ લવના મિત્ર નિસદની દિવ્ય સંપત્તિ જોઈ શોકાતુર બને છે.

(૭૦) રાજપુત ધનકુમારના પિતા દીક્ષા લેવા માટે તૈયાર થતાં એ પુત્ર તેમ ન કરવા તેમના કાલાવાલા કરે છે.

(૭૧) કોઈ ખેચર કૃત્રિમ સ્ત્રી બનાવી તેને કુરુચંદ્ર રાજાને સોંપે છે. કાલાન્તરે એ ખેચર મરી ગયો હોય તેવા એ સ્ત્રી આગળ

એ દેખાવ કરે છે. એ ઉપરથી એ સ્ત્રી રુદન કરે છે અને અંતમાં કાષ્ઠલક્ષણ કરે છે.

(૭૨) વિજય રાજ પોતાની પત્નીનું મરણ થતાં વિલાપ કરે છે.

(૭૩) રત્નચૂડ રાજ એક રીતે અનિત્ય ભાવના ભાવે છે અને તેમ કરતાં પ્રત્યેકબુદ્ધ અને છે. દીક્ષા લેવાનો એનો મનોરથ જાણી કોઈ દેવ એને એ વખતે મુનિવેષ આપે છે. સવારના એ વેષમાં સજ્જ થઈ એ રાજર્ષિ મહેલની બહાર નીકળે છે તે વખતે એમનું અંતઃપુર વિલાપ કરે છે,

(૭૪) મહાસતી ધનશ્રીના ઉપર એની સપત્ની આજ ચડાવે છે. એને સાચું માની એનો પતિ વિમલ એનો ત્યાગ કરે છે. એ વખતે એ સતી વિલાપ કરે છે.

(૭૫) રાષ્ટ્રકૂટની પત્નીને વાઘ ખાઈ જાય છે. એ જાણી એ વિહ્વલ બની અગ્નિમાં પ્રવેશ કરે છે.

(૭૬) કોઈ દેવ વિપયાસકત બનેલા નલ રાજને પ્રતિબોધ પમાડવા માટે બટકનું રૂપ ધારણ કરી મનુષ્ય-લોકમાં આવે છે અને જલપ્રલયનો દેખાવ કરે છે. એ સમયે નગરના લોકો અને એ રાજ પણ એ જોઈ આક્રંદ કરે છે.

૭૭ મીથી ૮૪મી સુધીની કૃતિઓ શ્રીસોમપ્રભસરિએ વિ. સં. ૧૨૪૧માં રચેલા કુમારવાલપડિઓહમાંથી ઉદ્ધૃત કરાયેલી છે.

(૭૭) એક વેળા કોઈ વેશ્યા કૃતપુણ્ય નિર્ધન બનતાં તેને કાઢી મૂકે છે. ત્યારે તે પોતાને ઘેર જાય છે. ત્યાં માતાપિતાનાં મરણના સમાચાર જાણી તે શોક કરે છે.

(૭૮) નલ રાજ દમયન્તીનો ત્યાગ કરે છે. તે પ્રસંગે એ સતી વિલાપ કરે છે. આ અધિકાર સંસ્કૃત ખંડની ૩૨ મી કૃતિમાં પણ જોવાયે છે.

(૭૯) આ વિષય ૪૨ મી કૃતિના વિષયથી અલિપ્ત છે.

(૮૦) આ વિષય ૨૭મી કૃતિમાં ચર્ચાયેલો છે.

(૮૧) કોઇ એક વિદ્યાધરી પોતાના પતિનાં અંગોપગિને આકાશમાંથી ભૂમિ ઉપર પડેલાં જોઇ શોકાતુર બને છે.

(૮૨) કૃષ્ણ વાસુદેવની પત્ની રુક્મિણી પોતાના તરતના જન્મેલા પુત્રનું હરણ થયેલું જોઇ વિલાપ કરે છે.

(૮૩) નટની પુત્રીને પરણવા ઇચ્છતાં રાજપુત ઇલાપુત્રને એના પિતા ઉપદેશ આપે છે.

(૮૪) એક નગરમાં ઉપર્યુક્ત ઇલાપુત્ર જાય છે. ત્યાંના રાજની આગળ એ પોતાની કળા દેખાડે છે. તે વખતે ઉપર્યુક્ત નટની પુત્રીને વિષે આસક્ત બનેલો રાજ એ ઇલાપુત્રનું મરણ ઇચ્છી તેની પાસે એકનો એક દુકર ખેલ વારંવાર કરાવે છે. રાજનો મહિન ભાવ જાણી ઇલાપુત્ર ખેદ કરે છે.

૮૫મી કૃતિ શ્રીદેવેન્દ્રસંસ્કૃત સદ્ગદિણુકિચ્ચની વૃત્તિમાંથી ઉદ્ધારાયેલી છે. એ સુરિ વિ. સં. ૧૩૨૭માં રચર્ગે ગયા.

(૮૫) આ કૃતિનો વિષય ૧ લી, ૩૦ મી અને ૬૫ મી કૃતિના વિષયને મળતો આવે છે.

પાંચમ ખંડમાં આ પ્રમાણે જે કૃતિઓ અપાયેલી છે તે મુખ્ય વિષયની દૃષ્ટિએ મહત્ત્વની છે, એટલું જ નહિ પણ બીજી પણ કેટલીક રીતે તે ઉપયોગી થઈ પડે તેમ છે; કેમકે તે અન્યાન્ય વિષયના ઉપર પણ પ્રકાર પાડે છે. આ હકીકત આપણે સૌથી પ્રથમ વ્યાકરણને અનુલક્ષ્યને વિચારીશું.

ક્રિયાતિપત્યર્થના પ્રયોગો—પાંચમ સાહિત્યમાં જે 'ક્રિયા-તિપત્યર્થ'ના પ્રયોગો લાગ્યે જોવાય છે તેનાં પાંચેક ઉદાહરણો તો આ ખંડ પણ પૂરાં પાડે છે. આ રહ્યાં એ ઉદાહરણો:—

૧ આ અર્થ ક્રિયાની અતિપત્તિ એટલે કે નિષ્ફલતા સૂચવે છે. એક કામના ઉપર બીજા કામનો આધાર હોય તેવી પરિસ્થિતિમાં પ્રથમ કાર્ય ન બને એટલે બીજું પણ ન બને, એ આ અર્થ સૂચવે છે.

૨ વિચારો દસવેચાલિયસુત્તની પહેલી ચૂલાનું નિમ્નલિખિત નવમું પદ:—

“અજ્ઞ આહં ગણી હોન્તો ભાવિયપ્પા બહુસુઓ ।

જહં હં રમન્તો પરિયાણ સમણ્ણે જિણ્ણદેસિય ॥૧૧॥”

(૧) “જઈ તે પિયા જીવંતો તુમં વા ઈસત્થસત્થકુસલો હોંતો તો ન એસ ઇરિસસિરીએ માયણં હોંતો ”—પૃ૦ ૨૩

(૨) “જઈ તઈયા મળ-વલ્લહ ! પાળ-ચ્ચાઓ મળ કઓ હોંતો ।
તા કિં ઇરિસ-ગરુ-આવર્ઘે તં નાહ ! નિવહંતો ॥”—પૃ૦ ૩૩

(૩) ‘ જઈ ગબ્માઓ પડંતા, બાલત્તે વાધિ જઈ મયા હોંતા ।
તા કિં મજ્ઞ નિમિત્તે હોજ્ઞ ઇમા આવયા તુજ્ઞ ? ॥ ’—પૃ૦ ૩૩

(૪) ‘ જઈ પુવ્વં ચિય પાવેહિં તેહિં ચોરેહિં વિણિહયા હંતા ।
તા કિં અસચ્ચમવિગોવણિજ્ઞમિમમજ્ઞ પેચ્છેજ્ઞા ? ॥ ’—પૃ૦ ૫૬

(૫ ૬) “અન્નં ચ તહ ચ્ચિય સ્વલિયસીલવિહવસ્સ તુજ્ઞ મરણં પિ ।
જઈ હોજ્ઞ, તઓ નિરયાણલંમિ અવસોઽવિ પચ્ચંતો ॥
વિબુદ્ધાણ સોયણિજ્ઞો હંતો । ”—પૃ૦ ૮૧

આ પૈકી ત્રીજા અને ચોથા ઉદાહરણમાં વર્તમાન કૃદંતના નારીજાતિનાં રૂપો જોવાય છે એટલે સર્વ પુરુષ અને સર્વ વયનનાં ક્રિયાતિપત્ત્યર્થના પ્રત્યયો તરીકે ન્તો અને માણોનો ઉલ્લેખ જે કેટલાંક પુસ્તકમાં જોવાય છે તે વાસ્તવિક હોવા વિષે શંકા ઉદ્ભવે છે. અત્ર એ ઉમેરીશ કે શ્રીચતુરભાઈ પુરુષોત્તમદાસ પટેલે જૂની ગુજરાતી ભાષા (પૃ. ૨૮૪)માં સૂચવ્યું છે કે “પ્રાકૃતમાં આ અર્થ વિધ્વિના પ્રત્યયો એજ-જા લાગી બનતો (સિ. હે. સૂત્ર ૮-૩-૧૭૯). આ ઉપરાંત વર્તમાન કૃદંતના વિકારી રૂપ પણ વપરાતાં. અપભ્રંશ કાળ સૂધી વર્તમાન કૃદંતને જાતિવાચક પ્રત્યય લાગતા. જૂની ગુજરાતીમાં જાતિવાચક પ્રત્યય વપરાતા બધે થઈ અવિકૃત વર્તમાન કૃદંત વપરાવા લાગ્યું.”

સતિ સપ્તમી—જેને આપણે સંસ્કૃતમાં ‘સતિ સપ્તમી’ અને અંગ્રેજીમાં ‘Locative absolute’ કહીએ છીએ અને જેને

આપણે પાઠ્યમાં સમાણે સત્તમી' કહી શકીએ તેવા પ્રયોગો પણ આ પાઠ્ય ખંડમાં ઉપલબ્ધ થાય છે. એનાં કેટલાંક ઉદાહરણ નીચે મુજબ છે:—

(૧) 'અમ્હેહિં કાલગણ્હિં સમાણેહિં પરિણયવયે વહ્નિકુલ-
વંસંતંતુકજ્જંમિ નિરયવક્ત્રે સમણસ્સ ભગવઓ મહાવીરસ્સ અંતિયં મુંદે
ભવિત્તા આગારાઓ અણગારિયં પવ્વહિસિ"—પૃ. ૨

(૨) "તુજ્ઞેહિં અભ્મણુન્નાણે સમાણે સમણસ્સ ભગવઓ મહા-
વીરસ્સ જાવ પવ્વહિત્તણ"—પૃ. ૨

(૩) કિં एत्थ કુણ્હ તાઓ, કિં વ પડે કિં વ બંધવજણો મે ।

દુક્ખે અણુહવિયન્વે, સંપદ ય ઉવઢિણ કમ્મે ॥૮૯॥"—પૃ. ૧૩

ગુજરાતી પ્રયોગાનું સામ્ય—૫૦મા પૃષ્ઠમાં હરી કહં દાવિસ્સહ... મુહં એ પ્રયોગ 'મોહું' કેમ બતાવશે, એ ગુજરાતી પ્રયોગનું સ્મરણ કરાવે છે. એવી રીતે ૧૦૦મા પૃષ્ઠગત "પપ્પહિદ્ધિ" આજે પણ ગુજરાતીમાં 'પાપડનું પીકું' એમ બોલાય છે તેનું મૂળ દર્શાવે છે. વિશેષમાં ૧૪૫મા પૃષ્ઠગત "મસિકુચ્ચઓ દિન્નો" એ પ્રયોગ 'મોઢે મેસનેા ફૂચડો ફેરવ્યો' એ પ્રયોગની ઝાંખી કરાવે છે.

હ્રસ્વ 'એ' અને 'ઓ'—જેમ લૅટિન અને ગ્રીક ભાષામાં 'એ' અને 'ઓ'નાં હ્રસ્વ ઉચ્ચારણો જોવાય છે તેમ પાઠ્યમાં પણ જોવાય છે.^૧ આવાં કેટલાંક ઉદાહરણો આપણે આ પાઠ્ય ખંડમાંથી મળી આવે છે. જેમકે ૧૦મા પૃષ્ઠમાં તળાઈમાં ને છુહાઈમાં, ૧૩મા પૃષ્ઠમાં ઘોરાહવીઈમાં, તેમ જ ૧૪મા પૃષ્ઠમાં પાવાઈ-માં અને અહિનિવિણાઈમાં 'એ'નું હ્રસ્વ ઉચ્ચારણ છે. એવી રીતે

૧ "પ્રાકૃતમાં હ્રસ્વ ઉચ્ચાર (ए ने ओ ना) દ્રાવિડમાંથી આવ્યા છે, પણ દ્રાવિડમાં છે તેમ તેને માટે જુદા અક્ષર નથી."

—ગુજરાતી ભાષાનું બૃહદ્ વ્યાકરણ (પૃ. ૬૯)

૫૯ માં પૃષ્ઠગત 'इमाओं' માં અને ૮૮ માં પૃષ્ઠગત 'तओं' માં 'ओं' નું હસ્વ ઉચ્ચારણ છે.

તદ્વિત—સંસ્કૃતમાં તદ્વિતનો પ્રત્યય ક છે તેમ પાષ્ટ્યમાં ય છે. એના ઉદાહરણ તરીકે બીજા પૃષ્ઠગત 'हिययानंदि' અને ગમળયાણ, ૧૦ માં પૃષ્ઠગત 'निययस्त' અને ૭૬ માં પૃષ્ઠગત 'तयने' નિર્દેશ થઈ શકે. જો ગમળયાણમાં મૂળ શબ્દ તરીકે ગમળના ભાવવાચક ૩૫ તરીકે ગણી શકાય તેવા ગમળયા શબ્દની વિવક્ષા કરાય તો ગમળયાણને એનું સાતમીનું એકવચનનું ૩૫ ગણવું જોઈએ.

ચિવ્ ૩પો—અભૂતતદ્ભાવ દર્શાવવા માટે જેમ સંસ્કૃતમાં 'चि' ૩પો વપરાય છે તેમ પાષ્ટ્યમાં પણ એવાં ૩પો જોવાય છે. આ પ્રસ્તુત ખંડમાં પણ એવાં કેટલાંક ૩પો છે. જેમકે પૃ. ૩૯ગત 'तिपयाहिणीकाऊण', પૃ. ૫૧ગત 'भासरासीभूया', પૃ. ૫૨ગત 'आउलीहूया', પૃ. ૧૦૯ગત 'आसन्नीभूयसुयपसवा' અને પૃ. ૧૨૧ગત 'स्तथीकयाइં'.

વિલક્ષણ ૩પો—બીજા પૃષ્ઠમાં 'स्त्तिचिकुमारे अम्मापियरो एवं वयासी' એવી જે પંક્તિ છે તેમાં 'अम्मापियरो' એ 'अम्मापियरनु' બીજી વિલક્ષિતના બહુવચનનું વિલક્ષણ ૩૫ છે. એવી રીતે 'वयासी' એ 'वय' ધાતુનું ભૂતકાળનું અનિયમિત ૩૫ છે-આર્ષ ૩૫ છે.

બીજા પૃષ્ઠમાં ગમળયાણ એવો જે પ્રયોગ છે તે આચાર વગેરે પ્રાચીન આગમોમાં ચતુર્થીના એકવચનના આજ પ્રત્યયવાળાં ૩પોનું સ્મરણ કરાવે છે. આ આજને બદલે અન્યત્ર ફવચિત્ આતે અને આજનો પણ પ્રયોગ જોવાય છે. સંસ્કૃતમાં તો એને બદલે આય છે.

૧૦ માં, ૧૧ માં, ૧૨ માં અને ૧૬ માં પૃષ્ઠમાં અનુક્રમે વિવિહ-દુક્લકારીણં, દુદ્ધવેરીણં, મત્તહત્થીણં અને હત્થીણં એમ પ્રયોગ જોવાય છે. ઉપલક્ષ દષ્ટિએ આ ચારે જાડીનાં બહુવચનનાં ૩૫ જોય એમ લાગે છે, પણ અહીં તો એ તૃતીયાનાં એકવચનનાં ૩૫ સમજવાનાં છે. વ્યાકરણદષ્ટિએ આ કેવી રીતે સંગત ગણાય તે જાણવું બાકી રહે

છે. બાકી આવાં વિલક્ષણ રૂપો પઉમચરિયમાં જોવાય છે અને એ એક રીતે એની પ્રાચીનતા પૂરવાર કરે છે.

૯૧મા પૃષ્ઠમાં દેવઈના બીજી વિલક્ષિતા એકવચનના અર્થમાં દેવઈ ને બદલે દેવઈનો પ્રયોગ છે, એટલે કે વિલક્ષિતનો પ્રત્યય લગાડાયો નથી—વિલક્ષિતાના પ્રત્યયનો લોપ થયેલો છે કે જેવી ઘટના આપણે દસવેયાલિય વગેરે આગમોમાં જોઈએ છીએ.

૧૧૦મા અને ૧૧૩મા પૃષ્ઠમાં જે મદ્દસં (સં. મતિમાન્) રૂપ છે તે સામાન્ય રીતે અનિયમિત ગણાય છે.

૪૫મા પૃષ્ઠમાં વિપ્પતોગં એવું રૂપ નજરે પડે છે. સામાન્ય રીતે વિપ્પઓગં એમ હોવું જોઈએ; પરંતુ “ક-ગ-ચ-ઝ-ત-દ-પ-ય-વાં પ્રાયો લુક્” એ સિદ્ધહેમચન્દ્રના ૮-૧-૧૭૭ના સૂત્ર પ્રમાણે ય નો લોપ થયા બાદ અને બદલે ત થયો છે.

લવિષ્યકાળના ત્રીજા પુરુષના એકવચનના વિવિધ પ્રત્યયો પૈકી એક પ્રત્યય હિઙ છે. તેમ છતાં એને બદલે કેટલીક વાર હી વપરાય છે. એનાં પણ ઉદાહરણો આ પાઠ્ય ખંડમાં મળી આવે છે. જેમકે ૬૪મા પૃષ્ઠ(શ્લો. ૭)ગત ઘરિહી, ૧૨૪મા પૃષ્ઠગત શ્લો. ૫૧ માં પલોઈહી અને શ્લો. ૫૩ માં ઉહ્હસિહી અને ૧૪૪મા પૃષ્ઠગત કાહી.

જેમ ઇયાણિ, કહં, નૂળં, સહં અને સદ્ધિ ને બદલે ઇયાણિ, કહ, નૂળ, સહ અને સદ્ધિ શબ્દ વપરાય છે તેમ એવં ને બદલે એવ પણ વપરાય છે. એ હકીકત ૧૫મા પૃષ્ઠગત ‘એવ મણિઓ’થી શરૂ થનારું ૫૧ મું પદ સમર્થિત કરે છે.

અલાહિ—અલં ના અર્થમાં અલાહિ શબ્દ પણ પાઠ્યમાં વપરાય છે. એવો એક પ્રયોગ પૃ. ૫માં નજરે પડે છે.

૧૩૩મા પૃષ્ઠમાં ૬૦મા પદમાં આ વિવાદાઓ એવો જે પ્રયોગ છે તે સંસ્કૃતમાં એ જાતના મર્યાદાસૂચક પ્રયોગોનું સ્મરણ કરાવે છે.

૬૫મા પૃષ્ઠમાં સુરપુરીહિતો અને ૮૪ મા પૃષ્ઠમાંના આઘ પદમાં કરુણાહ એ રૂપો તે તે જાતના વિરલ પ્રયોગોનાં ઉદાહરણરૂપ છે.

इथा એ ભૂતકાળના ત્રીજા પુરુષના એકવચનનો પ્રત્યય છે એમ ૮મા પૃષ્ઠગત સમુપજિજ્ઞા એ ભૂતકાળના ત્રીજા પુરુષના એક-વચનના ૩૫ ઉપરથી જાણાય છે, ન્યારે ૭મા પૃષ્ઠગત અણુમન્નિજ્ઞા તેમ જ ૧૪૯મા પૃષ્ઠગત મણિજ્ઞા ૩૫ વિચારતાં એ ભૂતકાળના ત્રીજા પુરુષના બહુવચનનો પણ પ્રત્યય છે. એમ જાણાય છે. આ ઉપરથી इथा એ ભૂતકાળના ત્રીજા પુરુષના બંને વચનનો પ્રત્યય છે એ વાત સિદ્ધ થાય છે.

૧૩૨મા પૃષ્ઠમાં મણિવિ એવું જે ૩૫ મણિજ્ઞના અર્થમાં વપરાયું છે તે અપભ્રંશ ભાષાનું ૩૫ છે.^૧ આ ૩૫ શ્રીનેભિચન્દ્રસંસ્કૃત અગાઉદત્તચરિત્તના ૨૩૬મા પદ્યગત પેચ્છેવિ અને ૨૩૮મા પદ્યગત નિસુળેવિ સાથે સરખાવી શકાય.

एमाइ—જેમ એવમેવના અર્થમાં એમેવ^૨ ૩૫ મળે છે^૩ તેમ એ-માइના અર્થમાં ૭૮મા પૃષ્ઠમાં ૪૬મા પદ્યમાં એમાइ ૩૫ વપરાયેલું છે અને એ એવં ને બદલે અપભ્રંશમાં એમ એવું જે ૩૫ વપરાય છે તે ઉપરથી બનાવાયું હોય એમ જાણાય છે.

विलक्षित्योनो व्यत्यय—પાઘયમાં અને ખાસ કરીને આરિસ (આર્ષ) પાઘયમાં વિલક્ષિત્યોનો વ્યત્યય જોવાય છે. એવાં કેટલાંક ઉદાહરણો આ પાઘય ખંડમાં દષ્ટિગોચર થાય છે. જેમકે બીજા પૃષ્ઠમાં અર્ઘેહિં કાલ્ગણ્હિં સમાર્ણેહિં એ પંક્તિમાં સમ્ભીના અર્થમાં તૃતીયાનો પ્રયોગ છે. એવી રીતે ૧૪૪માં પૃષ્ઠગત સિસિરંમિ એ દ્વિતીયાના અર્થમાં સમ્ભીનો પ્રયોગ છે.

संधि—ગીર્વાણ ગિરામાં જેમ સંધિ બહુધા કરવી જ પડે છે તેમ પાઘયમાં નથી. વળી એ ગિરામાં સ્વરસંધિના જે નિયમો છે

૧ જુઓ સિદ્ધહેમચન્દ્ર (૮-૪-૪૩૯ અને ૪૪૦) અને પાઘયસદ-મહાશ્વપનો ઉપોદ્ધાત (પૃ. ૪૭).

૨ જુઓ સિદ્ધહેમચન્દ્ર (૮-૧-૨૭૧).

૩ જુઓ પૃ. ૧૩૭, નંદો. ૮૩.

તે પાઘ્યમાં મોટે ભાગે સ્વીકારાયા છે અને વિશેષમાં બે સ્વર સાથે આવતાં પૂર્વ સ્વરનો લોપ કરવાનો નિયમ પણ પ્રાયઃ પ્રવર્તે છે. વળી કેટલીક વાર તો પછીના સ્વરનો પણ લોપ થતો જોવાય છે. આ દૃષ્ટિએ પાઘ્ય ખંડ વિચારતાં નીચે મુજબની હકીકત જોવાય છે:—

પૂર્વ સ્વરનો લોપ—

(૧) કેસ = કો + એસ —૫. ૨

(૨) એહેહિ = એહિ + એહિ —૫. ૧૫

ઉત્તર સ્વરનો લોપ—

(૧) ચેઢામિઢહ = ચેઢામિ + અહ —૫. ૧૪

(૨) વિસેસઓઙ્વગચ્છામિ = વિસેસઓ + અવગ-
ચ્છામિ —૫. ૩૦

(૩) વિણિમ્મિયડમ્હિ = વિણિમ્મિયા + અમ્હિ —૫. ૫૯

(૪) પહૂડવિ = પહૂ + અવિ —૫. ૬૮

(૫) તુબ્મેહિડવિ = તુબ્મેહિ + અવિ — એજન

(૬) ગુરૂહિંડણુનાઓ = ગુરૂહિં + અણુનાઓ —૫. ૮૧

(૭) અવસોડવિ = અવસો + અવિ — એજન

(૮) તેણડહં = તેણ + અહં —૫. ૮૩

(૯) સઝરીડવિ = સઝરી + અવિ — એજન

(૧૦) તુબ્મડવિ = તુબ્મ + અવિ —૫. ૮૭

(૧૧) યાણસિડણિઢં = યાણસિ + અણિઢં —૫. ૧૧૫

ત વગેરે સર્વનામોનાં ૩૫ કે અવ્યયો પછી કોઈ સ્વરથી.

૧ પ્રથમ અમ્હિમાંના 'અ'નો લોપ કરતાં યાની પછી મિહ એ સંયુક્ત વ્યંજનાન્ત પદ આવે છે એથી 'યા' નો 'ય' કરાયેલો છે.

શરૂ થનાર ત વગેરે સર્વનામનું રૂપ કે સ્વરથી શરૂ થનારો અવ્યવ આવે તો ઉત્તર સ્વરનો લોપ થાય છે, એવા સિદ્ધહેમચન્દ્ર (૮-૧-૪૦)માં નિર્દેશ છે. અહીં આપેલાં પાંચમા, આઠમા અને ૧૦મા ઉદાહરણો એનાં દષ્ટાંતરૂપ છે; પરંતુ બીજાં ઉદાહરણો અને ખાસ કરીને પહેલું, છઠ્ઠું અને અગ્યારમું એ ઉદાહરણો એના અપવાદરૂપ ગણાય તેવાં છે અને એનો નિર્વાહ તો સિદ્ધહેમચન્દ્રના ‘બહુલં’ (૮-૧-૨) એ સૂત્રને આધારે થઈ શકે.

ત્રીજા ઉદાહરણમાં અમ્હિને બદલે મિહ અને નવમામાં અહંને બદલે હં તેમ જ ચોથા, પાંચમા, સાતમા, નવમા અને દસમા ઉદાહરણમાં અવિને બદલે વિ એમ બે મૂળ લેખકની કૃતિમાં હોય તો પછી આ ઉદાહરણોને સંધિ સાથે કરી સંબંધ રહેતો નથી.

મિહ—‘હું છું’ એ અર્થમાં મિહ રૂપ વપરાય છે તે હકીકતનું ૧૩૮મા પૃષ્ઠગત જાઓમિહ, ૧૩૯મા પૃષ્ઠગત અણુગમિહ અને ૧૪૦મા પૃષ્ઠગત સંપત્તમિહ, ચુક્કમિહ અને જાયમિહ તેમ જ ૧૪૧મા પૃષ્ઠગત હઓમિહ અને ૧૪૨મા પૃષ્ઠગત વસિયમિહ રૂપો સમર્થન કરે છે.

આ પ્રમાણે અહીં જે વ્યાકરણવિષયક ઊદાહરણો કરાયો છે તેનું કારણ એ છે કે પાઠ્ય વ્યાકરણને અંગેની કેટલીક ગુંચો ઉકેલવી પાડી રહેલી જોવાય છે.

દેશ્ય શબ્દો—પાઠ્યમાં સંસ્કૃત સાથે સર્વથા મળતા આવતા શબ્દો છે. વળી સંસ્કૃત ઉપરથી ઉચ્ચારણના નિયમોને અનુસરીને જાણે ઉપજાવી કઢાયા હોય એવા પણ શબ્દો છે. આ ઉપરાંત જેને સંસ્કૃત શબ્દો સાથે કર્યું જ લેવા દેવા હોય એમ જણાતું નથી એવા પણ શબ્દો છે. આને ‘દેશ્ય’ કહેવામાં આવે છે. આવા શબ્દોનાં ઉદાહરણ તરીકે હું અત્ર નીચેના શબ્દો નાંધીશ:—

અવ્વો (પૃ. ૪૩), કિણ્ણય (પૃ. ૧૭), ઘુણિય (પૃ. ૪૬), ઘણિયં (પૃ. ૧૬), દંદોલી (પૃ. ૬૩), પાઝક્સાલય (પૃ. ૨૯), બોંદિ (પૃ. ૮૧), લુલ (પૃ. ૧૦૧) અને સમુપ્પુણ (પૃ. ૬૦).

પાઠકલાલય માટે પાઠ્યશાલક એવો સંસ્કૃત શબ્દ સૂચવાય છે, એટલે એ વાસ્તવિક રીતે દેશ્ય નથી એમ કેટલાક કદાચ કહે તો અત્ર તેમને હું નીચે મુજબની ત્રણ બાબતો વિચારવા વિનવું છું:—

(૧) અમુક અમુક દેશ્ય શબ્દોનું સંસ્કૃતીકરણ કરી તેને સંસ્કૃતમાં સ્થાન અપાયું છે એ વાત માન્ય રાખવા જેવી છે ?

(૨) શ્રીહિમચન્દ્રસૂરિએ અને ધનપાલે જેમને 'દેશ્ય' શબ્દ ગણ્યા છે તેમાંના કેટલાકને તેમ ગણવા માટે તેમની પાસે કોઈ પ્રાચીન કૃતિનો આધાર નહિ હશે ?

(૩) અમયનિગમ જેવા દેશ્ય ગણાતા કેટલાક શબ્દો યૌગિક કે મિશ્ર હોવાને લીધે વ્યુત્પત્તિજન્ય માલૂમ પડે છે, પરંતુ એ વ્યાકરણ કે કાશમાં પ્રસિદ્ધ ન હોય એટલે કે એનો વાચ્યાર્થ સાહિત્યમાં પ્રચલિત ન હોય તો તે પણ દેશ્ય ગણાય કે કેમ ?^૧

અનુકરણશબ્દો—અનુકરણશબ્દો-રવાનુકારી શબ્દો તો લગભગ દરેક ભાષામાં છે અને હોય એ સ્વાભાવિક છે. પાછયમાં પણ એવા શબ્દો છે. નમૂના તરીકે નીચેના શબ્દો પ્રસ્તુત ખંડમાંથી હું અત્ર નોંધું છું:—

ચરચર (પૃ. ૯૮), તડયડ (પૃ. ૯૬) અને ઘસ (પૃ. ૨૪, ૪૧).

અજ્ઞજાતિ—સંસ્કૃતમાં રચાયેલા મનાતાં, પરંતુ ખરી રીતે સંસ્કૃત તેમ જ પાછયમાં રચાયેલાં એવાં દ્વિભાષિક નાટકોમાં 'આર્થ-પુત્ર' ના અર્થમાં અજ્ઞજાતિ શબ્દ જેવાય છે. કોઈ કેવળ સંસ્કૃત કૃતિમાં આર્યપુત્ર શબ્દ વપરાયેલો હોય એમ જણાતું નથી. બાકી પાછયમાં તો નાટકો સિવાયની કૃતિઓમાં પણ અજ્ઞપુત્ર કે અજ્ઞજાતિ એ શબ્દનો પ્રયોગ ઉપલબ્ધ થાય છે.^૨ આની પ્રતીતિ માટે પૃ. ૨૭, ૩૧, ૧૦૩, ૧૦૬ અને ૧૧૬ જેવાં ભલામણ છે.

૧ જુઓ જિનાગમકથાસંગ્રહ (પૃ. ૫-૬).

૨ જુઓ શ્રીમદ્ધિવ્યન્દ્રસૂરિકૃત ખંભદત્તચરિય (પૃ. ૫૨; કંડિકા ૫૦)

વિશિષ્ટ શબ્દો—૧૨૪મા પૃષ્ઠમાં 'કુહુવ' ને બદલે 'કુહુ' શબ્દ વપરાયો છે તે તો કદાચ સમુચિત ગણી શકાય; પરંતુ ૭૭મા પૃષ્ઠમાં 'સ્ત્રાપ્ત'ના અર્થમાં 'સુમેળ' શબ્દ વપરાયો છે તેનું શું એમ પ્રશ્ન ઊઠે છે. વિશેષમાં ૮૪મા પૃષ્ઠમાં જે 'વિલંક' શબ્દ વપરાયેલો છે તેનો અર્થ જાણવો બાકી રહે છે. ધિક્ અર્થમાં જેમ ધિ શબ્દ વપરાય છે તેમ ૪૦મા પૃષ્ઠમાં એ અર્થમાં ધી શબ્દ વપરાયેલો છે. વળી ૧૪૧મા પૃષ્ઠમાં તો ધિક્કી એવો પણ પ્રયોગ છે. આ ઉપરાંત ૧૨૬મા પૃષ્ઠમાં હા ધિક્ એ અર્થમાં 'હદ્કી'નો પ્રયોગ છે.

અલંકાર—આ ખંડમાં ઉપમાઓ અનેક સ્થળે જોવાય છે. બીજા પૃષ્ઠમાં દુર્લભતા દર્શાવવા માટે સંવર પુષ્પનો ઉલ્લેખ છે. ૨૮મા પૃષ્ઠમાં તીક્ષ્ણ તરવારને અવસિક્કુસુમસન્નિકાસેળ એવા વિશેષણથી વિભૂષિત કરાયેલી છે અને ૮૬મા પૃષ્ઠમાં નિશ્ચેષ્ટતા બતાવવા માટે કાષ્ઠનું ઉદાહરણ રજૂ કરાયેલું છે.

૧૨૦મા પૃષ્ઠમાં હિંસાળ, હિંસળ, દોસદૂસળ અને રોત્તરૂસળ એવા ત્રણ પ્રયોગો છે તે અલંકારની દૃષ્ટિએ ખાસ નોંધવા જેવાં જણાય છે.

૧૨૯મા પૃષ્ઠગત અંતિમ જે પદો અનુપ્રાસના નમૂનારૂપ છે.

ગુણ—સમસ્ત ખંડમાં 'પ્રસાદ' ગુણની પ્રધાનતા પ્રવર્તે છે. ૪૧મા પૃષ્ઠના અંતમાં બળ્લે અને ત્રણ ત્રણ પદનાં જે નાનાં વાક્યો છે તે તે વાતાવરણને વિશેષ દીપાવે છે.

છંદ—સાતમા પૃષ્ઠ ઉપર આપેલ પદનો છંદ વિચારવો બાકી રહે છે.

કવિની નિરંકુશતા—જંદોલંગ થતો હોય તો તે કારણે કે પછી અન્ય કોઈ કારણસર દીર્ઘ સ્વરને બદલે હ્રસ્વ અને હ્રસ્વ

૧ જુઓ સિદ્ધહેમચન્દ્ર (૮-૨-૧૯૨).

૨ એમ કહેવાય છે કે ઉંખરના-ઉંખરાના ઝાડને ફૂલ આવતાં નથી.

સ્વરને બદલે લીધી કરવાની છૂટ જેમ કેટલાક સંસ્કૃત કવિઓએ લીધી છે તેમ પાછય કવિઓએ પણ લીધી છે. આ હકીકત પણ આ પાછય ખંડમાંના નીચેનાં ઉદાહરણો દ્વારા સમર્થિત થાય છે.

પૃ. ૧૦૦માં કાઝળ ને બદલે કાઝળ, પૃ. ૩૫માં તમ્મિ ને બદલે તમ્મી, પૃ. ૧૧૧માં ઇચ્છામિ ને બદલે ઇચ્છામી^૨, પૃ. ૫૩માં પહરણમ્મિ ને બદલે પહરણમ્મી અને પૃ. ૧૪૯માં કમ્પંતિ ને બદલે કમ્પંતી.

હવે આપણે સુભાષિતોનો વિચાર કરીશું તો જણાશે કે ગદ્ય તેમ જ પદ્યપ પણ કેટલાંક સુભાષિતો આ પાછય ખંડમાં મુખ્યત્વે પાછય ભાષામાં ઉપલબ્ધ થાય છે. તેમાં ગદ્યાત્મક સુભાષિતો નીચે મુજબની પંક્તિમાં જોવાય છે:—

(૧) “ઉત્તમપુરિસા ન સોવંતિ સંજ્ઞાણ ૧” —પૃ. ૪૨ ॥

(૨) “કિં કયાઈ કાયકંઠિયા પરમમોત્તિયહારસંગં પાવઈ ? ૧” —પૃ. ૪૮

(૩) “જેણ સ્વેમંતિ(મિ ?) મયમુપ્પજ્જતિ, મયદ્વાળે ય પરા પીતી, નેય વસણવસણણં બુદ્ધિમયા વિસાઓ ગંતવ્વો, સુહ-દુક્ખસંકલાઓ ઇંતિ અણિચ્છિયાઓ વિ, તત્થ સુહે જો ન મજ્જતિ દુક્ખે ય જો ન સીયતિ સો પુરિસો, ઇયરો અવયરો ૧ —પૃ. ૨૭

પદ્યાત્મક સુભાષિતો નીચે પ્રમાણેનાં પદ્યો પૂરાં પાડે છે:—

૧ સરખાવો “ચરાતિ ચરતો મગઃ” —ઐતરેય બ્રાહ્મણ (અ. ૩૩) અને કાલિદાસ એ શબ્દ.

૨ સરખાવો દસવેયાલિય (અ. ૧, શ્લો. ૨) ગત “મમરો આવિયઈ રસ” તેમજ માલવિકાગ્નિમિત્ર [અં. ૧] ગત “મુટ્ટુ મવં મળાદિ.”

૩ આમ કહેવાનું કારણ એ છે કે ૪૪ માં પૃષ્ઠમાં એક સુભાષિત સંસ્કૃતમાં જોવાય છે. એને લગતું પદ્ય નીચે મુજબ છે:—

“વરં પ્રવેદ્યું જ્વલિતં હતાશનં, ન ચાપિ મગ્નં ચિરસચ્ચિતં વ્રતમ્ ૧

વરં હિ મૃત્યુઃ સુવિશુદ્ધકર્મણો, ન ચાપિ શીલસ્ત્રલિતસ્ય જીવિતમ્ ॥૩॥”

- (૧) “અવિચારિયકજ્ઞાણ ય એયં કિર કેત્તિયં કુબુદ્ધીણં ? ।
સજ્જક્ખોઽવિ પયટ્ઠો અર્ચિતિત્તં રુહ્ણ વિણિવાયં ॥૩૪૮૯॥”-પ. ૮૯
- (૨) “અહવા કુલંગણાણં एसो ચ્ચિય હોહ વયણવિનાસો ।
પીલિજ્જંતાઓઽવિ હુ મહુર ચ્ચિય ઉચ્છુજટ્ઠિઓ ॥૪૩॥”-પૃ. ૭૮
- (૩) “અહવા જુવઈણ મણં, કુડંગુવિલં ક એવ જાણેજ્ઞા ? ।
બાહિં દંસિયપણયાણ કવડભરિયાણ મજ્જંમિ ? ॥ ૫ ॥
અન્નં વયંતિ પુવ્વં, પચ્છા પુણ વાહરંતિ ગિરમન્નં ।
અન્નં ધેરંતિ હિયણ સાભિપ્પેયં કરેંતિ પુણો ॥ ૬ ॥
ગયણે ગણંતિ ગહગણમુયર્હિમિ જલં પિ જે પરિમિણંતિ ।
પેચ્છંતિ ભાવિ કજ્જં, ન તેઽવિ જાણંતિ જુવહયણં ॥૭॥”-પ. ૬૭
- (૪) “અહવા દુપ્પુત્તેર્હિ જાણહિ વિ કિં ફલં હવહ અન્નં ।
જાઓ અરિણીર્હે સિહી દાહં મોત્તૂણ કિં કુણહ ॥૩૦॥”-પ. ૭૯
- (૫) “આવહગયં પિ સુહયહ, તોસહ ગુરુસોયગહિયહિયયં પિ ।
મરમાણં પિ જિયાવહ, અવચ્ચજમ્મો જણં લોણ ॥ ૨૩૯॥”-પૃ. ૧૧૭
- (૬) “કજ્ઞાકજ્જવિભાગો ય સેવયાણં કઓ હોજ્ઞા ? ॥ ૨૫॥
એત્તો ચ્ચિય નિન્દિજ્જહ સેવાવિત્તી સમત્થસત્થેસુ ।
જેણ ન તયં અકજ્જં પરવસો જમિહ નો કુણહ ॥૨૬॥”-પૃ. ૭૬
- (૭) “કમલ્લમુહિ ! પેચ્છ ગયણંગણેક્કણૂડામણિસ્સ વિ રવિસ્સ ।
ઉદયપયાવવિણાસા પહિદિયસં ચિય વિયંભંતિ ॥૨૯॥”-પૃ. ૧૦૪
- (૮) “કાયર-મણાણ ઇત્થીણ ધીરિમા હોહ નાહે વસણે ॥”-પૃ. ૧૩૯

૧ આ ત્રણ પંથો નારીના ચિત્તની ગંઢનતા ઉપર પ્રકાશ પાડે છે.

(८) “कालंमि अणाईए, जीवाणं विविहकम्मवसगाणं ।

तं नत्थि संविहाणं जं संसारे न संभवइ ॥ १ ॥”-पृ. ५२

(१०) “किं अत्थि कोइ भुवणम्मि, जस्स जायंति नेय पावाइं ? ।

नियकम्मपरिणईए, जम्मणमरणाइं संसारे ॥ १ ॥”-पृ. ५३

(११) “किंतु वयणं गुरुणं अलंघणिज्जं जि(ज)णाणं पि । ३७।”-पृ. ८०

(१२) “कोडी वराडीयाए बेरुलीयमणी य कायखंडेण ।

चिंतामणी उवलेणं कप्पतरु थोहरेणं व ॥ ८६ ॥

हा हारिओ मए जं दुक्खसरूवाण दुक्खहेउण ।

विसयाणं सेवाए गमिओ जंमो अकयधम्मो ॥ ८७ ॥”-पृ. १३७

(१३) “को नाम मयच्छि ! जए जाओ जो जस्स नेव वसणाइ ।

पाउठभूयाणि न वा जायाणि य जम्ममरणाणि ? ॥ २८॥”-पृ. १०४

(१४) “गुरुयाण पविच्चीओ न होंति अहियाउ परिणामे । ३४९३।”-पृ. ८०

(१५) “जं उस्सुया सिरीए पडणंता एत्थ चेव सव्वेऽवि ।

रत्तणतरुगणाणं जा पज्जंतंमि सक्काणं ॥ ३८७१ ॥

पुत्तोदयंमि उदओ रिद्धीणं होइ, तंमि शिज्झंते ।

शिज्झइ इयरोऽवि कमेण दोऽवि भंसंति पज्जंते ॥ ३८७२ ॥”-पृ. ८३

(१६) “जं काउण वि पावं, पावा पावंति परमपरिओसं ।

धीरा न कुणंते च्चिय, कए वि अणुताविणो दुक्खं ॥ ९९ ॥”-पृ. १०५

(१७) “जं जेण कयं कम्मं, अन्नभवे व सुहमसुहं ।

तं तेण पावियज्जं निमित्तमित्तं परो होइ ॥ २ ॥”-पृ. ४०

(१८) “जं जेण किं पि विहियं, सुहं च दुक्खं च पुव्वजम्मम्मि ।

तं सो पावइ जीवो, तच्चइ दीवंतरं जइ वि ॥ १ ॥”-अ० ४५

(૧૯) “જં વચ્છ ! વંછસિ ઇમં અકુલીણં મળહરં પિ તમજુત્તં ।

ચંડાલ-કૂવ-સલિલં સિદ્ધો, સિસિરંમિ કિં પિયઇ ? ॥”-પૃ. ૧૪૪

(૨૦) “જેણ કુલં કલુસિજ્ઞઇ, સુયણા ચિજ્ઞંતિ ઉલ્લસંતિ ચલા ।

કંઠ-ગય-જીવિયા વિ હુ, સપ્પુરિસા આયરંતિ ન તં ॥”-એવન

(૨૧) “તા મા કરેહ બીયં, ગંડોવરિફોહિયાતુલં ॥૨૮૭॥”-પૃ. ૧૧૦

(૨૨) “તાવ ચ્ચિય હિયઇટ્ટા, માઁણ પિઁણ બંધવાણં ચ ।

જાવ ન ધાઢેઇ પઈ, મહિલા નિયયસ્સ ગેહસ્સ ॥૩૩॥”-પૃ. ૧૦

(૨૩) “તાવ સિરી સોહમં તાવ ય ગરુયાઁ હોંતિ મહિલાઓ ।

જાવ ય પઈ મહાધં, સિણેહપક્કં સમુવ્વહઇ ॥૩૪॥”-પૃ. ૧૦

(૨૪) “દૂરે નિયઇ જલંતં, તા લોઓ ન ઁણ પાયતલે ॥”-પૃ. ૧૪૫

(૨૫) ‘ધિદ્ધી ! મહ જમ્મમિણં, જેણ ન લજ્ઞા કયા ગુરુજણસ્સ ।’-એવન

(૨૬) “ન તહા દહઇ નિદાહો, દિવાયરો હુયવહો વ્વ પજ્જલિઓ ।

જહ દહઇ નિરવસેસં, દેહં એકોયરવિઓગો ॥ ૯ ॥”-પૃ. ૨૦

(૨૭) ‘નહિ ભોગિણો કયા વિ હુ, નિયકંચુલિયા કુણઇ ભારં ॥’-પૃ. ૧૩૯

(૨૮) ‘પજ્જાલિઁણ ભુવણં, કો ઁજ્જોયં કુણઇ મદમં ? ॥૨૯૦॥’-પૃ. ૧૧૦

(૨૯) “પઢમં ચિય ઁવયારં, કુણન્તિ ઇહ ઉત્તમા નરા લોણ ।

પચ્છા જે મજ્ઞિમયા, અહમા ઁભણ્ણુ વિ અસત્તા ॥૨૨॥”-પૃ. ૧૯

(૩૦) “પરવસણમ્મિ સુહેણં, સંસારાનિચ્ચયં કહઇ લોઓ ।

પિયવંધુયણવિણાસે, સવ્વસ્સ વિ ચલઇ ધીરત્તં ॥૧॥”-પૃ. ૫૪

(૩૧) “પિયપહિંબંધપિસલ્લો, જાણ મણોમંદિરે ન સંવસિઓ ।

નિમિસંતરં પિ તાસિં નમો નમો બાલસમણીણં ॥૨૫૨॥”-પૃ. ૧૧૮

(३२) “भयकायराण सरणं, भवंति धीरा धराहरत्थेज्जा ।

धीरा वि धीरयंजइ, चयंति ता होउ किं सरणं ? ॥ २८८ ॥”-पृ. ११०

(३३) “मा कुण वियक्खण ! खए, खाक्खेवं खणेणम्ह ॥ २८९ ॥”-पृ. ११०

(३४) “मुक्काउहं पसुत्तं मत्तं बालं मुणिं च थेरं च ।

जो हणइ तहा जुवइं दुन्नि वि लोणा हया तस्स ॥ २९० ॥”-पृ. ८६

(३५) “लच्छीकमलपरिमलो किमन्न नलिणाइं अल्लियइ ? ॥ १४ ॥”-पृ. १२०

(३६) “वणगहणं जह चूरइ मत्तकरी नो तहा ससओ ॥ १५ ॥”-अ० १

(३७) “वरि सुन्न चिय साला मा भरिया चोरवगेण ॥ ७ ॥”-पृ. ६५

(३८) “सप्पुरिस चिय वसणं, सहंति गरुयं पि साहसेक्कसा ।

धरणि चिय सहइ जए, वज्जनिवायं न उण तंतू ॥ १ ॥”-पृ. ५४

(३९) “सव्वो पुव्वकयाणं कम्माणं पावए फलविवागं ।

अवराहेसु गुणेषु य निमित्तमेत्तं परो होइ ॥ १६९ ॥

धारिज्जइ एंतो जलनिही वि कल्लोलभिन्नकुलसेलो ।

न हु अन्नजंमनिम्मियसुहासुहो देव्वपरिणामो ॥ १७० ॥

अकयं को परिभुंजइ ? सकयं नासेज्ज कस्स किर कम्मं ? ।

सकयमणुभुंजमाणे कीस जणो दुम्मणो होइ ? ॥ १७१ ॥

दुप्पत्थिओ अमित्तं अप्पा सुपत्थिओ हवइ मित्तं ।

सुहदुक्खकारणाओ अप्पा मित्तं अमित्तं वा ॥ १७२ ॥”-पृ. १०२

(४०) “सीयंति सव्वसत्थाइं, एत्थ न कमंति मंतंतंताइं ।

अदिट्ठपहरणम्मी, विहिम्मि किं पोरुस्स कुणइ ? ॥ १ ॥”-पृ. ५३

(४१) “सो देवि ! वरमजाओ, पावयरो पावचेट्ठिओ दुट्ठो ।

जो एयारिसवित्तिं, धारेइ जीविउं पुरिसो ॥ २१८ ॥

જુજ્ઞઙ્ઞ જળણ સમં, વિણિવાયઙ્ઞ ભાયરં સિણિદ્દં પિ ।

સેવયસુણઓ વરઓ, પહુવયણા વિસઙ્ઞ જલણમ્મિ ॥૨૧૦॥” —પૃ. ૧૧૪

(૪૨) “સોયંતાણ પિ નો તાણં, કમ્મબંધો ડ કેવલો ।

તો પંડિયા ન સોયંતિ, જાણંતા મદરૂવયં ॥૨૧૧॥” —પૃ. ૫૪

લોકોક્તિ—જેમ આ પાછય ખંડમાં સુલક્ષિતો દષ્ટિગોચર થાય છે તેમ લોકોક્તિ—જનપ્રવાદ પણ નજરે પડે છે. ઉદાહરણથી નીચેની પંક્તિઓ હું રજુ કરું છું:—

(૧) સ્વર્ણરત્નપાલિષ્ઠા, નારી પદ્મિવન્નપાલિષ્ઠો પુરિસા । —પૃ. ૧૧૬

(૨) ચલ-નેહાઓ મહિલાઓ હોંતિ સઙ્ગો જળપ્પવાઓડયં । —પૃ. ૩૬

(૩) જત્થડલ્લિયઙ્ઞ કવોડો, સઙ્ગં સા સુસઙ્ગ તરુસાહા ॥૪॥ —પૃ. ૬૬

(૪) તપ્પહાણુગયા વપ્પીહયા વિ વહુસો પિયં પિયં વિંતિ । —પૃ. ૧૩૫

(૫) વંસસ્સ વફલ-સમઓ, તુહ વિણાસાય વિહિય સ્સિ ॥૬॥ —પૃ. ૩૩

(૬) સત્તપહાણાતો હોંતિ રાઅધૂયાઓ । —પૃ. ૪૯

વધ્યનું વર્ણન—૭૩ માં ૫૪માં વધ્યનું વર્ણન છે. એમાં એ વધ્યને રાતા ચંદનનો લેપ કરાયેલો છે. એને જીર્ણ અને સાધેલા વસ્ત્રનો કકડો પહેરાવાયેલો છે. ધાસને આળીને બનાવાયેલી મેસનું તિલક કરાયેલું છે. એના ઉપર સૂપડાનું છત્ર ધરાયેલું છે. એના ગળામાં

૧ આ લોકોક્તિની સત્યતાના સંબંધમાં મને એમ લાગે છે કે ઝાડની શાખા ઉપર એ શાખાને આગળ વિકસાવનારી જે પેશી (growing point) હોય છે તેના ઉપર કબૂતરની અધાર પડે તો તે શાખા સૂકાઈ જાય; કારણ કે કબૂતરની અધાર બહુ ગરમ છે અને તેમ હેલાથી તો એનો ગુમડું પકવવા માટે ઉપયોગ કરાય છે.

૨ સરખાવો દસવેયાલિય (અ. ૯, ઉ. ૧)ના આદ્ય પદ્યનું નિમ્ન-લિખિત ચરણ:—

“ફરં વ કીઅસ્સ વહાય હોઙ્ઞ ॥”

કાડિયાની માળા લટકાવાયેલી છે. એને ગધેડા ઉપર બેસાડાયેલો છે અને એને રાજભાગે થઈને કર્કશ અવાજવાળા ઢોલ વગાડી લઈ જવાય છે. આવા વધ્યનાં વર્ણુનો અન્યત્ર પણ જોવાય છે. દાખલા તરીકે વિવાગમુખ (અ. ૨; કંડિકા ૩૭)માં વધ્યનું વર્ણન છે. એમાં વધ્યને શરીરે તેલ ચોળેલું છે. વધ્યને માટેના કર્કશ વસ્ત્રની નેડી એને પહેરાવેલી છે. એના ગળામાં દોરડું અને રાતા ફૂલની માળા છે. એના નાક અને કાન કાપેલા છે, એના હાથ પાછળ બાંધેલા છે અને ગરદન પાછળ વાળેલી છે. એને ચાખખાના સેંકડો ફટકા લગાવાયેલા છે. એના શરીરમાંથી નાના નાના માંસના ટૂકડા કાપી તે એને ખવડાવાય છે.

શૂદ્રકકૃત મૃચ્છકટિકા (અં. ૧૦)ના ૫મા અને ૨૧મા પદમાં વધ્યનું વર્ણન છે.

લવભૂતિકૃત માલતીમાધવ(અં. ૫)માં આમુંડા દેવીને ભોગ ધરાવવા માટે પસંદ કરાયેલી માલતીરૂપ વધ્યને ઉદ્દેશીને ‘ન્યસ્તાલક્તકરક્તમાલવસના’ એવો ઉલ્લેખ છે.

મુદ્રારાક્ષસ (અં. ૭)માં ચન્દ્રદાસનું પાત્ર છે. એ વધ્ય છે પણ ત્યાં વધ્યનું વર્ણન નથી.

અશક્યતાનાં ઉદાહરણ—૭૪ મા પૃષ્ઠમાં અમૃતમાંથી વિષની ઉત્પત્તિનું અને ચંદ્રમાંથી અગ્નિની ઉત્પત્તિનું જે સૂચન છે તે અશક્યતાની આવધિ દર્શાવે છે.

ચારિત્રની દુષ્કરતા—૬, ૪૭ અને ૧૪૯ એ અંકવાળાં પૃષ્ઠોમાં આ ત્રિપથ સારી રીતે ચર્ચાયેલો છે.

વિજ્ઞાન—૯૭ મા પૃષ્ઠમાં પારાના રસના મિલનનું જે ઉદાહરણ અપાયેલું છે તે તે સમયના વિજ્ઞાનનો બોધ કરાવે છે.

અનુગમન—અસહના જમાનામાં સ્ત્રી પોતાના પતિની પાછળ સતી થતી હતી એ વાત ૧૩૫મા પૃષ્ઠગત ૩૪મા પદ ઉપરથી, ૩૮મા પૃષ્ઠગત ૨૦મા પદ ઉપરથી અને ખાસ કરીને ૨૮મા પૃષ્ઠગત ૧૭મી કૃતિના અંતિમ ભાગ ઉપરથી સમર્થિત થાય છે.

ગર્ભની સ્થિતિઓ—આઠમા પૃષ્ઠમાં ગર્ભના સંબંધમાં એનાં હરણુ, મરણુ, વ્યવન અને ગલન વિષે ઉલ્લેખ છે, જ્યારે પૌષ્ઠમાં એના સ્તાંભન પરત્વે પણ નિર્દેશ છે.

વસ્ત્રાભૂષણ—૯૦મા પૃષ્ઠમાં ઉત્તરીય અને કેડિલ (કેડ ઉપરના વસ્ત્ર)નો નિર્દેશ છે. એ જ પૃષ્ઠમાં કુંડલ, ક્યૂર, મેખલા, વલય અને હારાવલીનો નિર્દેશ છે અને શણગાર તરીકે કુસુમનો પણ ઉલ્લેખ છે. વિશેષમાં ૧૩૪મા પૃષ્ઠમાં વીંટી, કકું (કટક), સાંકળી (સંકલિત), નૂપુર અને રત્નાવલીનો ઉલ્લેખ છે.

નવ ઉપધિ—૫. ૧૩૦માં રજોહરણુ, મુખપોતિકા અને સાત પાત્ર એમ મુનિની નવ ઉપધિ ગણાવાયેલી છે. ૧૩૧મા પૃષ્ઠમાં તુંબી (તુંબડી)નો નિર્દેશ છે અને જનની દસીવાળા પિંછડનો પણ ઉલ્લેખ છે.

વૃક્ષો—૩૮મા પૃષ્ઠમાં ચંપય, નપેઠ, નાગ, પુનાગ, અને મંદાર એમ પાંચ વૃક્ષનો ઉલ્લેખ છે. તેમાં ચંપયથી અત્ર ચંપાનો છોડ સમજવાનો છે. ૯૬મા પૃષ્ઠમાં કયંચ (કદમ્બ)નો અને ૯૭મામાં સિંચલી (શાલ્મલી)નો ઉલ્લેખ છે.

પશુપંખીનાં નામ—૫. ૮૪-૮૫માં ગાડર, ઘો, તેતર, નોળિયા, પાડા, મોર, રોઝ, લાવક, સસલા, સૂવર અને હરણુનો, ૭૨મા પૃષ્ઠમાં કુર્કુટસર્પનો અને ૧૩૫મા પૃષ્ઠમાં ચાતકનો ઉલ્લેખ છે. વિશેષમાં ૭૦મા પૃષ્ઠમાં પારસ અને બર્બર (બર્બર) કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલા તેમજ વાહલિક (વહ્લીય) દેશમાં જન્મેલા ઘોડાઓનો નિર્દેશ છે. પારસ દેશનો અર્થ ધરાન (Persia) કરાય છે.

નગરાદિ વિભાગો—૭૦મા પૃષ્ઠમાં નગર, પટ્ટણ, ગામ અને આગરનો ઉલ્લેખ છે.

રસ્તાના પ્રકારો—૨૩મા પૃષ્ઠમાં શૃંગાટક, ત્રિક, ચતુષ્ક અને ચત્વરનો ઉલ્લેખ છે. તેમાં શૃંગાટકથી ત્રિકોણાકાર સમજવાનો છે. બાકી શૃંગાટકનો સામાન્ય અર્થ ' શીંગોડુ ' થાય છે. ત્રણ રસ્તા ન્યાં મળતા

હોય તે ભાગને ‘ત્રિક’ કહે છે. એવી રીતે ન્યાં ચાર રસ્તા ભેગા થતા હોય તે ભાગને ‘ચતુષ્ક’ યાને ‘ચોક’ કહે છે. ચત્વરનો અર્થ ‘ચૌકું’ કરાય છે.

શસ્ત્રાદિ—૯૪મા પૃષ્ઠમાં વાવલ્લ (એક જાતનું શસ્ત્ર), ભાલો, ખાણ, ખડ્ગ અને કુંત એ શસ્ત્રોનો ઉલ્લેખ છે. પૃ. ૯૫માં ચાર, મુદ્ગર (મોગરી), કાતર, પરાણો (તોત્રક), તરવાર, ત્રિશલ, સોય, શક્તિ, તુમર, અને ખીલો એનો નિર્દેશ છે. ૯૬મા પૃષ્ઠમાં કરવતનો, ૧૦૦મા પૃષ્ઠમાં કુહાડાનો અને ૧૦૧મા પૃષ્ઠમાં સાણસાનો ઉલ્લેખ છે.

ત્રાસજનક સાધનો—નરકમાં પરમાધાર્મિકો નારકોને કેવી રીતે સતાવે છે તેનું વર્ણન પૃ. ૯૪-૧૦૨માં આપેલું છે. એમાં ત્રાસજનક અનેક સાધનો ગણાવાયાં છે. જેમકે મોટી શલા, વજ્રશિલા વજ્રગ્નિ, મોટો ચૂલો, તવો, પયણુ (પકાવવાનું એક જાતનું પાત્ર), કુંભી, કઝાઈ, અસિપત્રવન, વૈતરણી, લોખંડની નૌકા, તાંબાની પૂતલી, વજ્રકૂટ, લોખંડના સળિયા અને વજ્રકંટક.

પ્રકીર્ણ—૨૨મા પૃષ્ઠમાં કોંકણુઅ (કોંકણ) દેશનો ઉલ્લેખ છે. પૃ. ૨૬માં વપરાયેલ તદ્દત્તિનો અર્થ તથા इति થાય છે ૫૦મા પૃષ્ઠમાં દસાર શબ્દ વપરાયેલો છે. તેનું સંસ્કૃત રૂપ ‘દશાર્હ’ થાય છે. એનો અર્થ ‘દશ પૂજવા લાયક’ એમ થાય છે. એથી સમુદ્રવિજય પ્રમુખ દશ વ્યક્તિઓ સમજવાની છે. પૃ. ૧૧૪માં વપરાયેલ વેલાડલ ઉપરથી વેરાવળ નામની ઉત્પત્તિ સમજવાય છે.

સંસ્કૃત ખંડનો પરિચય

પાઘ્ય ખંડ વિષે આટલો જોહાપોહ કરી હવે હું સંસ્કૃત ખંડ-ગત ૪૫ કૃતિઓ વિષે થોડોક નિર્દેશ કરીશ. એની પહેલી છ કૃતિઓ શ્રીધનેશ્વરસૂરિએ વિ. સં. ૪૭૭માં રચાયેલા ગણુતા શત્રુંજયમાહાત્મ્યમાંથી ઉદ્ધૃત કરાયેલી છે. આ ગ્રંથના રચનાસમય પરત્વે કેટલાક વિદ્વાનોનું એમ કહેવું છે કે એમાં વિ. સં. ૧૧૯૯

થી ૧૨૩૦ સુધી રાજ્ય કરનારા કુમારપાળ વિષે ઉલ્લેખ છે એટલે એ ગ્રંથ તેરમા સૈકાનો ગણાય.

(૧) આ અવસર્પિણીમાં થઈ ગયેલા જૈનોના આઘ તીર્થંકર શ્રીઋષભદેવના એક પુત્ર બાહુબલિ દીક્ષા લે છે ત્યારે એમના વડીલ બંધુ ભરત શોક કરે છે.

(૨) શ્રીઋષભદેવ દીક્ષા અંગીકાર કરે છે એટલે એમની માતા મરુદેવી એ દીક્ષિત જીવનની દુષ્કરતાનો વિચાર કરે છે અને વિલાપ કરે છે.

(૩) બાહુબલિ પોતાના વડીલ બંધુ ભરતને મારવા માટે તૈયાર થાય છે, પરંતુ એ અવિચારી કાર્ય છે એવો વિચાર આવતાં તેઓ પશ્ચાત્તાપ કરે છે.

(૪) હરણનો શિકાર કરવા માટે શ્રીનિવાસ નામનો રાજા હરણને બાણ મારે છે, પરંતુ તેને એ ન વાગતાં એક મહર્ષિને એ વાગે છે. એ જાણી એ રાજા ખેદ કરે છે.

(૫) ભરત નરેશ્વર એક વેળા આદર્શજીવનમાં પોતાનું રૂપ જુએ છે ત્યારે હાથની આંગળી વીંટી વિનાની જોઈ એ ઉપરથી અનિત્યતાની ભાવના ભાવે છે.

(૬) આ કૃતિના વિષય માટે પાઠ્ય ખંડની છઠ્ઠી અને ૩૨ મી કૃતિઓ જોવી.

સાતમીથી માંડીને દસમી સુધીની કૃતિઓ શ્રીસિદ્ધર્ષિસૂરિએ વિ. સં. ૯૬૨માં રચેલી ઉપમિતિભવપ્રપંચાકથામાંથી ઉદ્ધૃત કરાયેલી છે.

(૭) વાસવ નામના વાણિયાના પુત્રનું અવસાન થતાં એ તેમ જ એનું કુટુંબ ખેદ કરે છે.

(૮) રિપુકંપન નામનો રાજા પોતાના તરતના જન્મેલા પુત્રનું મરણ સાંભળી શોકાતુર બને છે અને એનો પરિવાર પણ ખેદ કરે છે.

(૯) ધનવાહન નામનો રાગ રાગ્યસંપત્તિથી બ્રહ્મ થતાં દિલગીર થાય છે.

(૧૦) નરસુન્દરીને એનો મૂર્ખ પતિ ત્યજી દે છે એ ઉપરથી એ શોક કરે છે અને અંતે એ મરણને શરણુ થાય છે.

૧૧મીથી ૩૪મી સુધીની કૃતિઓ કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રીહેમચન્દ્રસૂરિએ વિ. સં. ૧૨૧૬ થી ૧૨૨૯ના ૧ગાળામાં રચેલા ત્રિષષ્ઠિશલાકાપુરુષચરિત્રનાં વિવિધ પર્વોમાંથી ઉદ્ધૃત કરાયેલી છે.

(૧૧) શ્રીઋષભદેવ એક જન્મમાં લલિતાંગદેવ તરીકે ઉત્પન્ન થયા હતા. એ ભવમાં એમની પત્ની સ્વયંપ્રભાનું ચ્યવન થતાં તેઓ શોક કરે છે.

(૧૨) શ્રીઋષભદેવ વિહાર કરતાં કરતાં પોતાના સંસારીપણાના પુત્ર બાહુબલિના નગરના ઉદ્યાનમાં આવે છે. બાહુબલિ એ જાણી સપરિવાર બીજે દિવસે વંદન કરવા જવાનો વિચાર કરે છે, પરંતુ બીજે દિવસે જ્યારે એઓ જાય છે, ત્યારે શ્રીઋષભદેવ તે વિહાર કરી ગયા એમ સાંભળે છે અને એથી એઓ શોકાતુર બને છે.

(૧૩) વીર વણકરની સૌન્દર્યવતી પત્ની નામે વનમાલાનું એ જ નગરનો રાગ હરણુ કરી જાય છે. તે જાણી એ વણકર વિલાપ કરે છે.

(૧૪) આના વિષય માટે પાછય ખંડની પાંચમી કૃતિ જોવી.

(૧૫) ચંદ્રયશા પોતાની ભાણેજ દવદંતી યાને દમયંતીને એળખી એની દુર્દશા માટે શોક કરે છે.

(૧૬) નળને છૂતમાં આસક્ત જોઈ એની પત્ની દવદંતી ખેદ કરે છે.

(૧૭) આનો વિષય પાછય ખંડની ૪૯મી કૃતિથી અભિન્ન છે.

(૧૮) અંજના પોતાના વિયોગથી ખિન્ન બનેલા પવનજયને અગ્નિપ્રવેશ કરવાની તૈયારી કરતાં સાંભળી શોક કરે છે.

૧ જુઓ મારો લેખ “કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રીહેમચન્દ્રસૂરિ એટલે ?”

(૧૯) આના વિષય માટે પાછય ખંડની ચોથી અને અગ્યારમી કૃતિઓ જોવી.

(૨૦) દેવો મૃત્યુસમયે સ્વર્ગીય ઋદ્ધિ વગેરેથી વંચિત થવાનો પ્રસંગ જાણી ખેદ કરે છે.

(૨૧) આ કૃતિનો વિષય પાછય ખંડની ૨૭મી કૃતિ સાથે સામ્ય ધરાવે છે.

(૨૨) નળને કૂખડાના સ્વરૂપમાં જોઈ દુઃખદંતીએ મોકલેલો આહ્વાણ નાખુશ થાય છે અને એને મુખે નળની અપકીર્તિનાં બે પદો સાંભળી એ નળ પણ રુદન કરે છે.

(૨૩) આનો વિષય પાછય ખંડમાંની ૨૮મી કૃતિથી અભિન્ન છે.

(૨૪) આના વિષય માટે આ સંસ્કૃત ખંડની બીજી કૃતિ જોવી.

(૨૫) આ અવસર્પિણીમાં થઈ ગયેલા જૈનોના બીજા તીર્થંકર શ્રીઅન્જિતનાથ પોતાના લઘુ બંધુ સગરને પોતાનો દીક્ષા લેવાનો વિચાર જાણાવી રાજગાદી સ્વીકારવા કહે છે. એ પ્રસંગે સગર ખેદ કરે છે.

(૨૬) આ કૃતિમાં જે વિષય આલેખાયેલો છે તે પાછય ખંડની ૩૧મી કૃતિમાં પણ છે.

(૨૭) શ્રીઋષભદેવનું નિવાર્ણ થતાં શક પોક મૂકે છે અને ભરત ચક્રવર્તી રુદન કરે છે.

(૨૮) આના વિષય માટે પાછય ખંડની આઠમી કૃતિ જોવી.

(૨૯) પાછય ખંડની ૩૧મી કૃતિના વિષયથી આનો વિષય અભિન્ન છે.

(૩૦) આના વિષય માટે જુઓ પાછય ખંડની ૩૨મી કૃતિ.

(૩૧) આ અવસર્પિણીમાં થઈ ગયેલા ૯ વાસુદેવમાંના પાંચમા વાસુદેવની માતા પોતાના પતિ શિવરાજનો પ્રાણધાતક રોગ

નળી વિલાપ કરે છે અને અગ્નિપ્રવેશની તૈયારી કરે છે. અંતે એ શિવરાજનું મરણ થતાં વાસુદેવ વિલાપ કરે છે.

(૩૨) સૂતેલી દ્વદંતીને ત્યજી જતાં નળ શોકાતુર થાય છે અને નળ્યા પછી દ્વદંતી પોતાને સ્વામીથી ત્યજાયેલી જોઈ ખેદ કરે છે.

(૩૩) સગર ચક્રવર્તીના ૬૦૦૦૦ પુત્રોનું મરણ નળી એ પુત્રોનું અંતઃપુર વગેરે વિલાપ કરે છે.

(૩૪) સગર ચક્રવર્તી પોતાના ૬૦૦૦૦ પુત્રોના મરણના સમાચાર નળી ખેદ કરે છે.

૩૫મીથી ૩૮મી સુધીની કૃતિઓ 'શ્રીઅમરચન્દ્રસૂરિએ વિ. સં. ૧૨૭૭ની પૂર્વે રચેલા પદ્માનંદ મહાકાવ્યમાંથી ઉદ્ધારાયેલી છે; કેમકે આ સાલમાં આ મહાકાવ્યની લખાયેલી એક હસ્તલિખિત પ્રતિ ઉપલબ્ધ થાય છે.

(૩૫)-(૩૮) આ ચારે કૃતિના વિષય અનુક્રમે આ સંસ્કૃત ખંડની ૧૧મી, ૨૭મી, ૧૨મી અને ૨૭ કૃતિથી અલિન્ન છે.

(૩૯) આ કૃતિ શ્રીદેવવિમલગણિએ વિ. સં. ૨૧૬૫૨ પછી રચેલા હીરસૌભાગ્યમાંથી ઉદ્ધૃત કરાયેલી છે. એમાં તપાગચ્છીય શ્રીવિજયસેનસૂરિ પોતાના ગુરુ શ્રીહીરવિજયસૂરિના સ્વર્ગગમનને અંગે વિલાપ કરે છે.

(૪૦) આ કૃતિ શ્રીહેમવિજયગણિએ વિ. સં. ૩૧૬૫૮ પહેલાં રચેલા વિજયપ્રશસ્તિ કાવ્યમાંથી ઉદ્ધૃત કરાયેલી છે. એના વિષય ઉપર્યુક્ત ૩૯મી કૃતિથી અલિન્ન છે.

૪૧મીથી ૪૩મી સુધીની કૃતિઓ ઉપાધ્યાય શ્રીવિનયવિજય-

૧ એમનાં જીવનચરિત્ર માટે જુઓ પદ્માનંદ મહાકાવ્યની મારી સંસ્કૃત તેમ જ અંગ્રેજી પ્રસ્તાવના.

૨ આ વર્ષમાં શ્રીહીરવિજયસૂરિ કાલધર્મ પામ્યા હતા.

૩ આ વિજયપ્રશસ્તિ કાવ્યની ટીકાનો રચનાસમય છે.

ગણિએ પળજોસણાકપ્પની વિ. સં. ૧૬૯૬માં રચેલી સુખોધિકા નામની વૃત્તિમાંથી ઉદ્ધૃત કરાયેલી છે.

(૪૧) શ્રીમહાવીરસ્વામી દીક્ષિત બનતાં એમના બંધુ નંદિવર્ધન શોક કરે છે.

(૪૨) શ્રીમહાવીરસ્વામીનું નિર્વાણ સાંભળી એમના પ્રથમ ગણધર 'ગૌતમ'ગોત્રીય શ્રીમન્દ્રભૂતિ વિલાપ કરે છે.

(૪૩) આ કૃતિનો વિષય પાછય ખંડની ત્રીજી અને પાંત્રીસ-મીના વિષયથી અભિન્ન છે.

૪૪મી કૃતિના કર્તા તરીકે શ્રીરત્નાકરસરિનું નામ અપાય છે. એઓ તે કાણ તેનો નિર્ણય કરવો બાકી રહે છે, કેમકે મોટે ભાગે આ નામના બીજા પણ મુનિવરો થયા છે.^૧

(૪૪) આ એક અખંડ કૃતિ છે અને આત્મનિન્દા એ એનો વિષય છે.

આ પ્રમાણે સંસ્કૃત ખંડનો વિષયની દૃષ્ટિએ સંક્ષિપ્ત પરિચય પૂર્ણ થાય છે એટલે એને અંગે પણ આનુષંગિક હકીકતો વિચારી શકાય, પરંતુ સંસ્કૃત સાહિત્યક્ષેત્રનું જે ખેડાણ થયેલું છે તે જોતાં એ વિષય જતો કરું છું અને સાથે સાથે એમ ઈચ્છું છું કે ભારતીય સંસ્કૃતિ સમજવામાં અને એના પ્રાચીન સાહિત્યના રસદર્શનની મોજ માણવા માટે પાછય ભાષા અને ગીર્વાણ ગિરા એ બંનેમાં ગુંથાયેલા સાહિત્યનો અભ્યાસ આવશ્યક હોવાથી ભારતભૂમિના અને ભારતીય વિદ્યાના અનુરાગીઓ એ અભ્યાસને યથેષ્ટ વેગ આપે.

સાંકડીશેરી, ગોપીપુરા,
સુરત.
તા. ૨૪-૩-૪૧

} હીરાલાલ ર. કાપડિયા

૧ 'ખરતર' ગચ્છના શ્રીભેદનંદનના એક શિષ્ય રત્નાકર પાઠક તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. ચૌદમા અને સોળમા સૈકામાં રત્નાકર નામે કેટલાક મુનિઓ થઈ ગયા છે. વિશેષમાં 'રત્નાકર' ગચ્છના પ્રવર્તકનું નામ પણ રત્નાકર છે.

પૂર્તિ—આમુખના ૧૦મા પૃષ્ઠમાં છઠ્ઠી પંક્તિમાં બુદ્ધધોષની પૂર્વે અર્ધધોષનું નામ ઉમેરવું, અને એ પૃષ્ઠની આઠમી પંક્તિમાં “ભાગ્યે જ” પછી “ભાસકૃત દૂતવાક્ય સિવાયના” એમ ઉમેરવું. વિશેષમાં ૩૩મા પૃષ્ઠમાં વિલંક શબ્દનો અર્થ જાણવો બાકી રહે છે એમ જે સૂચવાયું છે તેનો વિચાર કરતાં એનો અર્થ ‘ભાંસ’ થાય છે એમ કપ્પમુત્ત (ઉ. ૧, સ્. ૧)ના શ્રીસંઘદાસગણિ ક્ષમાશ્રમભુ-કૃત લઘુભાષ્યની શ્રીક્ષેમકીર્તિકૃત ટીકા (પૃ. ૩૧૨-૩૧૩)ની નિમ્નલિખિત પંક્તિ વિચારતાં જણાય છે:—

“તેસિં પુળ મંસં વિલંકો ઉપદંશ હત્યર્થઃ...કેરિસં મજ્જપાણં વિળાં વિલંકેણં ? ।”

હી. ૨.

વિકતાન્ય

આપણા આ દેશ પોતાની વિશિષ્ટ સંસ્કૃતિને માટે સુપ્રસિદ્ધ છે. એ સંસ્કૃતિનો ઉદ્ભવ અને વિકાસ કેમ થયો તે જાણવા માટે સંસ્કૃત ભાષાનું અને પાષ્ટય (પ્રાકૃત) ભાષાનું પણ જ્ઞાન આવશ્યક છે. તેમ છતાં પાષ્ટય ભાષાના અભ્યાસ તરફ કેવળ સામાન્ય જનતા જ નહિ પણ આપણા દેશના કેટલાકે વિદ્વાનો તેમ જ અહીંની કેટલીકે વિદ્યાપીઠો ઉદાસીન હોય એમ જણાય છે. મુખ્ય વિદ્યાપીઠો કાલેજના વિદ્યાર્થીઓ માટે વીસેક વર્ષ ઉપર પાષ્ટય ભાષાના અભ્યાસનું દ્વાર ખુલ્લું મૂક્યું અને હમણું સારેક વર્ષ થયાં જે વિદ્યાર્થી અંગ્રેજી પાંચમા ધોરણ સુધી સંસ્કૃત શીખી છટ્ટામાં આવે તેમને માટે આ ભાષા શીખવાનો તેણે માર્ગ મોકલો કર્યો છે. આ માટે આ વિદ્યાપીઠને આપણે જેટલો ધન્યવાદ આપીએ એટલો એણે છે; પરંતુ આથી પણ આગળ વધવું જરૂરી છે. તેમ કરવા માટે સૌથી પ્રથમ તો બીજી બધી ભાષાઓની પેઠે અંગ્રેજી એવા ધોરણથી જ વિદ્યાર્થીઓ પાષ્ટય ભાષા શીખી શકે તેવો પ્રમંથ કેળવણીખાતા તરફથી- મુખ્ય વિદ્યાપીઠ તરફથી થવો ઘટે. જે એમ થશે તો પાષ્ટય ભાષા અને એના સાહિત્યનો અભ્યાસ વધશે. વળી એ ભાષામાં રચાયેલા સાહિત્યનું યોગ્ય મૂલ્ય અંકશે અને એનું યથેષ્ટ અંશોધન પણ થશે. આ ઉપરાંત થોડા વખતથી પાંચમા ધોરણમાં સંસ્કૃતના વિદ્યાર્થીઓ સંસ્કૃત શીખવા તરફ બેઠરકારી બતાવે છે એવી ફરિયાદ કેટલાક સંસ્કૃત શિક્ષકો તરફથી સંલગ્નતા માંડી છે તે પણ દૂર થશે.

બીજું ખાસ કરીને જૈન મંસ્થાઓએ, શાળાઓએ અને પાઠશાળાઓએ પોતાને ત્યાં પાષ્ટય ભાષા પણ શીખવાય તે માટે પૂરેપૂરી જોગવાઈ જરૂર અને જલદી કરવી જોઈએ.

અમે અત્ર એ વાત ઉમેરીશું કે અમારે જૈનોને મન તો સંસ્કૃત ભાષાનો અભ્યાસ પણ પાષ્ટયની જેમ આવશ્યક અને આદરણીય છે.

આનો વિશેષ પૂરાવો આપવાની જરૂર નથી, કેમકે સંસ્કૃત ભાષા તરફનો પણ અમારો પક્ષપાત છે એ હકીકત આ ગ્રંથમાં પણ જનને-ભાષાના સાહિત્યમાંથી ઉદ્ધરેલ કૃતિઓનું પ્રકાશન પણ કહી આપે છે.

પ્રસ્તુતમાં જળાવવાનું કે ભારતીય સાહિત્યના નિર્માણ અને સંવર્ધનમાં અન્ય દર્શનીયોની જેમ જેનોએ-આસ કરીને જૈન મુનિવરોએ સુંદર કાળો આપ્યો છે. તેમ જનાં એ વાતથી બહુ ઓછા લોકો વાકેફગાર હોય તેમ જળાય છે અને લઈને અત્ર આ ગ્રંથમાં કેવળ જૈન કૃતિઓ ઉદ્ધૃત કરી છે. આ કાર્ય માટે અમે ‘પ્રાકૃતસાહિત્યચાચસ્પતિ’ અને ‘સિદ્ધાન્તમહોદધિ’ એ પદ્ધતિઓથી અલંકૃત અને પ્રાકૃતરૂપમાળા અને પ્રાકૃતવિજ્ઞાનપાઠ-માળાનાં કર્તા પૂજ્ય ઉપાધ્યાય શ્રીકસ્તૂરવિજયજી ગણિવરને તેમ જ ન્યાયશાસ્ત્રના વિશિષ્ટ અભ્યાસી મુનિરાજ શ્રીશુભંકર-વિજયજી મહારાજને વિદ્યાર્પિત કરી હતી. એમણે એ સ્વીકારીને અમને અત્યાંત ઋણી બનાવ્યા છે તેની અમે અત્ર સાનંદ નોંધ લઈએ છીએ.

ખીજું, પાછલ ખંડનું પ્રાસંગિક પાછલ ભાષામાં અને સંસ્કૃત ખંડનું સંસ્કૃત ભાષામાં રચાયેલ હોવાથી અમે સુરતના વતની પ્રોફેસર શ્રીયુત હીરાલાલ રસિકદાસ કાર્પાડયા, M. A. ને ગુજરાતીમાં આમુખ લખવા વિનંતિ કરી હતી. તેમણે અમારી એ વિનંતિને માન આપી ઐતિહાસિક દષ્ટિ વગેરે સામે રાખીને વિદ્વતાપૂર્ણ આમુખ લખી આપેલ છે તે બદલ તેમનો પણ અમે અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માનીએ છીએ.

પૂજ્ય ઉપાધ્યાયજીએ રચેલી અને અમારી તરફથી પ્રકાશિત થયેલી પ્રાકૃતવિજ્ઞાનપાઠમાળાને જનતા તરફથી મળેલો સુંદર આવકાર ધ્યાનમાં લેતાં એમ જળાય છે કે જનતા અમારા આ પ્રકાશનને પણ વધાવી લેશે. હાલમાં પૂજ્ય ઉપાધ્યાયજી પાછલ સાહિત્યમાંથી વિવિધ વર્ણનો એકત્રિત કરી રહ્યાં છે તેમ જ છ ભાષાને

બોધ કરાવનાર પ્રાદ્યુત્તરવિજ્ઞાનપાઠશાળા (ભા. ૨) રચી રહ્યા છે. તે તૈયાર થતાં પ્રસિદ્ધ કરવા માટે અમે અમારાથી યતનું કરીશું.

પ્રસ્તુત ગ્રંથને બહાર પાડવામાં પ્રવ્યતી સહાયતાની જરૂરિયાત હતી. એ સંબંધમાં અમને એ જણાવતાં આનંદ થાય છે કે 'સ્વર્ગસ્થ શેઠ હરજીભાઈ રાજાજીના કુટુંબીઓએ સ્વ. શેઠ હરજીભાઈના શ્રેયોદર્શી રૂ. ૨૫૧)ની મદદ કરી છે. જે આવી સરસ સહાય મળી ન હોત તો આ ગ્રંથ આટલો જલ્દી બહાર પાડી શકાત નહિ. આ સ્થળે એ પણ ઉમેરીશું કે ઉપર પ્રમાણેની આર્થિક સહાયતા મળવા ઉપરાંત બીજા પણ રૂકેટલાક સદ્ગૃહસ્થોએ આગળથી ગ્રાહક તરીકે નામ નોંધાવી અમારી આર્થિક મુશ્કેલી દૂર કરી છે. તેમ છતાં અમે આ ગ્રંથની કિંમતમાં વિશેષ ઘટાડો કર્યો નથી. તેનું કારણ એ છે કે એની આવકમાંથી બીજા તૈયાર થતા ગ્રંથો બહાર પાડવાની અમારી ઇચ્છા છે.

પ્રકાશક

૧ આ શેઠનું જીવનની રૂપરેખા અન્યત્ર આપી છે.

૨ પ્રથમથી ગ્રાહકો થયેલાનાં મુખ્યારક નામો નીચે મુજબ છે:—

નકલ	નામ	ગામ
૪૦	શેઠ દલીચંદ વીરચંદ ઓદ	સૂરત-નવાપરા
૪૦	વૈદ ચુનીલાલ દામોદરદાસ સાલવી	,, ગલેમંદી
૨૦	શેઠ જગનલાલ ધનજીભાઈ	,, સગરામપરા
૧૨	શા. જગનલાલ મંછુભાઈ હ. નાનુભાઈ	,, ગોપીપુરા
૧૦	વીરચંદભાઈ હરજીવનદાસ	,, નવાપરા
૫	શા. રતિલાલ કસ્તૂરચંદ	,, જાપરીયા શેરી
૫	શા. ભગવાનદાસ મૂળચંદ	,, ગોપીપુરા
૨	માસ્તર હીરાભાઈ દીપચંદ	,, ખપાટીઆ ચકલા
૨	શા. સુરચંદભાઈ મેરારદાસ	,, આંબલીરાન

પ્રાકૃતવિજ્ઞાનપાઠશાળાને અંગે મળેલા અભિપ્રાયો.

[૧]

“ભવરોક્ત પુસ્તક એ પ્રાકૃત ભાષાનો સતત પરિચય, બિંદો અભ્યાસ અને પરિશ્રમનું ફળ છે. લેખક પ્રાકૃતનાં વિદ્વાન છે. છેલ્લાં કેટલાક વર્ષોથી પ્રાકૃત એમનાં અભ્યાસ અને મનનનો વિષય છે. એનું ફળ શ્રેષ્ઠ નીવડે એમાં શંકા નથી. અત્યાર સુધીનાં પ્રાકૃત વ્યાકરણને દ્વગતાં શાળાપયોગી પુસ્તકમાં આ પુસ્તક મોખરે ઉભું રહે છે.”

—દાંડીઆ (તા. ૨૪-૧૦-૮૦)

[૨]

“પ્રાકૃત વ્યાકરણની સર્વજ્ઞ વર્તાતી ખેટને પહેંચી વળવાનાં ધરાદાથી મુનિશ્રીએ શાળા કોલેજોમાં જણતા વિદ્યાર્થીઓ તેમજ ખાનગી પાઠશાળાઓમાં જણતા વિદ્યાર્થીઓને સહાયરૂપ અર્ધપરે તેવી આ પાઠ-માળા રચી છે.”

—પ્રજ્ઞાપર્ણિણિ (સંવત ૧૯૯૭ કારતક વદ ખીજ)

[૩]

“આપની છુક અતિ સુંદર બની છે. પાંદોનો વિભાગ, વિષયની વહેંચણી અને તેની જણવટ, વિવિધ પ્રકરનાં વાક્યો, શબ્દ અને ધાતુનાં રૂપો વગેરે આપવામાં જે વિવેક દર્શાવ્યો છે એ અતિ આદર પાત્ર છે. આજ પર્યંતમાં બનેલી છુકમાં આપની છુક ખૂબજ ધ્યાન ખેંચે તેવી છે.”

—વિદ્વદ્વલ્લભ પૂન્યમુનિરાજ શ્રીપુણ્યવિજયજી મહારાજ (તા. ૨૬-૮-૪૦)

[૪]

“પ્રાકૃત જ્ઞાન પૂરી રીતે મળી શકે-વધી શકે તે માટે દરેક યોગ્ય સામગ્રી આમાં દાખલ કરવામાં આવી છે, તેથી આ પુસ્તક વાણુંજ સાઈ અને અજોડ બન્યું છે.”

—પ્રાચીન સાહિત્ય સંશોધક

પૂન્ય મુનિરાજ શ્રી દર્શનવિજયજી મહારાજ (ત્રિપુરી)

(તા. ૧૨-૧૦-૪૦)

[૫]

“પ્રાકૃત ભાષાનાં અભ્યાસીઓ માટે આ પુસ્તક આરીવાદરૂપ છે.”

—જૈન યુગ (તા. ૧-૧૦-૪૦)

॥ पार्श्वणिअं ॥

आदिवादिउवादिचिसदरसंकुलाणं जम्मजरामरणसावयणजनीसणाए
विविहसोगदवाणलत्तविथाए भवाडवीए संसरताणं संसारिजीवाणं
सुहदुक्खाणि बहुसो पत्ताइं । किच्चिमसुखलेसविमूढा पाणिणो सुहदं
सावज्जकमाइं समायंति । तयदुबंघेण पुणो पुणो ते दुक्खाणि चेव
लहंति । नेहो नाम मूलं सत्त्वदुक्खाणं, जओ उत्तं समराइच्चरिए-
“अहो णु खलु नस्थि दुकरं सिणेहस्स, सिणेहो नाम मूलं सत्त्व-
दुक्खाणं, निवासो अविबेयस्स, अणाला निव्वुईए, वंघवो युगइवासस्स,
पडिवक्खो कुसलजोगाणं, देसओ संसाराडवीए, वच्छलो असज्झवव-
सायस्स, एएण अभिभूआ पाणिणो न गणेन्ति आयइं, न जोयन्ति
कालोइअं, न सेवन्ति धम्मं, न पेच्छन्ति परमत्थं, महालोहपंजरगया विय
केसरिणो समत्था विसीयन्ति । ”

पियवत्थुसंजोगो सुहम्मं निमित्तं, तस्स य विओगे दुहमेव ।

अस्सि संसारे जीवाणं अणेवप्यारदुक्खरिंछोली संभवइ । तीए
निमित्ताणि वि अणेभाणि । ताइं लद्धूणं नप्पासा वि विविहसोगजन्ननाणा-
करुणभावे अणुहवंति । अस्स वंथस्स एएसिं भावाणं सक्खंकारगत्तेणं
इमस्स अभिहाणं करुणरसकदंबकं ति ठविअं ।

नूणं इमो वंथो दुहमइए विविहसंगे अणुसरिअ कहिं कहिं
संकिण्णसं पोसेइ । नच्चमेयं, परंतु करुणरसस्स पाहण्णेण, तओ
करुणरसमइओ एसो वंथो अओ इमा संना ।

जहा सक्ख-पुज्जराइमासालु विविहाओ करुणरसपोसगा किईओ
दरिदीसंति, तदा पाइअत्ताहिच्चै वि संति, किंतु एआओ राइअभास-
ज्झयणज्झावणमंदत्तणेण सुदियंथइअत्तेण य ण सुपसिद्धिं संपत्ताओ ।

तओ पाइअभासानिबद्धानेगविसयपरिपुणमुद्दियसत्थसारओ नया संगि-
 णिहाओ इमाओ कहवयाओ किंओ । ताओ नानाकव्वलंडामिय-
 रसपरिपुण्णाओ संति । अस्सि विसयविवरणवियारदंसणे पि एत्थ कायव्वं,
 परंतु इमपुत्थयसंपायणे पोच्छाहणेण सवणेवासणेण एहिगेनि विज्जालये
 पाइअपज्जावणेण एम० ए० इइ पयवीमंडिण कप्पडियासंनासंजुत्तेण
 रसिगदासत्तएणं हीरालालेण गुज्जराहेमु विसयविआरस्स सवित्थरं
 दंसिअत्तणेण नइ य विसयसूईए निमित्तसूईए य किमवि सूइअत्तण
 विरमेमि इमाओ पत्थावत्तो, विसयविआरजिण्णासूणं आमुइइदंसणं
 भलावित्ता ।

अवरं च इमगंथसंकलणाए हं पेरीओ पाइअसाहिच्चरसिगेण
 एम० ए० पयालंकिण तिवेइसंनाधारिणा चंदुलालसूणुणा चीमण-
 लालेण इइ निदिसामि साणंदं ।

पज्जंते इमं पि सूपमि जं संपइकाले वि नइमोहतिमिरंधणत्तणं
 पत्ता बहुलोगा विग्रप्पियविओगसंजोगज्जविविहदुहपरंकराए संवाहिआ
 सइ आउलवाउला हवंति । तेसिं सोगकरुणनिमित्ताइ अणेगाणि हुंति ।
 तारिसकियंतनिमित्ताणं पयंसगो एसो गंथो । अओ एअंमि गंथे पदंसिए
 अणेगतिव्वदुक्खयपसंगे सम्भं पठिअ दुक्खविंदमोअणाए अज्जोणि-
 उत्तीए य सिणेहबंधणाओ अप्पाणं छोडाविऊणं अणासत्तिजोगं वीयराग-
 भावणं च भावित्ता सिवमयल्लमरुअमणंतमक्खयमव्वावाहं ठाणं भो
 भव्वा ! सिग्धं चिय लहंदु ति पत्थेइ सिरिविजयविन्नाणसूरिअंतवासी
 कत्थूरविजओ सूरियपुरे कीरवरिसे २४६०तमे नमसीसत्त सुदि
 पक्खम्मि बीआए तिहीए ॥

ભાંગરોળવાળા સ્વ. શેઠ હરજીભાઈ રાજજી

જન્મ વિ. સં. ૧૯૧૩.

સ્વર્ગગમન વિ. સં. ૧૯૯૭
કાર્તિક શુક્લ પ્રતિપદ

સ્વર્ગસ્થ શેઠ હરજીભાઈ રાખજીના જીવનની રૂપરેખા

શેઠ હરજીભાઈનો જન્મ ગ્રા. ૧૮૧૩માં માંગરોળ (વાઘરી) માં દશા એસવાળ જ્ઞાતિના શેઠ રાખજી નેતાજીની પત્ની અમૃતબાઈથી થયું હતું. એમના પિતાશ્રીની ખ્યાતિ એ જિલ્લામાં સારી હતી. શેઠ હરજીભાઈ સામાન્ય રીતે ધાર્મિક અને વ્યાવહારિક અભ્યાસ કરી નાનપણમાં જ પોતાના પિતાના ધંધામાં જોડાઈને બાહોશ વેપારી તરીકે પંકાયેલા હતા. તેમનું જીવન પ્રમાણિક અને માયાળુ હતું. આવા જીવનથી તેઓ દરેકના મન જીતી શક્યા હતા અને તેથી જ તેઓ માંગરોળના શ્રી જૈન મંદિરમાં અગ્રગણ્ય પુરુષ તરીકે ગણાતા હતા. વળી તેઓ કમિશન એજન્ટના ધંધાથી મુગ્ધ રહેતા હતા. અને લક્ષ્મીદેવીની તેમના ઉપર મોટી મહેર હતી, છતાં પણ તેઓ ધાર્મિક અને સાદું જીવન ગુજારતા હતા. એ જીવનની સુંદર છાપ એમણે પોતાના કુટુંબીઓ ઉપર પાડી હતી. અને તેમને તેનું જીવન શીખતા કર્યા હતા, એમણે સિદ્ધાચળાદિ તીર્થોની યાત્રા કરી હતી, અને ગુપ્તદાન પણ સારા પ્રમાણમાં કર્યું હતું એમણે બે વખત લગ્ન કર્યા હતા, મંતાનમાં એમને કેવળ એક પુત્રની પ્રાપ્તિ થઈ હતી; પણ તે તો જ સાત માસમાં જ કાળને અર્પીત થયો હતો. તેઓ (ચોર્યાશી) વર્ષનું લાંબુ આયુષ્ય ભોગવી પોતાની પાછળ પોતાનાથી નાના ચાર ભાઈઓનું વિશાલ કુટુંબ મૂકી ગાં. ૧૮૮૭ના કારતક સુદ ૧ ને ગુરવારે નવકાર મહામંત્રના સ્મરણ પૂર્વક દેવલોક પામ્યા હતા. તેમના ભાઈઓનાં નામ નીચે મુજબ છે:—

શેઠ ડહાભાઈ રાજાજી, ગાંધિદાસ રાજાજી (સ્વ.),
હીરાચંદ જી રાજાજી (સ્વ.), વજીરચંદ રાજાજી.

એમના કુટુંબીઓએ શેઠ હરજીભાઈના એવાર્થે નીચે મુજબ
સખાવતો કરી છે.

૩. ૩૦૦૧) માંગરોજમાં જૈન આજીવ ધાર્મિક અભ્યાસ કરી શકે તે
માટે સ્વ. શેઠ હરજીભાઈના નામની એક ધાર્મિક
પાઠશાલા ચાલુ કરવા માટે આપ્યા, અને એ પાઠશાલા,
પાંચ દિવસના મહોત્સવ તથા સાધર્મિક વાત્સલ્ય જેવા
ઉત્તમ કાર્યો કરવા પૂર્વક સં. ૨૯૯૭ના માગસર સુદ પાંચમના
રોજ ખુલી મૂકી.

૩. ૨૫૦૧) માંગરોજ શ્રી જૈન સંઘને અર્પણ કર્યા. એ રકમના
વ્યાજમાંથી શેઠ હરજીભાઈની સ્મરણ તિથિને દિવસે
દર વરસે માંગરોજના જિન મંદિરમાં પૂજન ભણાવવી
તથા સાધર્મિક વાત્સલ્ય કરવું, એવી શક્તે એ અપાયા છે.

૩. ૫૦૧) સુરત સગરામપુરાના સગનલાલ ધનજીભાઈ જૈન દવાખાનામાં.

૩. ૨૫૧) પ્રસ્તુત ગ્રંથ છપાવવા માટે.

એ સિવાય પણ એમની પાછળ ખીજી સખાવતો થઈ છે પણ
તેની માહિતી નહિ હોવાથી તેને! અમે અહીં ઉલ્લેખ કરી
શકતા નથી.

પ્રકાશક

॥ विसयसूई ॥

पादो खंडो १

अहिगारा

पिटुसंख्या

१ जमालिद्विक्वाए अंमापिऊण परितावो	१-७
२ जिणरक्खिअविरेहे रयणदीवयाए कित्तिमो विलावो	७-८
३ गब्भनिच्चलत्ते तिसलाए अक्कंदो	८
४ लक्खणमच्चुंमि अंतउरस्स विलावो	९
५ सात्थुयाए अंमापिऊहिं च पिढा निस्सारिआए अंजणाए विलावो	१०
६ पुत्तमरणे सारस्स रयणं ...	११
७ सीयाचाए रामस्स पलावो	१२-१३
८ रण्णच्चाए सीयाए विलावो	१३-१४
९ सीयाहरणे राहवस्स अक्कंदणं ...	१५-१६
१० लक्खणस्स मुच्छाए गमस्स विलावो	१७-१९
११ लच्छीहरस्स मरणे पउपस्स विप्पलावो	१९-२१
१२ तूरिंदत्त-नुभद्दाणं परितावगब्भो आलावो	२२
१३ पिउपयालंभे जलमतोए गेयणं	२३
१४ पिउ-माउविप्पओगे धन्तिलस्स परिदेवणं ...	२४
१५ केकईए वरजायणे वसरवस्स वेओ	२५-२६
१६ सामिद्वयणे वेरावतीए गेयणं	२७-२८
१७ पिउमरणमवणे रयणदीव रयणं ...	२८
१८ धणसिरीए कित्तिमविलावो ...	२९

अहिगारो

पिढसं०

१९ अयंडे पुरन्दरभट्टगेहे अकंदो	३०—३१
२० पियविप्पओगे संतिमईए विल्वणं....	३१—३२
२१ असरणं पिअं दट्टण कणयमालाए अकंदणं	३३
२२ पियाए मरणंमि सुग्गीवविलावो	३४
२३ पुत्तहरणे कमलावईए पल्वणं	३५
२४ पियपुत्तविओगे सुरसुंदरी—कमलावईणं विलावो....	३६—३७
२५ पियचवणे वंदप्पहाए विल्वणं	३७—३८
२६ सिरिपासनाहस्स निव्वाणे सक्कस्स विलावो	३९
२७ बंधुवहे जराकुमारस्स विलावो	४०
२८ जणह्णविवत्तीए बलदेवस्स अकंदणं	४१—४२
२९ विल्वंतिं मायरं पासिउण अरहन्नयस्स परितावो		४३—४४
३० अंमापिअरेहिं सद्धिं दिक्खागहणतलिच्छ-		
महव्वलकुमारस्स संवाओ	४५—४७
३१ विवाहमंडवाओ सिरिनेमिनाहे निअट्टे रायमई-		
पमईणं अकंदो	४८—५१
३२ पुत्तसहस्साणं सट्ठीए विवन्ने सगराइणं विलावो....	५१—५४
३३ दिक्खिअपुत्तमुट्ठिस्स विस्सनंदिस्स उवालंभो	५५
३४ कुंजरभए गब्भवईए जुवईए विलावो	५६
३५ गब्भगयसिरिमहावीरसामिनिच्चलत्तणे तिसलाए रोवणं		५७
३६ पणपूरणे सिरिमहावीरस्स दिक्खाजुण्णाजायणे		
नंदिवद्धणाईणं परिदेवणं	५८

अहिगारो

पिठसं०

३७	बेसियायणपुत्तस्स पुरओ वेसाधरट्ठिआए माऊए विलखणं	५९
३८	अगहियभिकखं जिणणाहं पेच्छिऊण पुरलोगस्स खेओ	६०
३९	धणावहसेट्ठिघरे ठिआए लोहसंकलानिगडिआए चंदणाए सोगो	६१
४०	सिरिमहावीरस्स अग्गओ नरयगमणं सोच्चा सेणिअनिवस्स पच्छायावो (सोगो)	६२
४१	सिरिवद्धमाणस्स पव्वज्जागहणवयणं सोच्चा नंदिवद्धणनरिंदाईणं अक्कंदो ...	६३
४२	‘एसा मम भज्जा होहि’ ति उल्लावं सुणिऊण धारिणीए चिंताए मरणं	६४
४३	अहमं संगमदेवं दट्ठुण सुराणं पुरओ सक्कस्स पच्छायावो	६५
४४	पियमित्तविज्जासिद्धस्स अदंसणे गोमहस्स चिंता रोयणं च	६६
४५	सीलवईविओगे नरविक्रमस्स चिंता	६७
४६	आसग्गीववहे अंतेउरस्स अक्कंदो	६८—६९
४७	सिरिमहावीरस्स पुरओ सोमविप्पस्स परिदेवणं	६९—७०
४८	रयणदीवदेवयाए कित्तिमो विलवो	७१—७२
४९	सुताराकित्तिममरणे सिरिविजयरणो पलावो ...	७२—७३
५०	वज्झट्ठाणे निज्जमाणं नाणदत्तं पासिऊणं पउरजणस्स नागवसूए विलवो	७३—७५

अहिगारो

पिट्सं०

५१	अडवीण सीयाण चाण सेणाणिस्स कारुणं		
	तीण य विलवो	७६-७८
५२	रुयंति मायं दडूण अरहन्नास्स पच्छायावो	७९-८१
५३	पियन्सापत्तीण अन्नस्स लाहे सोहणमंजरीण परितावो		८२
५४	किण्वज्जन्मकाले वसुदेवं पडुच्च देवईण उवाल्लभो		८३
५५	विवाहस्सये यमूणं करुणरोयणं सोच्चा		
	सिरिनेमिनाहस्स मोयावणं	८४-८५
५६	कण्वहे बल्लामन्स पलावो	८६-८७
५७	सिरिनेमिनाहं विणियत्तं पलोइउं राह्मईण विलावो		८८-९०
५८	बारवईदाहे पउराईणं अक्कंदो	९१-९३
५९	नेरइयाणं कलुणवेयणाओ	९४-१०२
६०	पियमरणं सुंदरीण विलवणं	१०३
६१	पवइणमंजुत्तरकाले मिलंतीणं रुयंतीणं य		
	सुंदरीणं नंदस्स आसासणं	१०४
६२	लोयणवणिअस्स अणुतावो	१०५
६३	सील्लक्खणे गुणसुंदरीणं कित्तिमो अक्कंदो	१०६-१०७
६४	संखन्निदस्स अवियारिअकउजकरणे तस्स य		
	परियजाणं च विलावो	१०८-११०
६५	पव्वज्जागहणे धारिणीमाऊणं सद्धि		
	मेहकुमारन्त संवादो	१११-११३
६६	संखन्निवेण रणे चाइयाण कल्लवईण विलावो		
	निक्खणस्स वि य कालं	११४-११८

अहिगारो

पिठसं०

६७ गुरुविरहे देवसूरिणो वैरगागन्धिओ विलावो	११०—११४
६८ सिरिमुपसनाहस्स निव्वाणकलाणे सुरिंदाणे पलवणे	११५
६९ अप्पडुद्दीए विसठस्स परिदेवणं	११६
७० पिउणो दिक्खाए धणकुमारस्स विज्जती	११७
७१ पियमरणे खयरीए अग्गिणि पवेसो	११८—११९
७२ पियाए मच्चुंमि विजयपालस्स पलावो	११९—१२०
७३ रयणचूडस्स दिक्खागहणे अंतेउरलोगस्स विलावो	१२०—१२१
७४ सबकीदिण्णकलेकाए महासुईए धणसिरीए सोमो	१२२—१२३
७५ वगवमक्खियपियाए रुद्धउडस्स अग्गिणि पवेसो	१२४—१२५
७६ जलुवद्देवे पउरलोगस्स नलनिवस्स ज अक्कदणे	१२६—१२७
७७ सव्वनासे कयउज्जस्स खेओ	१२८
७८ नलनिवेण चत्ताए दमयंतीए विलावो	१२९
७९ सीलमंगसवणे धारिणीए चिंताए मरणं ...	१३०
८० कण्हवहे जरकुमारस्स विलाओ	१३१
८१ पियस्स छिज्जगदंसणे खयरीए रोयणं	१३२
८२ पुत्तावहारे रुप्पिणीए पलावो	१३३
८३ नडधूआए आसत्ते इलापुत्ते पउच्च पिउणो वयग्गहे	१३४
८४ इलापुत्तस्स पच्छायावो	१३५—१३६
८५ दिक्खागहणसमए अम्मापिऊहिं सद्धिं	
सुवाहुकुमारस्स संवाओ	१३६—१३९

निमित्तसूई ।

निमित्तं		कर्मको
१ अपत्ती	पियस्स	५३
२ अप्पड्ढी	अप्पत्स	६२
३ अभिक्खा	जिणणाहस्स	३८
४ असीलया	अप्पणो	१८
५ उवद्दो	जलस्स	७६
”	हत्थिस्स	३४
६ गब्भनिच्चलत्तं	पुत्तस्स	३, ३५
७ दल्लिदं	निअगस्स	४७
८ दाहो	नयरीए	५८
९ दिक्खा	पिउणो	७०
”	पुत्तस्स	१, ३०, ३३, ६५, ८५;
”	बंधुणो	४१, ३६;
”	भत्तुणो	७३
१० दुक्खं	निरयस्स	५९
”	सामिस्स	४३, १६, २१, ५०
११ निअट्ठणं	विवाहाओ	३१, ५७
१२ निरयगमणं	अप्पणो	४०
१३ नीअगामित्तं	अप्पणो	८४
”	पुत्तस्स	८३
१४ पयाभावो	निअमत्तुणो	१३

१५	पावपवित्ती	निअस्स	६२
१६	भंगो	नावाए	६१
१७	भट्टत्तणं	रज्जाओ	३९
	"	रिद्धीए	७७
	"	संजमाओ	२९, ५२
१८	मरणं	पियाए	२२, ७२, ७५,
	"	पुत्तस्स	६, ३२
	"	बंधुस्स	११, २७, २८, ५६, ८०, ८१
	"	सामिणो	४, १७, १९, २५, २६, ४६, ६०, ६८, ७१, ८१
१९	मिलणं	पुत्तस्स	३७
२०	मुच्छा	बंधुस्स	१०
२१	वहो	अप्पाणं	५५
	"	पुत्ताणं	५४
२२	विरहो	पिउणो	१४
	"	पियाए	७, ९, ४५, ४९, ६४
	"	पुत्तस्स	१२, १५, २३, २४, ८२
	"	बंधुणो	३६
	"	मित्तस्स	४४
	"	सामिस्स	२, ५, ८, २०, २४, ४८ ५१, ६६, ६७, ७४, ७८
२३	सीलक्खणं	अप्पस्स	४२, ६३, ७९

ગંથસૂદ્ધિ ।

ગંથો	ગંથયારો	સમઓ
૧ વિવાહપત્રતી	સિરિહુન્મસાની	વીરસમઓ
૨ નાયાધમ્મકહા	"	"
૩ પઞ્જુસણાકપ્પો	સિરિમદ્દવાહુસાની	વીરાઓ ૧૭૦ વરિસપુવંનિ
૪ પટનચરિઅં	સિરિવિમલસૂરી	વીરાઓ ૫૩૦ વરિસે
૫ વનુદેવહિંડી	સિરિસંબ્દાસગણિવાઓ	?
૬ સનગદ્ધચક્રહા	સિરિહરિમિદ્ધસૂરી	વિક્રમ ૫૮૫ વરિસપુવ્વંમિ (?)
૭ નુરસુંદરીચરિઅં	સિરિધણેસરસૂરી	વિ૦વ૦ ૧૦૯૫
૮ ઉત્તરજ્ઞયણસુત્તવિત્તી	સિરિનેનિચંદસૂરી	વિ૦વ૦ ૧૧૨૯.
૯ મહાવીરચરિઅં	સિરિગુણચંદગણી	વિ૦વ૦ ૧૧૩૯.
૧૦ પુષ્પનાલાવિત્તી	નલહારિસિરિહેમચંદસૂરી	વિ૦વ૦ ૧૧૬૪ પુવ્વંમિ
૧૧ મવમાવણા	"	વિ૦વ૦ ૧૧૭૦
૧૨ ઉવણસપયવિત્તી	સિરિમિણચંદસૂરી	વિ૦વ૦ ૧૧૭૪ વરિસપુવ્વંમિ

૧ સિરિમદ્દવાહુસાનીણં એસો સગારોહણકાલો ।

૨ અસ્થિ વરિસે સિરિહરિમિદ્ધસૂરિતો કાલે ગય તિ મહાસદ્ધર્સીણ ।

૩ પુષ્પમાલાવિત્તીણ રચણા જીવસમાસવિત્તીણ પુવ્વં ચિત્ર સંજાયા,
જઓ સ્વક્યગંથવુંદાણાં કમ્મે વિસેમાવસ્થવિત્તીણ નિદ્ધિઓ અસ્થિ ।

गंथो	गंथयारो	समओ
१३ देवसूरिविलावो	सिरिदेवसूरी	^१ वि०व० ११७८- वरिसपच्छा
१४ सुपासनाहचरिअं	सिरिलखमणगणी	वि०व० ११९९
१५ कुमारवाल्पडिबोहो	सिरिसोहप्पहसूरी	वि०व० १२४१
१६ सड्ढदिणकिच्चं	सिरिदेविंदसूरी	^२ वि०व० १३२७

१ एसो सिरिमुणिचंदसूरीणं सगगमणकालो, एए देवसूरिणो गुरवो ।

२ इमो सिरिदेविंदसूरीणं देवलोगगमणसमओ ।

(૧૯)

વિષયાનુક્રમ

વિષય	પૃષ્ઠ
૧ આમુખ	૫
૨ વક્તાવ્ય	૧-૩
૩ પ્રાસંગિક	૫-૬
૪ સ્વ૦ શેઠ હરજીભાઈ રામજીની રૂપરેખા	૭-૮
૫ વિષયસૂચિ	૯-૧૩
૬ નિમિત્તસૂચિ	૧૪-૧૫
૭ અન્યસૂચિ	૧૬-૧૭
૮ કર્ણુરસકદંબક	૧-૧૪૯

નમોત્યુ ણં સમણસ્સ ભગવઓ મહાવીરવદ્ધમાણસામિસ્સ ।

॥ કરુણરસકદંબકં ॥

પાઠઓ સંડો ૧ ।

[૧]

જમાલિદિક્ષાણ અંમાપિઝ્ઞ પરિતાવો ।

તણ ણં સા જમાલિસ્સ સ્વત્તિયકુમારસ્સ માતા તં અણિદ્ધં
અકંતં અપ્પિયં અમણુજ્ઞં અમણામં અસુયપુવ્વં ગિરં સોચ્છા નિસમ્મ
² સેયાગયરોમકૂવપગલંતવિલીણગત્તા સોગભરપૈવેવિયંગમંગી નિત્તેયા દીણ-
વિમણવયણા કરયલમ્ભલિયવ્વ કમલમાલા તક્સ્વણઓલ્લમાદુબ્બલસરીર-
લાયન્નસુન્નનિચ્છાયા ગયસિરિયા પસિદિલભૂસણપઠંતર્હુણિયસંચુન્નિય-
ધવલવલ્યપબ્બદ્ધઉત્તરિજ્ઞા મુચ્છાવસણદ્વૈતેતગુરુદ્ધં સુકુમાલવિકિન્નૈકેસહત્થા
પરસુણિયત્તવ્વ ચંપગલયા, નિવ્વત્તમહેવ્વ ઇન્દલદ્ધી, વિમુક્કસંધિબંધણા કોટ્ટિ-
મતલંસિ ધસત્તિ સવ્વંગેહિં સંનિવહિયા, તણં સા જમાલિસ્સ સ્વત્તિય-
કુમારસ્સ માયા સસંભમોયત્તિયાણ તુરિયં કંચણમિંગારમુહવિણિગ્ગયસીયલ-
વિમલ્લજલધારાપરિસિંચમાણનિવ્વવિર્યંગાયલદ્ધી ઉવ્વેવયતાલિયંટવીર્યેણ-

૧ મનને અપ્રિય. ૨ સ્વેદ, પરસેવો. ૩ જેના અંગ ને ઉપાંગ
ધ્રુવે છે એવી. ૪ ચોળાપદ્ધી. ૫ ગદાન. ૬ વળા મથેલા. ૭ વિખરાયેલા
અંખોડાવાળા અથવા વિખરાયેલા હાથ અને કેશવાળા. ૮ છેદાપદ્ધી.
૯ ઝારી. ૧૦ શાંત થયેલ. ૧૧ વીજળો, પંખો.

जणियवाएणं सैफुसिएणं अंतेउरपरिजणेणं आसासिया समाणी रोयमाणी कंदमाणी सोयमाणी विल्वमाणी जमालिं खत्तियकुमारं एवं वयासी—
 “तुमंसि णं जौया ! अम्हं एगे पुत्ते इट्ठे कंते पिए मणुन्ने मणामे थेज्जे बेसासिए संमए बहुमए अणुमए भंडकरंडासमाणे रयणे रयणब्भूए जीवि-
 उत्सविये हियययानंदिजणणे उंबरपुप्फमिव दुल्लभे सवणयाए किमंग पुण पासणयाए ? तं नो खलु जाया ! अम्हे इच्छामो तुज्झं खणमवि विप्प-
 ओगं, तं अच्छाहि ताव जाया ! जाव ताव अम्हे जीवामो, तओ पच्छा अम्हेहिं कालगएहिं समाणेहिं परिणयवये वड्ढियकुल्वंसंतंतुकज्जंमि निरवैयक्खे समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतियं मुंडे भवित्ता आगा-
 राओ अणगारियं पव्वइहिसि ।

तए णं से जमाली खत्तियकुमारे अम्मापियरो एवं वयासी—
 “तहावि णं तं अम्म ! ताओ ! जणं तुज्झे मम एवं वदह तुमंसि णं जाया ! अम्हं एगे पुत्ते इट्ठे कंते तं चेव पव्वइहिसि, खलु अम्म ! ताओ ! माणुस्सए भवे अणेगजाइजरामरणरोगसारीरमाणुस्सए काम-
 दुक्खवेयणवसणसतोवद्वाभिभूए अधुए अणितिए असासए ४ संज्झम्भ-
 रागसरिसे जलबुब्बुदसमाणे कुसभाजलबिंदुसन्निभे सुविणगदंसणोवमे विज्जुल्लयाचंचले अणिच्चे सडणपडैणविद्धंसणधम्मो पुत्वि वा पच्छा वा अवस्सविप्पजहियन्ने भविस्सइ, से केस णं जाणइ अम्म ! ताओ ! के पुत्वि गमणयाए के पच्छा गमणयाए ?, तं इच्छामि णं अम्मताओ ! तुज्झेहिं अब्भणुन्नाए समाणे समणस्स भगवओ महावीरस्स जाव पव्वइत्तए । ”

१ जलना सिंधुयी युक्त. २ ठे पुत्र !. ३ आकांक्षा रक्षित.
 ४ संभ्या समयना वादणाना जेवा. ५ सङ्गुं, पङ्गुं.

तए णं तं जमालि खत्तियकुमारं अम्मापियरो एवं वयासी—
 “ इमं च ते जाया ! सरीरगं पविसिद्धरूढस्वणवज्जणगुणोवनेयं उत्तम-
 बलवीरियसत्तजुत्तं विण्णाणवियक्खणं ससोहमगुणसमुस्सियं अभिजाय-
 महक्खमं विविहवाहिरोगरहियं निरुवहयउदत्तलद्धं पंचिदियपडुपढमजोव्व-
 णत्थं अणेगउत्तमगुणेहिं संजुत्तं तं अणुहोहि ताव जाव जाया !
 नियगसरीररूढसोहमजोव्वणगुणे तओ पच्छा अणुभूय नियगसरीर-
 रूढसोहमजोव्वणगुणे अम्हेहिं कालगएहिं समाणेहिं परिणयवये
 वड्डियकुलवंसतंतुकज्जंभि निरवयक्खे समणस्स भगवओ महावीरस्स
 अंतियं मुंडे भवित्ता आगाराओ अणगारियं पव्वइहिसि । ”

तए णं से जमाली खत्तियकुमारे अम्मापियरो एवं वयासी—
 “ तहावि णं तं अम्मताओ ! जन्नं तुज्जे ममं एवं वदह—इमं च णं
 ते जाया ! सरीरगं तं चेव जाव पव्वइहिसि, एवं खलु अम्मताओ !
 माणुस्सगं सरीरं दुक्खाययणं विविहवाहिसर्येसंनिकेतं अट्ठियक्कड्डियं
 ४ छिराण्हौरुजालओणद्धसंपिणद्धं मट्ठियभंडं व दुव्वलं असुइसंकिलिद्धं
 अणिट्ठवियसव्वकालसंठप्पियं जैराकुणिमज्जरघरं व सडणपडणविद्धं-
 सणधम्मं पुव्वि वा पच्छा वा अवस्सविप्पजहियव्वं भविस्सइ, से केस
 णं जाणति ? अम्मताओ ! के पुव्वि तं चेव जाव पव्वइत्तए ।

तए णं तं जमालि खत्तियकुमारं अम्मापियरो एवं वयासी—
 इमाओ य ते जाया ! विपुलकुलवालियाओ सरित्तयाओ सैरिव्वयाओ

१ उत्तम. २ स्थान. ३ दाडां इपी दाडां. ४ शिरा, नस.
 ५ स्नायु. ६ जेनां सर्वं दाणां दापं अपूज्जं ७ जेवुं ८ मड्डा
 जेवा ९ अणु. ८ सरणी उभरनी.

સરિસલાવન્નરૂવજોવ્વણગુણોવબેયાઓ સરિસેહિન્તો અ કુલેહિંતો ઔણિ-
 ણહિયાઓ કલ્લકુસલસવ્વકાલલાલિયસુહોચિયાઓ મહવગુણજુત્તનિગ્ગ-
 વિણઓવયારપંડિયવિયક્ષણાઓ મંજુલમિયમહુરભણિયવિહસિયવિપ્પે-
 ક્ષિયગતિવિલસચિદ્ધિયવિસારદાઓ અવિકલકુલસીલસાલિણીઓ વિસુ-
 દ્ધકુલ્લંસંસંતૌણ-તંતુ-વદ્ધણપ્પગ (બ્બુ) બ્બવપ્પભાવિણીઓ મણાણકૂલહિયં
 ઇચ્છિયાઓ અદ્ધ તુજ્ઞ ગુણવલ્લહાઓ ઉત્તમાઓ નિચ્ચં ભાવાણુત્તરસવ્વંગ-
 સુન્દરીઓ મારિયાઓ, તં મુંજાહિ તાવ જાયા ! એતાહિં સદ્ધિ વિડલે
 માણુસ્સએ કામભોગે, તઓ પચ્છા મુત્તભોગી વિસયવિગયવોચ્છિન્નકોઝહલ્લે
 અમ્હેહિં કાલગાઈ જાવ પવ્વહિસિ । ”

તએ ણં સે જમાલી સ્વત્તિયકુમારે અમ્માપિયરો એવં વયાસી—
 “ તહાવિ ણં તં અમ્મ ! તાઓ ! જન્નં તુજ્ઞે મમ એવં વયહ ઇમાઓ તે
 જાયા વિપુલકુલ જાવ પવ્વહિસિ, એવં સ્વલ્લુ અમ્મ ! તાઓ ! માણુસ્સય-
 કામભોગા અસુઈ અસાસયા વંતાસવા પિત્તાસવા સેલાસેવા સુક્કાસવા
 સોણિયાસવા ઉચ્ચારપાસવણસેલસિંધાણગવંતપિત્તપૂયસુક્કસોણિયસમુબ્બવા
 અમણુન્નદુરૂવમુત્તપૂઈયપુરીસપુન્ના મૈયગંધુસ્સાસઅસુમનિસ્સાસા ઉબ્બેયગા
 બીમચ્છા અપ્પકાલિયા લ્હસગા કંલ્મલાહિવાસદુક્કસબહુજણસાહારણા
 પરિકિલેસકિચ્છદુક્કસજ્ઞા અબુહજણણિસેવિયા સદા સાહુગરહણિજ્ઞા
 અણંતસંસારવદ્ધણા કલ્હુગફલવિવાગા ^૧ °ચુડલિવ્વ અમુચ્ચમાણદુક્કા-

૧ લવાથેલી. ૨ પ્રભ ઉત્પન્ન કરવાના સામર્થ્યવાલી. ૩ હૃદયને
 ધટ. ૪ શ્લેષ્મને કરનારા. ૫ નાસિકાને મલ. ૬ કહોધ મથેલી વિષ્ણુથી
 પૃથ્વી. ૭ મરેલા જેવી મંદ. ૮ તુચ્છ. ૯ અશુચિની ખાત્રી. ૧૦ ધાસની
 બળતી પુણી.

णुबंधिणो सिद्धिगमणविधा, से केस णं जाणति अम्मताओ ! के पुर्व्वि गमणयाए के पच्छा गमणयाए ? तं इच्छामि णं अम्मताओ ! जाव पव्वइत्तए । ”

तए णं तं जमालि खत्तियकुमारं अम्मापियरो एवं वयासी—“ इमे य ते जाया ! अज्जयपज्जयपिउपज्जयागए बहु हिरन्ने य सुवन्ने य कंसे य दूसे य विउलघणकणग जाव ^१संतसारसावएज्जे अलाहि जाव आसत्त-माओ कुलवंसाओ पकामं दाउं पकामं भोत्तुं पकामं परिभाएउं, तं अणुहोहि ताव जाया ! विउले माणुस्सए इड्डिसक्कारसमुदए, तओ पच्छा हूयक-छाणे वड्डियकुलतंतु जाव पव्वइहिसि ” ।

तए णं से जमाली खत्तियकुमारे अम्मापियरो एवं वयासी—“ तहवि णं तं अम्मताओ ! हिरन्ने य सुवन्ने य जाव सावएज्जे अगिसाहिए चोरसाहिए रायसाहिए मच्चुसाहिए दौइयसाहिए अगिसामन्ने जाव दाइयसामन्ने अधुवे अणितिए असासए पुर्व्वि वा पच्छा वा अवस्स-विप्पजहियव्वे भविस्सइ, से केस णं जाणइ तं चेव जाव पव्वइत्तए । ”

तए णं तं जमालि खत्तियकुमारं अम्मताओ जाहे नो संचाएन्ति विसयाणुलोमाहिं बह्वहिं आघवणाहि य पन्नवणाहि य सन्नवणाहि य विन्नवणाहि य आघवेत्तए वा पन्नवेत्तए वा सन्नवेत्तए वा ताहे विसय-पडिकूलाहिं संजमभयुव्वेयणकराहिं पन्नवणाहिं पन्नवेमाणा एवं वयासी—“ एवं खलु जाया ! निगंथे पावयणे सच्चे अणुत्तरे केवले जहा

१ दादा, वडदादा, पिताना वडदादा. २ विद्यमान इतम ६०५.
३ पर्याप्त. ४ अग्नि वज्रेथी नाश. ५ पुत्र वजरे. ६ सामान्य अथन.
७ संजमभां अथ अने विदेम उरनारी.

औवस्सए जाव सव्वदुक्खाणमंतं करेति; अहीव एगंतदिट्ठीए खुरो
 इव एगंतधाराए; लोहमया जवा चाबेयव्वा, वालुयाकवले इव ^२ निस्साए
 गंगा वा महानदी पडिसोयगमणयाए, महासमुदे वा भुयाहिं दुत्तरो, तिक्खं
 कमियव्वं; गरुयं लंबेयव्वं असिधारणं वतं चरियव्वं, नो खलु कप्पइ जाया !
 समणांणं निग्गंथाणं अहाकम्मिएत्ति वा उद्देसएइ वा मिस्सजाएइ वा
 अज्झोयरएइ वा पूइएइ वा कीएइ वा पामिच्चेइ वा अच्छेज्जेइ वा
 अणिसट्ठेइ वा अभिहडेइ वा कंतारभत्तेइ वा दुब्भिक्खभत्तेइ वा गिलाण-
 भत्तेइ वा वदलियाभत्तेइ वा पाहुणगभत्तेइ वा सेज्जायरपिंडेइ वा रायपिंडेइ
 वा मूलभोयणेइ वा कंदभोयणेइ वा फलभोयणेइ वा बीयभोयणेइ वा
 हरियभोयणेइ वा भुत्तए वा पायए वा, तुमं च णं जाया ! सुहसमुच्चि-
 णो चेव णं दुहसमुचिते नालं सीयं नालं उण्हं नालं खुहा नालं पिपासा
 नालं चोरा नालं वाला नालं दंसा नालं मसया नालं वाइयपित्ति-
 *संभियंसन्निवाइए विविहे रोगायंके परीसहोवसग्गे उदिन्ने अहिया-
 सेत्तए, तं नो खलु जाया ! अम्हे इच्छामो तुज्झं खणमवि विप्पओगं,
 तं अच्छाहि ताव जाया ! जाव ताव अम्हे जीवामो, तओ पच्छा
 अम्हेहि जाव पव्वइहिसि ।

तए णंसे जमाली स्वत्तियकुमारे अम्मापियरो एवं वयासी—“तहावि
 णं तं अम्म ! ताओ ! जन्नं तुज्झे ममं एवं वयह—एवं खलु जाया !
 निगंथे पावयणे सच्चे अणुत्तरे केवले तं चेव जाव पव्वइहिसि, एवं खलु
 अम्मताओ ! निगंथे पावयणे कीवाणं कायराणं कापुरिसाणं इहलोग-
 पडिबद्धाणं परलोगपरंमुहाणं विसयतिसियाणं दुरणुचरे पागयजणस्स,

१ आवश्यक् सूत्रभां. २ स्वाद रक्षित. ३ आधाक्षरिक् वज्रे
 शिक्षाना दोषो छे. ४ सप्त वज्रे. ५ कश्चन्य. ६ सदन करवाने.

धीरस्स निच्छियस्स ववसिसस्स नो खलु एत्थं किंचिवि दुक्कं करणयाए,
तं इच्छामि णं अम्म ! ताओ ! तुज्जेहिं अब्भणुन्नाए समाणे समणस्स
भगवओ महावीरस्स जाव पव्वइत्तए । ”

तए णं जमालिं खत्तियकुमारं अम्मापियरो जाहे नो संचाएंति
विसयाणुलोमाहि य विसयपडिक्काहि य बहूहि य आघवणाहि य
पन्नवणाहि य ४ आघवेत्तए वा जाव विन्नवेत्तए वा ताहे अकामए
चेव जमालिस्स खत्तियकुमारस्स निक्खमणं अणुमन्नित्था ।

विवाहपन्नत्तीए श० ९, उ० ३३; सु० ३८४

[२]

जिणरक्खिविरहे रयणदीवदेवयाए कित्तिमो विलावो ।

नाणामणिक्कणगरयणधंटियिंखिण्णिनेउरमेहलभूसणरवेणं ।

दिसाओ विदिसाओ पूरयंती वयणमिणं वेइ सा कैलुसा ॥ ३ ॥

२होल वसुल गोल नाह दइय पिय

रमण कंत सामिय निग्घिण नित्थैक्क ॥

थिण्णो निक्खिव अकयन्नुय सिढिलभाव निलज्ज ।

लुंक्ख अकलुण जिणरक्खिय मज्झं हिययरक्खग ॥ ४ ॥

न हु जुज्जसि एक्किय अणाहं अबंधवं तुज्झ,

चलण्णओवायकारियं उज्झिउमधैन्नं ।

१ पापिनी. २ होल ! वसुल ! गोल ! आ त्रणे कण्ठो जौरव अने
निन्दासुत्रं छे. ३ अवसर नदि लक्ष्मणार. ४ कठोर. ५ लुक्कण्ण.
६ अरधुने सेवनारी. ७ क्कमनसीय.

गुणसंकर ! हं तुमे विद्वणा न समत्था जीविउं खणंपि ॥ ५ ॥
 इमस्स उ अणेगइसमगरविविधसावयसयाकुलघरस्स
 रयणागरस्स मज्झे अप्पाणं वहेमि तुज्झ पुरओ,
 एहि नियत्ताहि जइ सि कुविओ खमाहि एकावराहं मे ॥ ६ ॥
 तुज्झ य विगयघण—विमल-ससि-मण्डलागार-सस्सिरीयं
 सारय-नव-कमल-कुमुद-कुवलय-विमल-दलनिकर-सरिसनिभनयणं ।
 वयणं पिवासागयाए सद्धा मे पेच्छिउं जे अवलोएहि
 ता इओ ममं नाह जा ते पेच्छामि वयणकमलं ॥ ७ ॥
 —नायाधम्मकहासु सु० १, अ० ९, सु० ९० ।

[३]

गब्भनिचलत्ते तिमलाए अकंदो ।

तए णं समणे भगवं महावीरे माउयअणुकंपणट्ठाए निचले निष्फंदे
 १ निरेयणे अल्लीणपल्लीणगुत्ते यावि होत्था ॥ ९१ ॥

तए णं तीसे तिसलाए खत्तियाणीए अयमेयारूवे जाव संकप्पे
 समुप्पज्जित्था । २ हडे मे से गब्भे ? मडे मे से गब्भे ? चुए मे से
 गब्भे ? गलिए मे से गब्भे ? एस मे गब्भे पुव्वि एयइ, इयाणिं नो
 एयइ ति कट्ठु, ओहयमणसंकप्पा चिंतासोगसागरं पविट्ठा, करयल-
 पैहत्थमुही अट्टज्झाणोवगया भूमीगयदिट्ठिया श्लियायइ, तं पि य
 सिद्धत्थरायवरभवणं उँवरयमुइंग-तंती-तलत्ताल-नाडइज्ज-जणमणुज्जं
 दीणविमणं विहरइ ॥ ९२ ॥

—पज्जुसणाकप्पे सु० ९२

१ क'परदित. २ डरथु डरायो. ३ स्थापित ४ विराम पाभ्यां.

[४]

लक्खणमच्चुंमि अंतेउरस्स विलावो ।

हा नाह ! हा महाजस ! उट्ठेहि ससंभमाण अम्हाणं ।

पैणिवइयवच्छल ! तुमं उल्लावं देहि वियसन्तो ॥ ३१ ॥

हा दक्खिण्णगुणायर ! तुज्झ सयासम्मि चिट्ठए पउमो ।

एयस्स किं व रुट्ठो, न य उट्ठसि आसणवराओ ॥ ३२ ॥

^२अत्थाणियागयाणं, सुहडाणं नाहदरिसणमणाणं ।

होऊण सोमचित्तो, आलावं देहि विमणाणं ॥ ३३ ॥

हा नाह ! किं न पेच्छसि, एयं अन्तेउरं विलवमाणं ।

सोयैउरं च लोयं, किं न निवारेसि दीणमुहं ॥ ३४ ॥

सोयाउराहि अहियं, जुवईहिं तत्थ रोवमाणीहिं ।

हिययं कस्स न कैलुणं, जायं चिय गमरं कण्ठं ॥ ३५ ॥

—पउमचरिए पव्व ११० ।

[५]

सासुयाए अंमापिऊहिं च गिहा निस्सारिआए
अंजणाए विलावो ।

वायायवपरिसन्ना, तण्हाएँ छुहाएँ पीडिअसरीरा ।

एगुद्देसंमि ठिया, करेइ परिदेवणं बाला ॥ ३० ॥

हा कट्टं चिय पहया, विहिणा हं ^१विविहदक्खंकारीणं ।

अणहेउवइरिणं, कं सरणं वो पवज्जामि ॥ ३१ ॥

भत्तारविरहियाणं, होइ पिया ^२आलओ महिलियाणं ।

मह पुण पुण्णेहि विणा, सो वि हु वइरीसमो जाओ ॥ ३२ ॥

ताव चिय हियइद्धा, माऊण पिऊण बन्धवाणं च ।

जाव न धौडेइ पई, महिला निययस्स गेहस्स ॥ ३३ ॥

ताव सिरीसोहमां, ताव य गरूयाउ होन्ति महिलाओ ।

जाव य पई महग्घं, सिणेहपक्खं समुव्वहइ ॥ ३४ ॥

माया पिया य भाया, वच्छलं तारिसं करेऊणं ।

अवराहविरहियाए, कह मज्झ पणासियं सव्वं ॥ ३५ ॥

न य मज्झ सासुयाए, न चेव पियरेण मूढभावेणं ।

अयसस्स मूलदलियं, दोसस्स परिक्खणं न कयं ॥ ३६ ॥

—पउमचरिए उद्देसो० १७

१ तृतीयानुं ओक्कथयन. २ स्थान. ३ हादी भूके छे.

[६]

सगरस्स पुत्तभरणे रुयणं ।

हा सुकुमालसरीरा ! पुत्ता ! मह सुरकुमारसरूवा ! ।
 केण विहया अयण्डे, अविराहिय दुट्ठवेरीणं ॥१९४॥
 हा गुणसहस्सनिलया ! हा उत्तरूव ! सोमससिवयणा ।
 हा निग्घिणेण विहिणा, वहिया मे निरणुक्म्पेणं ॥१९५॥
 किं तुज्झ नत्थि पुत्ता, पावविही बाल्या हिययइट्ठा ।
 जेण मह मारसि इहं, सुयाण सट्ठिं सहस्साइं ॥१९६॥
 एयाणि य अन्नाणि य, चक्कहरो विलविऊण बहुयाइं ।
 पडिबुद्धो मणइ तओ, वयणाइं जायसंबेगो ॥१९७॥
 हा कट्ठं विसयविमोहिण सुयणेहरज्जुबद्धेणं ।
 धम्मो मए न चिण्णो, तरुणत्ते भंदभग्गेणं ॥ १९८ ॥
 किं मज्झ वसुमईए, नवहि निहीहि व रुयणसहिएहिं ।
 जं दुल्लहलद्धाणं, पुत्ताण मुहं न पेच्छामि ॥१९९॥

—पउमचरिए उ० ५

[૭]

સીયાચાણ રામસ પલાવો ।

ચિન્તેઝળ પવત્તો, હા કટ્ટં સ્વલ્પણસ્સ વયણેણં ।

મૂઢેણ મણ સીયા, નિર્ચ્છૂઢા દારુણે રણે ॥ ૨૮ ॥

હા પઝમપત્તનયણે ! હા પઝમમુહી ! ગુણાણ ઉપ્પત્તી ! ।

હા પઝમગબ્બગોરે ! કત્તો ત્તિ પિણ ! ^૨ વિમગ્ગામિ ? ॥ ૨૯ ॥

હા સોમચન્દવયણે ! વાયા મે દેહિ દેહિ વડ્ઢેહિ ! ।

જાણસિ ય મજ્ઝ હિયયં, તુહ વિરહે કૌયરં નિચ્ચં ॥ ૩૦ ॥

નિદ્દોસા સિ મયચ્છી ! કિંવાવિમુક્કેણ ઝજ્ઞિયા સિ મણ ।

રણે ઉત્તાસણે, ન ય નજ્ઞહ કિં પિ પાવિહિસિ ॥ ૩૧ ॥

હરિણિ વ્વ જૂહમટ્ઢા, ઍસણતિસાવેયણાપરિમ્મહિયા ।

રવિકિરણસોસિયઙ્ગી, મરિહિસિ કન્તે ! મહારણે ॥ ૩૨ ॥

કિં વા વગ્ધેણ વણે, સ્વદ્ધા સીહેણ વાડ્ઢોરેણં ।

કિં વા વિ ધૈરણિસડ્ઢયા; ઍક્કન્તા મત્તહત્થીણં ॥ ૩૩ ॥

પાયવસ્થયંકરેણં, જલ્લન્તજાલાસહસ્સપરેણં ।

કિં વણદવેણ દડ્ઢા, સહાયપરિવજ્ઞિયા કન્તા ॥ ૩૪ ॥

કો રયણજડીણ સમો, હોડ નરો સયલ્લજીવલોયંમિ ।

જો મજ્ઝ પિયયમાણ, આણહ વત્તા વિ વિહલાણ ॥ ૩૫ ॥

૧ ત્યક્તા, ત્યજ્યેલી. ૨ શોધું ૩ ગાભડ. ૪ ભયાનક. ૫ ભૂખ
અને તરસની વેદના. ૬ અભીન પર સૂતેલી. ૭ કચરાધ.

पुच्छइ पुणो पुणो च्चिय, पउमो सेणावइं पैयलियंसू ।
 कह सा घोराणणे, धारहिइ पाणा जणयधूया ॥ ३६ ॥
 एव भणिओ कयन्तो, लज्जाभर^१पेछिओ समुलावं ।
 न य देइ ताव रामो, कन्ता सरिउं गओ मोहं ॥ ३७ ॥
 —पउमचरिय प० ९६

[८]

रणच्चाए सीयाए विलावो ।

सीया वि तत्थ रणणे, सन्नं लद्धूण दुक्खिया कलुणं ।
 रुवइ सहावविमुक्का, निन्दन्ती चेव अप्पाणं ॥ ८६ ॥
 हा पउम ! हा नरुत्तम ! हा ^३विहलियजणसुवच्छल ! गुणोह ! ।
 सामिय ! ^४भउहुयाए, किं न महं दरिसणं देहि ॥ ८७ ॥
 तुह दोसस्स महाजस !, थेवस्स वि नत्थि एत्थ संबन्धो ।
 अइदारुणाण सामिय !, मह दोसो पुव्वकम्माणं ॥ ८८ ॥
 किं एत्थ कुणइ ताओ, किं व पई किं व बन्धवजणो मे ।
 दुक्खे अणुहवियन्वे, संपइ य उवट्ठिए कम्मे ॥ ८९ ॥
 नूणं अवण्णैवण्णं, लोए य अणुट्ठियं मए पुव्वं ।
 घोराडवीएँ मज्झे, पत्ता जेणेरिसं दुक्खं ॥ ९० ॥
 अहवा वि अन्नजम्मे, घेत्तूण वयं पुणो मए भमां ।
 तस्सोर्यैएण एयं, दुक्खं अइदारुणं जायं ॥ ९१ ॥

१ आंसु सारतो. २ पीडित. ३ व्याकुल. ४ भयभी पीडित.

५ लडा. ६ उदयधी.

अहवा पउमसरत्थं, चैक्कायजुयं सुपीइसंजुत्तं ।
 भिन्नं पावाएँ पुरा, तस्स फलं मे धुवं एयं ॥ ९२ ॥
 किं वा वि कमलसण्ढे, विओइयं हंसजुयल्यं पुव्वं ।
 अइनिग्घिणाएँ संपइ, तस्स फलं चेव भोत्तव्वं ॥ ९३ ॥
 अहवा वि मए समणा, ^२दुगुंछिया परभवे अपुण्णाए ।
 तस्स इमं अणुसरिसं, भुञ्जेयव्वं महादुक्खं ॥ ९४ ॥
 जा सयलपरियणेणं, सेविज्जन्ती सुहेण भवणत्था ।
 सा हं सावयपउरे, चेट्ठामिऽह भीसणे रण्णे ॥ ९५ ॥
 नाणा रयणुज्जोए, पडसैयपच्चत्थुए य सयणिज्जे ।
 वीणावंसरवेणं, उवगिज्जन्ती सुहं सइया ॥ ९६ ॥
 साहं पुण्णस्स खए, गोमौउयसीहभीमसद्दाले ।
 रण्णे अच्छामि इहं, वसणमहासागरे पडिया ॥ ९७ ॥
 किं वा करेमि संपइ, कवणं व दिसन्तरं पवज्जामि ।
 चिट्ठामि कत्थ व इहं, उप्पन्ने दारुणे दुक्खे ॥ ९८ ॥
 हा पउम ! बहुगुणायर ! हा लक्खण ! किं तुमं न संभरसि ।
 हा ताय ! किं न याणसि, एत्थारण्णे ममं पडियं ॥ ९९ ॥
 हा विज्जाहरपत्थिव ! भामण्डल ! पाविणी इहारण्णे ।
 सोयण्णवे निमग्गा, तुमं पि किं मे न संभरसि ॥ १०० ॥
 अहवा वि इहारण्णे, निरत्थयं विलविण्ण एएणं ।
 किं पुण अणुहवियव्वं, जं पुव्वकयं मए कम्मं ॥ १०१ ॥

—पउमचरिए प० ९४

१ अक्कायजुं जेडुं. २ निदाया. ३ से'डो. ४ पडांभी टंकायेव. ४ श्रियाणं.

[९]

सीयाहरणे राहवस्स अकंदणं ।

एव भणिओ नियत्तो, तूरन्तो पाविओ तमुद्देसं ।
 न य पेच्छइ जणयसुयं, सहसा ओमुच्छिओ रामो ॥ ५१ ॥
 पुणरवि य समासत्थो, दिट्ठी निक्खिवइ तत्थ तरुगहणे ।
 घणपेम्माउलहियओ, भणइ तओ राहवो वयणं ॥ ५२ ॥
 एहेहि इओ सुन्दरि ! वाया मे देहि मा चिरावेहि ।
 दिट्ठा सि रुक्खगहणे, किं परिहासं चिरं कुणसि ॥ ५३ ॥
 कन्ताविओगदुहिओ, तं रणं राहवो गवेसन्तो ।
 पेच्छइ तओ जैडारि, कैकायन्तं महिं पडियं ॥ ५४ ॥
 पक्खिस्स कण्णजावं, देइ मरन्तस्स सुहयजोएणं ।
 मोत्तूण पूइदेहं, तत्थ जडाऊ सुरो जाओ ॥ ५५ ॥
 पुणरवि सरिऊण पियं, मुच्छा गन्तूण तत्थ आसत्थो ।
 परिभमइ गवेसन्तो, 'सीयासीया'कउल्लावो ॥ ५६ ॥
 भो भो मत्तमहागय ! एत्थारणे तुमे भमन्तेणं ।
 महिला सोमसहावा, जइ दिट्ठा किं न साहेहि ? ॥ ५७ ॥
 तरुवर ! तुमंपि वच्चसि, दूरुन्नयवियडपत्तलच्छाय ।
 एत्थं औपुब्बविल्लया, कह ते नो लक्खिया रणे ॥ ५८ ॥

१ वार न बगाड. २ बटायु. ३ अपूर्व वनिता.

सोऊण चक्कवाई, वाहरमाणी सरस्स मज्झत्था ।
 महिलासङ्काभिमुहो, पुणो वि जाओ च्चिय निरासो ॥ ५९ ॥
 रोसपसरन्तहियओ, वज्जावत्तं घणुं समारुहिउं ।
 २ अप्फालेइ महप्पा, भयजणणं सव्वसत्ताणं ॥ ६० ॥
 मोत्तूण सीहनायं, पुणो विसायं खणेण संपत्तो ।
 सोयइ मए वराई, जणयसुया हारिया रण्णे ॥ ६१ ॥
 इह मणुयसायरवरे, महिलारयणुत्तमं महं नट्टं ।
 न ल्भामि गवेसन्तो, धणियंपि सुदीहकालेणं ॥ ६२ ॥
 वग्घेण व सीहेण व, खइया किं मारिया व हत्थीणं ।
 बहुजल्लोलोलाए, अवहरिया गिरिनीदीए व्व ॥ ६३ ॥
 दिट्ठा दिट्ठा सि मए, एहेहि इओ इओ कउल्लावो ।
 धावइ तओ तओ च्चिय, पडिसद्दयमोहिओ रामो ॥ ६४ ॥
 अहवा दुट्ठेण इहं, केण व हरिया महं हिययइट्ठा ।
 घणगिरितरुसंछन्नं, कत्तो रण्णं गवेसामि ॥ ६५ ॥
 एव परिहिण्डिऊणं, तं रण्णं राहवो पडिनियत्तो ।
 जाओ निरासहियओ, निययावासे तओ सुयइ ॥ ६६ ॥

—पउमचरिए ५० ४४

[१०]

लक्षणस्स मुच्छाए रामस्स विलावो ।

दहूण सत्तिभिन्नं सहोयरं महियलंमि पैल्हत्थं ।
 रामो गलंतनयणो मुच्छावसंविमलो पडिओ ॥ २ ॥
 सीयलज्जैलोल्लियंगो आसत्थो वाणरेहि परिकिण्णो ।
 अह विलविउं पयत्तो रामो कलुणेण सद्देणं ॥ ३ ॥
 हा वच्छ ! सायरवरं, उत्तरिऊणं इमं अइदुलंघं ।
 विहिजोएण अणत्थं, एरिसयं पावियं तुमए ॥ ४ ॥
 किं मोणेण महायस !, वाया मे देहि विलवमाणस्स ।
 जाणसि य वियोगं ते, न सहामि मुहुत्तमेतंपि ॥ ५ ॥
 तुह मे गुरूहि वच्छय ! समप्पिओ आयेरेण ^१ निक्खेवो ।
 किं ताण उत्तरभिणं, दाहामि विमुक्कलज्जोऽहं ॥ ६ ॥
 सुलभा नरस्स लोए, कामा अत्था अणेयसंबन्धा ।
 नवरं इहं न लब्भइ, भाया माया य जणओ य ॥ ७ ॥
 अहवा परम्मि लोए, पावं अइदारुणं मए चिण्णं ।
 तस्सेयं चेव फलं, जायं सीयानिमित्तम्मि ॥ ८ ॥
 अज्ज महं एआओ, भुयाओ केउरैकिणइयक्काओ ।
 देहस्स भारमेत्तं, जायाओ कज्जारहियाओ ॥ ९ ॥
 एयं मे हयहिययं, वज्जमयं निर्म्मियं कयन्तेणं ।
 जेणं चिय न य फुट्ठं, दहूण सहोयरं पडियं ॥ १० ॥

१ पतित. २ भुञ्जयेत्. ३ आर्द्रं वधेत्. ४ भाषय. ५ शोभित.

सत्तुंदमेण तइया, सत्तीओ पञ्च करविनुक्काओ ।
 गहियाउ तुमे सुपुरिस !, संपइ एक्कावि न वि रुद्धा ॥ ११ ॥
 मुणिया य निच्छएणं, सत्ती वज्जदलेहि निम्माया ।
 सिरिविच्छभूसियं पि हु, जा भिन्दइ लक्खणस्स उरं ॥ १२ ॥
 उट्ठेहि लच्छिवल्लह !, धणुयं घेतूण मा चिरावेहि ।
 मज्झागया वहत्थे, एए सत्तू निवारेहि ॥ १३ ॥
 ताव य एस परियणो, वच्छय ! दिट्ठीसु रमइ पुरिसस्स ।
 आवइपडियस्स पुणो, सो चेव परम्महो ठाइ ॥ १४ ॥
 ताव य गज्जन्ति परा, अणुजीविगया मणोहरं वयणं ।
 जाव बहुसत्थदाढं, बेरियसीहं न पेच्छन्ति ॥ १५ ॥
 माणुन्नओ वि पुरिसो, एगागी बेरिएहि पडिरुद्धो ।
 अवलोइउं दिसाओ, सुमरइ एक्कोयरं सूरं ॥ १६ ॥
 मोत्तूण तुमे वच्छय !, एत्थ महाविग्गहे समावडिए ।
 को ठाहिइ मह पुरओ, निययं तु हियं विचिन्तेन्तो ॥ १७ ॥
 तुज्झ पसाएण मए, ^१निव्वूढं दुक्खसंकडं एयं ।
 न य नज्जइ एत्ताहे, कह य भविस्सामि एगागी ॥ १८ ॥
 भो मित्त वाणराहिव ! साहणसहिओ कुलोचियं देसं ।
 वच्चसु य अविग्गेणं, सिग्घं भामण्डल ! तुमं पि ॥ १९ ॥
 न तहा बिहीसण ! ममं, बाहइ सीयाविओयदुरकं पि ।
 जह अकयत्थेण तुमे, डज्झइ हिययं निरवसेसं ॥ २० ॥

मुग्गीवाई सुहडा, सव्वे जाहन्ति निययनयराइं ।
 तुह पुण अहो बिहीसण !, कं सरणं तं पवज्जिहिसि ॥ २१ ॥
 पढमं चिय उवयारं, कुणन्ति इह उत्तमा नरा लोए ।
 पच्छा जे मज्झिमया, अहमा उभएसु वि असत्ता ॥ २२ ॥
 मुग्गीवय ! भामण्डल ! ^१चियया मे रयह मा चिरावेह ।
 जामि अहं परलोयं, तुब्भे वि जहिच्छियं कुणह ॥ २३ ॥
 —पउमचरिए प० ६२ ।

[११]

लच्छीहरस्स मरणे पउमस्स विप्पलावो ।

लच्छीहरस्स देहं, सुरहिसुगन्धं सहावओ मउयं ।
 जीएण वि परिमुक्कं, न मुयइ पउमो सिणेहेणं ॥ २ ॥
 अँग्घायइ परिचुम्बइ, उवेइ अङ्गे पुणो फुसइ अङ्गं ।
 रुयइ महासोगाणल-संतत्तो राहवो अहियं ॥ ३ ॥
 हा कह मोत्तूण मए, एक्काणिं दुक्खसागरनिमगं ।
 अहिल्लससि वच्छ ! गन्तुं, सिणेहरहिओ इव निरुत्तं ॥ ४ ॥
 उट्ठेहि देव ! तुरियं, तवोवणं मज्झ पत्थिया पुत्ता ।
 जाव न वि जन्ति दूरं, ताव य आणेहि गन्तूणं ॥ ५ ॥
 धीर ! तुमे रहियाओ, अइगाढं दुक्खियाउ महिलाओ ।
^२लौलन्ति धरणिवट्ठे, कल्लुणपलावं कुणन्तीओ ॥ ६ ॥

१ यिता. २ सुधे ७. ३ आगोटे ७.

વિયલિયકુણ્ડલ્હારં, ચૂડામણિમેહલાઇયં ઇયં ।
 જુવઇજણં ન નિવારસિ, વચ્છય ! અહિયં વિલ્વમાણં ॥ ૭ ॥
 ઉદ્દેહિ સયણવચ્છલ !, વાયા મે દેહિ વિલ્વમાણસ્સ ।
 કિં વ અકારણકવિઓ, હરસિ મુહં દોસરહિયસ્સ ? ॥ ૮ ॥
 ન તહા દહઇ નિદાહો, દિવાયરો હુયવહો વ્વ પજ્જલિઓ ।
 જહ દહઇ નિરવસેસં, દેહં ઇક્કોયરવિઓગો ॥ ૯ ॥
 કિં વા કરેમિ વચ્છય !, કત્તો વચ્ચામિ હં તુમે રહિઓ ।
 ઠાણં પેચ્છામિ ન તં, નિવ્વાણં જત્થ ડ લ્હામિ ॥ ૧૦ ॥
 હા વચ્છ ! મુચ્છસુ ઇમં, કોવં સોમો ય હોહિ સંખેવં ।
 સંપઇ અણમારાણં, વટ્ટઇ વેલ મહરિસીણં ॥ ૧૧ ॥
 અંત્યાઓ દિવસયરો, લચ્છીહર ! કિં ન પેચ્છસિ ઇમાઇં ।
 મડલન્તિ કુવલ્યાઇં, વિયસન્તિ ય કુમુયસણ્ડાઇં ॥ ૧૨ ॥
 અંત્યરહ લ્હું સેજ્જં, કાઠ્ઠણ ભુવન્તરમ્મિ સોમિત્તી ! ।
 સેવામિ જેણ નિદં, પરિદજ્જિયસેસવાવારો ॥ ૧૩ ॥
 સંપુણ્ણચન્દસરિસં, આસિ તુમં અઇમણોહરં વયણં ।
 કજ્જેણ કેણ સુપુરિસ, સંપઇ ^૧વિગયપ્પમં જાયં ॥ ૧૪ ॥
 જં તુજ્ઞ હિયયઇટ્ઠં, દવ્વં સંપાયયામિ તં સવ્વં ।
 સન્વાવારમણહરં, કાઠ્ઠણ મુહં સમુલ્લવસુ ॥ ૧૫ ॥
 મુચ્છ વિસાયં સુપુરિસ !, અમ્હં ચિય સેયસા અઇવિરુદ્ધા ।
 સન્ને વિ આમયા વિ હુ, પેતુમણા કોસલં કુદ્ધા ॥ ૧૬ ॥

૧ આયમી મયો છે. ૨ પાથર. ૩ નિસ્તેજ.

महयं पि सत्तुसेनं, जिणयन्तो जो इमेण चक्केणं ।
 सो कह सहसि परिभवं, कैयन्तवक्कस्स धीर ! तुमं ॥ १७ ॥
 सुन्दर ! विमुञ्च निदं, वोल्लीणा सन्वरी रवी उदिओ ।
 देहं पसाहिऊणं, चिट्ठसु अत्थाणमज्झगओ ॥ १८ ॥
 सव्वो वि पुहइजणो, समागओ तुज्झ सन्नियासम्मि ।
 गुरुभत्त ! मित्तवच्छल !, एयस्स करेहि मैणत्थं ॥ १९ ॥
 निययं तु सुप्पहायं, जिणाण लोगालोगदरिसीणं ।
 भवियपउमाण वि पुणो, जाणं मुणिसुव्वओ सरणं ॥ २० ॥
 वच्छ ! तुमे विरसिए, सिढिलायइ जिणहरेसु संगीयं ।
 समणा जणेण समयं, संपत्ता चेव उब्बेयं ॥ २१ ॥
 उट्ठेहि सयणवच्छल !, धीरेहि ममं विसायपडिवन्नं ।
 एयावत्थम्मि तुमे, न देइ सोहा इमं नयरं ॥ २२ ॥

—पउमचरिए प० १११ ।

[१२]

सुरिंददत्त-सुभद्राणं परितावगम्भो आलावो ।

ततो सा पुत्तवच्छला अम्मया दीहं निस्ससिऊण 'हा पुत्त ! हा पुत्त ! विलवित्ता पैरुण्णा सत्थवाहेण भणिया—“पुत्तवच्छले ! किमिदाणि रोदसि, ? ममं तदा न सुणेसि भणमाणी” ततो सा रूवंती भणइ—“मया पुत्तवच्छलअइरित्तहिययाए न नायं, अहो ! मे वंचिओ अप्पा’ । तओ तेण भणिया—“अइ पुत्तवच्छले ! उज्जुया सि, तओ तणभारयं गहेऊण पलित्तं अभिगम्मइ, मा संतप्पसु । अप्पणा चेव य ते कओ दोसो, जहा तेण कोंकणएण वंभणएण कयं” । ततो तीए संलत्तं—“किं वा कोंकणएण वंभणेण कयं” ? । ततो तेण लविआ सुणसु ।

—वसुदेवहिंडीए पढमखंडे पु० २९

[१३]

पिउपयालंभे जसमतीए रोयणं ।

ततो ममं भवियव्वयाए गुरुययाए य दुक्खाणं बालम्भावे चेव
पिया उवरओ । भत्तुमरणदुक्खिया ममं च सोयमाणी माया मे
सुक्ककोटरुक्खो इव वणदवेण सोयग्गिणा अंतो अंतो डज्झइ । तं च
तहादुक्खियं सरीरेण परिहायमाणीं अभिक्खणं अभिक्खणं च रोवमाणीं
पासित्ता पुच्छामि अम्मो ! कीस रोवसि ? त्ति । ततो ममं निब्बंघे कए
समाणे कहिउमारद्धा, जहा—“ एस अमोहप्पहारी नाम रहिओ, एस
ते पिउउवरयमेत्तस्स संतियं सिरिं पत्तो जइ ते पिया जीवंतो, तुमं वा
ईसत्थसत्थकुसलो होंतो तो न एस एरिसिसिरीए भायणं होंतो,
एवं वा सिंघाडग-तिय-चउक्क-चच्चर-रच्छामुहेसु उवललंतो विहरेज्ज त्ति
तं एयं पच्चक्खकड्डयं दट्ठं पिउउवरमं च ते सुमरमाणी अंतो अतीव
डज्झामि ” ।

—वसुदेवहिंडीए पढमखंडे पु० ३६ ।

[૧૪]

પિત્ર-માતૃવિષ્ણુઓ ધમ્મિલક્ષ્મિ પરિવેશન ।

માયા સોણ મયા, પિયા ય ગણિયાઘરે વસંતસ્સ ।

ધમ્મિલક્ષ્મિહસુય-સ્સ કામિણી અત્યનાસો ય ॥

તતો સો તં વયણં સોઁણ વજ્જાહઓ વિવ ગિરિસિંહરપાયવો
 ‘ધસ’ ત્તિ ધરણિયલે પહિઓ । મોહાવસાણે ય ઉદ્દેઁણ ચિંતિત્તં પયત્તો—
 “પિત્ર-માતૃવિષ્ણુઓગદુક્ખિયસ્સ વિભવરહિયસ્સ કામે જીવિએ આસ”
 ત્તિ હિયણં સામત્થેઁણં નયરાઓ નિગઓ । જીવપરિચ્છાગકચ્ચમહઓ
 એકં જિણ્ણુજ્જાણં નાણાદુમ-લ્લ્યા-ગુચ્છ-ગુમ્મગહણં, ^૨ વિવિહવિહગણાદિતં,
 પરિસિદ્ધિ-ભગ્ગા-ઓસરિયમિત્તિપાસં મરિયવ્વનિચ્છિયમતી તં અદ્ધઓ ।
 તતો ઐયસિકુસુમસન્નિકાસેણં તિક્ખેણ અસિણા અપ્પાણં ^૪ વિવાહેઁ
 પયત્તો । તં ચ સે આઁહં દેવયાવિસેસેણ હત્થાઓ ધરણિયલે પાહિયં ।
 ‘ન વિ સત્થમરણં મે’ ત્તિ ચિંતિત્તં બહુએ દારુએ સાહરિત્તા અગ્ગિ પવિટ્ઠો ।
 સો વિ મહાનદિદ્ધહો વિવ સીયલીભૂતો । તત્થ વિ ન ચેવ મઓ । તતો
 તેણ વિસં સ્વદ્ધં । તં પિ ય સુક્કતિણરાસી વિવ હુયવહેણ ઉદરગિણા સ્સે
 દદ્ધં । પુણરવિ ચિત્તેઁ પયત્તો—‘સત્થ-ગિ-વિસમ્મક્ખણેણ નત્થિ મરણં’
 તિ તરુસિહરં વિલ્લગામિ । તતો ય સે અપ્પા મુક્કો, તૂલ્લાસિપહિઓ
 વિવ ઉવવિટ્ઠો ઠિઓ । તતો કેણ વિ અવિણ્ણાયરૂબેણં ઐમ્બરવાયાએ
 ભણિઓ ‘મા સાહસં, મા સાહસં’ તિ । તતો દીહં નિસ્સસિઁણં ‘નત્થિ
 એત્થ ^૬ વિવાઓ’ ત્તિ ચિંતાપરો સ્થિયાયંતો ચિટ્ઠહ । એવં ચ તાવ એયં ।

—વસુદેવહિંદીએ પદમસ્વરૂપે પુ૦ ૩૪ ।

૧ ખેદ. ૨ વિવિધ પદ્ધતિઓના અવાજથી સ્પન્નિત બનેલું.

૩ અલસીના ૪ ધાત કરવાને. ૫ આકાશવાણીથી. ૬ મરણ.

[१५]

केकईए वरजायणे दसरहस्स खेओ ।

ततो परितोसवियसियाणणा भणति—“एकम्मि वरे भरहो राया भवउ, बितिए रामो बारस वासाइं वणे वसउ” ति । ततो विसण्णो राया भणति—“देवि ! अलमेएण अंसग्गाहेण, जेद्धो गुणगणावासो, सो य रामो जोगो पुहविपालणे अण्णं जं भणसि तं देमि” । ततो भणति—“अलं मे अण्णेण जइ सच्चं परिव्वयसि, जं ते अभिप्पेयं तं करेहिं” । ततो राया महुरं फरुसं च बहं भासिऊण रामं वाहरति, बाहभरियकंठो भणति—“वरं पुव्वदत्तं मग्गइ देवी ‘रज्जं, तुमं च वणे वससु’त्ति तं मा होमि अलिओ तहा कुणसु” ति । ततो सिरसा पडिच्छियं । ततो सो सीया-लक्खणसहिओ वीरणियंसणो होऊण णिग्गाओ जणमण-नयण-मुहकमलाणि संकोएंतो अत्थगिरिसिहरमिव दिणकरो कमलवणसम्मिल्लणकयवावारो । दसरहो वि ‘हा पुत्त ! हा सुयनिहि ! हा सुकुमाल ! हा अदुक्खोचिय ! हा मया मंदभग्गेण अकंठे निव्वासिय ! कहं वणे कालं गमेसि ?’ ति विल्वंतो कालगतो ।

भरहो य म्हाउलविसयाओ आगतो । तेण सुयपरमत्थेण माया उँवालद्धा । संबंधवो य गओ रामसमीवं । कहियं च णेण पिउमरणं रामस्स । ततो कैयपेयकिच्चो भणिओ रामो भरहमातूए नयणजल-पुण्णमुहीए—“ पुत्त ! तुमे कयं पिउवयणं, इयाणिं ममं अयसपंकाओ

१ जोटा आग्रहथी. २ वीर पुरुषोभां दृष्टांत ३५. ३ अकाने.
४ भाभाना देशथी. ५ ६५३ आथो. ६ उत्तरक्रिया करीने.

સમુદ્ધરિંતં કુલકમાગયં ચ રાયલચ્છીં ભાડગે ય પરિપાલેઝમરિહસિ ” ।
 તતો રામેણ ભણિયં—“ અમ્મો ! તુજ્ઞં વયણં અણતિક્કમણીયં સુણહ પુણ
 કારણં—રાયા જઈ સચ્ચસંધો તો પયાપાલણસમત્થો દ્વવ્હ, સચ્ચપરિમિટ્ઠો
 પુણ અસદ્દેઓ સૈકદારપાલણે વિ ય અજોગો, તં મયા વણવાસો પડિ-
 વણ્ણો, પિટ્ઠો વયણં કયં હોહિતિ મા મમં અણુબંધહ ” ત્તિ । ભરહો
 ય ણેણ સંદિટ્ઠો—“ જઈ તે અહં પમવામિ, જતિ ય તે ગુરૂ, તો તુમે મમ
 નિયોગેણ પયાપાલણં કાયત્વં, અમ્મા ય ન ગરહિયત્વા ” । તતો
 અંસુપુણ્ણમુહો ભરહો કયંજલી વિણ્ણવેદ્—“ અજ્ઞ ! જઈ હં સીસ ઇવ
 નિત્તો પયાપાલણવાવારે, તો પાદુકાહિં પસાયં કરેહ ” ત્તિ । તેણ
 ‘ તહ ’ ત્તિ પઢિસ્સુયં ।

—વસુદેવહિંડીય પદમલ્લખે પુ૦ ૨૪૧ ।

[१६]

सामिवसणे वेगवतीए रोयणं ।

जाहे भैत्थगातो निग्गतो पण्णगो व्व कत्तिओ, ततो पस्सामि वेगवतिं रोवंतिं । सा मं अवयासेऊण रोवति कल्लुणसोगभरं मुयंती-हा अदुक्खजोग ! हा अम्हारिसीणं बहूणं णाह ! हा महाकुलीण ! हा महासत्त ! किह वि सि मया सामिय ! सैमासाइओ. देव ! किं णु ते कयं पुव्वक्खखडं कम्मं, जेणं सि एरिसं वसणं पत्तो ? ।

ततो मया समासासिया—“पिए ! मुयसु सोगं, अहं भविओ साहूहिं आइट्ठो य । पूइयवयणा य रिसओ । मया वि कोइ पीलिओ पुव्वभवंतरे, जेण मे एरिसं दुक्खमणुपत्तं कम्मविवागा एरिसा, जेण ^३खेमंति(मि?) भयमुप्पज्जति, भयट्ठाणे य परा पीती, नेय वसणवसगएणं बुद्धिमया विसाओ गंतव्वो, सुह-दुक्खसंकलाओ एंति अणिच्छियाओ वि, तत्थ सुहे जो न मज्जति दुक्खे य जो न सीयति सो पुरिसो, इयरो अँवयरो ” ।

तओ मया पुच्छिया—“तुमे कहं अहं जाणिओ ? कहं वा इमं कालं अच्छिया सि महापुरे नियगघरे वा ? ” । ततो मे रोवंती साहति—“सामि ! अहं पडिबुद्धा तुब्भे य सयणीए अपस्समाणी कंदि-उमारद्धा ‘कत्थ मण्णे पिययो ?’ ति । अत्थि य मे संका—भाउएण माणसवेगेण हिओ । ततो रोवंतीए रण्णो निवेइयं—ताय ! अज्जउत्तो न नज्जति कहिं ? ति । ततो संभंतं रायकुलं, कुणति जणो बहुततो-

दीविगाहिं मग्गेज्जह(इ?) सम्भं । ततो नरवइभवणस्स न य कस्सति अ-
तिगयमग्गो दीसति दुवारेसु पिहिण्सु । पभायाए रयणीए पमयवणे य
महतरएहिं देवीहि य अदीसमाणेसु य तुब्भेसु देवीय राइणा पुच्छिया
मि—पुत्त ! मुयसु ताव संतावं, अत्थि ते विज्जाओ, ततो आवत्तेऊण
पुच्छ वुत्तत्तं भत्तुणो । ततो मया लद्धसण्णाए ण्हायाय आवत्तिया
विज्जा । सा मे तुमं कहेइ पैवित्तिं । ततो मया रण्णो देवीए कहियं-
आरोगो ताव अज्जउत्तो माणसवेगेण हिओ” ।

—वसुदेवहिंडीए पढमखंडे पु० २४९ ।

[१७]

पियमरणसवणे रयणवईए रोयणं ।

कया णेण कुमारपरियणासन्ने कैवडवत्ता, जहा ‘विग्गहेण वावा-
इओ कुमारो’ ति । समागया एसा सवणपरम्पराए मेत्तीबलकण्णगोयरं,
न सद्दहिया य णेण । सुया रयणवईए । मुच्छिया एसा, समामासिया
परियणेण । निवेइयं च रन्नो । समागओ राया । बौहोल्लोयणं चलणेसु
निवडिऊण विन्नत्तो रयणवईए “ ताय, अणुजाणाहि मं मन्दभाइणिं,
पविसामि जलणं, परिच्चएमि एए अज्जउत्ताकुसलसवणे वि संठिए
निल्लज्जपाणे, पावेमि ल्हुं सुरलोयसंठियं अज्जउत्तं” ।

—समराइच्चकहाए अट्टमे भवे पु० ६६५ ।

१ अणुत्ति. २ अणर. ३ उपट वार्ता, ४ आंभुआंधी भरेवी
आंभ पृथक्.

[१८]

धणसिरीए कित्तिमहाहारवो ।

एवं च कए समाणे एसो वि नन्दओ मे सौसओ भविस्सइ ति ।
चिन्तिऊण संपाइयं धणसिरीए जहासमीहियं । पक्खित्तो जामावसेसाए
रयणीए पाउक्खालयनिमित्तमुट्ठिओ पायालगम्भीरे समुद्दंमि सत्थवाहपुत्तो ।
ठिया कंचि कालं । कओ तीए हाहारवो । उट्ठिओ नन्दओ । पुच्छिया
एसा 'सामिणि ! किमेयं किमेयं' ति । तओ सा अत्ताणमणुताडयन्ती
सदुक्खमिव अहिययरं रोविउं वत्ता । 'हा अज्जउत्त ! हा अज्जउत्त' !
त्ति भणन्ती निवडिया धरणिवेट्ठे । तओ नन्दएण संजायासङ्केण सत्थ-
वाहपुत्तसेज्जं निरूविय तमपेक्खमाणेण सँगमायक्खरं पुणो वि वाहिता
'सामिणि, किमेयं किमेयं'ति । धणसिरीए भणियं—“एसो खु अज्ज-
उत्तो अयमणनिमित्तमुट्ठिओ पमायओ समुद्दे निवडिओ ” ति ।
तओ एयमायणिऊण बाहजलभरियलोयणो तन्नेहमोहियमई तंमि चैव
अत्ताणयं पक्खिविउमाढत्तो नन्दओ, धरिओ परियणेण । तओ
अच्चन्तसोयाणलजलियमाणसो 'न एत्थ उवायन्तरं कमइ' ति विसण्णो ।
धराविओ तेण बोहित्थो । अन्नेसिऊण गोसे उच्चाइया नङ्गरा, पयट्ठो
सदुक्खं अहिप्पेयदेसाभिमुहो ।

—समराइच्चकहाए चउत्थे भवे पु० २०५ ।

[१९]

अयंडे पुरन्दरभट्टगेहे अकंदो ।

एत्थंतरंमि नाइदूरे पुरंदरभट्टगेहंमि समुद्धाइओ अकंदो पवित्थ-
रिओ भरेण । हा किमेयं ति संभंतो राया । मणियं च णेण—“अरे
वियाणह, किमेयं ” ति ।

कुमारेण भणियं—“ताय ! अलं कस्सइ गमणत्वेएण, वियाणियमिणं” ।

राइणा भणियं—“वच्छ ! किमेयं ” ति ।

कुमारेण भणियं—“ताय ! संसारविलसियं” ।

राइणा भणियं—“वच्छ ! न विसेसओ ऽवगच्छामि ।”

कुमारेण भणियं—“सुणाउ ताओ । अद्धउवरओ पुरंदरभट्टो
त्ति तन्निमित्तं पवत्तो तस्स गेहे अकन्दो ” ।

राइणा भणियं—“वच्छ सो अज्जेव दिट्ठो मए” ।

कुमारेण भणियं—ताय ! अकारणमिणं मरणधम्मीणं” ।

राइणा भणियं—“वच्छ ! न कोइ एयस्स वाही अहेसि; ता
कहं पुण एस उवरओ” ।

कुमारेण भणियं—“ताय ! अवत्तव्वो एस वैइयो गरहिओ
एगंतेण । ”

राइणा भणियं—“वच्छ ! ईइसो एस संसारो, किमेत्थ अपारहियं
नाम ! महन्तं च मे कोउयं ति साहेउ वच्छो । न य एत्थ कोइ

અસજ્જણો । સજ્જણકહિયં ચ ગરહિયં ન વિત્થરઈ પાણ્ણ; સંપયં વચ્છો
પમાણં તિ । ”

કુમારેણ મળિયં—“ તાય મા એવમાણબેહ; જઈ એવં નિબ્બંધો
તા મુણાઠ તાઓ । અદ્ધવાવાઈઓ એસ નિયમહિલિયાએ નમ્મયા-
મિહાણાએ વિસપ્પઓણ, તા પેસેહિ તાવ તત્થ ^૧વિસનિઘ્યાયણસમત્થે
બેજે । જીવઈ તઓ ઓસહિપઓણ । ”

—સમરાઈચ્ચકહાએ નવમે મવે પુ૦ ૭૫૨ ।

[૨૦]

પિયવિપ્પઓગે સંતિમઈએ વિલવણં ।

સા ડાણ તાવસિસમેયા વિણિગયા કુંસુમસામિધેયસ્સ । ગેપિહુડ્ડા
ય તં સમાગચ્છમાણીં તવોવણં વિચિત્તયાએ કમ્મપરિણામસ્સ મવિયવ્વયાએ
નિઓણ ઉવવિટ્ઠા પિયમેલયસમીબે । દિટ્ઠો ય ણાએ નાગવલ્લીલ્યા-
લિદ્ધિઓ અસોઓ । સુમરિયં કુમારસ્સ, ઉક્કણ્ઠિયં સે ચિત્તં, ફુરિયં
ચામલોયણેણં । તઓ હિયયનિગ્ગઓ વિય પરિબ્ભમન્તો દિટ્ઠો ઇમીએ
કુમારો । તઓ સા ‘આ અજ્જઉત્તો’ તિ હરિસિયા, ‘ચિરાઓ દિટ્ઠો’
તિ ઉક્કણ્ઠિયા, ‘પરિસ્વામો’ તિ ઉબ્બિગ્ગા, ‘વિરહંમિ જીવિય’ તિ
લજ્જિયા, ‘કુઓ વા એત્થ અજ્જઉત્તો’ તિ સંવિયક્કા, ‘સિવિણો હવેજ્જ’
તિ વિસણ્ણા, ‘થિરો પેચ્ચઓ’ તિ સમાસત્થા સંકિણ્ણરસનિબ્ભરં અન્ન-

૧ ઝેરનો નાશ કરવામાં સમર્થ. ૨ પુષ્પો અને સમિધ (લાકડાં) ને
અર્પે. ૩ વિતર્કવાળી, ૪ પ્રત્યક્ષ.

મુલ્લહન્તી અવિભાવિયપરમત્યા નેહનિભ્રમયાએ મોહમુવગય તિ ।
 તઓ ‘હા કિમેયં’ તિ વિસળ્ળાઓ તાવસીઓ । સમાસાસિયા ય ણાહિં’
 જાવ ન જંપહ તિ । તઓ બપ્પપજ્જાટલ્લોયણાહિં પરિસિત્તા કમ્પણ્ણ-
 પાણિણં, તહાવિ ન ચેયહ તિ । તઓ અક્કન્દિયમિમીહં । તં ચ અહ્-
 કલ્લુણમક્કન્દિયરવં સોઁળ ‘ન ભાઈયવ્વં ન ભાઈયવ્વં’ તિ ભળમાણો
 ઘાવિઓ કુમારો । દિટ્ઠાઓ તાવસીઓ, ન દિટ્ઠં ભયકારણં । પુચ્છિયાઓ
 જેણ—“કુઓ ભયં ભયવર્ણં” । તાહિં ભણિયં—“મહાસત્ત ! સંસારાઓ” ।
 કુમારેણ ભણિયં—“તા કિં ઇમં અક્કન્દિયં ” ।

તાવસીએ ભણિયં—“એસા રુ તવસ્સિણી રાયરસામિણો સંસ્સરા-
 યસ્સ ધૂયા સન્તિમર્દે નામ, એસા ય દેવ્વનિઓણ ‘વિઉત્તભત્તારા
 પાણપરિચ્છાયં વવસમાણી કહંચિ મુણિકુમારણં ધરિઁળ કુલ્લવ્વણો
 નિવેઁયા, અણુસાસિયા ય જેણં,” સમાહટ્ઠો ય સે એત્થેવ તવોવણંમિ
 ભત્તારેણ સમાગમો । જાવ એસા કુલ્લવ્વસમાએસેણેવ કુસુમસામિધેયસ્સ
 ગયા, તં ગેણ્હિઁળ વચ્ચમાણી તવોવણં વીસમળનિમિત્તં એત્થ ઉવવિટ્ઠા,
 ન યાણામો કારણં, અયપ્પંમિ ચેવ મોહમુવગય ” તિ ।

—સમરાઈચ્ચકહાએ સત્તમે ભવે પુ૦ ૫૬૧ ।

[२१]

असरणं पियं दट्टूण कणयमालाए अकंदणं ।

हा नाह ! पाणवल्लह !, हय-विहिणा पाव-कारिणी अहयं ।

वंसस्स व फल-समओ, तुह विणासाय विहियत्ति ॥ १६ ॥

जइ तइया मण-वल्लह !, पाण-च्चाओ मए कओ होंतो ।

ता किं एरिस-गरु-आवईए तं नाह निवडंतो ? ॥ १७ ॥

जइ गब्भाओ पडंता, बालत्ते वावि जइ मया होंता ।

ता किं मज्झ निमित्ते, होज्ज इमा आवया तुज्झ ? ॥ १८ ॥

एसो मुह-महुरो वि हु, परोप्परं अम्ह गरुय-अणुराओ ।

गब्भोव्व बेसरीए, जाओ गरु-आवया-हेऊ ॥ १९ ॥

इण्हि च तुमं सामिय !, कम्मं अवलंबिऊण थैक्को सि ।

आवय-निवारणत्थं, न चिंतसे किंचि वि उवायं ॥ २० ॥

—सुरसुंदरीचरिए परि० ८ ।

१ वांस ने ६ण आवतां वांस नाक्ष पाभे छे तेभ. २ अन्यर (अ),

३ स्थित.

[२२]

पियाए मरामि सुगिवविलावो ।

हा वल्लहि ! हा सामिणि !, हा जीवियदायगे ! विसालच्छि ! ।

हा मह हिययनिवासिणि !, हा कथ गया ममं मोत्तुं ? ॥ ११६ ॥

हा गोरदेहि ! हा पिहुपओदरे ! हा सुकोमलसरीरे ? ।

हा कह निग्घिण-विहिणा, तुह उवरिं पाडिया विज्जू ? ॥ ११७ ॥

^१घणसारघुसिणचच्च(चंद)ण-उचिअसरीरंमि कह णु हयविहिणा ।

विज्जुनिवाओ विहिओ, मज्झ ^२अउत्तेहिं पावेण ॥ ११८ ॥

हा देवि ! तुज्झ विरहे, नरनारीसंकुलं इमं नयरं ।

उब्बसियनयरसरिसं, अडविसमाणं च पडिहाइ ॥ ११९ ॥

किल देवि ! तं भणन्ती, तुह विरहे अच्छिउं न सक्केमि ।

तं कह अहं ^३अहन्नो, तुमए सहसा परिचत्तो ? ॥ १२० ॥

हा किं न किं पि जम्पसि, किं वा तं सुयणु ! मज्झ रुद्धा सि ।

किं व मए अवरद्धं, सुन्दरि ! तं मज्झ साहेसु ॥ १२१ ॥

तं चिय मह वल्लहिया, नेहो मह नत्थि अन्नइत्थीसु ।

तुज्झ कए परिचत्तो, सयलो ओरोहनारिजणो ॥ १२२ ॥

तहविं तुमं किं सुन्दरि !, निब्भरत्तस्स देसि नालावं ? ।

ता पसिय पसिय सामिणि !, उट्ठिय मह देसु पडिवयणं ॥ १२३ ॥

— सुरसुंदरीचरिए परि० २ ।

१ ३५२, ३६२ तथा अं६नना क्षेपने योग्य. २ अपुष्प व३.

३ अध-य. ४ अंतःपुरने श्रीवर्ग.

[२३]

पुत्तहरणे कमलावईए पलवणं ।

हा निहण केण वि, अडवी-पडियाए दुक्खतवियाए ।

तैक्खणमत्तुप्पन्नो, पुत्तो हरिओ अहन्नाए ॥ २ ॥

किल पुत्तयस्स वयणं, पिच्छिस्समहं पभाय-समयम्मि ।

नवरं हयास-विहिणा, एयं मह अन्नहा विहियं ॥ ३ ॥

अडवि-पवेसाईयं, दुक्खं दाऊण दूसहं देव ! ।

किं अज्ज वि न हु तुट्ठो, अवहरिओ जेण मह पुत्तो ॥ ४ ॥

वण-देवयाओ ! तुम्हं, सरणम्मि समागयाए मह पुत्तो ।

हरिओ, ता किं जुज्जइ, एत्थ वि वैहा करेउं जे ? ॥ ५ ॥

हा पुत्त ! कहमरणे, मुक्का हं सरण-वज्जिया तुमए ।

हा कहमुच्छंग-गओ, सहसा अहंसगीभूओ ॥ ६ ॥

नूणं निट्ठुर-रूवं, सइं सोऊण जस्स पडिबुद्धा ।

तेणं चिय अवहरिओ, पिसाय-रूवेण केणावि ॥ ७ ॥

जस्स पभावाओ तया, सहसा गयणाओ गय-वरो पडिओ ।

सो वि मणी अकयत्थो, जाओ मह मंदं-भायाए ॥ ८ ॥

जं कंठ-निबद्धे वि हु, तम्मी अंक-ट्ठिओ वि हा पुत्त ! ।

हरिओ निकरुणेणं, केणावि अदिस्स-रूवेण ॥ ९ ॥

एमाइ बैहु-विगप्पं पलवंतीए तहिं सुदीणाए ।

महुक्ख-दुक्खिया इव, खीणा रयणी वि सहसत्ति ॥ १० ॥

—सुरसुंदरीचरिए परि० ११ ।

१ तेज क्षणे उत्पन्न भवेत्त. २ अधन्य. ३ विधाता. ४ मंद
लाग्यवाणी. ५ अनेक प्रकारे.

[२४]

पियपुत्तविओगे सुरसुंदरीए कमलावईए य विलावो।

हा मह इमस्स दुक्खागरस्स हिययस्स वज्ज-घडियस्स ।
 अस्सोयव्वं सोच्चा वि, फुट्टए जं न सैइ-खंडं ॥ २ ॥
 किं धरिण्हिं इण्हिं, इमेहिं पाणेहिं दुक्ख-निलएहिं ? ।
 मण-वल्लहस्स जायम्मि ^१मंगुले जाण-भंगम्मि ॥ ३ ॥
 सैइ दंसणे वि नेहस्स पगरिसो दंसिओ तए नाह ! ।
 सत्तुंजएण रुद्धो, विमोइओ जेण ताओत्ति ॥ ४ ॥
 अवहरिया जेणाहं, सुरेण तेणेव छिन्न-वर-विज्जो ।
 कह होहिसि नाह ! तुमं, जाण-विवत्तीए जलहिम्मि ॥ ५ ॥
 हा कह ससंक-कर-निम्मलं मुहं नाह ! तुह पलोइस्सं ।
 एवंहिहम्मि विहिणए, विहिणा हैय-भागघेया हं ? ॥ ६ ॥
 चल-नेहाओ महिलाओ होंति सच्चो जणप्पवाओऽयं ।
 जं एरिसे वि निलुए, अज्ज वि जीवामि पावा हं ॥ ७ ॥
 एमाइ विचिंतेंती, सोगाबेगाओ विगय-चेयन्ना ।
 पास-द्विय-देवीए, पडिया मुच्छाए उच्छंगे ॥ ८ ॥
 कमलावई वि देवी, संभाविय-सुय-विओग-सोगत्ता ।
 बाह-जलाविल-नयणा, विलविउमेवं समाढत्ता ॥ ९ ॥
 हा पुत्तय ! अडवीए, तइया मह जाय-मित्तओ हरिओ ।
 इण्हिपि अकय-दंसण !, कत्थ गओ मह अँउत्ताए ? ॥ १० ॥

१ नडि सांभणवा दावक. २ सेंकडो कटका इपे. ३ अशुभ. ४ ओक
 बार. ५ भाग्यहीन. ६ अपन-य.

धन्ना एसा जीए, ताव य तुह पुत्त ! पुलइयं वयगं ।
हा हा अहं अहन्ना, जाए जाओ वि न हु दिट्ठो ॥ ११ ॥

—सुरसुंदरीचरिए परि० १४

[२५]

पियचवणे चंदप्पहाए विलवणं ।

दट्ठूण चुयं देवं, देवी चंदप्पहा सुदुक्खत्ता ।
मुच्छाविरमे करुणं, विलविउमेवं समारद्धा ॥ ११ ॥
हा नाह ! पाणवल्लह !, मोत्तूण ममं गओ कहिं देव ! ।
तुमए रहिया सामिय !, कं सरणमहं पवज्जामि ? ॥ १२ ॥
खण-लव-मेत्तपि तुमं, विणा मए नेव नाह ! अच्छंतो ।
मोत्तूण ममं इण्हि, कत्थ गओ लोयणाणंद ! ॥ १३ ॥
तं चेव मज्झ सरणं, तं नाहो जीवियं तुमं देव ! ।
तुमए मुक्का सामिय !, भण इण्हि कत्थ वच्चा मि ? ॥ १४ ॥
हा कत्थ गओ वल्लह !, एत्थ अणाहं ममं पमोत्तूणं ? ।
को मह सरणं इण्हि, सामिय ! तुमए पमुक्काए ? ॥ १५ ॥
सो चेव देव-लोगो, देव-सहस्सोवसोहिओ रम्मो ।
तुह विरहियाइ इण्हि, भूसइ नरओवमो मज्झ ॥ १६ ॥
तं चिय इमं विमाणं, रम्मं मणि-कणग-रयण-विच्छुरियं ।
तुमए मुक्कं भासइ, धैडियालय-सच्छहं नाह ! ॥ १७ ॥

१ बागे छे. २ धट्टिकाक्षय नेवुं.

ફિંકર-વગો વિ ઇમો, ચાડુકરો વિણય-કરણ-તલ્હિચ્છો ।
 પેરમાહમ્મિય-સરિસો, માસઈ તુહ નાહ ! વિરહમ્મિ ॥ ૧૮ ॥
 પુંનાગ-નાગ-ચંપય-નમેરુ-મંદાર-રેહિરં રમ્મં ।
 ઉજ્જાણં તુહ વિરહે, ઐસિપત્તવણં વ પડિહાઈ ॥ ૧૯ ॥
 વર-મજ્જણ-વાવીઓ, નિમ્મલ-જલ-પૂરિયાઓ રમ્માઓ ।
 માસંતિ તુજ્જ વિરહે, ^૨બેયરણિ-નઈઈ તુલ્લાઓ ॥ ૨૦ ॥
 ધન્નાઓ નારીઓ, જાઓ મયં અણુસરંતિ ભત્તારં ।
 એયમ્મિ દેવ-માવે, કત્તો એયારિસં મજ્જ ? ॥ ૨૧ ॥
 એમાઈ પલ્લવમાણા, સા દેવી હણઈ નિયય-હત્થેહિં ।
 અંગાઈં સુદુક્ખત્તા, કંદંતી કરુણ-સેદ્ધણ ॥ ૨૨ ॥
 મુચ્છિજ્જઈ પુણરુત્તં, ^૩નીસાહારા ય પડઈ ભૂમીણ ।
 સંપત્ત-ચેયણા સા, પુણરવિ એવં સમુલ્લવઈ ॥ ૨૩ ॥
 હા નાહ ! ફિં ન પેચ્છસિ, વિલ્લંતિં જં ન દેસિ ઉલ્લાવં ।
 ફિં વા રુદ્ધો વલ્લહ !, ફિં અવરદ્ધં મણ તુજ્જ ? ॥ ૨૪ ॥
 પળય-કુવિયાણ સામિય !, ચાડુ-સહસ્સાણિ મજ્જ કુલ્લંતો ।
 ઇપિંહ કીસ અકંડે, વિલ્લંતિં મુંચસિ મમં તુ ? ॥ ૨૫ ॥
 હા નાહ ! ફિં ન યાણસિ, અઈગુરુ-અણુરાય-મોહિયા એસા ।
 મહ વિરહે કહ હોહી, જેણ અકંડે તુમે મુક્કા ? ॥ ૨૬ ॥

—સુરસુંદરીચરિણ પરિ ૦ ૭ ।

૧ નરકના જીવોને પીડનાર ૫૨માધર્મિક. ૨ પુંનાગ વજેરે વૃક્ષ.
 ૩ શૌભિત. ૪ તરવાર જેવાં પાંડડાવાળા ઝાડોતું વન. ૫ વૈતરણી
 નદી. ૬ આધાર રહિત.

[२६]

सिरिपासनाहस्स निब्बाणे सक्कस्स विलावो ।

चलियासणो ओहिणा विन्नायवइयरो निराणंदो विमणो अंसुपुन्न-
नयणो सोगाऊरियहियओ समागओ सक्को, जिणसरीरयं तिपयाहिणी-
काऊण नच्चासन्ने नाइदूरे पज्जुवासंतो चिट्ठइ, वयइ य—

पसरइ मिच्छत्ततमं, गज्जंति कुतित्थिकौसिया अज्ज ।

दुब्बिक्खवडैमरवेराइनिसियरा हुंति सप्पसरा ॥ १ ॥

अत्थमिए जैयसूरे, मउलेइ तुमम्मि संघकमलवणं ।

उल्लसइ कुमयतारा-नियरो वि हु अज्ज जिणपास ! ॥ २ ॥

तैमगसियससिं व नहं, विज्झायपईवयं व निसि भवणं ।

भरहमिणं गयसोहं, जायमणाहं व प्हु ! अज्ज ॥ ३ ॥

—उत्तरज्झयणसुत्तवित्तीए अ० २३, पु० २९४

१ ध्रुवडो. २ इल्लड. ३ जगत्ता सूर्य. ४ राहू वडे अस्त थयेव.

[२७]

बंधुवहे जराकुमारस्म विलावो ।

तओ जराकुमारो जणदणं समासंकंतो समागओ । दिट्ठो तहाविहो कण्हो । तओ सो असुसमुप्फुन्नलोयणो जरकुमारो हाहारवं करंतो—“ हा हउत्ति, धी दुरप्पा हं, कुओ तमिह पुरिससदूल ! आगओ सि ? किं दीवायणेण दड्डा बारवई ? नट्टा न व त्ति जायवजणा ” ? । तओ कण्हेण सयलं जहादिट्ठ-सुयं से कहियं । ततो जरकुमारो पलावे काउमारद्धो—“ अहो ! मए पावेण कयं कण्हस्स आतिथकरणिज्जं, तं कथ गच्छामि ?, कथ गओ सुगओ भविस्सामि ;, भायघाययं को मं पेच्छिउं पि सक्केहिति ? जाव एस लोगो धरइ नामं च तुह केसव ! ताव महं पावकारिणो गरहा सुट्ठु होहिति त्ति वणवासो अब्भुवगओ जाव मए निग्घिणेण विवरीयं समायरियं, कथ ते राइणो ? कथ वा ताइं विलासिणिसहस्साइं ? कहिं वा जणदण ! ते कुमारसमूहा ” ? ।

तओ कण्हेण भणियं—“ भो नरिद ! जरानंदण ! कहियमेव भगवया रिट्ठनेमिसामिणा जिणिदेण—जहा संसारे सव्वाणं सत्ताणं नियकम्मदोसेण सुलहाइं चेव वसणसहस्साइं, अविय—

जं जेण किं पि विहियं, सुहं च दुक्खं च पुब्बजम्मम्मि ।

तं सो पावइ जीवो, वच्चइ दीवंतरं जइ वि ॥ १ ॥

जं जेण कयं कम्मं, अन्नभवे इहभवे व सुहमसुहं ।

तं तेण पावियव्वं, निमित्तमित्तं परो होइ ॥ २ ॥

ता मा कुण उव्वेयं, न तुममेत्थमर्व्वरज्झसि, कम्मं चेवाऽवरज्झइ ” ।

—उत्तरज्झयणसुत्तवितीए अ० २, पु० ४१ ।

१ आंसुओथी अरेखां. २ यादव लोक. ३ स्वीकार कर्था. ४ तुं अपराधी नथी.

[२८]

जणदणविवत्तीए बलदेवस्स अकंदणं ।

‘पसुत्तो एसो’ ति सुयउ ताव एस मे हिययनंदणो, पच्छा सुहविबुद्धस्स पयच्छिस्सामो से जलं । नेहेण समाउलमणो न याणइ मओ त्ति । तओ किंचि कालं पडिवाल्लिऊण बलदेवो समासन्नो ^१नियच्छए कण्हं कैसिणमच्छियाहिं परिगयं । दड्डूणं च भीओ हली मुहाओ वत्थमवणेइ । तओ ‘हा मओ’ त्ति मुच्छाए पडिओ धसत्ति धरणीयलम्भि । पच्चागयचेयणेण य महंतो सीहनाओ कओ तहा जहा सावयकुलं वणं च कंपिउमारद्धं । संलविऊणं चाऽऽरद्धो—“जेण मे एस भाया हिययवल्लहो पुहईए एक्कवीरो निग्घिणेण दुरप्पणा वावाइओ सो मे जइ सच्चं सुहडो तो देउ दंसणं । क्हं वा सुत्ते पमत्ते वाउले वा पहरिज्जइ ? ता नूणं सो पुरिसाहमो न सप्पुरिसो ” । एवमुच्चसद्देणं भणंतो बलो वणं समंतओ हिंढेऊण पुणो वि गोविंदपासमुवागओ । समागतूणं च उच्चसद्देणं रोविउं पयत्तो—“ हा मह भाउय ! हा जणदण ! हा सुहड ! हा महारह ! हरियंद ! किं किं वे रोयामि ?, किं सोहमं ? किं वा धीरत्तणं बलं वत्तं रूवं वा ?, भणसि य पिओ मे बलो भाया, ता किमेयं विवरीयत्तणं ? जेण मे वायंपि न देसि, किं वा तए विरहिओ एगागी करेमि मंदभग्गो ? ता कत्थ गच्छामि ? कत्थ चिट्ठामि ? कस्स कहेमि ? कं पुच्छामि ? कं सरणमुवेमि ? कम्मव-

लभामि ? कस्स रुसामि ? सज्जहा समत्तो मे जियलोओ, भो भो वणदेवयाओ ! किं तुम्हाण समप्पिए जणहणे एवमुवेक्खिउमुच्चियं ? ए एहि जणहण ! किमकन्नमुयं करेसि ? किं मे तुहाऽवरद्धं ?, भयवईओ ! देवयाओ एह, ममोवरि कुवियं पसाएह कारुन्नयाए वसु-देवनंदणं । सहोयर ! एस दिवसयरो अत्थसेलं समुवगच्छइ, ता समुट्ठेहिं संज्ञोवासणबेला समुट्ठिया, उत्तमपुरिसा न सोवंति संज्ञाए ” । खणमेत्ते य गए भणइ—“रयणी य बहलंधयारा समागया, कूरसत्ता परिभमंति समंतओ, ^१सिवा य भेरवे सरे करेमाणी वियरंति” । एवं च पलवंतस्स पभाया रयणी । पुणो “भणइ—भाउय ! समुट्ठेहि, सूरु समुमाओ” । जाहे न उट्ठेइ ताहे नेहमोहियमणो बलदेवो मयगं अत्तणो खंधे समारोविय पयट्ठो गिरिकाणणेषु हिंडिउं । ताव य समागओ से वैरिसियालो” ।

—उत्तरज्झयणमुत्तवित्तीए अ० २, पु० ४२ ।

[૨૯]

વિલવંતિ માયરં પાસિऊण અરહન્નયસ્સ પરિતાવો ।

માયા વિ પુત્તપત્તિં અયાણંતી અદમોહેણ ઉમ્મત્તિયા જાયા ।
અરહન્નયં વિલવંતી ^૧ચેડવંદબેઢિયા ઉવહસિજ્જમાણા ^૨હુંઠગલોણ, અણુ-
કંપિજ્જંતી ધમ્મિયજણેણ મમઈ તિય-ચઉક્ક-ચચ્ચરાહસુ । જં જં પાસઈ તં તં
મળઈ—“દિટ્ઠો તે કથઈ અરહન્નઓ?” । એવં વિલવંતી રુયંતી જં કિંચિ
દુદ્ધં ^૩‘ એસ અરહન્નઉ ’ તિ હરિસિમુવ્વહંતી દિટ્ઠા અન્નયા તેણ ઓલોયણ-
ગણ અરહન્નણ પચ્ચમિન્નાયા । તયવત્થં પેચ્છિऊण સંવેગમુવગઓ ।
ચિંતિયં ચ ણેણ—“ અહો મે અહન્નયા ! અહો મે અકજ્જકારિત્તણં !
જં ઇરિસમ્મિ વસણે પાડિયા જણી, વયલોબેણં સંસારભાયણં કઓ
અપ્પા” । કિન્ન—

હિયણ જિણાણ આણા, ચરિયં મમ ઇરિસં અહન્નસ્સ ।

એયં આલપ્પાલં, અંવ્વો દૂરં ^૪વિસંવયઈ ॥ ૩ ॥

તહેવ ઓયરિત્તા પાણસુ પડિઓ, બૌહોલ્લોયણેણં સગગયન્નવરં
મણિયં—“ અંવે ! એસ અહં કુંલફુંસણો માયાણ ઉવ્વેયકારઓ દુપ્પુત્તો
તુહ અરહન્નગો ” તિ । પેચ્છિऊण જાયા સમાસત્થચિત્તા । પુચ્છિઓ
વડયરં । નિબેઢિઓ તેણ જહઢિઓ । તીણ મણિયં—“ પુત્ત ! પવ્વયાહિ

૧ પુત્રની ખતર. ૨ જાળકના સમૂદયી વીંટાયેલી. ૩ હુઆ
માથુસ વડે ૪ અધન્યતા. ૫ દુઃખસૂચક અવ્યય. ૬ વિસંવાદ
બતાવે છે. ૭ આંસુથી આર્દ્ર બોયનવાળા. ૮ કૂળ બોળનાર.

पुणो, मा खंडियवओ संसारं भमिहिसि” । सो भणइ—“अंव ! पाव-
कम्मो अहं न तैरामि संजमं काउं, जइ परमणसणं करेमि” । ताए भनइ
“एवं करेहि । मा असंजओ होउ तुच्छविसयसुहहेउमणंतं दुक्खसंघाय-
मावज्जसु” । किञ्च—

वरं प्रवेष्टुं ज्वलितं हुताशनं,

न चापि भग्नं चिरसंचितं व्रतम् ।

वरं हि मृत्युः सुविशुद्धकर्मणो,

न चापि शीलस्खलितस्य जीवितम् ॥३॥

पच्छा सो सव्वं सावज्जं जोगं पैच्चक्खित्ता कैयदुक्कडगरिहो खामिय-
सयलसत्तो कयचउसरणगमणो वोसिरियसव्वसंगो पुणो पुणो कयपंच-
नमोक्कारो काऊणमणसणं सुहज्झाणोवगओ तत्तसिलाए पाओवगमणेणं
ठिओ मुहुत्तेण सुकुमालसरीरो नवणीयपिंडो व्व उण्हेण विलीणो गओ
सुरलोयं ।

—उत्तरज्झयणसुत्तवित्तीए अ० १, पु० २१

१ श्रुतिमान नथी. २ प्रत्याख्यान करीने. ३ पापनी निंद
करनासे।

[३०]

अंमापिअरेहिं सद्धिं दिक्खागहणतलिच्छ- महब्बलकुमारस्स संवाओ ।

तए णं से महब्बले कुमारे एवं वयासी—“इच्छामि णं अम्म-
यातो ! तुम्हेहिं अब्भणुत्ताए समाणे संसारभउच्चिग्गे भीए जम्मण-
मरणाणं, धम्मघोसस्स अंतिए अहं पव्वइत्तए” ।

तए णं सा पहावई अणिट्ठं अकंतं असुयपुव्वं गिरं सोच्चा
रोमकूवपगलंतसेय-किलिण्णगत्ता सोगभरवेवियंगी नित्तेया दीणवयणा
करयलमलियव्व कमलमाला खुण्णियवलया पैहट्टउत्तरिज्जा विकिन्नकेस-
हत्था परसुनिकित्तव्व चंपगलया कुट्टिमतलंसि धसत्ति सव्वंगेहिं निव-
डिया । तते णं सा ससंभमखित्ताए कंचणभिंजारवारिधाराए उव्वखेवग-
वाएण य समासासिया समाणी रोयमाणी कंदमाणी महब्बलं एवं
वयासी—“तुमं सि णे जाया ! अम्हं एगे पुत्ते इट्ठे कंते रयणभूए
निहिभूए जीवियभूए उंबरपुप्फं व्व दुल्लभे, तन्नो खलु जाया ! अम्हे
इच्छामो तुज्झ खणमवि विष्पेतोगं, अच्छाहि ताव जाया ! जाव
अम्हे जीवामो, पच्छा अम्हेहिं कालगएहिं परिणयवए वड्डियकुलसंताणे
पव्वइहिसि” ।

तए णं से महब्बले एवं वयासी—“तहा णं तं अम्मयातो ! जं
णं तुब्भे वयह ‘तुमं एगे पुत्ते जाव पव्वइहिसि’ परं माणुस्सए भवे
जाइजरामरणरोगवसणसयामिभूए अधुवे संज्ञब्भरायसरिसे सुविणगदंसणो-

१ आर्द्र. २ पडी गयेव. ३ जेः ७तने। ४ पंजे। ५ विथे। ६

वमे विद्वंसणधम्मे, एवं खलु केस णं जाणइ अम्मयातो ! के पुत्वि गच्छति ? के पच्छा गच्छति ?, तं इच्छामि णं लहुं चैव पव्वइत्तए” ।

तए णं सा पहावती एवं वयासी—“इमं ते जाया ! सरीरगं विसिद्ध-
रूबलक्खणोववेयं विन्नाणवियक्खणं रोयरहियं सुहोइयं पढमजोव्वणत्थं,
तं अणुहोहि ताव जाया ! सरीरजोव्वणगुणे, पच्छा पव्वइहिसि ।”

तए णं से महव्वले एवं वयासी—“एवं खलु अम्मयातो ! माणु-
स्सगं सरीरं दुक्खाययणं विविहवाहिघत्थं अट्ठियकट्ठुट्ठियं सिराण्हारु-
संपिणद्धं असुइनिहाणं मट्ठियमंडं व दुव्वलं अणिट्ठियसंठप्पं जराधुणियं,
तं इच्छामि णं पव्वइत्तए” ।

तए णं सा पहावती एवं वयासी—“ इमाओ ते जाया ! सव्व-
कलाकुसलाओ महव्व-उज्जवखमा-विणय-गुणजुत्तातो मियमहुरभासिणीओ
हावभाववियक्खणातो विसुद्धकुलसीलसालिणीतो पगव्वभवयाओ
मणाणुकूलतो भावाणुरत्ताओ तुज्झ अट्ठ भारियाओ, तं भुंजाहि ताव
जाया ! एताहिं सद्धिं विउले कामभोगे, पच्छा पव्वइहिसि” ।

तए णं से महव्वले एवं वयासी—“इमे खलु माणुस्सगा कामभोगा
उच्चार-पासवण-खेल-सिंघाण-वंत-पित्ताऽऽसवा सुक्क-सोणियसमुव्ववा
अप्पकालिया लहुसगा पैरिकिलेससज्झा कडुयविवागा दुक्खाणुबंधिणो
अबुहजणसेविया, सिद्धिगमणविघा, तं इच्छामि णं पव्वइत्तए” ।

तए णं तं अम्मापियरो एवं वयासी—“ इमे ते जाया । अज्जय-
क्कज्जय-पिइपज्जागए सुवहू हिरन्ने सुवण्णे विउले धणधन्ने जाव सावएज्जे,

१ सर्वं कार्यो पृथुं यथा नथी तेषु. २ अस्त. ३ अष्टमी साध्य.

४ सार प्रथ.

तं अणुहोहि ताव जाया ! विउले माणुस्सए इड्डिसक्कारे समुदए, पच्छा पव्वइहिंसि" ।

तए णं से महब्बले एवं वयासी—“इमे खलु हिरन्ने जाव साव-
एज्जे अगिसाहिए चोरसाहिए रायसाहिए दाइयसाहिए मच्चुसाहिए
अधुवे विज्जुल्लयाचंचले, तं इच्छामि पव्वइत्तए ” ।

तए णं अम्मापियरो जाहे नो संचाएंति विसयपव्वत्तणीहिं पन्नव-
णाहिं पन्नवित्तए ताहे संजमुंवेयजणणीहिं पन्नवणाहिं पन्नवेमाणा एवं
वयासी—“इमे खलु जाया ! निगंथे पावयणे दुरणुचरे, एत्थ णं जहा सुदुक्करं
जवा लोहमया चावेत्तए, गंगामहानईए पडिसोयं गमित्तए, महासमुद्धं
भुयाहिं तरित्तए, दित्तं वा अगिसिंहं पिदित्तए, तहा दुरणुचरं एयं असि-
धारासंचरणं वयं चरित्तए; नो खलु कप्पइ जाया ! निगंधाणं
आहाकम्मिए वा जाव बीयभोयणे वा भुत्तए वा, तुमं सि णं जाया !
सुकुमाले सुहोइए नालं खुहा-पियासा-सीउण्हाइपरीसहोवसग्गे य उँइण्णे
भूमिसयणे केसलोचे अण्हाणे बंभचरे भिक्खायरियं च अहियासित्तए,
तं अच्छाहि ताव जाया ! जावऽम्हे जीवामो” ।

तए णं से महब्बले एवं वयासी—“ इमे खलु निगंधे पावयणे
दुरणुचरे कीवाणं कायराणं इहलोयपडिवद्धाणं परलोयपरम्मुहाणं, धीरस्स
निच्छिद्यमइस्स नो खलु एत्थ किंचि दुक्करं, तं अणुजाणह ममं पव्वइत्तए ” ।
तए णं महब्बलं कुमारं अम्मापियरो जाहे नो संचाएंति पन्नवित्तए
ताहे अकामाइं मेव अणुमणित्था ।

—उत्तरज्झयणमुत्तवित्तीए अ० १८, पु० २५७ ।

[३१]

विवाहमंडवाओ नेमिनाहे निअट्टे

रायमईपभईणं अकंदो ।

रायमई वि नेमिकुमारं दट्टूण आणंदपरव्वसा संजाया । अवि य—
का हं ? किमेत्थ वट्टइ ?, कथं व चिट्ठामि ? को इमो कालो ? ।

‘जिणंदंसणुत्थपहरिस-हरियमणा वेयइ न किं पि ॥ १ ॥

एत्थंतरे कैलुणरावे सोऊण जाणंतेण वि नेमिनाहेण पुच्छित्तो
सारही—“ भो ! काण पुण मरणभीरुयाणं च एस कलुणो सद्दो ” ? ।
तेण कहियं—“ देव ! एए हरिणाइणो सत्ता तुज्झं वैरेज्जयपरमाणंदे
वावाइय लोगो भोगाविज्जिस्सइ ” । ततो तस्साऽऽहरणाणि पैणामिऊण
भणिया लोगो नेमिणा—“ भो ! भो ! केरिसो परमाणंदो जम्मि निरव-
राहाण दीणाण भीयाण एयाण व्हो कीरइ ?, ता किं इमिणा संसार-
परिभम्भणहेउणा वारिज्जएणं ? ” ति भणिऊण वालाविओ करी ।
सारहिणा वि भयवओ अहिप्पायं नाऊण मोइया ते सत्ता । नेमि च
वलंतं विरत्तचित्तं पेच्छिय अयंदवज्जपहारताडियव्व मुच्छावसेण निव-
डिया धरणीए रायमई । ससंभमेण य सहीयणेण सिता सीयल्लजलेण,
वीइता तालविंटेण, लद्धचेयणा पभणिउं पयत्ता—“ अहो ! मे मूढया
जमप्पाणमयाणिऊण अच्चंतदुल्लभे भुवणनाहे अणुरायं कुणंतीए ल्हुई-
क्तो अप्पा । किं कयाइ कायकंठिया परममोत्तियहारसंगं पावइ ” ? ।

गरुयाणुराएण य जिणमुद्दिसिउं विल्वइ—

१ जिनना दशान्थी उत्पन्न थयेव्व आनंदथी. २ कुरुषु अज्जोने.

३ विवाहना परम आनंदमां ४ आपीने.

‘धी मे सुकुलुप्पत्ती, धी रूवं जोव्वणं च मे नाह !।
 धी मे कलुकुसलया, पडिवज्जिय जं तुमे चत्ता ॥ १ ॥
 नीहरइ जीवियं पिव, अंगाइं व नाह ! मह विलिज्जंति ।
 फुडइ व्व हिययेमेयं, सैहसुज्झणदुक्खसंतवियं ॥ २ ॥
 हारो खारसरिच्छो, जल-चंदण-चंदिमा वि ताविति ।
 तुह विरहे मह सामिय !, जलइ व्व समंततो भुवणं ॥ ३ ॥
 किं संजाया चक्खू ?, उइयं किं मज्झ असुहयं कम्मं ? ।
 किं किं पि सुयं दिट्ठं, व विप्पियं ? जं ममं चयसि ॥ ४ ॥
 दिट्ठिं पि देसु सामिय !, आलवणं पि हु करेसु खणमेकं ।
 मा मे पेम्मपराए, भवाहि एगंतनिरवेक्खो ॥ ५ ॥
 अहवा सिद्धिवहुकंठियस्स तुह अमरसुंदरीतो वि ।
 न हरंति नाह ! हिययं, माणुसमेत्तेहि का गणणा ? ॥ ६ ॥

एवं च महासोयभरोत्थया विलवंती ‘पियसहितो ! अलंघणिज्जो दिव्वपरिणामो, ता अवलंबेसु धीरयं, अलमेत्थ विलविण्णं, सत्तपहाणातो होंति राअधूयाओ’त्ति भणिऊण संठविया सा सहियणेण ।

भणियं च तीए—“पियसहीतो ! अज्जं चैव मे सुमिणए आगतो एरावणारूढो बहुदेवदाणवपरिवुडो दुवारदेसे एगो दिव्वपुरिसो, तक्खणं च नियत्तिय सो समारूढो सैरसेलं, निसन्नो सीहासणे, अणेगे समागया जंतुणो, अहंपि तत्थेव गया, सो चउरो चउरो सारीरमाणसदुहपणासगाणि कप्पपायवफलाणि तेसिं दितो मए भणिओ—‘ भयवं ! मम वि देसु

१ ऋकटम त्याग करवाना दुःखी संतप्त २. महाशीकना समूहधी
 ०५।३ ३ भेरुपर्वत

इमाणि, ' दिन्नाणि य तेण, तयगंतरं च पडिबुद्धा अहं " ।

सहीहिं भणियं—“पियसंहि ! मुहकडुओ वि ते एस सुमिणतो झत्ति परिणामसुंदरो होहि ” त्ति । इतो तत्तो नियत्तो नेमिनाहो । चलियासणेहिं पडिवोहिओ ‘ भयवं ! सव्वजगज्जीवहियं तित्थं पव्वत्तेहि ’ त्ति भणंतेहिं लोगंतियदेवेहिं गतो जणणि—जणय-सयासे, विरइयकर-कमलमउलेण य भणियं—“ अम्मो ! विरत्तं मे भवचारगाओ चित्तं, तं इच्छामि अहं तुव्वेहिं अणुण्णातो पव्वइउं ” । इमं च सोऊण सोय-संघट्टनिरुद्धहियया कंपिरसरीरा चुण्णियवल्या निवडिया महीयले । मिलियं तत्थ दैसारचक्रं । जलभिसेयाइप्पा लद्धसन्ना इमं भणिउमाढत्ता—“ कीस जाय ! पसरंतमणोरहवल्लीउम्मूलणेण सोयसायरे खिवेसि अम्हे ?, कीस वा पडिवन्नपत्थणाभंगेण जणेसि मणसंतावाइरेणं दसारचक्कस्स ?, अन्नं च—जाय ! एवं कीरमाणे सयंमगियरायमइकन्नगो हरी कहं दौविस्सइ उग्गसेणरायस्स मुहं ? कहं वा भविस्सइ जीवंतमयगा वराई रायमई ?, ता अम्होवरोहेण चेव तीए करेसु पाणिग्गहणं, परिणयवतो य काहिसि पव्वज्जं ” ।

ततो भणियं भयवया—“ अम्मो ! मा करेसु मणसंतावं, परिभावेसु अणिच्चत्तं सव्वभावाणं, चित्तेसु विवागदारुणत्तं अतित्तिजणगत्तं च विसयाणं, तहा—अथिरत्तणं जोव्वणस्स, चंचलत्तं च रिद्धीणं, संज्ञा-समयसमागमेकतरुवासिसैउणाणं व थोवसंजोगत्तं पियपुत्ताइबंधुजणाणं, अयंडपहारित्तणं मच्चुस्स, जम्मजरामरणरेग्गाइदुक्खपउरत्तं च संसारस्स

१ समुद्रविषय वगेरे राज्ञोऽनो समुद्राय. २ देवाऽशे. ३ आभारा

आग्रहथी. ४ अतृप्ति. ५ पक्षीभोनी जेम. ६ असमये प्रहार करवापण्यं.

आलोएसु, ता अणुजाणसु मं इमातो भैवपलीवणाओ नीहरंतं” ।

एत्थंतरे दसारचक्रेण विरइयकरंजलिणा भणितो नेमी—“ कुमार ! तए संपइं चेव परिचत्तस्स जायववग्गस्स अत्थमइ व्व जियलोओ, ता पडिच्छाहि ताव कंचि कालं” । ततो उवरोहसीलयाए संवच्छरियमहादाण-
निमित्तं च पडिवन्नं संवच्छरमेत्तमवत्थाणं ।

—उत्तरज्झयणसुत्तवित्तीए अ० २२, पु० २७९ ।

[३२]

पुत्तसहस्साणं सट्ठीए विवन्ने सगराईणं विलावो ।

तक्खणं चिय नीहरिअण तेहिं जैलंतणयणेहिं पलोइया समाणा
भासरासीभूया सव्वेवि सगरसुया । तं पेच्छिय जाओ हाहारवग्गब्भिणो
महाकंदो । सिबिरे विमुक्ककेसाओ भग्गवल्याओ तोडियहारल्याओ ‘हा
देव ! हा देव’ ! त्ति पलवंतीओ लोलंति महीवीढे अँवरोहजुवईओ ।
एवं विलवमाणं संठवियं सेन्नं मंतिणा, जहा—“ ईइसो चेव एस असारो
संसारो, अणिवारणिज्जो दिव्वपरिणामो, किमेत्थ बहुणा विलवणेणं ? कज्जे
मणो दिज्जइ, ण सोयणिज्जा य कुमारा, जओ बहुत्तिथ्वंदणेणं, इमस्स
जिणाल्यस्स रक्खाकरणेणं बहुजणोवयारेण य उवज्जियसुहकम्मा, तेण
दिज्जउ तुरियमेव पयाणयं, गच्छामो महारायसमीवं” । अणुमन्नियं च
मंतिवयणं सव्वेहि वि, दिन्नं पयाणयं, कमेण पत्ता णियपुरिस्समासन्नं ।

१ संसार३५ दावानणथी. २ अग्निनी नवाबाथी देहीप्यमान नेत्र-
बाणा (मोटा सपेा) वडे. ३ राप्पना दग्गला नेवा थया. ४ अंतःपुरनी
श्रुवतिओ.

सामंताऽमचेहि य मंतियं तत्थ—“कहमिमं रायरायस्स कहिउं पौरीयइ’—
जं कुमारा सव्वे ऐकपए पेच्छंताण चेव दड्ढा, वयं च अक्खयदेहा
समागया, लज्जाकरमेयं, ता पविसामो सव्वे चेव जलंतजलणं ” । एवं
तेसिं मंतंताणं समागओ एगो दिओ, भणियं च तेण—“ किमेवमा-
उलीहूया ? मुंचह विसायं, जओ—न संसारे किंचि सुहं असुहं वा
अच्चभुयमत्थि, भणियं च—

कालंमि अणाईए, जीवाणं विविहकम्मवसगाणं ।

तं नत्थि संविहाणं, जं संसारे न संभवइ ॥ १ ॥

अहं साहेमि राइणो इमं वइयरं । पडिवन्नं तं तेहिं । ततो सो
अणाहमडयं घेतूण ‘हा मुट्ठो मुट्ठो’ ति कलुणं वाहरंतो गओ
रायदुवारं । निसुओ राइणा तस्स विलवणसद्दो, वाहराविओ ‘केण
मुट्ठो सि ?’ पुच्छिओ वुत्तंतो । तेण भणियं—“देव ! एस एको चेव मे
सुओ अहिणा दट्ठो य इमो जाओ निच्चिदट्ठो, ता काऊण करुणं
जीवावेह इमं ” । एयम्मि अवसरे पत्ता तत्थ मंतिसामंता, पणमिऊण
उवविट्ठा अत्थाणे । णरिंदेण य आणत्तो बेज्जो—‘ कुण निव्विसमेयं ’ ।
बेज्जेण मुणियणरिंदसुयमरणेण भणियं—“ देव ! जम्मि गोत्ते कुले वा
कोइ न मओ जइ, ताओ भूईं आणिज्जइ ता जीवावेमि तीए इमं ” ।
मग्गिया दिएण भूईं । जाव सहस्ससो घरे घरे जायाई बंधुमरणाई ।
साहियं—देव ! ‘ गत्थि बेज्जोवइट्ठभूईए लंभो ’ ।

राइणा भणियं—“जइ एवं ता किं नियपुत्तं सोएसि, सव्वतिहुयण-
साहारणमिमं मरणं, भणियं च—

१ शक्तिमान् यवाय. २ ओझी पपते. ३ विचार करता.

४ अनाथ शय. ५ राप्प.

કિં અત્થિ કોઈ ભુવણમ્મિ, જસ્સ જાયંતિ નેય પાવાં ? ।

નિયકમ્મપરિણઈએ, જમ્મણમરણાં સંસારે ॥ ૧ ॥

તા માહણ ! મા રુયસુ, મુંચ સોયં, કજ્જં ચિંતેસુ, કુણસુ અપ્પહિયં, જાવ તુમં પિ એવં કવલિજ્જસિ મચ્ચુસીહેણ ” ।

વિપ્પેણ ભણિયં—“ દેવ ! જાણામિ અહમેયં પરં પુત્તન્તેરેણ સંપદ ચેવ મે કુલક્કવઓ હોઈ, દુહિયાઽઘાહવચ્છલો અપ્પહિહયપ્પયાવો સયલ્લ-પયાપાલણનિરઓ ય દેવો, તા દેડ પુત્તજીવાવણેણ માણુસમ્ભિક્કવં ” ।

રત્ના ભણિયં—“ ભદ્ર ! અસક્કપડિયારં વિહિવિલસિયમેયં, ભણિયં ચ—સીયંતિ સન્નવસત્થાઈં, એત્થ ન કમંતિ મંતંતંતાઈં ।

અદ્દિટ્ઠપહરણમ્મી, વિહિમ્મિ કિં પોરુસં કુણઈ ? ॥ ૧ ॥

તા પરિચ્ચયસુ સોગં, કરેસુ પરલોગહિયં, મુક્કવો ચેવ કરેઈ હિણ ણદ્દે મણ વા સોગં ” ।

વિપ્પેણ ભણિયં—“ મહારાય ! જઈ સચ્ચમેયં ણ કાયવ્વો એત્થ જાણણ સોગો, તા તુમં પિ મા કરેજ્જસુ સોગં, અસંભાવણિજ્જ તુમ્હ સોયકારણં જાયં ।

તઓ સંમંતેણ રત્ના પુચ્છિયં—“ ભો વિપ્પ ! કેરિસં સોયકારણં ? ” ।

વિપ્પેણ ભણિયં—“ દેવ ! સદ્દિં પિ તુહ સુયસહસ્સા કાલગયા ” ।

સોઁણ વ ઇમં રાયા વજ્જપહારહઉવ્વ નદ્દચેયણો સિંહાસણાઓ મુચ્છા-વિહલંધલો નિવહિઓ । મુચ્છાવસાણે ય સોગાઁરિયમણો મુક્કકંઠં રોચિ-ઁણ પલાબે કાઁમાદત્તો—“ હા પુત્તા ! હા હિયયદઈયા ! હા બંધુવલ્લહા !

૧ વિના. ૨ દૈવમાં. ૩ નાથુકાર વડે. ૪ મૂર્છાથી વ્યાકુળ અને અંધ અનેલ. ૫ શોકથી ભરેલા મનવાળો.

हा सुसहावा ! हा विणीया ! हा सयल्लुणनिहाणा ! कथं मं अणाहं
मोत्तूण तुळमे गया ?, देह मे तुम्हविरहदेहदृष्टस्स दंसणं हा निग्घिण-
पावविहि ! एक्कपए चेव सव्वे ते बालए संहरंतेण किं तए अपुत्तं पूरियं ?
हा निट्ठरहियय ! असज्झसुयमरणदुक्खसंतत्तं पि किं न वच्चसि सय-
खंडं ? ” । एवं च विलवमाणो भणिओ तेण विप्पेण—“ महाराय !
संपइ चेव ममोवइससि संसारासारयं, ता किमप्पणा गच्छसि सोयपर-
वसत्तं ?, अहवा—

परवसणम्मि सुहेणं, संसारानिच्चयं कहइ लोओ ।

णियबंधुयणविणासे, सव्वस्स वि चलइ धीरत्तं ॥ १ ॥

दुस्सहं च एगबंधुस्स वि नरिंद ! मरणं किं पुण सट्ठीए पुत्तसहस्साणं ?,
तहा वि—

सप्पुरिसच्चिय वसणं, सहंति गरुयं पि साहसेक्करसा ।

धरणिच्चिय सहइ जैए, वज्जनिवायं न उण तंतू ॥ १ ॥

अओ अवलंबेसु धीरयं, अलमेत्थ विलविणं, जओ—

सोयंताण पि नो ताणं, कम्मबंधो उ केवलो ।

तो पंडिया न सोयंति, जाणंता भैवरूवयं ॥ १ ॥ ”

एमाइवयणविन्नासेण संठविओ राया विप्पेण । भणिया य तेण
मंतिसामंता, साहेह जहावत्तं राहणो । साहियं च तेहिं पगलंतबाहजलेहिं ।
समागया पहाणपउरा, धीरविओ सव्वेहिं वि राया, कयमुच्चियकरणिज्जं ।

उत्तरज्झयणसुत्तवित्तीए अ० १८, पु० २३५ ।

१ दुःभातं. २ असद्य. ३ अगतभां. ४ शोक करना २तुं. ५ रक्षय.
६ अवस्वपने.

[३३]

दिक्खिअपुत्तमुद्दिस्स विस्सनंदिस्स उवालंभो ।

पुत्त ! किं जुत्तमेयं पवरकुलुप्पन्नाणं तुम्हारिसाणं ? अनिबेइज्जण नियवुत्तंतं जमेवंविहं दुक्करं साहुकिरियं पडिवण्णोऽसि, ता वच्छ ! साहेसु को तुज्झ चित्तनिब्बेयहेऊ ?, किं वा अम्ह दूसणं पडिवण्णो ?, केण वा तुम्ह वयणं पडिकूलियं ?, किमेवं एक्कपएच्चिय अदक्खिणत्तण-मब्भुवगओऽसि ?, हवउ वा सेसजंपणेण, तुमं विणा कस्सेयाणिं अम्हे सकज्जं साहिमो ?, विस्समावयानिवडियाणं को वा आलंभणं ?, ता सव्वहा अज्जवि परिच्चयसु पव्वज्जं, पडिवज्जसु रज्जं, कीलेसु जहिच्छं पुण्फकरंड-गुज्जाणे, मा पूरेसु सत्तुमणोरहे, मा अण्णाहीकरेसु बालकमलिणीवणं व सस्सिरीयं वहुजणं, मा उवेक्खेसु पुव्वपुरिसरक्खियं नियजणवयं, मा पडिवज्जसु गाढगंठिनिट्ठुरहिययत्तणंति ।

—महावीरचरिए प० ३, पु० ३८

[૩૪]

કુંજરભણ ગબ્ભવડેણ જુવડેણ વિલાવો ।

હે માઈ ! માય ! તાયા ! તાયહ મં મા ઉબેક્કહ ઇયાણિ ।

एसो मम वहणट्ठा दुट्ठकरी पौसमल्लियइ ॥ १ ॥

हं हो पेच्छगलोया ! निक्करुणा करिवरं पडिक्खल्लह ।

गुरुगब्भभरक्कंता एसो संपइ १विवज्जामि ॥ २ ॥

अहह कहं पावकरी एसो सो आगओ मम समीवे ।

निस्सरणा नित्ताणा कमुवायं संपइ सरामि ? ॥ ३ ॥

किं कोऽवि महापुरिसो परोवयारत्थघरियनियपाणो ।

एत्थ न पेच्छइ सहसा मं दुक्खत्तं विणस्संति ? ॥ ४ ॥

इय दीणकलुणवयणाइं ३णेगसो भासिऊण खणमेक्कं ।

मुच्छानिमील्लियच्छी धसत्ति सा महियले पडिया ॥ ५ ॥

—મહાવીરચરિણ ૫૦ ૪, પુ૦ ૯૬ ।

૧ સમીપ આવે છે. ૨ મને છુ. ૩ અનેક પ્રકારે.

[३५]

गढभगयसिरिमहावीरसामिनिचलत्तणे तिसलाए रोवणं ।

नवरं तिसलादेवी तहट्टिए जिणवरे विचिंतेइ ।
 किं गलियो मम गढ्भो ? उयाहु देवेहिं अवहरिओ ? ॥ ४ ॥
 किं मज्झे वि विणट्ठो ? किं वा केणावि थंमिओ होज्जा ? ।
 अहवा निप्पुन्नाणं रयणं किं करयले वसइ ? ॥ ५ ॥
 जइ सच्चं चिअ विगओ एसो ता निच्छयं निए पाणे ।
 निसेसदुक्खलक्खेक्कभायणेऽवि हु परिचयामि ॥ ६ ॥
 अट्टज्झाणोवगया करयलपल्हत्थिएण वयणेण ।
 अच्चंतदुक्खवसया दूरुज्झियमंडणाभरणा ॥ ७ ॥
 परिचत्तसमुत्तावा महियलकयरुक्खचक्खुविकखेवा ।
 दीहुस्सासनिवारियमुहसोरभमिलियभंसलकुला ॥ ८ ॥
 इय भूरिसोगसंभारतरलिया गलियकेसपासा य ।
 १हियंतो रोवंती देवी जावऽच्छए ताव ॥ ९ ॥

—महावीरचरिए पु० ४, पु० ११४

[३६]

पणपूरणे सिरिमहावीरस्स दिक्खानुण्णाजायणे नंदिवद्धणार्इणं परिदेवणं ।

ते य एवमायन्निऊण गाढमैण्णुपरिपूरिज्जिमाणगल्सरणिणो कह-
कहवि निरुद्धसोगावेगा अणवरयनिस्सरंतनयणंसुबिंदुजालच्छलेण पणय-
प्पब्भारं व चिरं उगिरिऊण भणिउमाढत्ता—

“ भयवं ! तुम्ह एवं भणंता वज्जमया धुवं अम्ह सैवणा जं न
संपत्ता बहिरत्तणं, वइरसारप्परमाणुविणिम्मियं हिययं जं न वच्चइ तडत्ति
सैयसिक्करत्तणं, निद्विक्खन्नत्तणपरममंदिरं व सरीरमिमं जमज्जवि न पवज्जइ
रसायलगमणं, एवं ठिए य कहं पैत्थुयत्थाणुमन्नणनिमित्तं पयट्टउ वराइणी
वाणी?, जओ—को होही विसमकज्जोयहिनिवडिराण अम्ह हत्थावलंबो ?
कहं वा ससुरासुरनरनरिंदसंदोहवंदणिज्जपायपंकेरुहेण तुमए विरहियं
भुवणत्तयपयंडं सोहिस्सइ नायखत्तियकुलं ? अहो महामंदभागिणो अम्हे
जेसिं करयलाओऽवि अवक्कमइ रयणं ति, ” एवमार्इणि कलुणवयणाणि
भासिऊण निरभिलासा चेव निवडिऊण चलणेसु भगवओ विन्नत्तिं काउं
पवत्ता—

—महावीरचरिए ५० ४ पु० १३६

१ श्लोक. २ कान. ३ से'कडो. कटकाने. ४ प्रस्तुत अर्थानी अनुया
आपवा माटे.

[३७]

वेसियायणपुत्तस्स पुरओ वेसाघरट्टिआए माऊए विलवणं ।

हा पाव ! दइव ! निग्घिण !, निल्लज्जाणज्ज ! मुक्कमज्जाय ! ।

किं अन्नो तुह नाही, विडंबणाडंबरपवंचे ? ॥ १ ॥

जं कुलविलयामलिणत्तकारिणा उभयलोगदुट्टेण ।

बेसाभावे विणिम्मियऽम्हि सुकुलप्पसूयावि ॥ २ ॥

तत्थवि न ठिओ तं एत्तिण्ण घडिअम्हि नियसुण्णावि ।

हा हा गरुयमकज्जं सत्थेसुवि सुम्मइ न एवं ॥ ३ ॥

जइ पुव्वं चिय पावेहिं तेहिं चोरेहिं विणिहया हुंता ।

ता किं असच्चमविगोवणिज्जमिमज्ज पेच्छेज्जा ? ॥ ४ ॥

किं कूवयपक्खेवेण अहव उल्लवणेण साहेमि ।

सासनिरौहेण वा ल्हुं समुज्झामि अत्ताणं ॥ ५ ॥

एवं चिय मेरुगिरिंदविब्भमाओ इमाओ दुक्खाओ ।

पावाए मज्झ नूणं होही संपइ परित्ताणं ॥ ६ ॥

इय दुस्सहदुहकरवत्तगाढफालिज्जमाणहियया सा ।

अइसुचिरं विलवित्ता निमीलियच्छी गया मुच्छं ॥ ७ ॥

—महावीरचरिए प० ६, पु० २२१ ।

१ हे अनार्य. २ स्थापन कराउ. ३ कुवाभा नाभवाथी. ४ भजे.
झांसे नाभी. ५ दुःखशी करवत.

[૩૮]

અગહિયભિક્ષ્વં જિણનાહં પેચ્છીઝ્ઞ પુરલોગસ્સ સ્વેઓ ।

પુરજ્ઞો વિ ભયવંતં અગહિયભિક્ષ્વં અણુદિણં મેહંગ્ગનાઓ ચેવ
નિયત્તમાણં પેચ્છીઝ્ઞ અચ્ચંતસોગસંભારતરલિયમાણસો કિં કાયન્વયા-
વામૂદો ચિંતિતમારદ્ધો, કહં ?—

કિં દુહનિબંધણેણં ધણેણ ? કિં તેણ મણુયમાબેણ ? ।
ભોગોવભોગલીલાણ તાણ કિં વા દુહફલાણ ? ॥ ૧ ॥
જહિ એવંવિહમુણિપુંગવસ્સ મેહંગ્ગં ઉવગયસ્સ ।
પૌણન્નપયાણેણદિ ઉવયારે નેવ વટ્ટામો ॥ ૨ ॥ જુમ્મં ॥
કહ વા કમ્મજલાઉલમણેગદ્દેહમયરમીસણાવત્તં ।
સંસારસાયરમિમં દાણેણ વિણા તરિસ્સામો ? ॥ ૩ ॥
અહવા ધન્નાણ ગિહે પવિસદિ એવંવિહં સુમુણિરયણં ।
ભિક્ષ્વાપરિમાહેણ ય અદ્ધન્નાણં જણદિ હરિસં ॥ ૪ ॥
જહિ એકં ચ્ચિચ વેલં કહમવિ પડિલાભિઓ હવદિ એસો ।
તા પાણિપલ્લવે સંવસંતિ સુરમોક્કલસોક્કલાઈ ॥ ૫ ॥
ઇય જહ જહ જિણનાહો ભૂરિપયારેહિં દિજ્જમાણંપિ ।
ભિક્ષ્વં નો અભિકંસદિ તહ તહ સ્વિજ્જદિ પુરીલોગો ॥ ૬ ॥

—મહાવીરચરિણ ૫૦ ૭, પુ૦ ૨૪૧

૧ પાણી અને ભોજન આપવા વડે. ૨ દુઃખરૂપી મગર મત્સ્યો વડે.

[३९]

घणावहसेट्टिघरे ठिआए लोहसंकलानिगडिआए चंदणाए सोगो ।

जइ ताव दइव ! तुमए नरवइगेहे अहं विणिम्मविया ।
 ता कीस एरिसावयमहण्णवे दुत्तरे खिता ? ॥ १ ॥
 सा रायसिरी सो जणणिजणगसब्भावनिब्भरो नेहो ।
 कह सव्वंपि पणट्ठं गंधव्वपुरव्व बेगेण ? ॥ २ ॥
 खणमुल्लसंति उडुं खणेण निवडंति हेट्ठओ सहसा ।
 खरपवणुद्धयधयवडसमाइं ही विहिविलसियाइं ॥ ३ ॥
 इय दुव्वहसोगभरावरुद्धकंठक्खलंतवयणा सा ।
 निवडंतसलिलबाहप्पवाहधोयायणा बाला ॥ ४ ॥
 तण्हाल्लुहाकिलामियकवोलमह पाणिपल्लवे ठविउं ।
 वयणं खणंतरं रोविऊण दीहं च नीससिउं ॥ ५ ॥
 ते सुप्पकोणनिसिए कुम्मासे मुणिमणं व निन्नेहे ।
 गिण्हइ भोयणहेउं किमभक्खं ह्हिहकिलंताणं ॥ ६ ॥

—महावीरचरिए प० ७, पु० २४५ ।

[४०]

सिरिमहावीरस्म अग्गओ नरयगमणं सोच्चा सेणिअनिवस्स पच्छायावो ।

तुह नाममेत्तसंकित्तणंपि नासइ दिणुब्भवं पावं ।
 कमकमलपलोयणमवि विणिवारइ दुरियरासिंपि ॥ १ ॥
 एक्केणऽवि तुह चलणोवरिंमि खित्तेण नाह ! कुसुमेण ।
 १ चोज्जमिणं २ रुंदाणि वि नरयदुवाराइं रुज्झंति ॥ २ ॥
 एक्कोऽवि नमोक्कारो कीरंतो तुज्झ सामि ! भत्तीए ।
 जायइ हेऊ सग्गापवग्गसंवाससोक्खाणं ॥ ३ ॥
 ता वाहिरोगसोगुब्भवाइं दुक्खाइं नाह ! विल्लसंति ।
 जाव न सवणपुढेहिं पविसइ वयणामयं तुज्झ ॥ ४ ॥
 ता कह णु नाह ! तुह नाममंतसारक्खरेहिं चिंतंतो ।
 ३ सेलुव्वुक्किन्नेहि वि होज्जा मे नरयदुहलामो ? ॥ ५ ॥
 दुग्गाइत्तब्भंतरपडंततेल्लोक्कएक्कसाहारे ।
 नाहे तुमए वि ममं एवंविहवसणमावडियं ॥ ६ ॥
 धी धी निरत्थयं मज्झ जीवियं मंदग्गमासिरमणिणो ।
 जं एरिससामग्गीयवि जस्स इमा दुग्गाइं जाया ॥ ७ ॥

—महावीरचरिइ प० ८, पु० ३३३ ।

[४१]

सिरिवद्धमाणस्स पव्वज्जागहणवयणं सोच्चा नंदिवद्धणनरिंदाईणं अकंदो ।

अह वज्जासणिनिवडणदुव्विसहं निसामिऊण वव्वणमेयं भणियं तेहिं—“ कुमारवर ! अज्जवि महारायसोगो तहद्विओ चेव अम्हाणं नड्डसल्लं व ^१विद्वइ हिययं, किं पुण अकाले चिय तुम्हेहिं सह वियोगो खयक्खारावसेगोव्व दुस्सहो ?, अहोमंदभग्गसिरसेहरा अम्हे जेसिं उत्तरोत्तरा निवडइ दुक्खदंदौलित्ति भणिऊण रोविउं पवत्ता”, बहुप्पयारं च सासिया महुरवयणेहिं भगवया, कहकहवि निरुद्धवाहप्पवाहा य तक्कालचउग्गुणीभूयं संताववेगं निरुंभिऊण भणिउमादत्ता—“अहो परमेस्सर ! करुणापरो हवसु अम्ह जीवियव्वे, परिहरसु संपयं सव्वविरइवंछं, एयंपि काऊण तुमए पाणिणो रक्खणिज्जा, ते य जइ पढमंपि दुस्सहविओग-करवत्तभिज्जमाणहियया रक्खिज्जिस्संति ता किमजुत्तं होज्जा ?, तुम्हेहिं रहिया नूणं अवगयल्लोयणव्व अमुणियग्गम्मागम्म विभागा वइदेसिगा इव अणाहा खणमेत्तंपि न संधीरेमो अप्पाणंति” ।

महावीरचरिए प० ४, पु० १३३ ।

[૪૨]

‘એસા મમ ભજા હોહિ’ તિ ઉલ્લાવં સુણિઝ્ઞ
ધારિણીએ ચિંતાએ મરણં ।

કહ સસહરકરધવલે કુલંમિ નીસેસમુવણપયડંમિ ।

જાયા મહ ઉપ્પત્તી ચેડયનરનાહગેહંમિ ? ॥ ૧ ॥

કહ વા નમંતસામંતમઝલ્લીઢગપાયવીઢેણ ।

દહિવાહણેણ રત્ના ઠવિયાઢહં પણિણિપયંમિ ? ॥ ૨ ॥

કહ વા જિણિંદવયણારવિંદસંભૂયસેમયસવણુથા ।

મમ સયયં વસઢ મણે ઐકજ્જવિવરંમુહા બુદ્ધી ? ॥ ૩ ॥

કહ એસ હીણસત્તોવિ મુંકમેરં મમં સમુદિસ્સ ।

વાગરઢ જહા મહિલં અહમેયં કિલ કરિસ્સામિ ? ॥ ૪ ॥

તા પાવજીવ ! અજ્જવિ અસ્સુયપુલ્લં ઇમંપિ સુણિઝ્ઞ ।

કિં નિહરેસિ ન નિલ્લજ્જ ! ગંજણં સહસિ સીલસ્સ ॥ ૫ ॥

હરહાસહંસધવલં સીલં મયલંતિ નો સુકુલજાયા ।

કરિકન્નતાલ્લવંચલ્લીવિયકજ્ઞેણ કહ્યાવિ ॥ ૬ ॥

કહ વાવિ હુ મમ દુહિયા એસા ઉચ્છંંગસંગસંભૂયા ।

પરહત્થગયા ધરિહી નિયજીયં વિરહસંતત્તા ? ॥ ૭ ॥

ઇય એવંવિહસંકપ્પકપ્પણુપ્પન્નતિલ્લદુક્કસાણ ।

નિલ્લમચ્છિયં વ ^૧જીયં નીહરિયં સે ઝરો મેતું ॥ ૮ ॥

—મહાવીરચરિણ ૫૦ ૭, પુ. ૨૪૩ ।

૧ શાસ્ત્ર. ૨ અકાથોથી વિમુખ. ૩ મર્માદા ડોડીને. ૪ મલિન
કરે છે. ૫ પુત્રી. ૬ જીવિત.

[४३]

अहमं संगमदेवं दटूण सुराणं पुरओ सकस्स पच्छायावो ।

भो भो सुरा ! निसामह मम वयणं एस संगमयदेवो ।
चंडालो इव तुम्हं दटुं पि न जुज्जई कयावि ॥ १ ॥
एएण पावमइणा चिरमवरद्धं निराणुकंपेण ।
जं अम्ह पूयणिज्जो कैयत्थिओ तिहुयणेक्कपह ॥ २ ॥
जइ ताव इमस्स नत्थि पडिब्भयं भीमगुरुभवार्हितो ।
ता किं मम वि न भीओ ववसंतो ददमकज्जमिमं ? ॥ ३ ॥
जह जयगुरुणा निच्चलसामाइयगुरुभरो समुक्खित्तो ।
तह किं मएवि जं एस मज्झ संकंपि नो कुणइ ? ॥ ४ ॥
एएण जिणिंदस्वमाणणेण जणिओ प्रयंडपात्रभरो ।
तुम्हे पुण इत्थ ठिया पाविहिह इमस्स संगेण ॥ ५ ॥
किमहमिमं निगाहिउं सैक्को नेवोवसग्गकालंमि ? ।
किंतु मुणित्सइ एसो हैरिस्स ^१निस्साए तवइ जिणो ॥ ६ ॥
पज्जत्तं एत्तो जंपिण ^२निव्विसयमाणवेह इमं ।
वरि सुन्नच्चिय साला मा भरिया चोरवग्गेण ॥ ७ ॥
इय सुरनाहेण सरोसभासिणा चल्लण्कोडिणा विवसो ।
^३निच्छूढो संगमओ एगागी सुरपुरीहितो ॥ ८ ॥

—महावीरचरिए प० ७, पु० २३१ ।

१ श्रीजामा. २ समर्थ. ३ धन्वनी. ४ आलंकार वडो. ५ द्वैतनिकाय.
६ कादी भूकायो.

[४४]

पियमित्तविज्जासिद्धस्स अदंसणे गोभइस्स चिंता रोयण च ।

कह जणनयणाणंदो, समुगाओ सरयपुण्णिमाइंदो ? ।

कह दादुभादमुहेण, कवलिओ सो विडप्पेण ? ॥ १ ॥

कह भूमंडलमंडणकप्पो कप्पहुमंकुरो जाओ ? ।

कह वा मूलाओ चिय, सैमुक्खओ वणवराहेण ? ॥ २ ॥

कह एस भुवणतिलओ, विज्जासिद्धो अकारणसिणिद्धो ।

मइ मित्तत्तमुवगओ ?, कह वा अदंसणं पत्तो ? ॥ ३ ॥

मम मंदभमायाए, मण्णे तस्सेरिसी दसा जाया ।

जत्थऽल्लियइ केवोडो, सच्चं सा सुसइ तरुसाहा ॥ ४ ॥

किल मे मणोरहो एस, आसि जं चित्तियत्थसंपत्ती ।

एत्तो होही सयला, सा पुण विहलीकया विहिणा ॥ ५ ॥

ता किं अज्जवि एरिसकलंकपंकंकियं नियसरीरं ।

विसपायवं व जणदुक्खकारयं परिवहिस्सामि ? ॥ ६ ॥

एवं च संचित्तिऊण मुक्ककंठं रोइउमारद्धो—हा परमच्छेरयरयण-
रयणायर ! हा निक्कारणकरुणरससायर ! हा परमविज्जाहरीविलाससुमग ! हा
असमसाहसपरितोसियकैच्चाइणीदिण्णवर ! कत्थ सहसच्चिय अइगओ
सि ?, देहि मे पडिवयणं मंदउण्णस्स, किं तुम्हारिसाण वि निवडंति

१ पूरुषिमानो यन्त्र. २ राहु वडे. ३ उभाडी नाञ्चो. ४ अणुतर.
५ निष्पण करार. ६ अंटी देवी.

एरिसीओ आवयाओ ?, हा पावकयंत ! किमेक्कपएच्चिय पणहपुरिस-
रयणं धरणिं काउमुज्जुओ सि ।

—महावीरचरिए पं० ५, पु० १६६ ।

[४५]

सीलवईविओगे नरविक्रमस्स चिंता ।

किं होज्ज केण वि हडा ? वसीकया वावि केण वि नरेण ? ।

किं वा सरीरपीडाए, होज्ज कथवि निसन्ना सा ? ॥ १ ॥

किं वा ममावमाणं, किंपि हु दङ्गुण विलयमावन्ना ? ।

पुरिसंतरंमि अहवा, जाओ तीसे पणयभावो ॥ २ ॥

सुमरामि न तावऽवमाणकारणं होउ वाऽवमाणेऽवि ।

नो सा चएज्ज पुत्तं, अँवच्चनेहो जओ गरुओ ॥ ३ ॥

संभवइ न एयं पि हु, जमन्नपुरिसं मणेऽवि चित्तेज्जा ।

कह तारिसकुलजाया, सीलं मइलेज्ज ससिधवलं ? ॥ ४ ॥

अहवा जुवईण मणं, कुंडंगगुविलं क एव जाणेज्जा ? ।

बाहिं दंसियपणयाण कवडभरियाण मज्झंमि ? ॥ ५ ॥

अन्नं वयंति पुज्वं, पच्छा पुण वाहरंति गिरमन्नं ।

अन्नं धेरेंति हियए साभिप्पेयं करेंति पुणो ॥ ६ ॥

गयणे गणंति गहगणमुखैहिंमि जलंपि जे पैरिमिणंति ।

पेच्छंति भावि कज्जं, न तेऽवि जाणंति जुवइयणं ॥ ७ ॥

१ भाणक. २ वांसना वननी नेम गहन. ३ समुद्रमां. ४ भापे छे.

सच्चंचिय जुवईओ, एरिसियाओ न एत्थ संदेहो ।

केवलमेयाएँ मए, दिट्ठं लहुयंपि नो 'विलियं ॥ ८ ॥

—महावीरचरिए ५० ४, पु० १०० ।

[४६]

आसग्गीववहे अन्तेउरस्स अकन्दो ।

अह अदिट्ठपुब्बं अच्चंतत्तिक्खदुक्खावहं तारिसमवत्थंतरं से पासि-
ऊण अक्कंदिउमारद्धमेवमंतेउरं—

हा हा कयंत ! निक्करुण ! किं तए पाव ! एवमायरियं ? ।

जं एवंविहपुहईपहूऽवि एसो हयास ! हओ ॥ १ ॥

किं एत्तिथाहिं निहयाहिं तुज्झ तित्ती न सुहडकोडीहिं ? ।

उप्पन्ना निप्पुन्नय ! जमेस राया वि संहरिओ ॥ २ ॥

हे चक्क ! निक्किव ! कहं, सपहुविणासाजैसो तए विहिओ ? ।

तुब्भेहिऽवि किं जक्खा ! उवेक्खियं निग्घिणा ! एयं ? ॥ ३ ॥

हे काल ! बद्धवरवंसजाय ! तुज्झ वि गुणेण किं तेण ? ।

हा हा रक्खामणिओ ! वीसत्थविणासगा तुब्भे ॥ ४ ॥

धी धी पुरोहियाहम ! चिरकालं तैप्पियं तए जल्लणं ।

निल्लज्ज ! कहसु संपइ असिवं किं जं पडिक्खलियं ? ॥ ५ ॥

हे अंगरक्खववमा ! तुब्भेऽवि हु कीस संपइ पलाणा ? ।

हा हा एगए चिय, सव्वंपि परंमुहं जायं ॥ ६ ॥

१ शिवसंन्यासी कविः २ कविः ३ कविः ।

हा पाणनाह ! संपइ पडिहयपडिवक्खसुहडलक्खंमि ।
 तुमए सगोवगए तडकिही कस्स जयढक्का ? ॥ ७ ॥
 हा रायलच्छि ! 'बेहव्वदूसिए ! कीस जीवसि इयाणिं ? ।
 ईहराणुहवसि दुक्खं दूमिज्जंती कुनाहेहिं ॥ ८ ॥
 इय 'विलविरीहिं निद्वयताडियथणवट्टहाराहिं ।
 बेहव्वदुक्खभरमज्जिरीहिं पल्लत्थवलयाहिं ॥ ९ ॥
 अणवरयघो(थो ?)रगलियंसुवाहं रुत्तं तहा मयच्छीहिं ।
 जह तद्देसगएणं रुत्तं पक्खीण वि गणेणं ॥ १० ॥
 ताहेऽणुजीविणा परियणेण पम्मुक्कपोक्करत्तेण ।
 आसग्गीवसरीरं खित्तं जालाउले जलणे ॥ ११ ॥

—महावीरचरिए प० ३, पु० ५८ ।

[४७]

सिरिमहावीरस्स पुरओ सोमविप्पस्स परिदेवणं ।

कंठब्भंतरपक्खलियंजीहमफुडक्खराए वाणीए ।
 को को न पत्थिओ नाह ! दाणविपरंमुहो वि जणो ? ॥ १ ॥
 कत्थ न वसिओ पहधूलिधूसरो देव ! पहियगेहेसुं ? ।
 ह्ययउयरपूरणट्ठा किं वा न कयं कुकम्ममवि ? ॥ २ ॥
 दविणोवज्जणहेउं ल्हं पविट्ठो कयंतवयणे वि ।
 'नेवत्थंपि नडेण व तं नत्थि मए न जं धरियं ॥ ३ ॥

१ शत्रु. २ वैधव्य. ३ अन्धता. ४ पीडाती. ५ विक्षोभ करती.

६ आंसुनो प्रवाह. ७ श्रव. ८ तुच्छ पेटना पूरण भाटे. ९ वेद्य.

इय दूरदेसविहरणपैरिसमुप्पन्नविविहरोगस्स ।
 विगओ एत्तियमेत्तो कालो मम मंदपुत्तस्स ॥ ४ ॥
 संपइ पुण घरिणीए आगयमेत्तस्स साहियं एयं ।
 जह^१ संवच्छसीमं दिन्नं तुमए महादाणं ॥ ५ ॥
 केसिं पि नगरपट्टणगामागरपवरदव्वभंडारा ।
 अन्नेसिं मयजल्लंघवंधुरा उट्ठुरा करिणो ॥ ६ ॥
 अन्नेसिं पारसबब्बरउल्लवल्लीयसंभवा तुरया ।
 केसिंपि जच्चकंचणजडिया वरभूसणुग्घाया ॥ ७ ॥
 इय संकप्पियभूरिप्पभेयदाणेण कप्पतरुणव्व ।
 निम्महिया नाह ! तए तण्हा मेहेण व जप्पाणं ॥ ८ ॥
 एकोच्चिय दुमायलोयतिलोयभूओ ठिओ अहं^३ विहलो ।
 पुव्वभवजणियदुव्विसहदुट्ठकम्माणुभावेणं ॥ ९ ॥
 करुणारसवरिसणसित्तदुक्खसंतत्तसव्वभुवणवण ! ।
 ता पसिय पणयवच्छल ! पुरेसु मणोरहं मज्झ ॥ १० ॥
 तुज्झ पयकमलसेवावियंभियं समामेच्चपायाले ।
 जं कीलंति जहिच्छं सुरवइनरनाहदैणुवइणो ॥ ११ ॥
 सिद्धत्थरायनंदण ! तुमएऽवि हु जइ कहंपि चत्तोऽहं ।
 पायालनिवडियस्स वि नत्थि धुवं ता मम परित्ता (घरित्ती) ॥ १२ ॥
 एमाइ दीणयावसगलंतनयणंसुधोयवयणेणं ।
 तह तेण विन्नविज्जइ जह भिज्जइ वीयरगोऽवि ॥ १३ ॥

—महावीरचरिए प० ५, पु० १४३ ।

१ परिश्रम. २ वर्ष सुधी. ३ विह्वल. ४ अनुपपक्षोक्त. ५ दान-
वाना धर्म.

[४८]

रयणदीवदेवयाए कित्तिमो विलावो ।

तो जइ न देइ पावो, पडिवयणं मज्झ एस मा देउ ।

तुह पुण इमं न जुत्तं, सया वि मह कयपसायस्स ॥ ६४ ॥

पडिवन्नपालणे जइ, न होज्ज तुम्हारिसाण वि पयत्तो ।

तो नूणममज्जायं, जायं सयलं पि भुवणयलं ॥ ६५ ॥

विरहे तुज्झ निक्खि !, मह हिययं फुट्ठइ व्व दलइ व्व ।

छिज्जइ व्व सूसइ व्व, तओ न तुज्झ उवेक्खित्तं जुत्तं ॥ ६६ ॥

इय भणमाणी उवरिं, होऊण इमाण सुरभिक्षुत्तेहिं ।

सम्भीसकुसुमवासं, कुणमाणी नयणमणहरणं ॥ ६७ ॥

मणिभूसणकडिसुत्तयकिंकिणीरवजणियसवणपरमसुहा ।

अइसंभमेण पभणइ, नीससमाणी खलंतगिरा ॥ ६८ ॥

हे नाह ! सुहय ! सुंदर, जिणरक्खिय ! हिययवल्लह ! सलज्ज ! ।

निट्ठुर ! निग्घिणओ मज्झ जीवियं रक्खवह वैयंतं ॥ ६९ ॥

एस जणो तुह दासो, आणानिद्देसकारओ निच्चं ।

मा उज्झिऊण वच्चह, तमसरणं दुक्खियं दीणं ॥ ७० ॥

अह एधंपि हु अँवहीरिऊण वच्चिहिसि कहमवि तओऽहं ।

तुह पुरओच्चिय निदय !, मरामि पडिऊण जलहिम्मि ॥ ७१ ॥

ता काऊण पसायं, एक्कं वारं तुमं नियत्तेसु ।

अवरद्धं किंपि मए, अह होज्ज तयंपि मह खमसु ॥ ७२ ॥

१ अयत्त. २ अभांदा २६६. ३ अता. ४ तिरस्कार करीने.

चिह्नं तु ताव दूरे य, ताई आलंबणसंगमसुहाई ।
 दिहंमि वयणकमलुल्लए वि तुह जियइ एस जणो ॥ ७३ ॥
 तो पच्छा मुहमवलोइउं खणं निययवयणकमलस्स ।
 दंसणमित्तेण वि ताव कुणसु सुहियं जणं एयं ॥ ७४ ॥
 —पुष्पमालाए भावणाहिगारे पु० ५८८-५८९ ।

[४९]

सुताराहरणे सिरिविजयरण्णो पलावो ।

तओ थोवंतरं गयस्स रत्तो पोक्कारियं विज्जाए—“परित्तायह २मं
 देव ! कुक्कुडसप्पेण अहं खेद्धा” । तओ झत्ति नियत्तिऊण जाव
 राया आगच्छइ ताव निवडिया भूमीए । एसा किर पंचत्तं उवगयत्ति ।
 तोऽणवगयपरमत्थो, पलवंतो सकरुणं निवो भणइ ।
 हा देवि ! अयंडे वि हु, किं एयं ववसियं तुमए ? ॥ १ ॥
 पसियच्छि ! चंदवयणे !, खामोयरि ! गुरुपओहरि ! वरोरु ! ।
 उन्नयपिहुलनियंवे !, हा कत्थ गयासि मं मोत्तुं ॥ २ ॥
 मज्झसिण्हपरिक्खानिमित्तमहवा इमं तए होजा ।
 कवडं किंपि विरइयं, तेण वि किं मुद्धि ! विहलेण ? ॥ ३ ॥
 किं मज्झ न विन्नाओ, सन्भावो एत्तिएण कालेण ? ।
 तो तुह विरहे सुंदरि !, चयामि निस्संसयं जीयं ॥ ४ ॥
 एमाइ पलविऊणं, चंदणकट्ठे रयाविउं तत्थ ।
 करुणं पोक्करमाणे, वीरते सयल्लखंधारे ॥ ५ ॥

१ भेदा। २ अत्युने. ३ हे कुशोदरी !. ४ सैन्यनी आवडी.

उच्छंगे ठविऊणं, देविं राया चियाए आरूढो ।
 जालाविओ हुआसो, जालानिवहं विमुचंतो ॥ ६ ॥
 एत्थंतरंमि गयणे, समागया खेयरा दुबे झत्ति ।
 एक्केणं तत्थ चिया, सित्ता अभिमंतिउं सलिलं ॥ ७ ॥

—पुष्पमालाए दाणाहिगारे पु० २९-३० ।

[५०]

वज्झठाणे निज्जमाणं नागदत्तं पासिऊणं

पउरजणस्स नागवसूए य विलावो ।

आणत्तो वैज्झो हरिसिएण आरक्खिएण तो झत्ति ।

रत्तंदणाणुलित्तो, ^१नियत्थजरदंडिखंडो य ॥ ७१ ॥

तणमसिकयबहुपुंडो, उवरि धरिज्जंतंछित्तरयछत्तो ।

गलओलंबियमैल्लयमालो तह रासहारूढो ॥ ७२ ॥

पुरओ वज्जंतेणं विरसेणं ^२डिंडिमेण रायपहे ।

ओयारिओ पघोसिज्जमाणनिवकुंडलऽवराहो ॥ ७३ ॥

अह घरपायारविहारहट्टदेवउलमत्थयारूढो ।

विलवंतो पउरजणो, पयंपिउं एवमाढत्तो ॥ ७४ ॥

अहह वियारे मूढस्स निवइणो पेच्छ केरिसमकज्जं ? ।

मंतीण तलारस्सऽवि, ^३निएह मइविब्भमो किह णु ? ॥ ७५ ॥

— १ अग्नि. २ पध करवा बायक. ३ रक्त चंदन. ४ शुद्ध अने सांधेव
 वस्त्रनी कंडो. ५ नेने पड़ेरावेले छे तेवा. ५ तिलक. ६ सुपडानुं छत्र.
 ७ शालायानी भाणा. ८ नानुं ढोख. ९ शुभ्रा.

चोरोत्ति नागदत्तोऽवि, जत्थ इय पावए कैयत्थणयं ।
 किं मन्ने देसस्सऽवि, इमस्स भवियव्वया कुविया ? ॥ ७६ ॥
 अमयाओऽवि होज्ज विसं, मुंचिज्ज व ^२सिहिकणे मयंकोऽवि ।
 न य कह वि नागदत्तो, कुणइ पुणो एरिसमकज्जं ॥ ७७ ॥
 अह कह वि दुज्जणा, सज्जणंमि दोसं ठवंति अलियंपि ।
 तह वि न तं सच्चं चिय, गणंति मैइविहविणो य जणा ॥ ७८ ॥
 सत्तू मित्तो मज्झत्थओ य विज्जइ जणंमि सव्वत्थ ।
 छायंति कयं अकयंपि, दिंति दोसं च कम्माइं ॥ ७९ ॥
 जइ एरिसं अवत्थं, ल्हंति एयारिसा वि सप्पुरिसा ।
 ता नूण महामोहो, अज्जवि घरवासपडिबंघो ॥ ८० ॥
 इय जाव नागदत्तो, वच्चइ लोयंमि विल्वमाणंमि ।
 ता दिट्ठा नागवसू, णियपिउणो मंदिरस्सुवरि ॥ ८१ ॥
 हारकंडिसुत्तयाइं, तोडंती भूसणाइं सव्वाइं ।
 ताडंती थणवट्ठं, निट्ठुरपाणिप्पहारेहिं ॥ ८२ ॥
 दीसइ कयाइ सुहओ, कत्थइ काहीइ ^३निव्वुइं कह वि ।
 जइ एत्तिण्ण तुट्ठा, खलविहि ! तंपि हु न मे सहियं ॥ ८३ ॥
 मह जीविण्ण एसो, जीवउ सुइरं मरिज्ज अहमेव ।
 इच्चाइ विल्वमाणी, मुच्छइ निवडेइ उट्ठइ य ॥ ८४ ॥
 किं बहुणा तह तीए, विल्वीयं जह समाणदुक्खा वि ।
 जाया लँक्खउणदुहा, तह तं दट्ठं पुरी सयला ॥ ८५ ॥

१ पीउने. २ आग्नकसोने. ३ शुद्धिना वैभववाणा. ४ कटोरो.
 ५ अतिने. ६ बाभमथा दुःखवाणा.

ददूण नागदत्तो, तह तीएँ सिणेहनिब्भरं चेद्वं ।
 अइआवज्जियहियओ, कुणइ मणे एरिसवियप्पं ॥ ८६ ॥
 जइ कह वि इममवत्थं, लंघिज्ज अहं तओ इमं बालं ।
 परिणेऊणं पच्छा, वयं चरिस्साभि जिणभणियं ॥ ८७ ॥
 अह वोलेइ न एसा, मज्झ अवत्था तओ य सागारं ।
 पचक्खामि चउव्विहमाहारं सिद्धपच्चक्खं ॥ ८८ ॥
 इय कयपच्चक्खमाणो, वज्झट्टाणं कमेण संपत्तो ।
 नागवस्स वि य बेगेण अप्पयं कहवि संठविउं ॥ ८९ ॥
 जिणपडिमाणं पूयं, काउं अइवित्थरेण भत्तीए ।
 सासणदेवयआराहणत्थमह कुणइ उस्सगं ॥ ९० ॥
 इत्तो य जाव आरक्खिण्ण सूलीएँ नागदत्तोऽवि ।
 खित्तो झैडत्ति तो देवयाए भग्गा तडत्ति इमा ॥ ९१ ॥
 एवं बीया तइया, य तो महातरुअस्स डालंमि ।
 उँलंबियस्स पासो, तुट्ठो खुभिण्ण अह तेण ॥ ९२ ॥
 खगेण हओ गीवाएँ जाव ता सोऽवि दारुणो खग्गो ।
 होऊण कुसुममालं, ठिओ गले नागदत्तस्स ॥ ९३ ॥
 अह तस्स साहुवाओ, उग्घुट्ठो तत्थ सयललोएण ।
 रायनिउत्तनस वि हु, भीया साहंति नरवइणो ॥ ९४ ॥

—पुष्पमालाए भावणाहिमारे पु० ३३५ ।

१ इ२ थाय. २ कायेत्सर्गने. ३ नबदी. ४ गणे क्षंसे नाप्पिने.
 बटकायेवाने।

[५१]

अडवीए सीयाए चाए सेणाणिसस कारुणं तीए य विलावो ।

तं एवंविहसुरसरिसुत्तारिय भीसणए अडवीए ।
 ठविऊण रहं सीयं सगगयं भणइ सेणाणी ॥ २३ ॥
 देवि ! जमाइठं राहवेण तं तुज्झ कहिउमसमत्थो ।
 मह वाया कंठिच्चिय घोलंती वच्चए विलयं ॥ २४ ॥
 किं तु अइनिग्घिणेणं विहिणाऽहं सेवओ विणिम्मविओ ।
 कज्जाकज्जविभागो य सेवयाणं कओ होज्जा ? ॥ २५ ॥
 एत्तोच्चिय निन्दिज्जइ सेवावित्ती सैमत्थसत्थेसु ।
 जेण न तयं अकज्जं परव्वसो जमिह नो कुणइ ॥ २६ ॥
 सीयाए तओ भणियं स राहवो ता न भणइ अज्जुत्तं ।
 जुत्ते य भणिज्जंते को तुह इह संभमो ? वच्छ ! ॥ २७ ॥
 सो भणइ देवि ! बुद्धी चलइ गुरूणं पि विचलिए दिव्वे ।
 जं तेणाइट्ठमिमं छड्डुसु सीयं अरण्णंमि ॥ २८ ॥
 अवराहो पुण सामिणि ! कहिज्जमाणोऽवि जणइ उवहासं ।
 जं किर तुज्झ वि सीले जणौववाओ समुच्छलिओ ॥ २९ ॥
 तं सोऊणं सीया परसुपरिच्छिन्नचंपयलयव्व ।
 उत्तरिऊण रहाओ पडिया धरणीएँ मुच्छाए ॥ ३० ॥

१ गंगा नदी. २ सर्व आत्मा. ३ अपवाद.

તત્તો સેનાવહાના સીયા સીયલકૈયલિપ્તપવનેહિં ।
 આસાહ્યા પયંપદ હા દિલ્લ ! કિમેરિસં વિહિયં ? ॥ ૩૧ ॥
 જહ રુદ્ધો હરસુ તુમં સજ્જણસંગેણ સહ તણં જીયં ।
 જં પુણ મજ્ઝ વિ સીલં મૈહલિસિ સા ^૧ધિદ્ધિમા તુજ્ઝ ॥ ૩૨ ॥
 અહવા કિત્તિયદૂરે પુરી અડજ્ઝા ? કહિં ચ સો રામો ? ।
 સાહસુ મો ગંતૂણં જેણ તયં પેત્તિયાત્તેમિ ॥ ૩૩ ॥
 રોયંતેણં સેનાહિવેણ મણિયં પુરીઽવિ તા દૂરે ।
 આણાસારં ચ પુણો રામસ્સ ય સાસણં ^૨નિયસિ ॥ ૩૪ ॥
 તો સીયાએ મણિયં જહ એવં તહવિ મજ્ઝ વયણેણં ।
 રહુવંસતિલ્યમ્મો સો મણિયવ્વો તણે એવં ॥ ૩૫ ॥
 એત્તિયકાલં તુહ પહુ ! અવિચારિયકારિયા ન ^૩નિવ્વડિયા ।
 હૈંઈંહ જં પુણ દીસહ સાવિ હુ મહ કમ્મદોસેણ ॥ ૩૬ ॥
 તા જહ વિ અહં ચત્તા સામિ ! તણે મહ અપુત્તવસંગેણ ।
 મા તહવિ હુ જણવાયં સુમેણેઽવિ ફુડં સુણિજ્ઞાસુ ॥ ૩૭ ॥
 ચિદ્દંતુ તાવ દૂરે વૈયણસરીરાહ તં વિમોત્તૂણ ।
 ન મણોઽવિ મજ્ઝ સામિય ! કયાવિ પુરિસંતરંમિ ગયં ॥ ૩૮ ॥
 તમ્હા નિદ્દોસાવિ હુ પરિચત્તાઽહં જહા તણે નાહ ! ।
 દુદ્ધજણવયણઓચ્ચિય તહ મા છડ્ડિજ્ઞ જિણધમ્મં ॥ ૩૯ ॥
 જં ચત્તાએ વિ મણે મહિલા અન્નાઽવિ હોજ્જ ન ય કુગઈં ।
 ધમ્મે મુક્કંમિ પુણો સો દુલ્લહો દુમ્મહગમો ય ॥ ૪૦ ॥

૧ કેળ. ૨ મલિન કરે છે. ૩ કૃષ્ણતા. ૪ વિશ્વાસ કરાવું.
 ૫ જુએ છે. ૬ સ્પષ્ટ રીતે જણાવું. ૭ હમણાં. ૮ વચન અને કાયા.

તુજ્ઞ પસાણ મણ વિહિઓ ધમ્મો કયા વિલાસા ય ।
 તથ ય જં અવરદ્ધં સામિ ! સ્વમિજ્જાસુ તં ર્ણિહ ॥ ૪૧ ॥
 ર્ય મણિરૂપં સીયા મુચ્છામીલંતલોચના પડિયા ।
 ચિંતઈ સો પિચ્છ અહો કહ મણિયં સવિણયમિમીય ? ॥ ૪૨ ॥
 અહવા કુલંગાણં એસો ચ્ચિય હોઈ વયણવિન્નાસો ।
 પીલિજ્જંતાઓડવિ હુ મહુરચ્ચિય ઉચ્છુજટ્ટીઓ ॥ ૪૩ ॥
 ઐલિયભ્મક્ષાણેણં માણસદુક્ખેણ પીડિયા એસા ।
 નૂણં ન જીવઈ ચ્ચિય મીમંમિ ય એથ રણંમિ ॥ ૪૪ ॥
 તા નૂણ મજ્ઞ તુલ્લો ન પાવનિલ્લઓ જણેડવિ સંભવઈ ।
 જં ઇરિસદુક્ષ્વાણં રમાઈ હેઠ અહં જાઓ ॥ ૪૫ ॥
 એમાઈ ^૩વિયપ્પંતો વિલ્લવંતોડવિ ય ગઓ સ સ્નેણી ।
 સીયં મોત્તૂણ તર્હિ સાહઈ રામસ્સ તં સવ્વં ॥ ૪૬ ॥
 તં સોરૂપં રામોડવિ મુચ્છિઓ વિલ્લવે વહુપયારં ।
 સીયાઈ ગુણે સરિરં પચ્છાયાવં બહું કુણઈ ॥ ૪૭ ॥

—પુષ્પમાલા સીલાહિગારે પુ૦ ૧૯૬—૧૯૭

[५२]

रुधंति मायरं दट्टूण अरहन्नगस्स पच्छायावो ।

एत्तो च्चिय साह्वहिं गैवेसिओ सव्वओऽवि न हु दिट्ठो ।

ता जणणी संजाया उम्मत्ता पुत्तनेहेणं ॥ २४ ॥

‘अरहन्नउ’त्ति ‘अरहन्नउ’त्ति ‘अरहन्नउ’त्ति विल्वंती ।

परिभमइ नयरमज्जे परियरिया ^२डिंभसत्थेहिं ॥ २५ ॥

दिट्ठो कत्थइ अरहन्नओत्ति इय परअणंपि पुच्छेइ ।

किंचि वि दट्टूण जणं सुयबुद्धीए बहइ हरिसं ॥ २६ ॥

इय असमंजसचेट्ठं कुणमाणी अन्नया य रायपहे ।

ओलोयणट्ठिणं दिट्ठा अरहन्नएण इमा ॥ २७ ॥

सयलजणसोयणिज्जं तयवत्थं तो तयं ^३निएऊणं ।

झत्ति विसन्नो हियए सो चित्तइ लज्जिओ एवं ॥ २८ ॥

पिच्छह अहो कुपुत्तो सोऽहं इय जस्स कारणे एसा ।

एयावत्थं पत्ता सुन्ना परिभमइ नयरीए ॥ २९ ॥

अहवा दुप्पुत्तेहिं जाएहि वि किं फलं हवइ अन्नं ।

जाओ अरिणीएँ सिही दाहं मोत्तूण किं कुणइ ॥ ३० ॥

इच्चाइ निदिऊणं अप्पाणं मंदिराओ सहसत्ति ।

अरहन्नो नीहरिउं गओ समीवंमि जणणीए ॥ ३१ ॥

चलणेसु निवडिऊणं भणियं अंबे ! स एस दुप्पुत्तो ।

अरहन्नओ त्ति अहयं तुम्हाण सया अदट्ठव्वो ॥ ३२ ॥

१ शोष्यो. २ आणकानो. समुदाय. ३ नेधने. ४ भाष्ट विशेष.

चंपयलयव्व वणदवसैलक्किया तो नवजलधरेणं ।
 आसत्था संजाया सहसा दट्टूण तं एसा ॥ ३३ ॥
 अह विम्हियाइ तीए पुट्टो सो पुव्वेवइयरं भणइ ।
 मा पुच्छसु अंब ! तुमं दुच्चरियं मज्झ पावस्स ॥ ३४ ॥
 अइनिब्बंघे य कए कहियं सव्वंपि तेण तो तीए ।
 दूरं विसन्नहिययाइ पमणिओ वच्छ ! जइ वि इमं ॥ ३५ ॥
 विहियं तए तहावि हु गिण्हसु एत्तियगए वि जिणदिकखं ।
 जेण न निवडसि पुरओ अणंतभवदुक्खगहणंमि ॥ ३६ ॥
 सो भणइ अंब ! नाहं जोग्गे तुम्हं हिओवएसाणं ।
 किंतु वयणं गुरूणं अलंघणिज्जं जि(ज)णाणंपि ॥ ३७ ॥
 इय भणिउं गुरूमूले गंतुं संवेयनिब्बरं एसो ।
 भत्तीएँ पणभिऊणं कयंजली भणइ विणएण ॥ ३८ ॥
 सुमिणेऽवि अक्करणिज्जं कुलप्पसूयाण जं तयंपि मए ।
 पावेण नाह ! विहियं इय जणणी दुहविहे खित्ता ॥ ३९ ॥
 तम्हा अहं अजोग्गो इण्हि तुम्हाण वयपसायस्स ।
 तहवि हु कीरउ एसो ल्हइ धिइं जेण मह जणणी ॥ ४० ॥
 जणणीए वि हु कहिए सयलंमि वि पुव्ववइयरे तत्तो ।
 आराहउत्ति नाउं गुरूहिं सो दिक्खिओ विहिणा ॥ ४१ ॥
 तो नमिउं भणइ गुरुं गैयस्सत्तोऽहं न नाह ! चिरयालं ।
 धीरपुरिसाँणुच्चिन्नं पव्वज्जमिमं खमो धरिउं ॥ ४२ ॥
 ता जइ तुम्ह अणुत्ता होइ तओ सिग्घमणस्सणं काउं ।

साहेमि निययकज्जं थेवेण वि णाह ! कालेण ॥ ४३ ॥
 आराहओत्ति एवंपि जाणिउं तो गुरुहिंऽणुन्नाओ ।
 आरुहिउं गिरिसिहरं तैत्तमि सिलायले विउले ॥ ४४ ॥
 काउस्समांमि ठिओ गिम्हे मज्झण्हयालसमयंमि ।
 उवरिं हिट्ठा य तओ उसिणेणं सैंतविज्जंतो ॥ ४५ ॥
 आढत्तो चित्तेउं रे जीव ! परीसहं इमं सव्वं ।
 विसहसु, जम्हा पुर्व्वि कयाइं चिट्ठंतु कम्माइं ॥ ४६ ॥
 जं इहभवेऽवि वयभंगपच्चयं अज्जियं तए कम्मं ।
 तस्स वि अंतं पाविहिसि कहंचि तं मुणइ को एत्थ? ॥ ४७ ॥
 अन्नं च तह च्चिय खलियसीलविहवस्स तुज्झ मरणंपि ।
 जइ होज्ज तओ निरयाणलंमि अवसोऽवि पँच्चंतो ॥ ४८ ॥
 विबुहाण सोयणिज्जो हुंतो इण्हि तु गहियदिक्खस्स ।
 सुगइनिमित्तं मरणंपि सलाहणिज्जं च विबुहाणं ॥ ४९ ॥
 पुर्व्वि च अणंताइं निरयभवंमि विसहिऊण दुक्खाइं ।
 तल्लेसमित्तसहणे इण्हि मा वहसु उव्वेयं ॥ ५० ॥
 इय भावणाविसुद्धस्स परमसुकुमाल्यस्स उ विसेसेण ।
 तस्स सरीरं बिलयं पत्तं नैवणीयपिंडु व्व ॥ ५१ ॥
 कम्मेसुवि असुहेसुं ^१ विलीणपाएसु देवलोगंमि ।
 भासुरवरैबोदिघरो देवो वेमाणिओ जाओ ॥ ५२ ॥

—पुष्पमालाए भावणाहिगारे पु० ६३८—६४०

१ तपेदी. २ संताप करोतो. ३ आरंभ कर्था-व्याप्तो. ४ पक्वाते.
 ५ भाषण. ६ भेदे भागे नाश थयेवा. ७ शरीर.

[५३]

पियस्सापत्तीए अन्नस्स य लोहे
सोहग्गमंजरीए परितावो ।

सोहग्गमंजरीवि हु थलगयसैफरिच्च तैल्लबेल्लीओ ।

काऊणं खणमेगं सयणतले पणुवए तत्तो ॥ ४७ ॥

मोत्तूण धीरपुरिसे पहरसि अबलासु कन्नयासु तहा ॥

निल्लज्ज ! अकरुण ! तुमं सच्चं चिय जं अणंगोऽसि ॥ ४८ ॥

न कुलं न यावि सीलं न गुरुयणो नेय बंधवजणो वा ।

वयणिज्जंपि न गणियं न यावि सो पिययमो जाओ ॥ ४९ ॥

सो वि न दिट्ठो जेणं परिणीया तंमि अंधयारंमि ।

नणु विनडियंमि विहिंणा न कन्नया नेय परिणीय ॥ ५० ॥

मज्झ अउत्ताए तह बालेहिं वि जमिह गिज्जए लोए ।

तं सच्चं चिय जायं न य जारो नेय भत्तारो ॥ ५१ ॥

इच्चाइ विलवमाणी भणिय सा पउमिणीइ किं सुयणु ! ।

फल्लवसि एवं नहि तुज्झ एत्थ दोसस्स लेसोऽवि ॥ ५२ ॥

—भवभावणावित्तीए पु० ६६४ ।

[५४]

किं हजम्भकाले वसुदेवं पडुच देवईए उवांलंभो ।

भरहद्धवासिणीहिं देवीहिं कयंमि सईकम्मंमि ।
 सौहिक्खेवं तो भणइ देवई सद्धिउं सैउरिं ॥ २१८४ ॥
 किं मोल्लेणं कीआ कंसस्स दुरप्पणो अहं दासी ? ।
 किं वा बद्धा कत्थइ मोयविआ तेणऽहं ? देव ! ॥ २१८५ ॥
 न य खेत्तगामजणिअं बेरं अम्हेहिं ! अत्थि सह तस्स ।
 न य गोत्तीओ न दाई अम्हाणं सो वणिअज्जाओ ॥ २१८६ ॥
 किं वावि हु अवरद्धं तस्सऽम्हेहिं ? निरत्थयं जेण ।
 सो हणइ अम्ह पुत्ते लीलाए रंक्तणए व्व ॥ २१८७ ॥
 तुमएऽवि नाह ! एवं उवेक्खिअं न गणिआ दुँहत्ताऽहं ।
 सइ सामत्थेऽवि जओ एक्कोऽवि न रक्खिओ पुत्तो ॥ २१८८ ॥
 तां करुणं काऊणं मज्झ पसायं च संपयं सामि ! ।
 खखेसु इमं पुत्तं नेऊणं गोउले कहऽवि ॥ २१८९ ॥
 नाऊण जुत्तिजुत्तं एअं सउरीऽवि कंसपुरिसेसु ।
 सुत्तेसु सुअं गिण्हइ 'नमो जिणाणं' ति भणिऊण ॥ २१९० ॥

—भवभावणावित्तीए पु० १४५ ।

१ प्रसवक्रिया. २ तिरस्कारपूर्वक. ३ वसुदेवने ४ भरीछायेली.
 ५ लेखुदार. ६ गरीबना पुत्रोत्पत्ति जेम. ७ दुःखी पीछायेली.

[૫૫]

વિવાહસમયે પસૂણં કરુણરોયણં સોચ્ચા સિરિનેમિનાહસ્સ મોયાવણં ।

તા પૂરિયદિસિવલયં કરુણં દીણં મહાદુહુપ્પન્નં ।
 વિબુહાણ ઁસોયવ્વં કેવલકરુણાઈ હેઝં ચ ॥ ૩૩૯૮ ॥
 નાણાજાઈણ પસૂણ સદ્દમાયેન્નણે સૈવણકડુયં ।
 જાણંતોઽવિ હુ તત્તો સારહિમાપુચ્છણે ભયવં ॥ ૩૩૯૯ ॥
 કેસિ ઇમો વિરસસરો સુવ્વઈ ? તો પળમિઝં ઇમો આહ ।
 સામિય ! તુહ વિવાહે જાયવગ્ગસ્સ ^૧ભોજ્જત્થં ॥ ૩૪૦૦ ॥
 મજ્જં ચ પિંબંતાણં વિલંકકજ્જત્થમડવિવાસીણં ।
 ગામનયરવાસીણ ય ગુહસેલૈનિઝંજનિલયાણં ॥ ૩૪૦૧ ॥
 જલ્લથ્થલનહચારીણં ણાણાજાઈણ પસુગણાણેત્થ ।
 ઁક્કવાડણે હ્હેણં આણેઝં સન્નિરુદ્ધાણં ॥ ૩૪૦૨ ॥
 મરણેક્કમીરુયાણં નિયનિયમાસાઈ પલ્લવમાણાણં ।
 સુવ્વઈ સદ્દો एसो સોઝ્ઞણ ઇમં મહાપાવં ॥ ૩૪૦૩ ॥
 તો જ્ઞત્તિ વિરત્તમણો નેમિજિણો સારહિં મળઈ એવં ।
 ચોएसુ રહં તત્થવિ ઁક્કંતે જેણ પેચ્છામિ ॥ ૩૪૦૪ ॥
 વિહિયં તેણ તહચ્ચિય દિટ્ઠા તો ભયવયાવિ તે સવ્વે ।
 મિગરોજ્જસસયસૂયરપસુર્ગુટ્ટુરમહિસમાઈયા ॥ ૩૪૦૫ ॥

૧. સાંભળી ન શકાય તેવું. ૨ સાંભળે છે. ૩ કાનને કડવું. ૪ ખાવાને માટે. ૫ કુંજ. ૬ અખાડો. ૭ રુદ્ધ કરનારને. ૮ ગાડર.

પંજરરજ્જુનિવદ્ધા નિગહત્યા કેવિ વૌઢ્યનિહિત્તા ।
 દુપયચઉપ્પયમેયા ^૧સિહિતિત્તિરલાવયાઈયા ॥ ૩૪૦૬ ॥
 પક્ષીણ ણેયલ્લ્લ્લ્લા હરિણાઈયા ય ગોહનઝલાઈં ।
 નિસ્સંસ્યા નિદ્દયપુરિસબેઢિયા રુદ્ધસંપસરા ॥ ૩૪૦૭ ॥
 મયવિહુરવેવિરંગા સુન્ના વૈન્ના વિમુક્કજીયાસા ।
 મમ્મુચ્છાસા સંમંતલોયણા રોયમાણા ય ॥ ૩૪૦૮ ॥
 નિયવંધબેલ્લ દિદ્ધે નેમિજિણે તો સમૂસુયા જાયા ।
 કેણઈ આચારવસેણ મુણિયતબ્ભાવપરમત્યા ॥ ૩૪૦૯ ॥
 ‘મોયાવહ મોયાવહ’ સામિય ! ઇય નિયનિયાહિં ભાસાહિં ।
 પમ્મણંતિ કંદમાણા તસ્સેવ મુહં પલોયંતા ॥ ૩૪૧૦ ॥
 સામી વિ ગરુયકરુણાપરિણામો અહસણ સમુવિમ્મો ।
 મેવચ્ચારયનિવ્વિન્નો મોયાવહ તે તઓ સલ્લે ॥ ૩૪૧૧ ॥

—ભવભાવણાવિત્તીય પુ૦ ૨૨૩ ।

૧ વાડામાં રાખેલા. ૨ મોર, તિત્તિર અને લાવક વગેરે. ૩ લય
 પામેલાં. ૪ જીવિતની આશા. ૫ મંસાર૩૫ દેદખાનાથી ઉદ્દેગ પામેલા.

[૫૬]

કળહવહે બલરામસ્સ પલાવો ।

એતોચ્ચિવ્ય બલમદ્દો નીરં ગહિઝળ આગઓ તત્થ ।
 મન્નંતો સુહસુત્તં સ્વળમેગં ચિદ્ધિઓ તાવ ॥ ૩૯૪૫ ॥
 કસિણા વ મચ્છિયાઓ લગ્ગંતીઓ મુહમ્મિ તો દદ્ધું ।
 જાવ અવળેઈ વત્થં તા પેચ્છઈ તં મૈયં બંધું ॥ ૩૯૪૬ ॥
 નેહાફેગવસઓ સોયસમુપ્પન્નહિયસંઘટ્ટો ।
 કેટ્ઠંપિવ નિચેટ્ટો પઢિઓ ધરણીઈ સહસત્તિ ॥ ૩૯૪૭ ॥
 અહ પચ્ચાગયસન્નો કરેઈ મીમં મહારવં રામો ।
 મુંચઈ ય સીહનાયં તરુગિરિતુટ્ઠંતસિહરમ્મં ॥ ૩૯૪૮ ॥
 જેળેત્થ સુહપસુત્તો અરન્નમજ્ઝમ્મિ બંધવો મજ્ઝ ।
 પુહઈઈ એક્કવીરો પહઓ કેળઈ અહમ્મેળ ॥ ૩૯૪૯ ॥
 સો એત્થ મહ પયાસઠ સકુલં સપરક્કમં સનામં ચ ।
 સુળયા ! ણ એસ ધમ્મો જં નાસિજ્ઞઈ છલં રમિઠં ॥ ૩૯૫૦ ॥
 રોહિણીસુયં અહંતું નિહયં જો મન્નણ ય ગોવિંદં ।
 સો નંદિસ્સઈ થોવં વ દુમ્મઈ કોઈ મૂઢપ્પા ॥ ૩૯૫૧ ॥
 મુઠ્ઠાઠં પસુત્તં મત્તં બાલં મુણિં ચ થેરં ચ ।
 જો હળઈ તહા જુવં દુન્નિ વિ લોગા હયા તસ્સ ॥ ૩૯૫૨ ॥
 મહયા સદ્દેણેવં ભળમાણો તં વળં ભમઈ રામો ।
 આગચ્છઈ ય અભિક્સવળમુવિંદપાસંભિ સો એત્તો ॥ ૩૯૫૩ ॥

૧ મરી ગયેલ. ૨ કાઠની જેમ. ૩ શસ્ત્રરહિત. ૪ વૃદ્ધ. ૫ કૃષ્ણ.

तो अलहंतो कत्तोवि सुद्धिमेत्तंपि कण्हमरणस्स ।
 आसामुक्को कण्हं अवगूहेऊण पलवेइ ॥ ३९५४ ॥
 हा कण्ह ! हा महाबल ! महबंधव कणिट्ट ! गुणजेट्ट ! ।
 मोत्तूण मं अणाहं हा कत्थ गओऽसि अकहेउं ? ॥ ३९५५ ॥
 रोएमि धीर ! किं तुब्भ विक्रमं किं जसं व सोहमां ।
 रूवं रिद्धिं पडिवन्नपालणं वैच्छलत्तं वा ॥ ३९५६ ॥
 गंभीरयं थिरत्तं सोंडीरत्तं च चावसत्तिं च ।
 धम्मं सच्चं च रुक्कामि किं नु तुह गुणमयसरीर ! ॥ ३९५७ ॥
 पभणंतो य पुरा तं तुब्भ विओयं सहेमि न हु राम ! ।
 ता किं जायवभूसण ! एकपए निट्ठुरो जाओ ॥ ३९५८ ॥
 किं होही कोवि जए सो पुरिसो जेण दिट्ठमेत्तेण ।
 कण्ह ! पुणोवि लहिस्सं तं तुह संगमपमोयमहं ॥ ३९५९ ॥
 तुब्भऽवि य अवत्थमिमं दट्ठुं सोउं च जो जणो मत्तो ।
 साहरइ किंपि वत्थुं मूढोच्चिचय सो न संदेहो ॥ ३९६० ॥
 इच्चाइ बहुपयारं पयडेउं पुव्वसंविहाणाइं ।
 रिद्धिं च पलवमाणो सो उम्मत्तो हली जाओ ॥ ३९६१ ॥
 खंधंमि तं खिबेउं कण्हसवं भमइ तंमि रण्णम्मि ।
 पूयंतो कुसुमेहिं छम्मासा जाव संपुण्णा ॥ ३९६२ ॥

—भवभावणावित्तीए पु० २६१ ।

[૫૭]

સિરિનેમિનાહં વિણિયત્તં પલોહં રાહમઈએ વિલાવો ।

એત્તો રાહમઈ વિ ય વિણિયત્તં તં પલોહં નેમિં ।
 નિયમંદિરસ્સ સમુહં સોઝ્ઞ ય દિક્ખવપરિણામં ॥ ૩૪૭૪ ॥
 પસુનિકિંતવ્વ લયા 'ઈંદૂસવવિરમઈંદજટ્ટિવ્વ ।
 નિવડ્ઢ ધસત્તિ ધરણીઈ મુચ્છિયા વિયલસવ્વંગા ॥ ૩૪૭૫ ॥
 ધાવંતિ સહીઓ તઓ ધાહાવંતી ડ તહ ય જણી ય ।
 ચંદણરસેણ સીયલ્લજ્જેહિં સિંચંતિ સવ્વંગં ॥ ૩૪૭૬ ॥
 વીયંતિ તૌલિયંટેહિં સાવિ સંપત્તચેયણા કહવિ ।
 તહ પલવિહં પવત્તા કહિં કહ્ણોડવિ જહ ન સ્વમા ॥ ૩૪૭૭ ॥
 પમણઈ ય દેવ્વ ! તં ચિય જાણસિ તા જઈ ઇમંમિ જંમંમિ ।
 મોગિચ્છા મહ કેણઈ કમ્મવસેણં ન સંજાયા ॥ ૩૪૭૮ ॥
 તો સુહિયા આસિ અહં, તં ચ સુહં સહસિ કસ્સઈ ન નૂણં ।
 અચ્ચમ્મુયવરલંભં ઉવટ્ટવેઝ્ઞ તો અલિયં ॥ ૩૪૭૯ ॥
 મોગપિવાસાણત્થં 'નિહીણ ! ઉપ્પાહં અહં તુમણ ।
 એવં વિહંબિયા જં 'વિઢત્તમિહ તેણ કિં કહસુ ? ॥ ૩૪૮૦ ॥
 અહવા ગરુઓ મન્ને અવરાહો તુહ કઓ મણ કોડવિ ।
 ઇહરા ઇરિસદુક્કં ગરુયં મહ કુણસિ કિ ણુ તુમં ? ॥ ૩૪૮૧ ॥
 રોરસ્સ વ રયણનિહિં ઉવદંસેઝ્ઞ તં વરં મજ્ઞ ।

૧ છેદાયેલ. ૨ ઈંદ્રમહોત્સવ બાંધ થયા પછી ઈંદ્રધનુ. ૩ પંખાઓ
 વડે. ૪ કુદ. ૫. ઉપાજન કર્યું.

उँप्पाडियाणि अँच्छीणि हंत निहयमणेणेवं ॥ ३४८२ ॥
 जइ तस्स नाहमुचिया पढमं चिय तो कहणु संघडिया ? ।
 अह संघडिया निग्घिण ! विओइया तो कहं सहसा ? ॥ ३४८३ ॥
 अच्छी पसारियच्चिय थक्का वाएण कज्जलं नीयं ।
 विहलीकया मणोरहतरुणो मह हयकयंतेण ॥ ३४८४ ॥
 अहवा सुहदुक्खाणं अप्पाणं वज्जिऊण न हु अन्नो ।
 हेऊ जयम्मि, तम्हा पुज्जि मह केण सोक्खाई ॥ ३४८५ ॥
 विहियाइं निरीहाए भोगाणं ? तह दुहाणि वि इयाणि ।
 विहियाइं ? न अन्नेणं किंतु सयं चेव मूढाए ॥ ३४८६ ॥
 भुवणब्भहियगुणोहं रूबेण अणुत्तरं वरं सोउं ।
 अवियारिऊण सहसा भोगेसु मणं कुणंतीए ॥ ३४८७ ॥
 अँम्हारिसीण एसो अमरीणवि दुल्लहो वरो कत्तो ।
 संभवइ ? वीयरागतणं च न हु चित्तियमिमस्स ॥ ३४८८ ॥
 अवियारियक्कजाण य एयं किर केत्तियं कुबुद्धीणं ? ।
 सँज्जक्खोऽवि पयट्ठो अचिंत्तिउं ल्हइ "विणिवायं ॥ ३४८९ ॥
 गरुयं च मए असुहं कम्मं जंमंतरंमि किंपि कयं ।
 जेणेरिसी य जाया पँमाणपुरिसाण वि पइ(अणि)ट्ठा ॥ ३४९० ॥
 पढमं परिणयणं मन्निऊण कण्हाइजायवसमक्खं ।
 पच्छा एवं ववसइ नेमी वि हु तत्थ किं भणिमो ॥ ३४९१ ॥
 जइ पढमं पि न मन्नइ परिणयणं ता हवेज्ज कस्स इमो ।
 दुक्खमेरानवरि मए बेदेयव्वं कह वि एयं ॥ ३४९२ ॥

१ उँप्पाडी नाप्पी. २ अँप्पि. ३ अमारा जेवाओने. ४ न्नारी
 अँप्पवाणे. ५ विनाश. ६ प्रतिष्ठित पुण्योनी मध्यमां.

નિયકમ્મં તા દોસો ન તસ્સ વિન્નાયસયલભાવસ્સ ।
 ગુરુયાણ પવિત્તીઓ ન હોંતિ ઐહિયાઝ પરિણમે ॥ ૩૪૯૩ ॥
 અહવા મન્નામિ અહં સુમિણયમેયં મૈહિંદયાલં વા ।
 મહમોહો સુરમાયા વ હોજ્જ અહવાવિ ન હુ કિં પિ ॥ ૩૪૯૪ ॥
 ધન્નાઝ તાઝ કુલ્લાલિયાઝ પરલોચબદ્ધલ્લક્ષવાહિં ।
 જાહિં સૈયાહિં નિચ્ચં સુમિણેઽવિ ન પત્થિઓ દહઓ ॥ ૩૪૯૫ ॥
 પિયસંગાઝ નિયત્તા સુરલોચાઓ વિ લહંતિ અહિયસુહં ।
 પિયસંગો જેહિં કઓ નિરયાઓઽવિ તાણ દુહમહિયં ॥ ૩૪૯૬ ॥
 અજ્જ ન દિટ્ઠો રુટ્ઠો ય અજ્જ સમ્મં કયં ન આલ્લવણં ।
 ન પલોહ્યં ન હસિયં ન કીલિયં ભાવસંજુત્તં ॥ ૩૪૯૭ ॥
 ઇચ્છામહાર્ચિતોંવિસન્નહિયયાણ સુન્નચેટ્ઠાણં ।
 જાયહિં અણંતદુક્ખં નેરહ્યાણં વ પિયસંગે ॥ ૩૪૯૮ ॥
 ઇચ્છાહિં જંપમાણી રુયમાણી નયણવારિધારાહિં ।
 સિંચંતી તાડંતિ ય ઊરત્થલં બંહુલહ્યાહિં ॥ ૩૪૯૯ ॥
 મુજ્જહિં પુણો પુણોઽવિ હુ નિવહિં ધરણીહિં મુયહિં ધાહીઓ ।
 વિવિસ્વત્તઉત્તરીયા પરિલ્હસિયકલિલ્લધમ્મિલ્લા ॥ ૩૫૦૦ ॥
 હારાવલીઓ તોહિં ફાહિં વત્થાંહિં લુહિં સવ્વત્તો ।
 ફોહિં મણિવલ્યાંહિં કેઝ્ઝાઈણિ વિવિસ્વવહિં ॥ ૩૫૦૧ ॥
 પરિગલિયકુંડલા સિદ્ધિલમેહલા મૃવિહિંનકુસુમભરા ।
 હિમદહ્લકમલિણી ઇવ જાયા સહસત્તિં વિચ્છાયા ॥ ૩૫૦૨ ॥

—ભવભાવનાવિત્તી ૫૦ ૨૨૭—૨૨૯ ।

૧ અહિતકારી. ૨ મોટી ઇન્દ્રિય. ૩ કન્યાઓ વડે. ૪ ખિન્ન.
 ૫ અહિં ૩૫ લતા વડે. ૬ સરકી ગયેલ છે કેડનું વસ્ત્ર, અને અંબોડો
 નેણીને એવી. ૭ પૃથ્વી ઉપર વિખરાયેલ. ૮ નિસ્તેજ.

[૫૮]

બારવईदाहे पउराईणं अकंदो ।

कुद्धो सुरो पैलीवइ पयंडपैवणूढएण जलणेण ।
 जालाहिं गयणयलं सयलं पूरिऊइ खणेण ॥ ३८४६ ॥
 जत्थ य सवाल्लवुड्ढो विलवंतो तत्तिओ जणो सव्वो ।
 डज्झइ कोडीओ मंदिराण डज्झंति तिरिया य ॥ ३८४७ ॥
 कहिउं तस्स सरूवं बारवइपुरवरीइ दाहस्स ।
 को वित्थरेण सक्कइ ? तओ अणाहं તહા સવ્વં ॥ ૩૮૪૮ ॥
 डज्झंतं दट्ठुणं कण्हो रामो य रहवरे पवरे ।
 नियजणयं वसुदेवं देवइ तह रोहिणि जणणि ॥ ३८४९ ॥
 पक्खिविउं नीहरिया न चलंति य रहवरंमि तो तुरया !
 वसहाइणो वि जुत्ता चलंति सुरथंभिया नेय ॥ ३८५० ॥
 सयमेव य हरिरामा कड्ढंति तओ तडत्ति अक्खजुयं ।
 भग्गं તહાવિ તેહિં સામત્થેણં વિકઠ્ઠેડં ॥ ૩૮૫૧ ॥
 हा कण्ह ! हा महाबल ! हा हा बलभद ! वीर सौंडीर ! ।
 जलणपलित्ताणड्ढं करेह सामिय ! परित्ताणं ॥ ३८५२ ॥
 इय पल्वंतं लोयं निसुणंतेहिं गिहे गिहे तत्थ ।
 सो १संदणो दुवारे नीओ नयरीइ तो तंपि ॥ ३८५३ ॥
 गाढनिबद्धकवाडं देवेणं पिहियमिंदकीलेण ।
 हंतुं पैण्हिपहारेण तो बलो भंजइ कवाडे ॥ ३८५४ ॥

- ૧ (નગરીને) બાળે છે. ૨ પવન વડે લવાયેલ. ૩ ધરીનું યુગલ.
 ૪ રથ. ૫ (હાર બંધ કરવાનો) મોટો ખીલો. ૬ પાનીના પ્રહારથી.

તહવિ ન નીહરહ રહો તો દેવો દોડવિ તે મળહ એવં ।
 મા મો નિરત્યયં ચિય સ્વિજ્ઞહ તુમ્હે મણ જમ્હા ॥૩૮૫૫॥
 તુમ્હ કહિયં પુરાવિ હુ દો તુબ્હે વજ્જિઝ્ઞહ રહ સેસે ।
 ઈવ્વરિહી ન હુ કોડવિ હુ તા મુંચહ ^૧પિયરપડિબંધં ॥૩૮૫૬॥
 રૂય મળિણ દેવેણં પિઝહિં તો રામકેસવા મળિયા ।
 નીહરહ વચ્છ ! તુબ્હે સિઘં રક્ષેહ નિયપાણે ॥ ૩૮૫૭ ॥
 જીવંતેહિં સવ્વાઓ હોંતિ તુબ્હેહિં પુણરવિ સિરીઓ ।
^૨નિવ્વડિયપોરુસેહિં જાયવકુલનામિમૂળેહિં ॥ ૩૮૫૮॥
 અમ્હવિ વિસણ સવ્વં પુરિસાયત્તં કયં ચ તુબ્હેહિં ।
 મવિયવ્વયાહ ચલિઓ ન હુ કોડવિ પુણો તિહુયણેડવિ ॥૩૮૫૯॥
 કિં અમ્હેહિં ન ગહિયા દિક્ષ્વા સિરિનેમિજિણસયાસંમિ ।
 તા વચ્છહ તુબ્હે રહ અણુમુંજામો વયં સંકયં ૩૮૬૦ ॥
 રૂય નિબ્બંધેણ પિઝહિં પમળિયા દુક્ખનિબ્બરસરીરા ।
 નીહરિયા કહકહ વિ હુ નયરીઓ કળહબલમદ્દા ॥ ૩૮૬૧ ॥
^૩જિણ્ણજ્ઞાણંમિ ઠિયા તત્તો પેચ્છંતિ તં પુરિં સયલં ।
 ડજ્ઝંતિં પલ્લવંતં લોયં ચ બહું પલાવેહિં ॥ ૩૮૬૨ ॥
 ડિંભાઈ માઝણ કંઠંમિ ^૪વિદંતિ ડજ્ઝમાણાં ।
 માયાવિ પડહ વિહુરા અન્નસ્સુવરિં પલિત્તસ્સ ॥ ૩૮૬૩ ॥
 ફુટ્ટંતિ ^૫સિરાંડ કીલ્ણાગિરીણં ભવણનિવહા ય તુટ્ટંતિ ।
 વિરસં રસંતિ તિરિયા પલ્લવહ મહિલાયણો વુત્તો ॥ ૩૮૬૪ ॥

૧ બાકી રહેશે. ૨ માતાપિતાનો. ૩ સિદ્ધ. ૪ ચાલવ
 કુળમાં મુખ્ય. ૫ પોતે કરેલ. ૬ અર્થુ ઈલાનમાં. ૭ વિદાર્થ નામ છે.
 ૮ શિખરો.

इच्चाइ तत्थ असंमजसाइं दट्ठूण गरुयबाहाहिं ।
 रुयइ हरी करुणाइं जंपंतो दीणवयणाइं ॥ ३८६५ ॥
 हयविहि ! तं कत्थ गयं मैगहाहिवमाणमोडणं मज्झ ? ।
 सोंडीरत्तं ^३ जित्तं जेण य सट्ठीइ अहिणसु ॥ ३८६६ ॥
 तिसु संगामसणसुं ? कत्थ गयाइं च ताइं रयणाइं ।
 अँमरसमहिट्ठियाइं चक्काईयाइं हेलाए ? ॥ ३८६७ ॥ जुम्मं
 ते अट्ठ सहस्सा सुरवराण आणाकाराण मह कत्थ ? ।
 नट्ठा एकपणच्चिय असिवोवसमी य सा भेरी ॥ ३८६८ ॥
 तं साँहेज्जं सक्कस्स सो य ^४ वेसमणिनयरीविणिबेसो ।
 ते कुमरा ते वीरा ते भूवइणो गया कत्थ ? ॥ ३८६९ ॥
 इच्चाइ पलवमाणं कण्हं कोमलगिराहिं बलएवो ।
 पभणइ बंधव ! तुमए किं न सुयं भयवओ वयणं ? ॥ ३८७० ॥
 जं उस्सुया सिरीए पडणंता एत्थ चेव सन्वेऽवि ।
 रत्ततणतरुगणाणं जा पज्जंतंमि सक्काणं ॥ ३८७१ ॥
 पुत्तोदयंमि उदओ रिद्धीणं होइ, तंमि झिज्जंते ।
^५ झिज्जइ इयरोऽवि कमेण दोऽवि ^६ भंसंति पज्जंते ॥ ३८७२ ॥

—भवभावणावित्तीए पु० २५४—२५६ ।

१ पीडा. २ भगधाधिपतिना अलिमानने भरउवुं. ३ जित्तिवापणुं.
 ४ देवाधिष्ठित. ५ सहायता. ६ कुम्भेऽनी अनावेक्षी नगरी. ७ क्षय
 पाभे छे. ८ नाश पाभे छे.

[૫૯]

નેરડયાણં કલુણવેયણાઓ ।

પીડિજ્ઞઈ સૌ તત્તો ઘૈડિયાલ્સંકઢે અમાયંતો ।

પીલિજ્ઞંતો હથિવ્વ ઘૌણણ વિરસમારસઈ ॥ ૯૪ ॥

તં તહ ઉપ્પણં પાસિઁણ ધાવંતિ હદ્ધતુદ્ધમણા ।

રે રે ગિણ્હહ ગિણ્હહ એયં દુદ્ધંતિ જંપંતા ॥ ૯૫ ॥

છોલિજ્ઞંતં તહ સંકઢાઉ જંતાઓ વંસસલિયં વ ।

ઘરિઁણ રૂંરે કડ્ઢંતિ પલ્લવમાણં ઇમે દેવા ॥ ૯૬ ॥

“અંબે ૧ અંબરિસી ૨ ચેવ, સામે ૩ ય સબલે ૪ ત્તિય ।

રુદ્ધોવરુદ્ધ ૫-૬ કાલે ૭ ય, મહાકાલે ૮ ત્તિ અવરે ॥ ૯૭ ॥

અસિ ૯ પત્તધણૂ ૧૦ કુંભે ૧૧ વાલૂ ૧૨ વેયરણિત્તિ ૧૩ ય ।

સ્વરસ્સરે ૧૪ મહાઘોસે ૧૫ પનરસ પરમાહમ્મિયા ॥ ૯૮ ॥

એણ ય નિરયપાલા ધાવંતિ સમંતઓ ય કલ્લયલંતા ।

રે રે તુરિયં મારહ છિંદહ મિંદહ ઇમં પાવં ॥ ૯૯ ॥

ઇય જંપંતા વૌવલ્લેમ્હિસેલ્લેહિં સ્વમાકુંતેહિં ।

વીહરમાણં વિંધંતિ તહ ય છિંદંતિ નિક્કરુણા ॥ ૧૦૦ ॥

નિવહંતોઽવિ હુ કોઈ વિ પદમં સિપ્પઈ મહંતસૂલાણ ।

અપ્પાલિજ્ઞઈ અન્નો વજ્જસિલકંટયસમૂહે ॥ ૧૦૧ ॥

૧ નારડીમાં ઉત્પન્ન થયેલ જીવ. ૨ સાંકડા મુખવાળા ઘટિકા-
યંત્રમાં. ૩ ધાણીમાં. ૪ છરા ઉપર. ૫ આ નારડીઓને દુઃખ આપનાર
પદ્ધતિ પ્રકારના પરામાધાર્મિક દેવોનાં નામો છે. ૬ એક જાતનું શસ્ત્ર.
૭ લાલો. ૮ બાણ.

અન્નો વજ્જગ્ગિચિયાસુ સ્વિપ્પણે ચિરસમાસંતોડવિ ।
 અંબાર્ણેણસુરાણં એત્તો સાહેમિ વાવારં ॥ ૧૦૨ ॥
 ઔરાહ્ણેહિં વિંધંતિ મોઘારાહ્ણેહિં તહ ^૧નિસુંભંતિ ।
 ધૌહંતિ અંબરચલે મુંચંતિ ય નારણ અંબા ॥ ૧૦૩ ॥
 નિહણ ય તહ નિસન્ને ઔહયચિત્તે વિચિત્તચંદેહિં ।
 કેપ્પંતિ કેપ્પણીહિં અંબરિસી તથ નેરતિણ ॥ ૧૦૪ ॥
 સૌહણપાહણતોત્તયવિંધણ તહ રજ્જુર્તલપહારેહિં ।
 સામાનેરતિતાણં કુણંતિ તિવ્વાઓ વિયણાઓ ॥ ૧૦૫ ॥
 સવલા નેરયિયાણં યયરાઓ તહ ય હિયયમજ્જાઓ ।
 કેહ્દંતિ ^૧અંતવસમંસપ્પિણ્ણ(સે) છેદિડં બહુસો ॥ ૧૦૬ ॥
 છિંદંતિ અસીહિં ^૧તિસૂલ-સૂલ-સૂહસત્તિકુંતતુમરેસુ ।
^{૧૨}પોયંતિ ચિયાસુ દહંતિ નિદ્ધયં નારણ રુદ્ધા ॥ ૧૦૭ ॥
^{૧૩}ખંજંતિ અંગુવંગાણિ ઝરુ બાહુ સિરાણિ કરચરણે ।
 કપ્પંતિ ચંદચંદં ઉવરુદ્ધા નિરયવાસીણં ॥ ૧૦૮ ॥
^{૧૪}મીરાસુ ^{૧૫}સુંઠિણસું ^{૧૬}કંદૂસુ ય ^{૧૭}પૈયણગેસુ ^{૧૮}કુંભીસુ ।
^{૧૯}લોહીસુ ય પલવંતે પયંતિ કાલાડ નેરહણ ॥ ૧૦૯ ॥

૧ આર વગેરેથી. ૨ મારે છે. ૩ ત્રાસ પમાડે છે. ૪ ઉપધાતને પ્રાપ્ત. ૫ કાપે છે. ૬ કાતરે વડે. ૭ છેદવું, ફાડવું અને પરાણા વડે વિંધવું. ૮ પાદતલથી પ્રહારે કરવા વડે. ૯ ખેંચી કાઢે છે. ૧૦ આંતરડાં, ચરખી, માંસ અને ફેફસાંને. ૧૧ ત્રિશલ, શલ, શલિકા વિશેષ, શક્તિ, ભાલો અને બાણવિશેષ ઉપર. ૧૨ પરાવે છે. ૧૩ ભાંગે છે. ૧૪ અગ્નિથી ભરેલી લાંબી ચૂલીઓમાં. ૧૫ તીક્ષ્ણ ખીલાઓ ઉપર. ૧૬ તપાયેલા તવામાં. ૧૭ પકાવવાનું એક જાતનું પાત્ર. ૧૮ ઊંઠના આકારવાળી કુંભીમાં. ૧૯ લોહનું ભાજનવિશેષ અથવા કઠાઈમાં.

છેતૂણ સીહપુછાગિર્દિણિ તહ કૌગણિપ્પમાણાણિ ।
 શ્રાવંતિ મંસંઘડાણિ નારણ તથ મહકાલા ॥ ૧૧૦ ॥
 હથે પાણ ઉત્ત્થુ બાહુ સિરા તહ ય અંગુવંગાણિ ।
 છિંદંતિ અસી અસિમાઈણિં નિચ્ચંપિ નિરયાણં ॥ ૧૧૧ ॥
 પત્તધણુનિરયપાલા અસિપત્તવણં વિઝ્ઞવિયં કાઠં ।
 દંસંતિ તથ છાયાહિલાસિણો જંતિ નેરતિયા ॥ ૧૧૨ ॥
 તો પવણચલિતતરુનિવડિઈણિં અસિમાઈણિં કિર તેસિં ।
 કણ્ઠોદ્ધનાસકરચરણઉત્ત્થમાઈણિ છિંદંતિ ॥ ૧૧૩ ॥
 કુંભેસુ પયણગેસુ ય સુંઠેસુ ય કંદુલોહિકુંભીસુ ।
 કુંભીઓ નારણ ઉક્કલંતતેલાહસુ તૈલંતિ ॥ ૧૧૪ ॥
 તડયડરવફુટંતે ચૈણયવ્વ કંયંબવાલુયાનિયરે ।
 મુંજંતિ નારણ તહ વાલુયનામા નિરયપાલા ॥ ૧૧૫ ॥
 વૈસુ(સ)પૂયરુહિરકેસઢિવાહિણિં કૈલયલંતજઝસોત્તં ।
 વેયરણિં નામ નંદં અંદ્રિવારુસિણં વિઝ્ઞવેઠં ॥ ૧૧૬ ॥
 વેયરણિનરયપાલા તથ પવાહંતિ નારણ દુહિણ ।
 આરોવંતિ તર્હિં પિ હુ તત્તાણ લોહનાવાણ ॥ ૧૧૭ ॥
 નેરણ ચેવ પરોપ્પરંપિ પરસૂર્હિં તંચ્છયંતિ દદં ।
 કરવત્તેહિ ય ફાઢંતિ નિદ્ધયં મજ્ઞમજ્ઞેણ ॥ ૧૧૮ ॥

૧ કોડી જેવડાં. ૨ તળે છે. ૩ ચણાની જેમ. ૪ કદંબ વૃક્ષનાં
 પુષ્પોના જેવી રેતીના સમુદાયમાં. ૫ ભુંજે છે. ૬ ચરખી અને ૫૩. ૭
 કલ્પકલ ઉક્કળતા લાખના રસ જેવા પ્રવાહવાળી. ૮ અતિથય ખારી
 અને ઉખ્ય ૯ છોલાવે છે.

वियरालवज्जकंटयभीनमेहासिंबलीसु य खिंवति ।
 पल्वंते खरसदं खरस्सरा निरयपालत्ति ॥ ११९ ॥
 पसुणो व्व नारए वहभएण भीए पलायमाणे य ।
 महघोसं कुणमाणा रुंभंति तहिं महाघोसा ॥ १२० ॥
 तह फालिया वि उक्कत्तिया वि तलिया वि छिन्नभिन्ना वि ।
 दड्ढा भुंगा भुडिया य तोडिया तह विलीणा य ॥ १२१ ॥
 पावोदएण पुणरवि मिलंति तह चेव पारयसोव्व ।
 इच्छंतावि हु न मरंति कह वि हु ते नारयवराया ॥ १२२ ॥
 पभणंति तओ दीणा मा मा मारेह सामि ! पहु ! नाह ! ।
 अइदुसहं दुक्खमिणं पसियह मा कुणह एत्ताहे ॥ १२३ ॥
 एवं परमाहम्मियपाएसु पुणो पुणोऽवि लग्गंति ।
 दंतेहिं अंगुलीओ गिण्हंति भंति दीणाइ ॥ १२४ ॥
 तत्तो य निरयपाला भणंति रे अज्ज दूस्सहं दुक्खं ।
 जइया पुण पावाइं करेसि तुट्ठो तया भणसि ॥ १२५ ॥
 णत्थि जए सव्वन्नू अहवा अहमेव एत्थ सैव्वविऊ ।
 अहवावि खाह पियह य दिट्ठो सो केण परलोओ ? ॥ १२६ ॥
 नत्थि व पुणं पावं भूयऽब्भहिओ य दीसइ न जीवो ।
 इच्चाइ भणसि तइया वायालत्तेण परितुट्ठो ॥ १२७ ॥
 मंसरसंमि य गिद्धो जइया मारेसि निग्घिणो जीवे ।
 भणसि तया अम्हाणं भक्खमियं निम्मियं विहिणा ॥ १२८ ॥

१ भोटा शास्त्रवती वृक्षो उपर. २ अटकावे छे. ३ भून्नयेला.
 ४ क्यरयेला. ५ पारे. ६ डवेथी. ७ सर्वज्ञ. ८ (पांय) भूतोथी
 अधिक. ९ वायादपणाये.

આરંભેહિ ય તૂસસિ રૂસસિ કિં પદ્ધ દુક્ષેહિં ? ॥ ૧૩૮ ॥
 આરંભપરિમહાવજ્જિયાણ નિવ્વહદ્ અમ્હ ન તુહુંવં ।
 ઇય મણિયં જસ્સ કમ્ આણસુ તં દુદ્ધવિમામત્થં ॥ ૧૩૯ ॥
 મરિડં પિપીલિયાઈણ સીવિયં જહ્ મુદ્ધં તુહમ્હેહિં ।
 તો હોસિ પરાહુત્તો મુંજસિ સ્યળીઈ પુણમિદ્ધં ॥ ૧૪૦ ॥
 પિયસિ સુરં ગાયંતો વક્ખાળંતો મુયાહિં નચ્ચંતો ।
 ઇહ તૈત્તેલતંવયતઙ્ગણિ કિં પિયસિ ન ? દયાસ ! ॥ ૧૪૧ ॥
 સૂલારોવણનેત્તાવહાદ્ધકરણછેયમાઈણિ ।
 રાયનિઓર્ કુંઠત્તણેણ લંચાઇગહણાં ॥ ૧૪૨ ॥
 નયરારક્ષિયમાબે ય દંધવહાહણજાયનાઈહિં ।
 નાણાવિહપાવાઈં કાડં કિં કંદસિ ઇયાણિ ? ॥ ૧૪૩ ॥
 ગુરુદેવાણુંવહાસો વિહિયા આસાયણા વયં મમ્મં ।
 લોઓ ય ગામકૂડત્તણાદ્ભાવેસુ સંતવિઓ ॥ ૧૪૪ ॥
 ઇય જહ્ ^૧નિયહત્થારોવિયસ્સ તસ્સેવ પૌવવિહવિસ્સ ।
 મુંજસિ ફલાઈં રે દુદ્ધ ! અમ્હ તા પદ્ધ કો દોસો ? ॥ ૧૪૫ ॥
 ઇચ્છાદ્ધપુવ્વભવદુક્કયાઈં સુમરાવિડં નિરયપાલ્યા ।
 પુણરવિ ક્રિયાણાડ ઈરયંતિ વિવિહપ્પયારેહિં ॥ ૧૪૬ ॥
 ઓક્કત્તિઙ્ગ દેહાડ તાણ મંસાઈં ચંદફહંતાણં !
 તાણં ચિય વયણે પર્ક્ષિસ્વંતિ જલ્લંમિ મુંજેડં ॥ ૧૪૭ ॥

૧ તપાવેલ તેલ, તાંબુ અને સીસું. ૨ મૂર્ખપણાએ. ૩ પીડા.
 ૪ હાંસી. ૫ આશાધિપતિત્વ વગેરે અધિકારોમાં. ૬ પોતાના હાથથી
 વાવેલ. ૭ પાપરૂપી વૃક્ષના. ૮ કંપતા.

રે રે તુહ પુવ્વભવે સંતુટ્ટી આસિ મંસરસણ્હિં ।
 હ્ય ભણિંતં તસ્સેવ ય મંસરસં ગિણ્હિંતં દેતિ ॥ ૧૪૮ ॥
 ચૈંપાસમ્હિલિઅવણદવમહંતજાલાવલીહિં ડજ્જંતા ।
 સુમરાવિજ્જંતિ સુરેહિં નારયા પુવ્વદવદાણં ॥ ૧૪૯ ॥
 ઔહેડયચેટ્ટાઓ સંભારેંતં બહુપ્પયારાઓ ।
 બંધંતિ પાસણ્હિં સ્થિવંતિ તહ વૈજ્જકૂડેસુ ॥ ૧૫૦ ॥
 પાડંતિ વજ્જમયવાગુરાસુ પિટ્ટંતિ લોહલ્લુડેહિં ।
 સૂલ્લગે દાઠ્ઠાણં મુંજંતિ જલંતજલણંમિ ॥ ૧૫૧ ॥
 ઈલ્લંબિઠ્ઠાણ ઉપ્પિં અહોમુહે હેટ્ટ જલિયજલણંમિ ।
 કાઠ્ઠાણ મૈડિત્તલ્લંડં સોઽવિ વિકત્તંતિ સત્થેહિં ॥ ૧૫૨ ॥
 પહરંતિ ચવેડાહિં ચિત્તયર્વયવગ્ધસીહરૂભેહિં ।
 કુટ્ટંતિ કુહાડેહિં તાણ તણું સ્થંયરકટ્ટં વ ॥ ૧૫૩ ॥
 કયર્વજ્જતુંડબહુવિહવિહંગરૂભેહિં ^૧તિક્કલ્લચંચૂહિં ।
 અચ્છી ^૨સુલ્લંતિ સિરં હણંતિ ચુંટંતિ મંસાઈ ॥ ૧૫૪ ॥
 અગાણિવરિસં કુણંતે મેહે વેઽવ્વિયંમિ નેરહ્યા ।
 સુરકયપવ્વયગુહમણુસરંતિ નિજ્જલિયસવ્વંગા ॥ ૧૫૫ ॥
 તથ વિ પડંતિ પવ્વયસિલાસમૂહેણ દલિયસવ્વંગા ।
 અહ્કરુણં કંદંતા પેપ્પડપિટ્ટં વ કીરંતિ ॥ ૧૫૬ ॥
^૩તિરિયાણડ્ઢમારારોવણાઈ સુમરાવિઠ્ઠાણ સ્વધેસું ।

૧ ચારેઆળુ મૂકેલ વનના દાવાનળની. ૨ શિકારની ચેષ્ટાઓ. ૩ માર-
 વાનું વજ્રમય યંત્ર વિશેષ. ૪ ઉપર લટકાવીને. ૫ શળ ઉપર રાંધેલ માંસાદિ.
 ૬ વર. ૭ ખેરના લાકડાની જેમ. ૮ વળ્લના જેવા મુખવાળા. ૯ તીક્ષ્ણ
 ચાંચવાળા. ૧૦ બહાર ખેંચી કાઢે છે. ૧૧ પાપડના ચૂર્ણ જેવા. ૧૨ તિર્યચોને..

ચઢિઝળ સુરા તેસિં ભરેણ મંજંતિ અંગાઈ ॥ ૧૫૭ ॥
 જેસિં ચ અદસણં ગિદ્દી સદાઈણસુ વિસણસુ ।
 આસિં હં તાણંપિ હુ દિવાગમેયં પયાસંતિ ॥ ૧૫૮ ॥
 તત્તતુમાઈયાં ઝિંવંતિ સેવણેસુ તહ ય ^૧દિદ્દીણ ।
^૨સંતાવુઢ્વેયવિધાયહેઝરૂવાણિ દંસંતિ ॥ ૧૫૯ ॥
 વસમંસજલણમુંમ્મુરપમુહાણિ વિલેવણાણિ ઝવંતિ ।
 ઝપ્પાઢિઝળ ^૩સંદસણ દસણે ય જીહં ચ ॥ ૧૬૦ ॥
 તત્તો ભીમમ્મયંગમપિવીલિયાઈણિ તહ ય દવ્વાણિ ।
 અસુઈઝ અણંતગુણે અસુહાઈ ઝિંવંતિ વયણંમિ ॥ ૧૬૧ ॥
 સોવંતિ વજ્જકંટયસેઝ્ઞાણ અગણિપુત્તિયાહિં સમં ।
 પરમાહમ્મિયજણિયાઝ ઇવમાઈ ય વિયણાઓ ॥ ૧૬૨ ॥
 ઇસો મહ પુઢ્વેરિત્તિ નિયમણે અલિયમવિ વિગપ્પેઝં ।
 ઈવરોપ્પરંપિ ઘાયંતિ નારયા પહરણાઈહિં ॥ ૧૬૩ ॥
^૪સીઝસિણાઈ વિયણા મણિયા અન્નાવિ દસવિહા સંમણ ।
 રેત્તાણુમાવજણિયા ઇય ^૫તિવિહા બેયણા નરણ ॥ ૧૬૪ ॥
 તત્તો કસિણસરીરા બીમચ્છા અસુઈણો સહિયદેહા ।
 નીહરિયઅન્તમાલા મિન્નકવાલા ^૬હુંલંગા ય ॥ ૧૬૫ ॥
 દીણા સવ્વનિહીણા નપુંસગા સરણવજ્ઞિયા રીણા ।

૧ કનમાં. ૨ આંખોમાં. ૩ સંતાપ, ઉદ્વેગ અને વિધાતના
 કારણભૂત રૂપો. ૪ ભૂસાને. અગ્નિ. ૫ સાણસા વડે. ૬ એક બીજને.
 ૭ ઠંડી, ઉષ્ણતા, ભૂખ, પિપાસા, ખુબ્લી, પરવશતા, તાવ, દાહ, લય
 અને શોક આ દશ પ્રકારની વેદના. ૮ શાસ્ત્રમાં. ૯ પરમાધાર્મિકકૃત,
 પરસ્પરકૃત અને ક્ષેત્રકૃત એ ત્રણ પ્રકારની. ૧૦ રડવડતા અંગવાળા,

ચિદ્વંતિ નિરયવાસે નેરઙ્ગ્યા અહમ્ કિં બહુળા ? ॥ ૧૬૬ ॥
 અચ્છિન્નમીલનમેતં નત્થિ સુહં દુઃસ્વમેવ અણુવદ્ધં ।
 નરણ નેરઙ્ગ્યાણં અહોનિસિં પન્નમાણાણં ॥ ૧૬૭ ॥
 તત્થ ય સમ્મદ્વિટ્ઠી પાપં ચિંતંતિ વેયણાઽભિહયા ।
 મોતું કમ્માઈં તુમં મા રૂસસુ જીવ ! જં ભણિયં ॥ ૧૬૮ ॥
 સવ્વો પુન્નવક્યાણં કમ્માણં પાવણ ફલવિવારં ।
 અવરાહેસુ ગુણેસુ ય નિમિત્તમેતં પરો હોઈ ॥ ૧૬૯ ॥
 ધારિજ્ઞઈં ઇંતો જલનિહી વિ કઞ્ચોલમિત્તકુલસેલો ।
 ન હુ અન્નજંમનિમ્મિયસુદ્ધાસુદ્ધો દેવ્વપરિણામો ॥ ૧૭૦ ॥
 અકયં કો પરિભુંજઈ ? સકયં નાસેજ્ઞ કસ્સ કિર કમ્મં ? ।
 સકયમણુભુંજનાણે કીસ જળો દુમ્મળો હોઈ ? ॥ ૧૭૧ ॥
 દુષ્પત્થિઓ અમિત્તં અપ્પા સુષ્પત્થિઓ હવઈ મિત્તં ।
 સુહદુઃસ્વકારણાઓ અપ્પા મિત્તં અમિત્તં વા ॥ ૧૭૨ ॥
 વારિજ્ઞંતો વિ હુ ગુરુયગેણ તઙ્ગ્યા કરેસિ પાવાઈં ।
 સયમેવ ^૧કિણિયદુઃખો રૂસસિ રે જીવ ! કત્તિર્ણિહ ? ॥ ૧૭૩ ॥
 સત્તમિયાઽ અન્ના અદ્ધમિયા નત્થિ નિરયપુદ્ગલિત્તિ ।
 ઇમાઈ કુણસિ કૂંડુત્તરાઈં ઇણિહં કિમુન્વયસિ ? ॥ ૧૭૪ ॥

—ભવભાવણાણ મૂળગ્રાહા ૯૪—૧૭૪ ।

૧ આવતો. ૨ ઉન્નાર્ગમાં ગયેલો. ૩ ખરીદેલા દુઃખવાળો.
 ૪ ખોટા ઉત્તરો. ૫ ઉદ્ભવ પામે છે.

[६०]

पियमरणे सुंदरीए विलवणं ।

एत्तो य सुंदरीए परिपालंतीइ अइगयं दिवसं ।
 तह वि हु न जाव नंदो समागओ ताव संबुद्धा ॥ ३९ ॥
 णिच्छइयतव्विणासा धसत्ति सा निवडिया धरणिवट्टे ।
 मुच्छानिमीलियच्छी मयव्व ठाऊण खणमेगं ॥ ४० ॥
 वणकुसुमसुरहिमारुयमणागउवलद्धचेयणा दीणा ।
 रोविउमारद्धा निविडुक्खपम्मुक्कपोक्कारा ॥ ४१ ॥
 हा अज्जउत्त ! हा जिणवरिंदपयपउमपूयणासत्त ! ।
 हा सद्धम्ममहानिहि ! कत्थ गओ देहि पडिवयणं ॥ ४२ ॥
 हा पाव ! दइव ! धणसयणगेहनासे वि किं न तुट्ठो सि ? ।
 जर्मणज्ज ! अज्जउत्तो वि ^१निहणमिण्हिं समुवणीओ ॥ ४३ ॥
 हे ताय ! सुयावच्छल ! हा हा हे जणणि ! निक्खडपेम्मे ? ।
 दुहजलहिनिवडियं कीस ^२निययधूयं उवेहेह ? ॥ ४४ ॥
 इय सुचिरं विलवित्ता निडिपरिस्सिमकिलामियसरीरा ।
 करयलनिहित्तवयणा सुतिक्खदुक्खं अणुहवंती ॥ ४५ ॥

—उवएसपयवित्तीए पु० ४१ ।

[६१]

पवहणभंगुत्तरकाले मिलंतीए रुयंतीए य सुंदरीए नंदस्म आसासणं ।

अह कह वि तहामवियव्वयाइ उवलद्धफैल्लाखंडाणि ।
 एक्कम्मि चैव ^१बेलाउलम्मि लग्गाणि लहु ताणि ॥ २३ ॥
 अघडंतघडणसुघडियविहडणवावडविहिस्स जोगेण ।
 जायं परोप्परं दंसणं च गुरुविरहविहुराणं ॥ २४ ॥
 ता हरिसविसायवसुच्छलंतदढमैण्णुपुण्णगलस्सणी ।
 सहसत्ति सुंदरी नंदकंठमवलंबिउं दीणा ॥ २५ ॥
 रोविउमारद्धा ^२निच्चिरामनिवडंतनयणसल्लिभरा ।
 जलनिहिसंगुवल्लगंबुबिंदुनिवहं मुयंति व्व ॥ २६ ॥
 कहकह वि धीरिमं धारिऊण नंदेण जंपियं ताहे ।
 सुयणु ! किमेवं सोऽं करेसि अच्चंतकंसिणमुही ? ॥ २७ ॥
 को नाम मयच्छि ! जए जाओ जो जस्स नेव वसणाइ ।
 पाउब्भूयाणि न वा जायाणि य जम्ममरणाणि ? ॥ २८ ॥
 कमलमुहि ! बेच्छ गयणंरणेक्कचूडानणिस्स वि रविस्स ।
 उदयपयावविणासा पइदियसं चिय वियंभंति ॥ २९ ॥
 किं वा न सुयं तुमए जिणिंदवयणम्मि जं सुरिंदावि ।
 पुव्वसुं कयक्खयम्मी दुत्थावत्थं उवलहंति ? ॥ ३० ॥
 कम्मवसवत्तिजंतूण सुयणु ! किं एत्तिए वि परितावो ? ।
 जेसिं छायव्व समं भमडइ दुक्खाण ^३दंदोली ॥ ३१ ॥

— उवएसपयवित्तीए पु० ४१ ।

१ पाटीआना ३३३। २ अंदर. ३ शोऽ. ४ निश्तर. ५ श्याम
 भुर्भवाणी. ६ पुण्यना क्षये. ७ श्रेणी.

[६२]

लोयणवणिअस्स अणुतावो ।

सोऊण तयणुसट्ठिं, जंपइ इयरो वि मुक्कनीसासं ।
 नियदुच्चरियं मोत्तुं, न मज्झ दुहकारणं अन्नं ॥ ९२ ॥
 तं मह दढं खु दुक्खं, हिययगयं निसियनट्ठसल्लं व ।
 जं खित्तो सि गभीरे, समुदतीरे तुमं तइया ॥ ९३ ॥
 तं दहइ अविस्सामं, हिययगयं उस्सुयं व जल्लमाणं ।
 जं अहिलसिया एसा, महासई कूरचरिण ॥ ९४ ॥
 पत्तं पावस्स पालं, अचिरेण मए इहेव जंमम्मि ।
 अइपावोत्ति य काउं, नीओम्हि न पेयवइणावि ॥ ९५ ॥
 अहवा डज्झउ निहुयं, निद्धूमं ^३कुंफुमव्व चिरमेसो ।
 इय भाव्विऊण विहिणा, धरिओऽहं पावभरिओ वि ॥ ९६ ॥
 जत्तियमेत्तं मेत्तय !, तुरियं संचरसि कारणे मज्झ ।
 तत्तियमेत्तं अणुताव-पावए खिवसि मं अहियं ॥ ९७ ॥
 इय विविहं पलवंतो, भणिओ सो रिद्धिसुंदरीए वि ।
 धन्नो सि जेण पावे, पच्छायावं वहसि एवं ॥ ९८ ॥
 जं काऊण वि पावं, पावा पावंति परमपेरिओसं ।
 धीरा न कुणंते च्चिय, कएवि अणुताविणो दुक्खं ॥ ९९ ॥

—उपएसपयवित्तीए पु० ३३०

१ निरन्तर. २ यभराज वडे. ३ करीषाभि के सुकेषा जालुानी
 अग्निनी जेम. ४ आनंदने. ५ पश्चात्ताप करनारा.

[६३]

सीलरक्खणट्टाए गुणसुंदरीए कित्तिमो अकंदो ।

अण्णसमयम्मि सहसा, रयणीए पच्छिमम्मि जामम्मि ।

अकंदिउं पवत्ता सा, नियमे पुत्तपायंमि ॥ ६२ ॥

भणिया दिण्ण सुंदरि !, किं ते बाहइ सरीरमज्झंमि ? ।

तीए वि सदुक्खं चिय, भणियं अफुडक्खं सूलं ॥ ६३ ॥

तं दड्ढूण विसन्नो, बेयलई कुणइ उवसमोवाए ।

मणिमंतोसहिभेय-सओ य परओ जहा गाणं ॥ ६४ ॥

गुणसुंदरी वि मंणयं, ^३गोसे उवसंतवेयणा सणियं ।

कुणइ खलंतपडंती, कंदंती गेहकिच्चाइं ॥ ६५ ॥

भणइ य अहं अजोग्गा, तुह घरवासस्स सुहय ! निब्भग्गा ।

जेणेसिं मंहंतं, उवड्डियं दारुणं हुक्खं ॥ ६६ ॥

तिव्वा सिरम्मि ^५विद्यणा, डज्झइ अंगं हूयासगसियं व ।

छिंज्जंति व अंताइं, फुडंति सव्वंगसंधीओ ॥ ६७ ॥

इय दुहदाहवैलित्ता, मण्णे पाणे चिरं न धारिस्सं ।

तं पुण तवेइ अहियं, न पूरिया जं तुह महासा ॥ ६८ ॥

मह पायाए कज्जे, सुइरं आयासिओ तुमे अप्पा ।

मौयप्पियाणुघाविरहरिणाण व न य फलं वत्तं ॥ ६९ ॥

१ शांतिना उपायोने. २ अ६५. ३ प्रलातमां. ४ वेदना. ५ अग्निथी
अस्त. ६ लेपायली. ७ जांजवानां जणने अनुसारे दोडनारा.

अन्नं च—

काउं परस्स पीडं, जं रइयं अप्पणो सुहं पुब्बि ।
 तस्स 'विवाग्गैणाहा, सहामि अइदारुणं मन्ने ॥ ७० ॥
 दाऊण मए हरियं, चंदमलंडं(मंडलं) व कस्सई दिन्नं ।
 भग्गं च वयं पुब्बं, हरियं दैइयं व कस्सावि ॥ ७१ ॥
 तं दुक्कडेण तविया, एसा डज्झामि तुज्झ णयणग्गे ।
 देहि लहुं कट्ठाइं न अन्नहाडंवेइ मह दाहो ॥ ७२ ॥
 इय विविहं विल्वंतिं, अकयाहारं सनिंदणपरं च ।
 पेच्छिय पच्छायावी, जंपइ विप्पो सनिन्वेयं ॥ ७३ ॥

—उपएसपयवित्तीए पु० ३३३..

१ कर्मना क्षणे. २ नाथरहित. ३ प्रिय. ४ पाप वडे.
 ५ हूर थशे.

[૬૪]

સંઘનિવસ્સ અવિયારિઅકજ્જકરણે તસ્સ ય પરિયણાણં ચ વિલાવો ।

મુકં ગિહમ્મિ આસિ-ત્તિ ભાસગાણં યવણેણ તેસિં સો ।
 મુચ્છાનિમીલિયચ્છો, પહિઓ સીહાસણે જ્ઞતિ ॥ ૨૬૯ ॥
 સીયલપવણપઓગેણ, પવણિઓ કહવિ લદ્ધચેયણ્ણો ।
 પરિચિત્તિં પવત્તો, ઐણવેક્કિયકારિયા ધી મે ॥ ૨૭૦ ॥
 સુકયણ્ણુયા અહો મે, અહો મમણ્ણાણપગરિસો ગરુઓ ।
 નિબ્ભમાસેહરત્તં, નિદ્દયભાવો અહો દુદ્ધ ॥ ૨૭૧ ॥
 એવં વિચિંતયંતો, પુણોવિ મુચ્છાવસો મહીપહિઓ ।
 પુણરવિ લદ્ધાસાસો, મણિઓ સામંતમાઈહિં ॥ ૨૭૨ ॥
 દેવ ! કિમેયમકંડે, સંજાયં આઝલ્લત્તમદ્ધવિસમં ।
 એવં પુણો પુણો સો, આપુદ્ધો કહિઝમારદ્ધો ॥ ૨૭૩ ॥
 મો મો મુદ્ધો અહયં, નિયદુચ્ચરિણ ચોરવક્કેણ ।
 જમ્હા મણ ગણિયા, વચ્છલ્લયા ત્રિજયરાયસ્સ ॥ ૨૭૪ ॥
 જયસેણકુમારમેત્તી, પેમ્હુસિયા ણ ય કલાવડપણઓ ।
 બહુ મન્નિઓ કલંકો, ન ચિંતિઓ નિયકુલસ્સ મણ ॥ ૨૭૫ ॥

૧ અવિચારી. ૨ સુકૃતશતા. ૩ અજ્ઞાનની પ્રકર્ષતા. ૪ ભૂલી જવાઈ.

जमसंभवंतदोसा, दोसवई कप्पिउण जमगेहे ।

विजयसुया पेसविया, आसन्नीभूयसुयपसवा ॥ २७६ ॥

ता मे न अत्थि सुद्धी, पुंजस्स व असुइणो अदट्ठवो ।

अहमेत्थ सिट्ठलोयस्स, कस्स चंडालभावाओ ॥ २७७ ॥

णीगेह इत्ति कट्ठाइं, जेण जलणम्मि पविसिउं सुद्धिं ।

काँहमहं लहु संताव-तावियं ^३निव्ववेमंगं ॥ २७८ ॥

सोच्चा निववयणमिणं, अकालविज्जुनिवायसारिच्छं ।

सयलो वि परियणोऽ^१न्नोन्नवयणमवलोइउं लमो ॥ २७९ ॥

हाहा किमेयमेवं रत्ता वुच्चइ विलक्खओ ठिच्चा ।

समकालमुक्कलैलक्कपोक्कओ विल्वए एवं ॥ २८० ॥

हा अज्जउत्त ! अइनिग्घिणो सि कह ववसियं तए एयं ? ।

साँ मुहमंडणमम्हं, कत्थत्ति भणंति जायाओ ? ॥ २८१ ॥

हा राँयंगणमेयं, वट्ठइ सुन्नं च तं विणा नुद्धं ।

मा रूस्स पसिय आणेसु सामि ! तं परियणो भणइ ॥ २८२ ॥

हा हत्ति किं किमेयं, धी धी एयारिसं विहिविहाणं ।

नरनारिणो नयरे, रुयइ समंता इय भणंतो ॥ २८३ ॥

अक्कन्दसद्दभीमं, निक्करुणाणंपि जणियकारुन्नं ।

दट्ठण पुरं राया, ऊसुयचित्तो पुणो आह ॥ २८४ ॥

१ लघ् गन्धो. २ करीश. ३ देहने शांत कुरु. ४ अक भीमना भुजने. ५ लयंकर. ६ कक्षावती. ७ रागनु आंगणुं.

भो मंति ! किं चिरावह, किं मे नो मुण्ह बेयणं अंगे ? ।

हा निठुरं न फुट्ठह, हियं मे गरुदुक्खं पि ॥ २८५ ॥

अह मंतिदारसयणा, सैयराहमुदाहरंति ख्यमाणा ।

मा कुण वियक्खण ! खए, खारक्खेवं खणेण्ह ॥ २८६ ॥

जइ कह वि बुद्धिखूणं, संजायं दिव्वजोगओ एगं ।

ता मा करेह बीयं, गंडोवरिफोडियातुलं ॥ २८७ ॥

भयकायराण सरणं, भवंति धीरा धैराहरत्थेज्जा ।

धीरावि धीरयं जइ, चयंति ता होउ किं सरणं ? ॥ २८८ ॥

अन्नं च—

चिरपरिपालियमेयं, रज्जमसंपत्तसत्तुसंतावं ।

हयविप्पहयं होही, तुमए मुकं मुहुत्तेण ॥ २८९ ॥

काऊण कुलच्छेयं, मा पूर मणोरहे रिउज्जणस्स ।

पज्जालिऊण भुवणं, को उज्जोयं कुणइ नैइमं ? ॥ २९० ॥

—उपएसपयवित्तीए पु० ३५० ।

[६५]

पठ्वज्जागहणे धारिणीमाउए सद्धिं मेहकुमारस संवाओ ।

भणियं मेहेण तओ इच्छामी भयवओ चरणमूलं ।
 गिहवासाओ इमाओ 'निक्खमिउं तिक्खदुक्खाओ ॥७१॥
 खरपरसुपहयचंपयल्लयव्व सा ज्झत्ति धरणिवीढम्मि ।
 पडिया विहडियसव्वंगमूसणा भग्गसोहग्गा ॥ ७२ ॥
 पवणेण सीयल्लज्जेहिं तह य बहलेहिं चंदणरसेहिं ।
 सित्ता सुबुहं तह तौलविंटपरिवीइया संती ॥ ७३ ॥
 उँमीलियनयणजुया पच्चागयचेयणा भणइ तणयं ।
 "उँबरपुप्फं व तुमं सुदुल्लहो कह वि मे लद्धो ॥ ७४ ॥
 ता जाव अहं जीवामि ताव एत्थेव 'निव्वओ वससु ।
 तुह बिरहे जेण लहुं जीयं मे जाति कुलतिल्लय ! ॥ ७५ ॥
 परलोयंतरियाए मइ पवज्जं तुमं करेज्जासि ।
 एवं च कए सुंदर ! कैयन्नयत्तं कयं होइ" ॥७६॥

(मेघः 'कुमारो भणति'—)

"जलर्बुब्बुयविज्जुल्लयकुँसगजलधयवडोवमाणम्मि ।
 मज्जुयाण जीविए मरणमँगओ पँच्छओ वावि ॥ ७७ ॥

१ नीकणवाने. २ प'पि. ३ छिडेला. ४ प्रतरङ्कित. ५ कृतशपथं.
 ६ परपेटो. ७ डालना अत्र लागभां इहेल. ८ आगण. ९ पाछण.

को जाणइ कस्स कं होही वोही सुदुहो एसो ।
ता धरियधीरिमाए अंवाए अहं विमोत्तवो” ॥ ७८ ॥

(धारिणी ‘ भणति ’—)

“सुकुलुगयाओ सुमणोहराओ लायन्नसल्लिसरियाओ ।
निम्मलकलाऽऽलयाओ सुवन्नतारुत्तपुत्ताओ ॥ ७९ ॥
मियमहुरभासिणीओ लज्जामज्जायगुणमणोज्जाओ ।
सैरइंदुसममुहीओ नीलुप्पलपत्तनयणाओ ॥ ८० ॥
एयाओ अट्ठ वीवाहियाओ जायाओ तए निवसुयाओ ।
उवणीयनिउणविणयाओ, ताहिं सद्धिं तुमं विसए ॥ ८१ ॥
पंचपयारे सारे परिभुंजसु वट्टिए नियकुलम्मि ।
एंगंतेण वितण्हो पच्छा पव्वज्जमणुसरसु” ॥ ८२ ॥

(मेघः ‘ कुमारो भणति ’—)

असुइट्ठाणमिमाओ असुईओ च्चिय पव्वत्तजम्माओ ।
असुइकओवट्ठंभाओ चेव को मुणियपरमत्थो ॥ ८३ ॥
एयासु रमेज्ज अणज्जकज्जसज्जासु पायमित्थीसु ।
तह रोगजरापरिजज्जरासु मरणवसाणेसु” ? ॥ ८४ ॥

(धारिणी ‘ भणति ’—)

“पुरिसपरंपरपत्तं ^३वित्तमिणं पुत्त ! ताव माणेहि ।
दिन्ने दीणाईयं भुत्ते सह बंधुलोएणं ॥ ८५ ॥
उच्छलियातुच्छजसो बंदिजणुमीयमाणगुणनिवहो ।
पच्छा वयं पव्वज्जसु विमुक्तरुणत्तणो संतो” ॥ ८६ ॥

(मेघः 'कुमारो भणति'—)

“दौइयजलगिसाहारणेषु तह सैरितरंगतुल्लेषु ।
मैइमं अत्थेषु न कोइ एत्थ पैडिबंधमुव्वहइ” ॥ ८७ ॥

(धारिणी 'भणति'—)

“जह खग्गसिहाए चंक्रमणं दुक्करं तहा पुत्त ! ।
वयपरिपालणमेवं विसेसओ तुज्झ सरिसाणं” ॥ ८८ ॥

(मेघः 'कुमारो भणति'—)

“ जा अकयव्ववसाओ पुरिसो ता दुक्करं परं सव्वं ।
उज्जमधणाण धैणियं सव्वं सैज्झं तु पडिहाइ ” ॥ ८९ ॥
एवं कयनिब्बं धं जणणिं बंधवजणं तहा सव्वं ।
पव्वज्जापडिकूलं भासंतर्मेणुत्तरं काउं ॥ ९० ॥
चित्तेहिं जुत्तिसयसंजुएहिं विणओवयारकलिएहिं ।
पच्चुत्तरेहिं एत्तो अप्पा मोयाविओ तेणं ॥ ९१ ॥
संतपरिच्चायकरी कायरजणजणियविम्हउक्करिसा ।
दिक्खा समत्थभवदुक्खमोक्खदक्खा तओ गहिया ॥ ९२ ॥

—उवएसपयवित्तीए पु० १८४—१८५ ।

१ पुत्र वगेरे. २ नदीना तरंग तुल्य. ३ भतिमान. ४ आसक्तिने.
५ अतिशय. ६ साथ. ७ आग्रह. ८ निरुत्तर.

[૬૬]

સંઘનિવેણ રણ્ણે ચાડ્યાએ કમલાવર્ણે બિલાવો નિક્કરુણસ્સ વિ ય કાલુણં ।

ન ય સુવ્વહ તૂરવો ન જણવો કિંતુ રત્નમેયંતિ ।

સુમિણમિણં મહમોહો કિમિદંજાલં કહસુ સચ્ચં ॥ ૨૧૪ ॥

ઇય સંભમપ્પલાવં, દેવિં ^૧વિયલત્તમાગયં દટ્ટું ।

નિક્કરુણો વિ સક્કરુણો, ણ તરહ પડિઉત્તરં દાડં ॥ ૨૧૫ ॥

ઓયરિય રહા તત્તો, પુરઓ કયકરંજલી હોડં ।

સોયમ્મરુદ્ધકંઠો, રુયમાણો મણિઉમારદ્ધો ॥ ૨૧૬ ॥

હેઠ્ઠી ^૨ધિરત્થુ પાવો, દેવિ ! અહં સચ્ચમેવ નિક્કરુણો ।

જેણેરિસમ્મિ કમ્મે, નિઓહો હયકયંતેણ ॥ ૨૧૭ ॥

સો દેવિ ! વરમજાઓ, પાવયરો પાવચેટ્ઠિઓ દુટ્ઠો ।

જો ઈયારિસવિત્તિં, ધારેહ જીવિડં પુરિસો ॥ ૨૧૮ ॥

જુજ્ઞહ જણણ સમં, વિણિવાયહ માયરં સિણિદ્ધંપિ ।

^૩સેવયસુણઓ વરઓ, પહુવયણા વિસહ જલ્લણમ્મિ ॥ ૨૧૯ ॥

ઓયરિય રહવરાઓ, તા નિવસસુ એત્થ સાલ્લઘાયાએ ।

એસો રાયાએસો, અન્નં મણિડં ણ પારેમિ ॥ ૨૨૦ ॥

૧ મૂઠતાને. ૨ અરે ધિક્કાર. ૩ ધિક્કાર થાઓ. ૪ આવી આજીવિકાને. ૫ ફૂતરા સરખો સેવક.

विज्जुनिवायब्भहियं, तव्वयणं सुणिय मुणिय तत्तत्थं ।
 ओयरमाणी मुच्छा-वसेण धरणीगया देवी ॥ २२१ ॥
 इयरो वि रहं घेतुं, स्ययाणो चेव पडिगओ नयरं ।
 पत्ता कमेण कहकहवि चैयणं अह पुणो देवी ॥ २२२ ॥
 जा चिट्ठइ रुयगाणी अइकरुणं कुलहरस्स समरिऊण ।
 ता पुव्वनिउत्ताओ, पत्ताओ पौणविल्याओ ॥ २२३ ॥
 ताहिं च रक्खसीहिं, करसंठियकत्तियाकैरालाहिं ।
 १णिक्कारणकोउब्भडमिउडीभीसणणिडालाहिं ॥ २२४ ॥
 हा दुट्ठे ! दुहचेट्ठे !, ण याणसी माणिउं निवइलच्छि ।
 जं पडिकूलं वट्टसि, रण्णो णेहाउलस्सावि ॥ २२५ ॥
 ता सहसु संपयं दुक्कयस्स फलमेरिसाइं फरुसाइं ।
 वयणाइं भासिऊणं, छिण्णं सहसा भुयाण जुयं ॥ २२६ ॥
 केउत्तं(र)कणयभूसण-विराइयं निवडियं धरावलण ।
 कहकहवि लद्धसन्ना, विलावमिय काउमारद्धा ॥ २२७ ॥
 हा दिव्व ! कीस मज्झं एवं कुविओ सि निग्घिणो होउं ।
 जेण अतक्किंयमेवं करेसि अइदारुणं १डंडं ? ॥ २२८ ॥
 किं णत्थि तुज्झ गेहे, मए समा कावि बाल्लिया पाव ! ।
 जेण ण यौणसिऽणिट्ठं, हयविहि ! दित्तो दुहमणिट्ठं ? ॥ २२९ ॥

१ अगाड्ठथी निभायेली. २ यांउल्लनी स्त्रीओ. ३ लयंऊर.
 ४ ऊरए विना कोषथी लयंऊर अनेख लभभर वडे भीषणु खटाटवाणी.
 ५ शिक्षाने. ६ णणे छे.

હા અંજ્જઉત્ત ! જુત્તા, અસમિન્નિવયકારિયા ણ તે એસા ।
 દહિહી હિયયં અહિયં, અણુતાવો ધીર ! તુહ ^૧વિઞ્ણો ॥૨૩૦॥
 જાણંતીએ ણ કઓ ણાહ !, મએ તુજ્ઞ ^૨વિપ્પિયલ્લવો વિ ।
 અણ્ણાણકએ પિયયમ !, ન હુ જુત્તો એરિસો દંડો ॥૨૩૧॥
 કેન્નેજવેણ કેણ વિ, સિદ્ધં તુહ કિંપિ તં ન યાણામિ ।
 સદ્દહસુ મા વિ સુમિણંતરેઽવિ સીલસ્સ માલિણં ॥૨૩૨॥
 સો ણેહો સો પણઓ, સા પઢિવત્તી તયં સુહાલ્લવં ।
 એક્કપએ ચ્ચિય નિગ્ધિણ !, કહ પમ્હુદ્ધં તુહેયાણિં ? ॥૨૩૩॥
 સ્વણરત્તસ્વણવિરત્તા, નારી પઢિવન્નપાલિણો પુરિસા ।
 એસા વિ જણપસિદ્ધી, વિવરીયા અજ્જ સંજાયા ॥૨૩૪॥
 હા તાય ! માય ! ભાઝય !, આસિ અહં પાણવલ્લહા તુમ્હ ।
 તા કિં ણ પરિત્તાયહ, મરમાણિં દુક્કમરણેણ ? ॥૨૩૫॥
 પીઢાવસાઝ તીએ, તક્કણમાઝલિયમુયરમદ્દલજ્ઞં ।
 ચિત્તંમિ વહંતી જાણિઁણ પસવસ્સ સા સમયં ॥ ૨૩૬ ॥
 પચ્ચાસન્નમ્મિ ગયા, વેણગુમ્મે સૂલબેયણા જાયા ।
 કહવિ પસૂયા કિચ્છેણ, વેયણાએઽવસાણમ્મિ ॥ ૨૩૭ ॥
 ચલ્ણાણમંતરાલે, દેવકુમારોવમં સુયં નિયદ્ધ ।
 ગહિયા હરિસેણ તહા, તક્કણઓ ગુરુવિસાણ ॥ ૨૩૮ ॥

૧ પંડિતને. ૨ અપ્રિય. ૩ કાન ભંભેરનાર. ૪ વનની ઝાડીમાં.
 ૫ અતિશય ખેદ વડે.

नहा—

आवङ्गयं पि सुहयइ, तोसइ गुरुसोयगहियहियं पि ।
 मरमाणं पि जियावइ, अवच्चजम्भो जणं लोए ॥ २३९ ॥
 भणइ सुजायं पुत्तयं !, होज्जसु दीहाउओ सुही सययं ।
 वच्छ ! करेमि किमन्नं, वद्धावणयं तुह अभम्मा ? ॥ २४० ॥
 एत्थंतरंमि पुत्तो, तडप्फडंतो णईतडाभिमुहं ।
 लुद्धिउं लग्गो चलणेसु धरिय अह जंपिउं लग्गा ॥ २४१ ॥
 हाहा कयंत ! निग्घिण !, तुट्ठो सि न एत्तिण किं पाव ! ।
 दाऊण पुत्तयं जं पुणो वि अवहरिउमारद्धो ? ॥ २४२ ॥
 भयवइ ! णइदेवि !, तुहं पडिया पाएसु दीणवयणा हं ।
 पणयपियंकरि ! करुणं, करेहि अवहीर मा एयं ॥ २४३ ॥
 जइ जयइ जए सीलं, जइ ता सीलं कलंकियं न मए ।
 ता देव्वनाणनयणे, ! कुण बाल्यपालणोवायं ॥ २४४ ॥
 इय दीणं कंदंती, कारुन्नगयाए सिंधुदेवीए ।
 सोहणकरभुयलइया, ^१निरुया य कया खणेणेसा ॥ २४५ ॥
 अमयरसेण व सित्ता, अणुभूया तणुसुहं अइपभूयं ।
 करयलदुएण घेतुं, बालं संठवेइ अंकंमि ॥ २४६ ॥
 जय नंद देवि ! भइं, णिकारणवच्छलाए तुह होउ ।
 जीवाविया अणाहा, सामिणि ! तुमए सुदीणा हं ॥ २४७ ॥

१ सुप्प आपे छे. २ तिरस्कार करो. ३ लुब्धता. ४ शोणरक्षित.

किं मज्झ जीविणं, एवंविहपरामवग्गिभुग्गाए ? ।
 किं तु न तरामि मोत्तुं, वच्छमणाहं विसालच्छं ॥ २४८ ॥
 किर काही सुयजम्मे, जणओ नयरे छेणं महच्छरियं ।
 नवरं विहिपरिणामो, एसो अइदारुणो जाओ ॥ २४९ ॥
 रज्जंति जाव कज्जं, कयकज्जा दुज्जणव्व दुम्भंति ।
 जे ते कैरिमिनेहा, हा हा धी "निग्गिणा पुरिसा ॥ २५० ॥
 पियपडिबंघंपिसल्लो, जाण मणोमંदिरे न संवसिओ ।
 निमिसंतरपि तासिं नमो नमो बालसमणीणं ॥ २५१ ॥
 बालत्तणे वि जइ ता, हुंता हं बंभचारिणी समणी ।
 एसियं ता वसणं, सुमिणंमि वि ही न पेच्छंता ॥ २५२ ॥
 इय विविहं विलवंती, रुयंतवणदेवयं रुयंती य ।
 तावसमुणिणा केण वि, दिट्ठा सा पुन्नजोएण ॥ २५३ ॥

—उवएसपयवित्तीए पु० ३४८—३४९ ।

૧ અગ્નિ વડે ભૂંળયેલી. ૨ મહોત્સવને. ૩ દુઃખ આપે છે.
 ૪ કૃત્રિમ સ્નેહવાળા. ૫ બહાર નીકળી ગયેલા. ૬ પિશાચ.

[६७]

गुरुविरहे देवसूरिणो वेरगगब्भिओ विलावो ।

निव्वाणगमणकल्लाणवासरे जस्स मुक्कपोक्कारं ।
 सुरसामिणोऽवि कंदंति वंदिमो तं जिणं वीरं ॥ १ ॥
 जगगुरुगोयरनेहेण निहणिओ जस्स 'केवललोओ ।
 कह कह वि समुब्भूओ तं गोयमगणहरं सरिमो ॥ २ ॥
 गुरुचरणसरोवरायहंसलीलं धरिंसु जे सीसा ।
 ते वैडूरसामिपमुहा पैयओ पणमामि तिविहेणं ॥ ३ ॥
 सिरिवीरजिणेसरतित्थजलहिउल्लासपुत्तिमायंदं ।
 अइजच्चरणतवनाणलच्छिर्मैयरहरसारिच्छं ॥ ४ ॥
 मिच्छत्तमोहमंडलविहडणघणपवणपूरसंकासं ।
 कौंसकुसुमालिनिम्मलजसभरपरिभरियभुवणयलं ॥ ५ ॥
 भुवणयलैवित्तसुपवित्तविबुहसेविज्जमाणपयपउमं ।
 'पउमइहं' व पंचप्पयारआयारकमलाणं ॥ ६ ॥
 करुणागंगाहिमवंतसेल्लमैणवज्जवयणमणिस्वाणि ।
 वेरमावग्गुमग्गपयट्टजणसंदेणसमाणं ॥ ७ ॥
 परहियचिंताचंदणवणावली'मैल्लय'सेल्लसमसीलं ।
 गुणिलोयविसयबहुमाणओसही'रुहण'गिरिधरणी ॥ ८ ॥

१ डेवल ज्ञान. २ वज्रस्वामी वज्रे. ३ नम्र. ४ समुद्रना-
 समान. ५ ओक ज्ञातनुं पुष्प. ६ रत्नेषा. ७ निर्दोष. ८ रथ. ९ मलय-
 यक्षना समान स्वभाववाणी.

ચારિત્તનાણદંસણફલ્લોલમુણિંદસૈઝણ'મેરુ'વળં ।
 છત્તીસગણહરગુણે સરીરલીણે સહ ધરંતં ॥ ૯ ॥
 દૈદ્વરપરીસહિંદિયકસાયવિજઓવલદ્વમાહપ્પં ।
 સત્થપરમત્થપયડળપણાસિયાસેસજણમોહં ॥ ૧૦ ॥
 હિંસાણ હિંસણં દોસદૂસણં રોસરૂસણં વંદે ।
 સિરિમુણિચંદમુણીસર ! નિયયગુરું ઈરિમજિયમેરું ॥ ૧૧ ॥
 મુણિચંદસૂરિ ! ગણહરગુણાણ અંતો ન લબ્ભણં તુમ્હ ।
 કિં વા 'સયંભુરમણે' જલપ્પમાણં મુણહ કોઈ ? ॥ ૧૨ ॥
 ભવભીરુજીવસંતોસદાઈણી તુમ્હ મુણિવર! પવિત્તી ।
 અહવા ચિંતારયણં કેસિં ન હુ જણહ કલ્લાણં ? ॥ ૧૩ ॥
 જા તુમ્હ ધીરિમા ધીર ! કાવિ નન્નત્થ તં પલોણમિ ।
 લચ્છીકમલપરિમલો કિમન્ન નલિણાંહ ઐલ્લિયહ ? ॥ ૧૪ ॥
 જહ મચ્છરસ્સ પસરો તુમ્હાણ નિહઓ તહા ન અન્નેણ ।
 વળાગહણં જહ ચૂરહ મત્તકરી નો તહા સસઓ ॥ ૧૫ ॥
 ઉવસમજલેણ તુમ્હાણ વિજ્ઞાવિઓ રોસદારુણદવગ્ગી ।
 વિણયંકુસેણ અહિમાણમયગલો નિમાહં નીઓ ॥ ૧૬ ॥
 વિસવલ્લરીન્વ માયા પસરંતી સ્સેરિયા તુમે નાહ ! ।
 ઉબ્બડકરાલકરવાલતિવસ્વધારાપઓગેણ ॥ ૧૭ ॥

૧ આસક્ત. ૨ પક્ષી. ૩ દુઃસહ (બાવીસ) પરીપહ, ઈંદ્રિયો અને
 કષાયોના વિન્યયથી માહાત્મ્ય મેળવેલ. ૪ મોટાઈ. ૫ લીન થાય છે.
 ૬ છેદાઈ.

बहुविहवियप्पकञ्जोलसंकुलो लोहजलनिही सामी ! ।
 संतोसवाडवानलवसेण सोसं तुहं पत्तो ॥ १८ ॥
 अन्नेऽवि भावरिउणो हासाई संघटंतदढकैलिणो ।
 चारित्तमहामोगरपहारदाणेण ते निहया ॥ १९ ॥
 मच्छररहियं परिहासवज्जियं गलियइंदियवियારं ।
 भवनिव्वेयપહાણં जयउ जए तुह सया चरियं ॥ २० ॥
 भोगतिसापौमापरिगयाण जीवाण परमविज्जेणं ।
 रयैणत्तयतिहलाए तुमए नीरोगया विहिया ॥ २१ ॥
 भावरिउदवानलदूमियाइं भवियाण माणसवणाइं ।
 सत्थीकयाइं तुमए धम्मामयवारिवाहेणं ॥ २२ ॥
 सुविहियचरिया धरिणी पमायपायालमूलमल्लीणा ।
 पुरिसुत्तमेण तुमए मुणिवइ ! लीलाइ उद्धरिया ॥ २३ ॥
 नाणारयणाइं जुँगवं तुमए दाँतिण्ण भव्वाणं ।
 निव्वाणनयरमग्गो पायडिओ परमकरुणेणं ॥ २४ ॥
 सीलाल्लवालंबंधो धम्मतरू सग्गामोक्खफलफलिरो ।
 सुहभावणाजलेणं अहिसित्तो सो तए सामि ! २५ ॥
 तं जयउ चित्तयकुलं जयम्मि सिरिउदयसेलसिहरं व ।
 भव्वजियकमलवंधव ! जम्मि तुમં તમહરો જાઓ ॥ ૨૬ ॥

૧ ક્લેશ. ૨ ખરજવું. ૩ (દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્ર એ) સ્તત્રય
 ૩૫૧ ત્રિકલા વડે ૪ એકીસાથે. ૫ દેખાડતા. ૬ ક્યારે.

સચ્ચં મહઘિયા સા મહઘિયા ચરમજલહિવેલવ્વ ।
 મોત્તિયમણિવ્વ જીએ તં ફુરિત્ત ઈયરસિપ્પિડે ॥ ૨૭ ॥
 સા દબ્બનયરી નયરસેહરત્તં સયા સમુવ્વહત્ત ।
 જીએ તુહ પુરિસસેહર ! જમ્મદિણમહામહો જાઓ ॥ ૨૮ ॥
 જસમદ્દો સો સૂરી જસં ચ મદ્દં ચ નિમ્મલં પત્તો ।
 ચિંતામણિવ્વ જેણં ઉવલદ્ધો નાહ ! તં સીસો ॥ ૨૯ ॥
 સિરિવિણયચંદઅજ્ઞાવયસ્સ પાયા જયંતુ ‘વિંશસ્સ’ ।
 જેસુ તુહ આસિ લીલા ગયકલહસ્સેવ મદ્દસ્સ ॥ ૩૦ ॥
 આણંદસૂરિપમુહા જયંતુ તુહ બંધવા જયપ્પયડા ।
 જે તુમએ દિક્કવવિયા સિક્કવવિયા સૂરિણો ય કયા ॥ ૩૧ ॥
 અવ્વો અઉવ્વમેયં કિંપિ ય તુમ્હાણ મવિયગયકુડુંબ ।
 સંસારવલ્લરીલ્લણમ્મિ જં ગયકુલેણ સમં ॥ ૩૨ ॥
 નીસેસં તુહ ચરિયં સવ્વજિયાણંદકારણં ચેવ ।
 જં તુ ન નેહો કત્થ વિ તં મહ હિયએ રુવુડુકેદ્દ ॥ ૩૩ ॥
 મન્નામિ સામિ ! હિયયં વજ્જસિલાસંપુડેણ તુહ ઘડિયં ।
 પૈડિબંધબંધુરંમિ વિ સીસજણે નિપ્પિવાસં જં ॥ ૩૪ ॥
 જાણિય અણાગયં ચિય મરણં સંબોહિઉણ સીસાણં ।
 ગહિયાણસણેણ તએ ઉવલદ્ધાડડરાહણપડાગા ॥ ૩૫ ॥
 સમુહેણ ઉચ્ચરંતો ચરિમે સમયમ્મિ અદ્ધ નવકારે ।
 મળહ મળહત્તિજંપિર તે ઘન્ના જેહિં દિટ્ઠોડસિ ॥ ૩૬ ॥

सासो खासो दाहो तिन्नि वि रोगा मुणिंद ! तुह खीणा ।
 अणसणपवित्तिसमए समयं कलुसेहिं कम्मेहिं ॥ ३७ ॥
 चरमसमए वि सुहगुरु ! विर्यलत्तं परिहरंतएण तए ।
 सब्बत्थ एगरूवा गुरुआ सैच्चावियं वयणं ॥ ३८ ॥
 सच्चं सा कसिणाच्चिय 'कत्तिय'मासस्स 'पंचमी' कसिणा ।
 खेतंतंरं व सूरु जीए तं सग्गमल्लीणो ॥ ३९ ॥
 एगारस अट्टुत्तर(?)संवच्छरकाल ! पडउ तुह कालो ।
 जससेसं जेण तए तं मुणिरयणं कयं पाव ! ॥ ४० ॥
 हा सिद्धंतपियापह ! हा माए ! लल्लियकव्वसंपत्ति ! ।
 हा गणियविज्जसहिए ! हा बंधव ! तक्कपरमत्थ ! ॥ ४१ ॥
 हा छंदमुद्धपुत्तय ! हा हाऽलंकारमज्झलंकास ।
 हा 'कम्मपयडिपाहुड'माया ! मह भे निसामेह ॥ ४२ ॥
 जो आसि मज्ज जणओ मुणिचंदमुणीसरो विबुहणओ ।
 सो निग्घिणेण विहिणा समंगणमंडणो विहिओ ॥ ४३ ॥
 ते अमयजलहिउगारसन्निहा कत्थ कोमलालावा ? ।
 सुपसन्ननयणअवलोयणाइं ही ताइं पुण कत्थ ? ॥ ४४ ॥
 इय तुज्झ विरहहुँयवहजालावलिक्वलिया रुयइ कलुणं ।
 निस्संकं लीलाइयमणुसरइ सरस्सई देवी ॥ ४५ ॥
 हा चरणलच्छीवच्छे ! संपइ बेहव्वदुक्खमणुपत्ता ।
 जइधम्मपुत्त ! मज्झ वि संजाओ सामिणा विरहो ॥ ४६ ॥

ही जिणवयणपहावणकत्ते ! कन्नाण दुस्सहं रुयसि ।
 अनिययविहारचरिए ! हुहुत्ति दूहवसि रोयंति ॥ ४७ ॥
 इय निययकुटुंबयमाणुसाई पत्तेयमुल्लविय दीणं ।
 विलवइ चरित्तराओ ओ ! विरहे तुज्झ मुणिनाह ! ॥ ४८ ॥
 को मज्झ संपयं सामिसाल ! दाही सिरम्मि करकमलं ? ।
 अरुणपहाजणियं सममयं व लच्छीनिवासगिहं ॥ ४९ ॥
 कुवलयदलमालामणहराए अनयप्पवाहमहुराए ।
 नेहभरंमंथराए दिट्ठीएँ पसायभरियाए ॥ ५० ॥
 तह ताय ! पलोएही संपइ को चरणतौनरसपणयं ।
 रोमंचंचियदेहं तुह विरहे माणुसं लोयं ॥ ५१ ॥
 अइदुगमगंथपव्वयसिहरोली मज्झ संपयं केणं ।
 तुह वैयणवज्जविरहे भिंदेयव्वा पयत्तेणं ॥ ५२ ॥

अहवा—

तुह नाम परममंतं अहोनिंसं मज्झ ज्ञायमाणस्स ।
 नाणचरणप्पहाणा उल्लसिही मंगलगुणाली ॥ ५३ ॥
 जइ आसि मज्झ तुह पायपंकए सामि ! अविरला भत्ती ।
 तव्वसउ च्चिय जम्मंतरे वि तं होज्ज मज्झ गुरू ॥ ५४ ॥
 आणंदसुणिवायं इय वयणपुरस्सरं विहेऊणं ।
 गुरुभणियकज्जसज्जो संजाओ देवसूरित्ति ॥ ५५ ॥

—पररणसमुच्चए पु० ४६—४९ ।

१ भं. २ कभण. ३ वयनइपी वज्जना विरहभां. ४ आनंदइपी
आसिंनुं ५३३.

[६८]

सिरिसुपासनाहस्स निव्वालकल्लाणे सुरिंदाणं पलणंव ।

फग्गुणकसिणाए सत्तमीए मोक्खम्मि तम्मि संपत्तो ।
 पंचहिं साहुसएहिं, सहिओ चइऊण नियबुंदि ॥ ३१ ॥
 अह जयगुरुगुरुविरहुब्भवंतवाहप्पवाहनयणपुडा ।
 सव्वे वि सुरवरिंदा, नमिऊणं भणिउमारद्धा ॥ ३२ ॥
 संपइ तुमम्मि पैरिनिव्वुयम्मि जयनाह ! तिहुयणपईवे ।
 भारहखित्तं गुरुमोहतिमिरभरनिब्भरं जायं ॥ ३३ ॥
 भत्तिभरनिब्भरुब्भिज्जमाणघणपुल्लयपूरियसरीरा ।
 आगंतूणं जयगुरु ! इन्हि कं संथुणिस्सामो ॥ ३४ ॥
 कस्स व पूयं रइऊण संपयं निव्वुया भविस्सामो ? ।
 सविलासलासलीलं, कस्स व पुरओ करिस्सामो ? ॥ ३५ ॥
 तुममंतरेण सिरइयरयणमयमैउडमंडली इन्हि ।
 भत्तिवसेणं सामिय ! चुंविस्सइ कस्स पयवीढं ? ॥ ३६ ॥
 इय संथोऊण पुणो पुणो वि नमिऊण विगयआणंदा ।
 जिणनाहस्स सरीरं अदूरदेसम्मि निसियंति ॥ ३७ ॥

—सुपाहनाचरिए पु० ६५६ ।

१ मोक्षभां गये छते. २ शांत. ३ भुगत.

[६९]

अप्पड्ढीए विसढस्स परिदेवणं ।

इय विसढनिसढसँड्ढा कालेणं कवलिया समाहीए ।
 सोहम्मे उववन्ना विसढो अप्पड्ढीओ जाओ ॥ ५० ॥
 निसढसुरभिच्चमज्झे तत्तो दड्ढूण तस्स गुरुरिद्धिं ।
 नाऊण पुव्वजम्मं तत्तो झूरइ बहं विसढो ॥ ५१ ॥
 सरिसेहि वि गिहिधम्मो दोहिंवि परिपालिओ तह वि जाओ ।
 अज्झवसायवसेणं एसो सामी अहँ भिच्चो ॥ ५२ ॥
 हद्धी मुद्धेण मए धम्मविरुद्धं समायरंतेण ।
 हासुवहासपरेणं हा हा हा हारिओ जम्मो ॥ ५३ ॥
 वैइवग्धीसंजमणं काउरिसेणं न सक्कियं काउं ।
 सामइयमित्तकालंपि अहह अहो मोहमाहप्पं ॥ ५४ ॥
 चारिज्जंतेण वि निसढबंधुणा जंपियं इमं तइया ।
 तं होसि महिड्ढीओ सुरो अहं तुज्झ महल्लिओ ॥ ५५ ॥
 तं सच्चं चिय जायं निसढसुरो जइ वि पुव्वनेहेण ।
 अइगउरवेण पासइ तहावि पुव्वक्कियवसेण ॥ ५६ ॥
 गरुओ गलेवलंबइ महल्लओ तस्स ^१पिच्छणयकाले ।
 तो तह ^२झिज्जइ हियए जह दुक्खं केवली मुणइ ॥ ५७ ॥

—सुपासनाहचरिए पु० ५५३ ।

१ श्रावक. २ वयनरूपी बाधयुनुं पंधन. ३ नाटकेने वपते.

[७०]

पिउणो दिक्खाए धणकुमारस्स विन्नत्ती ।

इय पिउवयणं सो निसमिऊण ताडिज्जमाणगलसरणी ।

गमयगिराए लग्गो विन्नविउं धणकुमारो वि ॥ ३४२ ॥

ताय ! न किंपि हु पिच्छामि कारणं तुज्झ तारिसं अहयं ?

ता कह दुक्करकम्मम्मि मं निउंजेसि इण्हिपि ? ॥ ३४३ ॥

पडिवक्खपक्खकक्खंतरेसु खित्तो न ताय ! मणयंपि ।

उवसमिओ पजलंतो पयावदावानलो तुज्झ ॥ ३४४ ॥

तिहुयणजणनयणमहारसायणं ख्वसंपया तुज्झ ।

अज्ज वि कंदप्पमैडप्पखंडणे वहइ पंडिच्चं ॥ ३४५ ॥

भुयदंडपयंडवलो भुयणेवि न अत्थि तारिसो कोवि ।

जो तुह लंघइ मणयंपि भूलयापल्लवविलासं ॥ ३४६ ॥

अज्ज वि समत्थसुपसत्थवत्थुवित्थरविभूसिओ तुज्झ ।

भंडागारो वि हु धणयजक्खविहवं विडंबेइ ॥ ३४७ ॥

अज्ज वि य महारणकेलिकम्मकुसलो समुज्जमो ताय ! ।

सो कोवि सैहइ तुह जं सहिउं सैक्कोवि न हु सैक्को ॥ ३४८ ॥

तत्तो य पसीय तुमं पालसु चिरपालियं नियं रज्जं ।

समयम्मि पुण कुणंतो धम्मं नाहं निवारिस्सं ॥ ३४९ ॥

—सुपासनाहचरिए पु० २६ ।

१ अलिमान. २ शेले छे. ३ शङ्क. ४ सभर्थ.

[७१]

पियमरणे खयरीए अग्निग्नि पवेसो ।

एसो मह पाणपिओ रिउणा वावाइओ न संदेहो ।
 ता तस्स विओए हं नो पाणे धारिउं सक्का ॥ १६ ॥
 ता काऊण पसायं सिग्धं मह देहि भाय ! दाखणि ।
 पियविरहदहणदड्डं दहेमि देहं पुणो जेण ॥ १७ ॥
 ताहे रत्ता भणियं भणिणी तं मज्झ ता इमं रज्जं ।
 तुह ^१संतियंति मुंचसु पाणपरिच्चायबुद्धिपि ॥ १८ ॥
 तो पुण भणियं तीए एवं चिय इत्थ तुम्ह बंधुत्तं ।
 जं इद्धविरहदुक्खियमणाए मे देसि कट्ठाणि ॥ १९ ॥
 पुणरवि बहुप्पयारं भणिया रत्ता न जुत्तमिय काउं ।
 अप्पाणम्मि वि पीडा विहिणा विहिया हवइ सुहया ॥ २० ॥
 धरसु महव्वयभारं हारं सिवरमणिमणहरमुयारं ।
 जिणसु कसाए सिद्धंतजावओ सुहनिहिपिसाए ॥ २१ ॥
 परिहर कुदिट्ठिसेवं देवं मत्तेसु विगयरागमलं ।
 समतिणमणिणो मुणिणो गुरुणो जीवाइत्ताइं ॥ २२ ॥
 इय भणियावि न मन्नइ वयणं पुहईसरस्स सा खयरी ।
 खयरगुणे उच्चरिउं पुणो पुणो रुयइ तो रत्ता ॥ २३ ॥

१ अधीन. २ सुप्पने आपनार. ३ शुल (अध्यवसाय३५)
 बांजारने (ग्रहण कर्वाभां) पिशाच.

दावाविआई तीसे चंदणकट्टाई विरइऊण चियं ।
 अह सा खयरी नियपइगैत्ताई झत्ति चित्तूणं ॥ २४ ॥
 हुयवहजालचियाए चियाए सा तीए जा किर पविट्टा ।
 तो कुरुचंदनराहिवपुरओ सो आगओ खयरो ॥ २५ ॥

—सुपासनाहचरिए पु० २४१ ।

[७२]

पियाए मच्चुम्मि विजयपालस्स पलावो ।

छड्डावणाई विविहाई जाव पउंजंति ताव सहसाधि ।
 सा मुक्का पाणेहिं ^१मिहिरस्स समुग्गमे तत्तो ॥ १६ ॥
 मुच्छानिमीलियच्छो राया धरणीए निवडिओ दट्टुं ।
 गयपाणं पाणपियं ठिओ य कट्टं व निच्चिट्ठो ॥ १७ ॥
 चंदणरसेण सित्तो पवीइओ तालविंटाएण निवो ।
 पत्ते चेयणभावे विलवइ गुरुमुक्कपुक्कारो ॥ १८ ॥
 हा लच्छि ! मयच्छि ! सुँदच्छि ! किमिह पुच्छंतयस्स पडिवयणं ।
 न हु देसि मज्झ छँणससिवयणे ! रुट्ठासि किं सुयणु ? ॥ १९ ॥
 इच्चाइ पलवमाणो न मुयइ पासं करेइ न य गौसं ।
 न य देई अवगासं कस्स वि तो पभणए मंती ॥ २० ॥

१ अवयवोत्ते. २ सुयं. ३ अत्यंत कुशल. ४ पूरिमानो यन्त्र.
 ५ आहारने.

देव ! मयच्चिय एसा मुंचसु पासं करेमि सक्कारं ।
 एईए जेणाहं कुविओ तो नरवई भणइ ॥ २१ ॥
 सक्कारह नियदेहं पुत्तपुत्ताइएहिं सह तुमयं ।
 मह पाणपिया दइया जीविस्सइ कौडिवासाइं ॥ २२ ॥
 मह कन्नकडुयवयणं अमंगलं जो भणिस्सइ इमीए ।
 सो निच्छएण मरिही तो वंचेऊण तदिट्ठिं ॥ २३ ॥
 मंती कैम्मयराओ सक्कारावइ कडेवरं तीसे ।
 उम्मुक्कगरुयपुक्को तमपेच्छंतो नरवरो वि ॥ २४ ॥
 विल्वइ भणेइ एवं मुंजिस्समहं पियाए दिट्ठाए ।
 जेणवहरिया देवी जमगहेम्मि य गए तम्मि ॥ २५ ॥

— सुपासनाहचरिए पु० ५१७ ।

[७३]

रयणचूडस्स दिक्खागहणे अंतेउरलोगस्स विलावो ।

संनिहियदेवयाए, तम्मि सययम्मि तस्स नरवइणो ।
 मुणिमग्गदंसणट्ठा, समप्पियं तस्सिमं लिंअं ॥ ४४ ॥
 धवलं विमलं कैमल-सपम्हलं समयभणियपरिमाणं ।
 बहुपावरओहरणं, रयहरणं भव्वमणहरणं ॥ ४५ ॥
 मुहपोत्तिया ओ बीआ, पैत्ताईयाइं सत्त अन्नाइं ।
 इय नवउवहिसणाहो, जाओ पत्तेअबुद्धो सो ॥ ४६ ॥

१ कुरैउ वर्षो सुधी. २ नोकर पासेथी. ३ कामण अने इवालीवाणुं.

४ पात्र वगेरे.

पच्चूसं नाऊणं, उग्घाडियगिहकवाडसंमुडओ ।
 सीहकिसोरोज्व गुहाओ निग्गओ तं च तह दडुं ॥ ४७ ॥
 सिज्जावाली पभणइ, अम्मो ! धावेह एस तुम्ह प्हू ।
 १सेयपड्यवेसधारी, एग्गागी गच्छइ गिहाओ ॥ ४८ ॥
 तं मुण्णिऊणं सहसा, पहाविओ पक्खलंतगइप्पसरो ।
 सयलंतेउरलोओ, विमुक्कपुक्कारकरुणसरो ॥ ४९ ॥
 तह संभमवसखलमाणचलणरणझणिरनेउरवोहो ।
 चारविलासिणिलोओ, २विलुलियगुरुकुंतलकलावो ॥ ५० ॥
 भणियं च ताहिं एवं, हा दइय ! दयासमुद्द ! जयसामि ! ।
 किं अवकयमम्हेहिं, जं चत्ता एक्कहेलाए ? ॥ ५१ ॥
 तह सविलासविलासिणि—नहावलीवलणवडिडओ निच्चं ।
 सो ३चिहुरभरो भम्मरोलिसामलो लुंचिओ केण ? ॥ ५२ ॥
 कप्पूरपूरचंदण—मैयणाहिसमुग्गएक्कललियग्गि ।
 वासहरम्मि वि तुंबी, कत्थ तए पाविया एसा ? ॥ ५३ ॥
 दैवियारिदारणसहं, सहइ करे तुम्ह सजलकरवालं ।
 उँन्नामयदसियाणं एयं पुण ४पिँछडमजोगं ॥ ५४ ॥
 एवंपि पल्लवमाणो अंतैउपउरमंतिमाइजणो ।
 सिंहावलोइएण वि पलोइओ नेय मणयंपि ॥ ५५ ॥

—सुपासनाहचरिए पु० ६४१ ।

१ श्वेत वस्त्रवाणा वेषने धारणु करनारे (श्वेतांगर वेषधारी).
 २ विष्णुरात्रेय. ३ केशिनो समूह. ४ लभरानी पंक्तिनी जेम श्याम. ५
 अस्तूरी. ६ गर्विष्ठ शत्रु. ७ छिननी अनावेय दृशीओनुं. ८ रग्नेहरथु.

[७४]

स्वकीदिण्णकलंकाए महासईए घणसिरीए सोगो ।

ता जा कुले कलंकं नो पयडइ ताव 'पेइए एयं ।
 पेसेमि घणसिरिं इय परिभावंतो गिहं पत्तो ॥ ५० ॥
 पत्थावे भणइ पिए ! मह वुत्तं कुणसि भणइ तो सावि ।
 किं पाणेस ! ममं पइ अज्ज तुमं एरिसं वयसि ? ॥ ५१ ॥
 जीयंपि तुहायत्तं वावारेसु समुच्चियम्मि कज्जम्मि ।
 विमलेण तओ भणियं गच्छ पिए ! 'पेइयमियाणि ॥ ५२ ॥
 तो सा अस्सुयपुव्वं वयणं सोऊण तक्खणे चेव ।
 पडिया धरणीए ल्हुं अणुसित्ता सीयल्लजेण ॥ ५३ ॥
 तो लद्धचेयणा सा जंपइ किं सामि ! कारणेण विणा ।
 इय देसि ममाएसं निट्ठुरहियओ इव अकंडे ॥ ५४ ॥
 तो भणियमिणं तेणं अत्थि पिए ! कारणं इहाएसे ।
 ता कुण तमिक्कवारं तो पभणइ घणसिरी एवं ॥ ५५ ॥
 जइ वि हु अस्वक्कमेयं तहावि तमलंघणीयवयणो सि ।
 तो तुह आएसो च्चिय इह अत्थे मह पमाणंति ॥ ५६ ॥
 इय सोउं तव्वयणं तेण वि सत्थो गबेसिओ झत्ति ।
 वाहणसहायसरिसा विसज्जिया भैणिवि सा एवं ॥ ५७ ॥

१ पिताने (धेर). २ उडीने.

मह आणाए पुणरवि आगंतव्वं तए इह तहा य ।
 भणिया सहाइपुरिसा इमीए पिउधरदुवाराओ ॥ ५८ ॥
 वलियव्वमभुत्तेहिं तो तं सुणिऊण तीइ बहुरुत्तं ।
 तह चित्तियं च एयं मएवरद्धं किमवि मत्ते ? ॥ ५९ ॥
 अन्नह किमेवमेसो जंपइ कइयावि निट्ठुरं वयणं ? ।
 किंतु न सरेमि किंचि वि अवराहं आ विवाहाओ ॥ ६० ॥
 इय चित्तंती पत्ता सत्थेण समं सजणयनयरम्मि ।
 तत्तो सहाइणो वि य वलिया सा पुण गया गेहे ॥ ६१ ॥
 तं दट्ठुं जणयाइं रहियं सहियाजणेहिं कसिणमुहिं ।
 रोयंतिं सहसच्चिय हरिसविसाएहिं गहियाइं ॥ ६२ ॥
 चित्तित्ति हा किमेसा एगा विमणुम्मणा विंगयतेया ।
 ससुरकुलाओ पत्ता अम्ह सुया इय अकंडे वि ? ॥ ६३ ॥
 तो नेहनिब्भराइं तं परिरंभंति ताइं अह सावि ।
 अइमंतुभरियहियय अहिययरं रोविउं लम्मा ॥ ६४ ॥
 आसासिया पिऊहिं पुट्ठाए साहियं जहावित्तं ।
 तं सोऊणं ताइं वि चित्तंति इमं सदुक्खाइं ॥ ६५ ॥
 किं सो पई विरत्तो ? किं वा एसा कुलाण मलिणयरी ? ।
 किं वा दिव्वपओगो उइन्नमह अंतराईयं ? ॥ ६६ ॥
 अहव सैवक्कीए इमीए उवरि उत्तारिओ पई होज्जा ।
 किं वा एईए वि हु संपइ पुन्नक्खओ जाओ ? ॥ ६७ ॥

—सुपासनाहचरिए पु० ६००—६०१ ।

[७५]

वग्धमन्त्रियपियाए रट्टउडम्स अग्गिम्मि प्वेसो ।

अइसिग्धवग्धपयपंतिदंसणा जाणियं जहा हणिया ।

वग्धेण निग्धिणेणं मह भज्जा तो गओ सत्थे ॥ १८ ॥

सत्थाहिवस्स कहिउं तं वुत्तं इमं च सो भणिओ ।

जाव अहं तस्सुद्धिं लहेमि ता इत्थ ठाप्पह ॥ १९ ॥

तेण वि तं पडिवन्नं दिन्ना य सहाइणो पवरसुहडा ।

तो तेहिं सह गएणं वग्धो दिट्ठो मए सुत्तो ॥ २० ॥

तह बालाबाहुजुयं वरंगुलीयं सकडगकेउरं ।

उत्तत्तकणयसंकलियकलियमह तीए नुउरजुयं ॥ २१ ॥

रयणावली य एसा दिट्ठा तस्सेव संनिहाणम्मि ।

तो हक्किओ मए सो तित्तो तप्पिसियमसिउण ॥ २२ ॥

१ २ १लिट्ठिय ! लोट्ठसि अज्ज वि धरणीए निहणिउं बालं ।

तुह पिट्ठाओ कड्ढेमि नूण ३कंदोट्ठदलनयणिं ॥ २३ ॥

तमसुयपुव्वं वयणं सुणिउं वग्धो समुट्ठिओ शत्ति ।

फोडंतो इव बंभंडमंडवं गज्जियरवेण ॥ २४ ॥

कंपावित्तो य अतुच्छपुच्छअच्छोडणाहिं भूवीदं ।

सज्जियकमो कमेणं कयंतकप्पो गरुयदप्पो ॥ २५ ॥

पडियो मज्झुवरिं तो मए वि तिक्खयरखँयरकीलेण ।

वामकरगठिएणं विट्ठा जीहा सँउट्टउडा ॥ २६ ॥

१ ध'५८. २ नीध ३भण. ३ भेरना वाड्डानो पीवो. ४ होठथी युज्ज.

दाहिणकरद्वियाए छुरियाए आहओ य सो उयेरे ।
 तो तक्खणेण मुक्को पाणेहिं सो इओ य मए ॥ २७ ॥
 बालादेहागवयवे हिऊणं कडगकुंडलाईपि ।
 खुरधरियवग्घदेहो पत्तो सत्थाहिवसमीवं ॥ २८ ॥
 भणिओ इमं मए सो रयणउरे रयणसंचओ सिट्ठी ।
 तब्भज्जा देवसिरी जणणी एईए रमणीए ॥ २९ ॥
 तीइ इमं आभरणं अप्पिज्जसु निच्छएण गंतूण ।
 साहिज्जसु जहदिट्ठं मज्झ पसायं विहेऊण ॥ ३० ॥
 एएहिं अवयवेहिं सममेव चियाए जल्लियजलणाए ।
 अप्पाणमहं खिविउं पियाए मग्गेण गच्छिस्सं ॥ ३१ ॥
 खमियव्वं मह सव्वं तुमए तह मज्झ सयणवग्गस्स ।
 कहियव्वो वुत्तंतो एसो मह खामणाए समं ॥ ३२ ॥
 सत्थाहिबेण भणियं लोयव्ववहारधम्मबज्झमिणं ।
 जं महिलाए सद्धिं जलणपवेसं समायरसि ॥ ३३ ॥
 महिला पुरिसेण समं मरेइ इय ताव लोयव्ववहारो ।
 भणियं मए त्रि नेहो पायं पुरिसाण नो जम्हा ॥ ३४ ॥
 छुहियाण भोयणम्मिव राओ रमणीसु होइ पुरिसाण ।
 नेहो पुण विरलाणं जो मरणंते वि निव्वडइ ॥ ३५ ॥
 तण्हाणुगया बैप्पीहयावि बहुसो पियं पियं बिंति ।
 इच्चाइ पलविऊणं रइयचियाए लहु पविट्ठो ॥ ३६ ॥

—सुपासनाचरिए पु० ५९३-५९४ ।

[૭૬]

જલુવદ્વે પડરલોગસ્સ નલનિવસ્સ ય અકંદળં ।

તો તક્ષણેણ તહ કહ વિ પસરિઓ પૈરનીરપૂરો વિ ।

જહ વોલિંડ પયટ્ટો પલ્લ જલહિન્વ નરલોયં ॥ ૭૩ ॥

તો જાઓ પુરલોહો લુહિઓ તા નરવૈ વિ ચિંતેડ ।

કિમ્મકાલે સંજાઓ અહહ અહો ! પલ્લયકાલોડ્યં ? ॥ ૭૪ ॥

એવં ચિંતંતસ્સ વિ અત્થાણસહાણ વિ પાવિયં સલિલં ।

ઉટ્ટેડં તો ચડિઓ સત્તમભૂમીણ મહિનાહો ॥ ૭૫ ॥

મહિસાયરેણ સહિઓ વડુણ ય તાવ તથ પુરલોયં ।

અકંદભરકંતં વિલ્લંતં નિસુણપ્પ એવં ॥ ૭૬ ॥

હા વચ્છ ! વચ્છ ! ગચ્છસુ પાણે ગહિંડં ગુરુમ્મિ દેવડલે ।

મા મં પઢિક્ક નીરં ઉપસરહ પલ્લયજલહિન્વ ॥ ૭૭ ॥

અન્ના ય મળહ નારી વચ્છ ! તુમં સરસુ જિણનમુક્કારં ।

આહારં પચ્ચક્કસુ સૌગારં અણસણં કાડં ॥ ૭૮ ॥

ઇય કરુણં વિલ્લંતં જણં સુણેઊણ દુક્કિલ્લઓ રાદા ।

જા ચિટ્ઠહ તા નીરં સત્તમભૂમીણ સંપત્તં ॥ ૭૯ ॥

તં પિચ્છિડં નરિંદો પમળહ મંતિસ્સ સંમુહં એયં ।

અમ્માણ અકયધમ્માણ આગયં સંપયં મરણં ॥ ૮૦ ॥

સુક્કયં ન કયં પરિહીણમાડયં ઔવહં પલોણં ।

પાસાયસિંગસંઠિયદ્દેઊવ્વ મહ ધુવ્વણ હિયયં ॥ ૮૧ ॥

૧ પુષ્કળ. ૨ દેવમંદિરમાં. ૩ અપવાદથી યુક્ત. ૪ આપત્તિને.

૫ ધ્વજની જેમ.

विसयासत्तेण मए इत्तियकालो मुहाइ गमिओ जं ।
 न कओ जिणिंदधम्मो सावयकुलसंभवेणावि ॥ ८२ ॥
 एमेव गओ जम्मो असारसंसारकारणरयस्स ।
 पच्चासन्ने मरणे अहमिण्हि किं करिस्सामि ? ॥ ८३ ॥
 हा हा हओ म्हि इण्हि विहलमणुयत्तणं गमंतेण ।
 नियपुच्चपुरिसंमैरा भग्गा भग्गासएण मए ॥ ८४ ॥
 सावज्जरज्जकज्जे अणज्जमज्जायमारंतेण ।
 हा सव्वसंगचाओ न कओ विसएस्सु गिद्धेण ॥ ८५ ॥
 कोडी वराडीयाए वेरुलीयमणी य कायखंडेण ।
 चिंतामणी उवलेणं कप्पतरू थोहरेणं व ॥ ८६ ॥
 हा हारिओ मए जं दुक्खसरूवाण दुक्खहेऊण ।
 विसयाणं सेवाए गमिओ जंमो अकयधम्मो ॥ ८७ ॥
 किं कुणिमो ? किं सरिमो ? किं भणिमो संकडम्मि आवडिण ? ।
 इअ पभणंतस्स तर्हि नीरं पत्तं सुवेगेण ॥ ८८ ॥
 ता जा नमोक्कारं मणम्मि चिंतेइ ताव ^३बोहित्थं ।
 अभिमुहमितं पिच्छइ उंम्मिद्धगयं व अमणुस्सं ॥ ८९ ॥
 सत्तमभूमीए वरंडियाए बेगेण तं समावडियं ।
 मइसागरेण तत्तो भणियं आरुहउ इह देवो ॥ ९० ॥
 जं देवमिमाउ आवईउ नित्थारिउं सुरो कोवि ।
 एयं ^४दोयइ पुत्तोदण्ण परिपेरिओ तुम्ह ॥ ९१ ॥

—सुपासनाहचरिए पु० २०२—२०३ ।

१ भयांदा. २ धैर्यता आउ पडे. ३ नाव. ४ भावत रहित हाथीनी
 जेम. ५ अपर्णु करे छे.

[૭૭]

સવ્વનાસે કયઉન્નસ્સ સ્વેઓ ।

સોગાઉન્નો કયઉન્નો જંપિં પવત્તો—

જો પિયપિયામહપ્પમુહપુવ્વપુરિસેહિં સંચિઓ વિહવો ।
 અહહ ! મણ સો મેહુ વ્વ પવલપવણેણ ^૧નિટ્ઠવિઓ ॥
 જેસિં મણોરહેહિં, તહ ^૨ઓવાડ્યસણહિં જાઓમ્હિ ।
 જણણિજણયાણ તેસિં, મરણં પિ મણ ન વિન્નાયં ॥
 સંતજણવજ્જણિજ્જં, ^૩ધમ્મત્થપણાસણં અકિત્તિકરં ।
 કાઉં વેસાવસણં, મણ કુલં કલ્લસિયં નિયયં ॥
 હા જાઓમ્હિ કિમત્થં, ગબ્ભગઓ વિ હુ અહં ન કિં ગલ્લિઓ ? ।
 જો અકયપુત્તકજ્જો, એવં ગણિયાગિહે વસિઓ ।
 ઘણંવત્તો ત્તિ પિયા મે, આસીં સવ્વત્થ માણણિજ્જો જો ।
 તસ્સ સુઓઽહં અઘણો, દંસિસ્સં કહ જણસ્સ મુહં ॥

—કુમારવાલપડિબોહે પુ૦ ૨૦૮ ।

૧ ખાલી ક્ષેત્રો. ૨ સેંકડો માનતાઓ વડે. ૩ ધર્મ અને અર્થના નાશ કરનારું.

[७८]

नलनिवेण चत्ताए दमयंतीए विलावो ।

तो इमिणा सुविणेण दुल्लहं मे दंसणं ति ।

ता रोविउं पवत्ता, दमयंती मुक्क-कंठमुच्च-सरं ।

कायर-मणाण इत्थीण धीरिमा होइ नहि वसणे ॥

हा नाह ! किं तएऽहं, चत्ता ? किं तुज्झ होमि भारकरी ? ।

नहि भोगिणो कयावि हु, निय-कंचुलिया कुणइ भारं ॥

भो वण-देवयाओ ! पत्थेमि तुठ्ठे, दंसेह मे पाण-नाहं । तस्स-
पय-पंकएहिं पवित्तिं पढं वा । अहवा पैक्क-वालुंके व फुट्ठेहि धरणि !
जेण तव्विवरेण पविसिऊण पायाले पावेमि निव्वुइं । एवं विल्वंती-
बौहजल-सारणीहिं अरन्न-दुमे सिंचंती नलं विणा जले थले कत्थ वि-
रइं अपावंती ^१सिचयंचले अक्खराइं दट्ठूण दमयंती वियसंत-वयणा-
वाएइ । नूणं पिययमेण चत्ताऽहं देहमित्तेण न चित्तेण । कहं अन्नहा-
आएस-दाणेण अणुगगहियम्हि ? । ता गुरु-वयणं व पइणो आणं-
कुणंतोए मे निम्मलो इह लोओ ।

—कुमारवालपडिबोहे पु० ५८ ।

[७९]

सीलमंगसवणे धारिणीए चिंताए मरणं ।

पोढा पैंगिट्ठरूवा, रमणी मह गेहिणी इमा होही ।
 कन्नाइ इमीए विकणण होही धणंच तहा ॥
 तं सुणिऊण विसन्ना, चित्तइ चित्तंमि धारिणी देवी ।
 हा हय-विहि ! मह काहिसि, तुममज्ज वि केत्तियं दुक्खं ॥
 संपत्तमि विओगं, पइणो गुण-रयण-जलहिणो रत्तो ।
 निस्सीम-समीहिय-कारयस्स रज्जस्स चुक्कमिहि ॥
 जायमिहि भायणं सयल-सयण-परियण-सठाण-भंसस्स ।
 इच्चाइ-दुक्खमखिलं सहियमिणं दुस्सहंपि मए ॥
 जं पुण सील-विणासं, मह काउं मैहसि तं खलु न जुत्तं ।
 जं विमल-कुले जाया, जाणिय-जिण-वयण-तत्ताहं ॥
 असमंजसं पि सोउं, अज्जवि जीवामि अहह ! निब्भग्गा ।
 इय भँत्तु-भिन्न-हिययाइ तीइ पाणा विणिक्खंता ॥

—कुमारवालपडिबोहे पु० १८६ ।

१ उत्तुष्ट ३५वाणी. २ अष्ट थष्ट. ३ धन्ना करे छे. ४ चियार-
मात्रथी भिन्न ६६५वाणी.

[८०]

कण्हवहे जरकुमारस्स विलावो ।

हा किं एसो कण्हो त्ति ^१संकिरो आगओ जरकुमारो ।

दट्ठण तारिसं तं, बैहाविल्लोयणो भणइ ॥

हा हा हओम्हि धिद्धी, अहं दुरप्पा कुकम्मचंडालो ।

कत्तो कहं व पत्तो, इत्थ तुमं पुरिससइल ! ? ॥

दीवायणेण दड्ढा, किं नयरी जायवावि किं नट्ठा ? ।

कण्हेण जरकुमारस्स झत्ति सिट्ठं जहा दिट्ठं ॥

तो पलविउं पवत्तो, ^३सोयज्जरजज्जरो जरकुमारो ।

अहह ! मए पावेणं, विहियं कण्हस्स आत्थिं ।

ता किं करेमि ? गच्छामि कत्थ ? कत्थ व गओ अहं सुगओ ? ।

होहामि भायघाया, को वा मं पिच्छिउंपि खमो ? ॥

जावेस अत्थि लोओ, तुहह नामं ताव इत्थ वित्थरिही ।

मह पावकारिणो उण, वियंभिही ^५एच्चिरं गरिहा ॥

तुज्झ हिय-करण-हेउं, वणवास-किलेसमब्भुवगओऽहं ।

जेण मए निक्कारण-रिउणा एयं हियं विहियं ॥

ते कत्थ जायव-निवा ? ताओ कत्थ व कुमार-कोडीओ ? ।

कत्थ व गयाइं ताइं, विलासिणीणं सहस्साइं ? ॥

—कुमारपालपडिबोहे पु० १०० ।

१ शंङावाणो. २ आंसुथी व्याप्त. ३ शेङ्गपी ताव वडे शुद्ध
अनेलो. ४ त्यां सुधी.

[૮૧]

પિયસ્સ છિન્નંગદંસણે સ્વયરીણ રોયણં ।

અહ પડિઓ ગયણાઓ, મણિ-કંચણ-ભૂસણો સહાઈ ભુઓ ।

તં દટ્ટું સ્વયર-વહૂ, સ્વયમાણી મણિઉમાદત્તા ॥

જો કંઠેડલંકારો, જાઓ ગંડત્થલેસુ ઉવહાણં ।

કન્નેસુ ય અવયંસો, સો મજ્ઞ પિયસ્સ એસ ભુઓ ॥

અહ નહ-યલાઓ ચલણો, મણિ-કળયાહરણ-ભૂસિઓ પડિઓ ।

તં પિન્નિલ્લહં સ-સ્વેયા, સ્વેયર-રમણી મળઈ એવં ॥

અબ્ભંગિઝ્ઞ ઉવ્વટ્ઠિઓ, ચિરં સ્વાલિઓ વિલિત્તો ય ।

નિય દત્થેણ મણે જો, સો પાઓ એસ મહ પહ્ણો ॥

પડિઓ બીઓ વિ ભુઓ, સ્વણેણ પાઓ વિ નિવડિઓ વીયો ।

પડિયા ય મુંડ-રુંડા, તે દટ્ટું સ્વેયરી સ્વય ॥

જં મંડિયં મણે કુંડલેહિં તં મે પહ્સસ્સ મુહમેયં ।

તં હિયયમિણં જર્સિસ, મજ્ઞો બાહિં ચ વસિયમ્હિ ॥

હાં નાહ ! સત્ત-સત્તમ !, દઢ-વિક્કમ ! પદ્મ-બાહુ-બલકલિય ! ।

છલિઓ સિ છૈલ્લેસણ-પરેણ અરિણા વિહિ-વસેણ ॥

હા ! કિં કરેમિ ?, કસ્સ ચ કહેમિ ?, સરણં ચ કં પવજ્ઞામિ ? ।

તુમણે વિણા અણાહા, અહં અહન્ના ઇમા જાયા ॥

—કુમારવાલપડિઓહે પુ૦ ૧૩૪—૧૩૫ ।

૧ ઓસીકું. ૨ મસ્તક અને ધડ. ૩ છળને શોધવામાં તત્પર.

[८२]

पुत्तावहारे रुप्पिणीए पलावो ।

अह रुप्पिणी कुमारावहार-गुरु-सोय-भरिय-सव्वंग्गा ।

मुच्छा-निमीलियच्छी, धस त्ति धरणी-यले पडिया ॥

सिसिरोवयार-संपत्त-चेयणा पसमिउं व सोयग्गि ।

सा बाह-सलिल-पूरं, मिलंती पलवए एवं ॥

हा चंदवयण ! हा कमल-नयण ! हा वच्छ ! लच्छि-कुल-भवण ! ।

हा निय-वंस-विभूषण ! हा किसलय-अरुण-कर-चलण ! ॥

खिविऊण ममं दीणं, दुस्सह-सोयानलंमि पजलंते ।

अगणिय-ज्जगि-सिणेहो, पुत्त ! तुमं कत्थ पत्तो सि ? ॥

निल्लक्खणा अहं चिअ, निब्भग्ग-सिरोमणी अहं चेअ ।

जं परिहरिऊण ममं, पुत्त ! तुमं कत्थ वि गओ सि ? ॥

हा तणय ! कणय-सैच्छह !, जीवंति लोयणेहिं एएहिं ।

किं तुज्झ वयण-कमलं, कयाइ पुणरवि पलोइस्सं ? ॥

कण्हो वि जाय-सोगो, विल्वइ सह जायवेहिं हा वच्छ ! ।

केणावि बेरिणं, एक्कपए चेव हरिओ सि ॥

हा दिव्व ! मह विलीयं, किं दिट्ठं ? जं तए सुय-मिसेण ।

आरोविऊण भवणे, कप्प-तरू एस अवहरिओ ॥

—कुमारवालपडिबोहे पु० २६० ।

[८३]

नडधूआए आसत्तं इलापुत्तं पडुच्च पिउणो वयणाइं ।

तं सोउं सो वज्जाहओ व्व सहसा विसायमावन्नो ।
 बाह-जल-सरिय-नयणो, स-प्पणयं जंपए पुत्तं ॥
 उत्तम-कुलम्मि जाओ, वच्छ ! तुमं तुह मणोहरा मुत्ती ।
 तुज्झ विसुद्धा बुद्धी, सत्थ-रहस्सं तए पढियं ॥
 जुत्ताजुत्त-विमरिसं, न खमो काउं विणा तुमं अन्नो ।
 ता कत्तो जायमिणं, तुह गुण-विवरीयमायरणं ? ॥

तहा—

जेण कुलं कलुसिज्जइ, सुयणा खिज्जंति उल्लसंति खला ।
 कंठ-गय-जीविया वि हु, सप्पुरिसा आयरंति न तं ॥
 मुणिऊण इमं राया, काही सब्वस्स निग्गहं मज्झ ।
 लज्जिस्सए गुरुयणो, कओ कुपत्ते किलेसो त्ति ॥
 संभाविस्संति तुमं, अकुलीणं नयर-सिद्धिणो नूणं ।
 निय-पंति-वाहिरं मं, सयण-गणा पुण करिस्संति ॥
 ता निरूवम-रूवाणं, लायन्नामय-समुद्द-लहरीणं ।
 वच्छ ! कुल-कन्नगाणं, कर-गहणं कारविस्सामि ॥
 जं वच्छ ! वंछसि इमं अकुलीणं मणहरं पि तमजुत्तं ।
 चंडाल-कूव-सलिलं सिद्धो, सिसिरंमि किं पियइ ॥

—कुमारवालपडिबोहे पु० ३०० ।

[८४]

इलापुत्तस्स पच्छायावो ।

जेणेस निवो रंगो व जीवियाए इमीइ अणुरत्तो ।
मम मरणनिमित्तं कारवेइ करणाई पुणरुत्तं ॥
संते वि रूवलावन्नकंतिमंते महंतसुद्धंते ।
अकुलुग्गायाइ किमिमीइ पत्थिवो एस अणुरत्तो ॥
अहवा किमणेण अहं पि एरिसो चेव जेण वट्ठाभि ।
दूरे ^१नियइ जलंतं, ता लोओ न उण पायतले ॥
धिद्धी ! मह जम्ममिणं, जेण न लज्जा कया गुरुजणस्स ।
जणणिजणयाण दुक्खं, मणं पि न निरूवियं जेण ॥
परिभावियं न चित्ते लोए लहुयत्तमत्तणो जेण ।
जेणोभयलोयभयं, न थेवमेत्तं पि संभरियं ॥
उमभाविलग्गेणं, मत्तगएण व मिंठरहिएण ।
परपुट्टवालएण व परघरसंचरणसीलेण ॥
भवस्वाभवखविभागं, अपेक्खमाणेण हुंयवहेणेव ।
गिरिनिद्वयपूरेण व नीयं चिअ वच्चमाणेण ॥
^३विसरूक्खेण व नीसेसलोयउब्बेयकरणदक्खेण ।
सयलजणगरहणिज्जं, ^४लंखयकुलमणुसंतेण ॥
अहह मए मूढेणं, कओ कलंको कुलम्भि ससिविमले ।
सयणाणं वयण-सरोरुहेसु मैसि-कुच्चओ दिन्नो ॥

१ मृत्युक्षमां विविध योष्टाभ्याने. २ हेजे छे. ३ विषवृक्षानी जेम.
४ नटना कुणने. ५ शाडीनी कूयडो.

'उद्धूलियं समगं, तइलोकं अयस-पंसु-पसरेण ।
 अप्पा अणप्प-दुग्गइ-दुक्खाणं भायणं विहिओ ॥
 हा रूवमेत्त-दंसण-ल्लेल-सहावत्तणेण सैलह-समे ! ।
 पाविट्ठि-दिट्ठि-रंढे !, पंच इमे मंडया तुज्झ ॥

—कुमारवालपडिबोहे पु० ३०२-३०३

[64]

दिक्खागहणसमए अम्मापिऊहिं सद्धिं
सुवाहुकुमरस्म संवाओ ।

तुभमेहिं अणुन्नाओ, पव्वज्जं संपयं पव्वज्जिस्सं ।
 सोउं एयमणिट्ठं, वयणं देवी गया मुच्छं ॥ ६८ ॥
 सत्थीकया य कलुणं, विल्वंती भणइ दीणवयणमिणं ।
 “ जाय ! तुमं मह जाओ, बहुओवाइयसहस्सेहिं ॥ ६९ ॥
 ता कह ममं अणाहं, पुत्तय !, मुत्तुं गहेसि सौमण्णं ? ।
 सोयभरभरियहियया, वच्चिहिं(ही?) हा मज्झ जीयंपि ॥ ७० ॥
 ता अच्छह जावऽम्हे, जीवामो तो पवुड्डसंताणो ।
 पच्छा कालगएहिं, अम्हेहिं तुमं गहिज्ज वयं ॥ ७१ ॥ ”
 भणइ इमो “ मणुयभवे, अम्मो ! अधुवे असासएऽनिर्येण ।
 संझब्भरागसरिसे, कुसमाजलबिंदुयसमाणे ॥ ७२ ॥

૧ ધૂળથી વ્યાપ્ત કથુ. ૨ પતંગિયાના સમાન. ૩ સાધુપણાને.
૪ અનિત્ય.

वसणसयसमभिभूए, विज्जुल्याचंचले सुमिणतुले ।
 खणभंगुरे अणिच्चे, पुर्वि पच्छा व चैइयव्वे ॥ ७३ ॥
 अन्नं च न याणामी, अम्मो ! मरणं धुवं भविस्संपि ।
 किं पुर्वि पच्छा वा, तुज्जेहिंतो महं होइ ? ॥ ७४ ॥
 जम्हा मच्चू न मुयइ, वालं वुड्ढं जुवाणयं नित्सं ।
 धणवंतं वा धणियं, जलिओ जलणुव्व जणनिवहं ॥ ७५ ॥
 ता अणुजाणह अम्मो, ! इण्हिपि हु संजमं पवज्जामि ” ।
 तो तं अम्मापियरो, जंपंति पुणो वयणमेयं ॥ ७६ ॥
 “ जाया ! सरीरं ते, इणमो सव्वंगसुंदरमुदारं ।
 वरलवणिमसंपुण्णं, सममासोहमागुणकलियं ॥ ७७ ॥
 कइवयदिणाइं तो, माणिऊण भोए अणुत्तरे पुत्त ! ।
 अणुहविउं नियतणुरूवसंपयं पव्वइज्ज तओ ” ॥ ७८ ॥
 अह कुमरो भणइ इमं, “ दुक्खाययणं खु अम्मताय ! तणू ।
 ण्हारुसयसंपिणद्धं, अट्ठियकट्ठूच्छियं असुइं ॥ ७९ ॥
 विविहाहिवाहिगेहं, तह य अणिट्ठेद्विसस्यसंठप्पं ।
 जज्जरघरं व जं सडणपडणविद्धंसणसहावं ॥ ८० ॥
 दुब्बल्लयं मट्ठियमंडयं व एयं पुरा व पच्छा वा ।
 चइयव्वमवस्सं तो, इण्हिपि हु पव्वयामि अहं ॥ ८१ ॥ ”
 पियरो पिम्मपराइं, पुणोऽवि कुमरं इमं पयंपंति ।
 “ सुंदरसरित्तयाओ, सरिन्वयाओ सुरूवाओ ॥ ८२ ॥

भक्ताओ अणुरत्ताओ, सुविणयजुत्ताओ तुज्झ भज्जाओ ।
 पंचसयाइं इमाओ, कह मुंचसि तं अणाहीओ' ? ॥ ८३ ॥
 अह कुमरो भणइ “इमे, भोया असुदब्भवा असुदणो य ।
 वंतासवा य पित्तासवा य तुच्छा अणिच्चा य ॥ ८४ ॥
 किं च मए बहुसोऽवि हु, मुत्ता भोगा सुरासुरनरेसु ।
 न य मणयंपि हु तैत्तो, नैइनियरेणं व नीरनिही ॥ ८५ ॥
 अण्णं च इमे आवायसुंदरे परिणईय दुहजणए ।
 किंपागफलसरिच्छे, को सेवेज्जाऽवि य सैयणो ?” ॥ ८६ ॥
 तो तं पुणो वि पियरो, भणंति “मणिरयणकंसमाईओ ।
 अत्थो अज्जयपज्जय—पमुहेहिं समज्जिओ बहुओ ॥ ८७ ॥
 आसत्तमकुलवंसा, दाउं भुत्तुं पकाममवि होही ।
 तं अणुभुंजिय पच्छा, पुत्तय ! गिण्हिज्ज पव्वज्जं” ॥ ८८ ॥
 भणइ सुबाहू “सुबहू वि संचिओ अत्थसंचओ अथिरो ।
 जलजलणरायतक्कर—मच्चुप्पमुहाण साहीणो ॥ ८९ ॥
 दुहसज्झो दुहरक्खो, वहंबंधकिलेसकारओ सययं ।
 अत्थो अणत्थभवणं, इह परलोए य जीवाणं’ ॥ ९० ॥
 अह तं अम्मापिउणो, जाणित्ता सव्वश तिसयविमुहं ।
 संजमभयजणणीहिं, वैग्गूहिं वयंति तो एवं ॥ ९१ ॥

१ स्वाभीथी २ छित. ३ तृप्त. ४ नदीश्रोता समूह वडे. ५ सावधान
 अथवा पंडित. ५ वयने। वडे.

“वच्छ ! इमं निगंथं, पावयणमणुत्तरं तहा सच्चं ।
 केवलियं मुत्तिकरं, किंतु सुदुकरतरं सुणसु ॥ ९२ ॥
 चाबेयत्वा जह लोहनिम्मिया दुक्करं जवा इहइं ।
 चंकमियव्वं निसियमाखग्गधारोवरिं अहवा ॥ ९३ ॥
 इच्चाइ दुक्कराइं, हवंति जह वच्छ ! जीवलोगंमि ।
 तह तारुण्णे सुहलालियस्स समणत्तणंपि जओ ॥ ९४ ॥
 समणाण न कण्णंती, आहाकम्माइं भत्तपाणाइं ।
 सहियत्वा य अवस्सं, बावीस परीसहा दुसहा ॥ ९५ ॥
 लुंचेयत्वा केसा, न बीहियव्वं तहोवसग्गेहिं ।
 इच्चाईहिं चरित्तं, मुहुत्तमवि दुक्करं काउं ” ॥ ९६ ॥
 तत्तो जंपइ कुमरो, “ जं तुब्भे भणह दुक्करं चरणं ।
 तं सच्चं किं पुण कायराण कीवाण पुरिसाणं ॥ ९७ ॥
 धीरस्स निच्छियस्स उ, न य किंचि वि इत्थ दुक्करं मण्णे ।
 ता अणुमण्णह जं वीरअंतिए पव्वयामि ल्हुं ” ॥ ९८ ॥
 जाहे अम्मापियरो न हु से चायंति तं नियत्तेउं ।
 ताहे अकामयाए ^१निक्खमणं तस्स मण्णित्था ॥ ९९ ॥

—सट्ठदिणकिच्चवित्तीए प० ३, पु० ३०५—३०६

सुद्धिपत्तं ।

असुद्ध	सुद्ध	पु०	पं०
एकिय	एकियं	७	१७
—मघन्नं	—मघन्नं	७	१८
भंद-	मंद-	११	११
भरेले।	भरेले।	३०	१९
सु	सुहु	४०	१०
गम्मागम्म वि-	गम्माग-	६३	१३
भागा	म्मविभागा		
डे।।यानी	डे।।यानी	७३	२०
दातिण	दावितण	१२१	१३
सययम्मि	समयम्मि	१३०	१३
घणसिरी	धणसिरी	१३२	२
”	”	”	४
”	”	”	१४
वग्घम-	वग्घभ-	१३४	१
हिऊणं	गहिऊणं	१३५	३
दुहुं	दुहुं	१४२	११
कभल	कमल	१४३	६

इअ करुणरसकदंबके पाइओ
पढमो खंडो समप्तो ।

॥ अर्हं नमः ॥

नेमिविज्ञानग्रन्थमाला--रत्न ६

॥ करुणरसकदम्बकम् ॥

सङ्ग्राहकः सम्पादकश्च

सूरिसम्राट्-प्रौढप्रभावशालि-तपागच्छाधिपति-तीर्थोद्धारक-
युगप्रवर-श्रीमद्विजयनेमिसूरीश्वरपट्टालङ्कार-शान्तमूर्ति-समयज्ञा-
चार्यदेव-श्रीविजयविज्ञानसूरीश्वरशिष्यरत्नमहामहोपाध्याय-कस्तूर-
विजयगणिविनेयमुनिश्रीयशोभद्रविजयशिष्यमुनिश्री-
शुभङ्करविजयः ।

प्रकाशकः

राजनगरनिवासी संघवी जीवनभाई छोटालाल

डोशीवाडानी पोळ : अहमदाबाद.

वीर सं० २४६७]

प्रथमावृत्तिः

[विक्रम सं० १९९७]

પ્રાપ્તિસ્થાન

શા. ચંદુલાલ ઝમેદચંદ રાયચંદ માસ્તર
ઠે. પાંજરાપોલ, અમદાવાદ.

મુદ્રક

મૂલચંદ કિસનદાસ કાપડિયા
'જૈનધિજય' મુદ્રણાલય, ગાંધીચોક, સુરત.

परमपूज्य प्रातःस्मरणीय जैनाचार्य

श्रीमान् विजयविज्ञानसूरीश्वरजी महाराज

॥ अर्पणपत्रिका ॥

श्रीमत्तपा'गणगगनाङ्गणगगनमणि-तीर्थरक्षा-
परायणैकलक्ष्यकोविदकुलालङ्कार-सूरिचक्रचक्रवर्त्ति-
प्रपूज्यचरणयुग-शासनसम्राट्-श्रीमद्विजयनेमिसू-
रीश्वरपट्टधराणां निःस्पृहतौदार्याद्यनेकगुणगणविभू-
षितानामनेकविद्वच्छिष्यप्रशिष्यादिपरिवारराजितानां
श्रीमज्जिनेश्वरप्ररूपितत्रिपुटिविशुद्धसद्धर्मकर्मप्रतिबो-
धितश्राद्धवर्याणां प्रातःस्मरणीयसद्वृत्तानां नैसर्गि-
कशान्तमूर्त्तिस्वरूपाणामाजन्मब्रह्मचारिणामस्मदीय-
गुरुवर्यप्रगुरुभगवतां पूज्यपादानां श्रीमतां विजय-
विज्ञानसूरिवर्याणां सच्चरणकरणशीलशालिसुकोम-
लवरदकरकमले करुणारसकदम्बकसङ्ज्ञकं ग्रन्थ-
रत्नं सादरं समर्पयति । वीरसंवत्सरे २४६७ तमेऽब्दे
सूर्यपुरस्थो भवच्चरणकमलपरागरागरञ्जितो

मुनिशुभङ्करविजयः ।

प्रास्ताविकं किञ्चित् ।

दरिदृश्यन्ते चास्मिन् वसुन्धरावलये विद्यमानेऽपि विविधविशिष्टशिष्ट-
भाषाविरचिते साहित्यविषयेऽनेके गीर्वाणगीर्गुम्फिता ग्रन्थाः । समस्ति च
तत्रानेककविवर्यनिबद्धमाबालविदुषां हृदयद्रावकं प्रियावियोगप्रियपरलोक-
प्रयाणादिविषयकं करुणरसप्रधानं गद्यपद्यात्मकं कथानकवाङ्मयम् ।

जैनाचार्यैरपि तस्मिन् विषये सम्यक्तया प्रशंसनीयः प्रयासो
विहित इति विश्वविश्वविदुषां मतम् । अपि च तत्साहित्यापरिचितानां
जनानां प्रतिबोधनार्थं जैनसाहित्यरत्नाकरेषु सत्स्वपि करुणरसपोषकासु—
अनेकासु कृतिषु समयादिसौलभ्याभावेन गद्यपद्यात्मिकाः कतिपया कृतीः
समुद्धृत्याधुना विपश्चितां प्रमोदाय प्रकाश्यन्ते । द्रष्टव्याश्च प्रस्तुतग्रन्थे
ये केचित् विषया निबद्धास्तेषां विहङ्गावलोकनार्थमेतद् ग्रन्थस्य विषया-
नुक्रमणिका । विशेषपरिचयार्थं तु समवलोकनीया सुश्रावकेण प्राध्या-
पकेन श्रीयुत्तरसिकदासात्मजकापडियेत्युपनामकेन हीरालालेन विरचिता
प्रस्तावना । सम्पादने चास्य ग्रन्थस्य प्रेरणा हेतुरस्मदीयगुरुवर्याणां श्रीमतां
मुनियशोभद्रविजयानाम् । किञ्चास्य ग्रन्थस्य संशोधने निर्विघ्नपरिपूरितं च
पूज्यतमानां प्रगुरुभगवतां विद्यागुरूणां प्राकृतसाहित्यवाचस्पतिसिद्धान्त-
महोदधीनां प्राकृतरूपमालाप्राकृतविज्ञानपाठमालादिग्रन्थरचयितानामुपा-
ध्यायमहोदयानां श्रीमतां कस्तूरविजयगणिवर्याणां महानुपकारः कारणम् ।
समुत्साहितश्च तैः प्रपूज्यवर्यैरेतद्ग्रन्थकृतौ तेन च मया तेषां महानुपकारो
संस्मर्यते । अस्य ग्रन्थस्य सम्पादनकर्मणि छाद्मस्थेन यदि काश्चित्
स्वलना जाताः स्युः तर्हि गुणज्ञाः विद्वांसः क्षाम्यन्तु इति प्रार्थयते

मुनिशुभङ्करविजयः ।

॥ विषयानुक्रमणिका ॥

विषयः	पृष्ठम्
१ प्रतिपन्नमहाव्रतं बाहुबलिं दृष्ट्वा भरतस्य परिदेवनम्....	१-२
२ पुत्रवियोगे भरतनृपस्य पुरतो मरुदेव्या दीनं वचः ...	२-३
३ भ्रातृवधप्रवृत्तस्य बाहुबलेः परितापः	३
४ महर्षिहत्यायां श्रीनिवासनृपस्य शोकः	४-५
५ भरतनृपस्यानित्यताभावनागर्भितः पश्चात्तापः	६-७
६ सगरचक्रिणः षष्टिसहस्रपुत्रेषु भस्मीभूतेषु सैन्य- चक्र्यादीनां विलापः ...	८-१४
७ पुत्रमरणे वासववणिजस्य विषादः	१५-१६
८ जातानन्तरपुत्रमृत्यौ रिपुकम्पननृपादेः शोकः	१६-१७
९ राज्यभ्रष्टे धनवाहननृपस्य पश्चात्तापः	१८-१९
१० भर्त्रा तिरस्कृताया नरसुन्दर्या विलापः	१९-२१
११ प्रियायाश्च्यवने ललिताङ्गदेवस्य विलापः	२२
१२ प्रभुदर्शनविलम्बे बाहुबलेः शोकः	२३
१३ वनमालावियोगे वीरकुविन्दस्य प्रलपनम्	२४
१४ गृहान्निर्वासिताया अञ्जनाया विलापः	२५
१५ दवदन्तीति उपलक्षणे चन्द्रयशाया वचनानि	२६
१६ द्यूतममुञ्चति नले दवदन्त्याः खेदः	२७

विषयः

पृष्ठम्

१७ सुतारायां पञ्चत्वमुपागतायां श्रीविजयनृपस्य विलापः	२८
१८ पवनञ्जयस्याग्निप्रवेशश्रवणे अञ्जनाया विलापः	२९
१९ परासुं लक्ष्मणं दृष्ट्वा रामादीनां विलापः ...	३०
२० च्यवनकाले सुराणां विलापः	३१-३२
२१ मृगभ्रान्त्या भ्रातृवधे जराकुमारस्य विलपनम्	३२-३३
२२ कुब्जरूपं नलं दृष्ट्वा द्विजस्य विषादः	३३-३४
२३ बन्धुवधे बलदेवस्य परिदेवनम्	३५-३६
२४ पुत्रविरहे मरुदेव्या विलापः	३६-३७
२५ श्रीअजितनाथस्य विरहश्रवणे सगरनृपस्य वचनम्....	३८-३९
२६ श्रीनेमिकुमारं व्यावृत्तं दृष्ट्वा राजीमत्या विलापः	४०-४१
२७ वृषभप्रभोर्निर्वाणे भरतस्य क्रन्दनम्	४२-४३
२८ अरण्ये सीतायास्त्यागे सेनानेः कारुण्यं तस्याश्च विलापः	४४-४५
२९ दयावीरश्रीनेमिनाथस्याग्रे पशूनां शिवादेवीप्रमुखपरिवाराणां चाक्रन्दनम्	४६-४७
३० सगरचक्रिणोऽग्रे द्विजस्य कृत्रिमविलापः	४८-४९
३१ पितुर्मृत्युसमये विष्णोस्तन्मातुश्च रोदनम्	५०-५२
३२ द्रवदन्तीत्यागसमये नलस्य शोकः प्रियविरहे च द्रवदन्त्या विलापः	५३-५६

विषयः

पृष्ठम्

३३ सगरचक्रवर्तिषष्टिसहस्रपुत्राणां मरणेऽन्तःपुरस्त्रीणां		
सेनाधिपतिसामंतादीनां च विलापाः	५६-६१
३४ षष्टिसहस्रपुत्राणां मरणश्रवणे सगरचक्र्यादीनां विलापः		६१-६६
३५ प्रियायाश्च्यवने ललिताङ्गस्य आक्रन्दः	६७
३६ वृषभस्वामिनिर्वाणकल्याणके भरतस्य परिदेवनम्	६८-६९
३७ प्रभोर्दर्शनवञ्चनाद् बाहुबलेर्विलापः	६९-७०
३८ पुत्रवियोगे मरुदेवाया विलापः	७१-७३
३९ गुरोः स्वर्गलोकगमने विजयसेनसूरेर्विलापः	७३-७४
४० श्रीहीरविजयसूरिविरहे विजयसेनसूरेर्विलाप-		
द्वात्रिंशिका	७४-७८
४१ श्रीवीरजिनेश्वरवियोगे नन्दिवर्धनस्य विलापः	७९
४२ श्रीमहावीरप्रभुनिर्वाणे गौतमस्य विलापः	८०
४३ गर्भनिश्चलत्वे त्रिशलाया विलापः	८१-८५
४४ श्रीरत्नाकरसूरेर्वैराग्यगर्भिताऽनुशयपञ्चविंशतिका	...	८६-८८

निमित्तसूचिः

		क्रमाङ्क
उपलक्षणं	स्वजनस्य	१५
कुब्जरूपं	स्वामिनः	२२
तिरस्कारः	पत्युः	१०
त्यागः	प्रियायाः	३२
दीक्षा	भ्रातुः	१
दुःखं	प्रियस्य	१८
निश्चलत्वं	गर्भस्य	४३
प्रमादः	प्रभुदर्शनस्य	१२, ३७
भ्रष्टत्वं	राज्यात्	९
”	समृद्धेः	२०
मरणं	गुरोः	३९, ४०
”	पितुः	३१
”	पुत्रस्य	७, ८,
”	प्रभोः	२७, ३६
”	प्रियायाः	१७, ११
”	भर्तुः	३१, ३३, ४२
”	भ्रातुः	१९
”	स्वामिपुत्राणाम्	६
”	पुत्राणाम्	६, ३४
बधः	आत्मनाम्	२९

निमित्तम्		क्रमाङ्कः
वधः	पुत्रस्य	३०
”	भ्रातुः	२१, २३
”	महर्षेः	४
वधप्रवृत्तिः	भ्रातुः	३
वियोगः	पत्युः	१४, २८, ३२
”	पुत्रस्य	२, २४, २९, ३८
”	प्रियायाः	११, १३, ३५
”	बन्धोः	२५, ४१
”	मुद्रिकायाः	५
व्यसनं	भर्तुः	१६
व्यावर्त्तनं	विवाहात्	२६

ग्रन्थसूचिः ।

ग्रन्थः	कर्ता	वैक्रमीयवर्षम्
१ शत्रुञ्जयमाहात्म्यम्	श्रीधनेश्वरसूरिः	४७७
२ उपमितिभवप्रपञ्चा कथा	श्रीसिद्धिर्षिसूरिः	९६२
३ त्रिषष्टिशलाकापुरुषचरित्रम्	श्रीहेमचन्द्रसूरिः	^१ १२२९ पूर्वे
४ पद्मानन्दकाव्यम्	श्रीअमरचन्द्रसूरिः	विसलदेव- राज्यसमयः
५ हीरसौभाग्यम्	श्रीदेवविमलाणिः	^२ १६५२ पश्चात्
६ विजयप्रशस्तिकाव्यम्	श्रीहेमविजयगणिः	^३ १६५८ अर्वाग्
७ कल्पसूत्रसुबोधिका	उपाध्याय श्रीविनय- विजयगणिः	१६९६
८ रत्नाकरपञ्चविंशतिका	श्रीरत्नाकरसूरिः	?

१ श्रीहेमचन्द्रसूरीणामेष स्वगरोहणसमयः ।

२ अस्मिन् वर्षे श्रीहीरसूरयो दिवं गतवन्तः ।

३ अस्मिन् वर्षे विजयप्रशस्तिकाव्यस्य टीका निरमायि ।

विषयनिर्देशः ।

विषयः	पृष्ठम्
१ अर्पणपत्रिका	३
२ प्रास्ताविकं किञ्चित्	४
३ विषयानुक्रमणिका	५-७
४ निमित्तसूचिः	८-९
५ ग्रन्थसूचिः	१०
६ शुद्धिपत्रम्	१२
७ करुणारसकदम्बकम्	१-८८

॥ शुद्धिपत्रम् ॥

अशुद्धः	शुद्धः	पृष्ठम्	पंक्तिः
दारकः	दारकः	१७	२
० सर्वज्ञो	० सर्वाज्ञो	२४	४
त्ययानधे	त्वयानधे	२६	२
दिवाकर	दिवाकरः	२६	७
तमाकर्ण्य	तमाकर्ण्य	२७	३
मूर्धन्यो	मूर्धन्यो	२८	२०
० भोक्तृणां	० भोक्तृणां	२९	११
शु-न	शुचा	३३	७
भ्रा०	भ्रातृ०	३६	८
० विरह	० विरहे	३६	१०
ग्रीष्मतौ	ग्रीष्मतौ	३७	२१
अभक्तिः	अभक्तिः	३८	६
ज्ञानं	ज्ञातं	४०	१२
० पुत्रणां	० पुत्राणां	५६	६
जलाञ्जलिः	जलाञ्जलिः	५८	४
० चक्रयादीनां	० चक्र्यादीनां	६१	८
निर्वर्तध्वं	निर्वर्तध्वं	६४	१६
० विद्यः	० विद्यः	७५	१९
उपहतः	उपहतः	८१	८

॥ ॐ नमः श्रीसिद्धचक्राय ॥

परमगुरु-विश्वविख्यातजैनाचार्य-श्रीमद्-विजयनेमिपुरीश्वर-
भगवद्भ्यो नमः ॥

॥ करुणारसकदम्बकम् ॥

संस्कृतः खंडः १ ।

[१]

प्रतिपन्नमहाव्रतं बाहुबलिं दृष्ट्वा
भरतस्य परिदेवनम् ।

साश्रुनेत्रः कनीयांसं, प्रणनाम च तत्क्षणात् ।

स्वनिन्दातत्प्रशंसाढ्यं, वचनं च जगाविति ॥ १८ ॥

ये लोभमत्सरग्रस्तास्तेषां मुख्योऽस्मि बान्धव ! ।

बलिनां च कृपालूनां, धर्मिणां च त्वमेव हि ॥ १९ ॥

आदौ जितोऽस्मि युद्धेन, ततो रागादयोऽप्यमी ।

व्रतास्त्रेण त्वया आतस्त्वत्तो नास्ति परो बली ॥ २० ॥

ममापराधमेनं त्वं, मृषित्वा ब्रूहि बान्धव ! ।

दयालुः पूर्ववन्नासि, किं यन्मयि न पश्यसि ? ॥ २१ ॥

१ क्षान्त्वा ।

त्वमेव तातपुत्रोऽसि, यस्तातपथि वर्त्तसे ।

अहं दिदन्नपि पुना, रागद्वेष्टैः कदर्थितः ॥ २२ ॥

प्रसीदाखिलमेदिन्या, मम राज्यं गृहाण भोः ।

अहं संयमसाम्राज्यं, ग्रहीष्ये भगवंस्त्व ॥ २३ ॥

—शत्रुञ्जयमाहात्म्ये स० ४, पृ० ७७—

[२]

पुत्रवियोगे भरतनृपस्य पुरतो मरुदेव्या दीनं वचः ।

ईषत्प्रमाज्यं नेत्राश्रूण्युद्गिरन्ति मनःशुचम् ।

आशीःपूर्वमुवाचेदं भरतं मरुदेव्यथ ॥ ८५ ॥

वत्स ! मत्तनयः पश्य, सर्वमेकपदे ह्यदः ।

त्यक्त्वा मां त्वामन्यसुतान्, बभूव मृगसार्धभृत् ॥ ८६ ॥

क्षुत्तृड्शीतातपलानिक्लान्तदेहो दिवानिशम् ।

वनाद् वनं वायुरिव, बम्भ्रमीति ममाङ्गजः ॥ ८७ ॥

चन्द्रचारु क्व तच्छत्रं, मुक्तारत्नविभूषितम् ? ।

क्व च दावानलौदग्रं, तपनातपमण्डलम् ? ॥ ८८ ॥

किन्नरीगीतझङ्कारसारसङ्गीतकं कुतः ? ।

कुतो वनान्तसञ्चारान्मशकानां भणत्कुतिः ? ॥ ८९ ॥

क्व तद्वारणराजेन, चलनं नगरान्तरा ? ।

क्व कर्कराशपदुःखेषु, नगेषु भ्रमणं प्रभोः ? ॥ ९० ॥

१ सूयः ।

अहं तु दुर्मरा पुत्रदुःखोदश्रवणादपि ।
नो म्रिये जीवितं तन्मे, विगस्तु जननिन्दितम् ॥ ९१ ॥
आकृष्टो राज्यसौख्येन, त्वं तु भोगैकलालसः ।
मत्सूनोर्भ्रमतोऽरण्ये, वार्त्तामपि न पृच्छसि ॥ ९२ ॥

—शत्रुञ्जयमाहात्म्ये स० ३, पृ० ४१

[३]

भ्रातृवधप्रवृत्तस्य बाहुबलेः परितापः ।

चलाचलस्य राज्यस्य, कृते भ्रातृवधो हहा ।
मया प्रारभ्यते हन्त, निहन्तुं स्वभवद्वयम् ॥ ५ ॥
हत्वा गुरूनपि लघून्, वञ्चयित्वा छलेन च ।
यदुपादीयते राज्यं, तत् प्राज्यमपि माऽस्तु मे ॥ ६ ॥
आपातसुखसम्प्राप्तिभ्रमितैर्ही नराधमैः ।
यत्र तत्र प्रवर्त्येत, नरकागारकारणे ॥ ७ ॥
अन्यथा तद्विधं राज्यं, कथमौज्ज्वलिनेश्वरः ।
अहमेव पुनस्तातपथिकोऽद्य भवामि तत् ॥ ८ ॥
चिन्तयित्वेति मनसि, मनस्वी स नृपो जगौ ।
कवोष्णैर्नेत्रसलिलैः, सिञ्चन् क्षमां चक्रवर्त्तिनम् ॥ ९ ॥
क्षमस्व मे दुश्चरितं ज्येष्ठवान्धव ! सम्प्रति ।
मयाऽपि त्वं राज्यकृते, खेदितोऽसि जगत्प्रभो ! ॥ १० ॥
तातपान्थीभविष्यामि, स्पृहयालुर्न सम्पदि ।
तेनैव मुष्टिनेत्युक्त्वा, मूर्द्धजानुच्चखान स ॥ ११ ॥

—शत्रुञ्जयमाहात्म्ये स० ४, पृ० ७६-७७

[४]

महर्षिहत्यायां श्रीनिवासनृपस्य शोकः ।

समूलं स्वस्य पुण्यद्रुं, स्वयं छिन्नं विदन्निव ।

महर्षिं तं हतं वीक्ष्य, शुशोच स धराधिपः ॥ ५४ ॥

आः कृतं किमिदं नाथ !, मयाऽद्य निविडैनैसा ।

दुष्कर्मवह्निना बोधि-बीजमज्वालयतार्जितम् ॥ ५५ ॥

पुण्यावसानं व्यसनं, श्वसनं परमंहसः ।

धिग् धिग् मे जीवितव्यं च, निर्मेन्तुप्राणिवैरिणम् ॥ ५६ ॥

एकस्यापि हि जीवस्य, हनने ही तदर्ज्यते ।

घोरातिघोरं नरकं, लभ्यते येन मानवैः ॥ ५७ ॥

मयाऽऽत्मव्यसनं प्रौढिं, तथाऽऽनीतं दुरात्मना ।

यथा तेनातिवृद्धेन, ऋषिहत्या ममाभवद् ॥ ५८ ॥

प्रोत्साहयन्ति धर्मज्ञा, अपि मां व्यसने रतम् ।

धिक् तान् पापं च मामौपद्विघायिनमैनागसाम् ॥ ५९ ॥

विद्वत्ता तत्त्ववृत्तिश्च, यातु तेषां द्वयं क्षयम् ।

यैरित्युक्तं न पापाय, पापद्विः पृथिवीभुजाम् ॥ ६० ॥

अमी तृणांबुसंतृप्ता, जन्तवो गैतमंतवः ।

हन्यन्ते निशितैर्बाणैर्ही ही पाप्मभिरुद्धतैः ॥ ६१ ॥

असौ मुनिर्महायोगी, पुण्यराशिरिवाङ्गवान् ।

मया हतो हताशेन, क्व यामि करवाणि किम् ? ॥ ६२ ॥

१ पापेन । २ दुःखकारिणम् । ३ अनपराधिनाम् । ४ मृग्या ।

५ अनपराधिनः ।

इत्युदीर्य विषण्णात्मा, धनुर्बाणान् बभञ्जसः ।
 विमृशंस्तेषु दुर्जन्मकारिपापैकमूलताम् ॥ ६३ ॥
 उत्तीर्य तुरगात् तूर्णं मुनेरभ्यर्णमेत्य च ।
 प्रायश्चित्तमिव स्वस्यांऽहंसः कुर्वन् ननाम तम् ॥ ६४ ॥
 आदाय याणिना पादौ, श्वसतस्तस्य सन्मुनेः ।
 नम्रस्वमौलौ मुकुटे, मुकुटं नृपतिर्व्यधात् ॥ ६५ ॥
 मुक्तकण्ठमविश्रामं, निजं निन्दन् कुक्कर्म सः ।
 रुरोद रोदयन् पार्श्वस्थायिनो मृगपक्षिणः ॥ ६६ ॥
 हा हा दुरात्मना देव !, मृगयाव्यसनस्पृशा ।
 मयाऽदोऽकारि दुष्कर्म, ममादिश करोमि किम् ? ॥ ६७ ॥
 विमले स्वकुले नाथ, ! कलङ्कः कल्पितो मया ।
 पुण्यसौधे महादीप्रे, ददे कज्जलकूर्चकः ॥ ६८ ॥
 दुराचारो हतस्वान्तः कुले चेत् तनयो भवेत् ।
 तदा पूर्वजपुण्यद्रौ, संलग्नो दावपावकः ॥ ६९ ॥
 कलङ्किनो मे भगवन् !, तैश्चनरकातिथेः ।
 भवतां भवदीयौ तच्चरणौ शरणाविमौ ॥ ७० ॥
 इत्युदीर्य मुनेः पादौ, क्रियासमभिहारतः ।
 ननाम बाष्पकलुषलोचनः स स्वनिन्दकः ॥ ७१ ॥

—शत्रुञ्जयमाहात्म्ये स० २, पृ० ३२

[५]

भरतनृपस्यानित्यताभावनागर्भितः पश्चात्तापः ।

पश्यन् प्रत्यङ्गमुद्रङ्गो, ^१विमुद्रां स निजाङ्गुलीम् ।

हिमदग्धद्रुशाखाभां, मनस्येवमचिन्तयत् ॥ ५ ॥

यथेषा कृत्रिमा शोभा, ममाङ्गुल्यां हि मुद्रया ।

तथा मन्ये शिरोमुख्यप्रदेशेष्वपि भूषणैः ॥ ६ ॥

मौलेर्मौलिमपाकरोत् श्रुतियुगात् स कुण्डले कण्ठतो

^२निष्कं हारमुरु(रः)स्थलाच्च सहसैवांसद्वयादङ्गदे ।

चक्री पाणियुगाच्च वीरवलये मुद्रावलीमङ्गुली—

वर्गाद् भारमिव प्रशान्तहृदयो वैराग्यभागित्यथ ॥ ७ ॥

फाल्गुने मासि निष्पत्रफलपुष्पमिव द्रुमम् ।

दैत्यलङ्कारं वपुर्वीक्ष्य स मनस्येवमस्मरत् । ॥ ८ ॥

कायभित्तिरियं भूषावर्णविच्छित्तिचित्रिता ।

अनित्यताजलक्लिन्ना, पतत्यन्तरसारतः ॥ ९ ॥

अहो शरीरिणां मोहः, शरीरस्यास्य दुस्त्यजः ।

रूक्समीरचलत्पक्षपत्रस्येव पतिप्यतः ॥ १० ॥

त्वगियं देहिनां सारं, शरीरे साप्यहर्निशम् ।

लिप्तानि(पि?) चन्दनरसैः, ^३पिच्छ(च्छि)लत्वं न मुञ्चति ॥ ११ ॥

१ मुद्रारहिताम् । २ कण्ठाभरणम् । ३ आनृपगरहितम् । ४ स्निग्धत्वम् ।

यत्कृते कुरुते लोकः पापं दुष्कर्मणेरितः ।
 तदू देहं नलिनीपत्रस्थितदिन्दुचलाचलम् ॥ १२ ॥
 संसारखाले दुर्गन्धे, शृङ्गारसपिच्छले ।
 जानन्तोऽपि निमज्जन्ति गर्त्ताशूकरवज्जनाः ॥ १३ ॥
 षष्टिं वर्षसहस्राणि भ्रामं भ्रामं धरातले ।
 कलेवरस्यास्य कृते, धिगकृत्यं मया कृतम् ॥ १४ ॥
 धन्यो बाहुबलिर्वीरो, धन्या अन्येऽपि बान्धवाः ।
 यदसारममी त्यक्त्वा, संसारं मुक्तिमासदन् ॥ १५ ॥
 राज्ञं चलाचलं प्राज्यं, यौवनं च पतापतम् ।
 लक्ष्मीश्चलाचला यत्र, भवेत् तत्र स्थिरं कथम् ? ॥ १६ ॥
 माता पिता कलत्राणि, बान्धवाः पुत्रसम्पदः ।
 जन्तूनां भवकूपान्तः, पततां कोऽपि न क्षमः ॥ १७ ॥
 तात ! त्राहि जगन्नातर्यया त्राताः परे सुताः ।
 अथोपलम्भनैरास्तां दुष्पुत्रत्वात् स्मृतोऽस्मि न ॥ १८ ॥
 नाहं न मे श्रियो देहं, गेहं नान्तःपुराणि च ।
 एकोऽस्मि समतानन्दसुधाम्भसि कृतप्लुतिः ॥ १९ ॥
 उपाधिरहिते शान्तेऽक्रिये निधनवर्जिते ।
 परे तत्त्वे चिदानन्दे, तदेति स लयं ययौ ॥ २० ॥

—शत्रुञ्जयमाहात्म्ये स० ६, पृ० १११

[६]

सगरचक्रिणः षष्ठिसहस्रपुत्रेषु भस्मीभूतेषु
सैन्यचक्रयादीनां विलापः ।

अहो मूर्खा अमी चक्रिसूनवो राज्यदुर्मदाः ।

अस्मदुक्तं युक्तमपि, मन्वते न हि धिग् मदम् ॥ २८० ॥

चिन्तयित्वेति नागेशैरन्यैरपि समन्वितः ।

फणाटोपं महाकोपाद्, विभ्राणः फूट्कृतिं सृजन् ॥ २८१ ॥

उत्पत्य सहसा श्वभ्रात्, तत्रैत्य ^१विषहेतिभिः ।

तानि षष्ठिसहस्राणि, युगपज्ज्वलनोऽदहत ॥ २८२ ॥—विशेषकम्

इत्यासूय महादाहं, ज्वलनो भुजमेश्वरः ।

पुनः स्वं स्थानमापेदे, कोपो रिपुवधावधिः ॥ २८३ ॥

ततस्तु सैन्ये तुमुलस्तदाघातान्महानभूत् ।

वज्रपातादिव जनेऽन्योन्यं व्याकुलताकरः ॥ २८४ ॥

तदनाथं महत्सैन्यं, कान्दिशीकमितस्ततः ।

सर्वोपायपरिभ्रष्टमासीद् दैवविपर्ययात् ॥ २८५ ॥

क्षणे क्षणे मनस्त्वन्यच्चिन्तयत्स्यात्मनो हितम् ।

स्वेच्छया कुरुते दैवमन्यदेवात्मनोऽहितम् ॥ २८६ ॥

दुःखोरमविषग्रस्ताः सैनिका गतनायकाः ।

प्रमार्ज्य किञ्चिदश्रूणि, चिन्तयामासुरित्यथ ॥ २८७ ॥

पश्यतामपि सर्वेषाममी चक्रीशसूनवः ।

युगपद् यद्धता नागैस्तदास्माकं बलं दृथा ॥ २८८ ॥

१ विषमेव शस्त्रैः ।

भूपैर्विधीयते सेना, स्वरक्षायै समन्ततः ।

सत्यामपि ततस्तस्याममी जाता गीतासवः ॥ २८९ ॥

पुरे किं दर्शयिष्यामः, स्वमुखानि गतत्रपाः ? ।

चक्रीशः पुनरस्मान् ही, नानोपायैर्हनिष्यति ॥ २९० ॥

अमीषामेव तन्मार्गं, निरुपाया भजामहे ।

सद्भृत्या भूपतेर्मार्गं, श्रयन्तीति जनस्थितिः ॥ २९१ ॥

इत्यालोच्य मिथो व्याप्य, स्थितं द्वादशयोजनीम् ।

ते काष्ठैर्वेष्टयामासुः, सैन्यमश्वरथेभ्युत् ॥ २९२ ॥

यावन्मुमुर्षवो दाहैस्तेऽग्निं पाणिभिरस्पृशन् ।

अज्ञासीत् तावता शक्रोऽवधिना तद्दुष्पलवम् ॥ २९३ ॥

दयालुः सहसोपेत्य, विप्रबेषं विधाय च ।

मा म्रियध्वं मा म्रियध्वं, तानिच्यूचे दिवस्पतिः ॥ २९४ ॥

वचसा तेन धीरेण, सर्वे तस्थुस्तथैव ते ।

शक्रविप्रः पुरो भूत्वा, जगौ तान् पुनरित्यपि ॥ २९५ ॥

एष वः सर्वसंहारः, कथमद्य विजृम्भते ।

पराम्बाद् वा दुःखाद् वा, शोकाद् वेष्टकृतेऽथ किं ? ॥ २९६ ॥

श्रुत्वा तस्येति वचनमवोचंस्ते कृतादराः ।

परव्यसनदुःखिन् ! भो, श्रुण्वस्मद्व्यसनागतिम् ॥ २९७ ॥

अमून् सगरचक्रेशसुतानालोकयाग्रतः ।

चेष्टितेन निजेनैव, भस्मसात्कृतविग्रहान् ॥ २९८ ॥

यत् सतामपि नः स्वामिसुताः प्रापुरिमां दशाम् ।

तेनैव लज्जिता वह्निं, प्रविशामो वयं ननु ॥ २९९ ॥

इत्युक्ते स पुनः प्राह, यत् साहसमनुष्ठितम् ।

तत् स्वामिभक्त्या वा स्वामिभयाद् वा शोकतोऽपि वा ॥ ३०० ॥

अनिच्छवोऽपि यन्मृत्युमिच्छामस्तत्र चक्रिभीः ।

कैः कैरुपायैः स हि नो, हनिष्यत्यूचुरित्यमी ? ॥ ३०१ ॥

ततः शक्रो निजं रूपमाधायेदमुवाच तान् ।

अत्र वो दूषणं किञ्चित्, पश्यामि न मनागपि ॥ ३०२ ॥

तन्मा म्रियध्वं चक्रीर्षी, युष्मास्वेषोऽपनोदये ।

प्रयतन्तु प्रयाणाय, मदाहूताः पुरं प्रति ॥ ३०३ ॥

इत्याश्वास्य स तान् शक्रस्तिरोऽभूत् पश्यतोऽपि हि ।

विशोकास्ते कथञ्चिच्चायोध्यां प्रत्यनलन् शनैः ॥ ३०४ ॥

प्रयाणैर्भग्नपादैस्ते, प्राप्यायोध्यां सुराधिपम् ।

अस्मरन् स पुनर्वेगादाययौ तत्कृपापरः ॥ ३०५ ॥

पञ्चवर्षशंतायुष्कं, गतासुं बालकं धरन् ।

विप्रवेषधरः शक्रो, जगाम च नृपान्तिकम् ॥ ३०६ ॥

नृपद्वारगतः प्रोक्षैरुदित्वा च कठोरगीः ।

विगर्हन् वसुधां दैवं, चक्रिणं च जगौ हरिः ॥ ३०७ ॥

सर्वैसहासि वसुधे !, कठिनासि न यत्त्वकम् ।

वृषभं भरतं नाथं, मानुयातासि रे जडे ! ॥ ३०८ ॥

धिक् दिक्पाला इमे कालापेक्षया पाथ हा क्षितिम् ।

यूयं हि साक्षिणः सर्वव्यापराणां शुभाशुभे ॥ ३०९ ॥

सर्वेषु सुखकृद्भावं सृजद्वैव ! समाहितम् ।
 मयि किं निष्ठुरं दुःखं, सृजसीह पराङ्मुखम् ॥ ३१० ॥
 मयैव दुष्कृतं चक्रे, किन्तु चात्यन्तदारुणम् ।
 वृद्धे वयसि तन्मेऽद्य फलितं सुतहानितः ॥ ३११ ॥
 त्वयैनं बालकं दैव !, हरता स्मरता क्रुधम् ।
 वृद्धं मां मत्कलत्रं च, मुमुर्षु हतवानसि ॥ ३१२ ॥
 पाहि चक्रिन् ! कुदैवान्मां, न्यायाद्रक्ष वसुन्धराम् ।
 निर्वासय पुरात्पापं, भरतेशस्थितिं स्मरन् ॥ ३१३ ॥
 सुखगृध्रा हि दिक्पाला, विचैतन्या च भूरियम् ।
 सर्वदेवमयस्तत्त्वं, किं न पासि नरेश ! माम् ? ॥ ३१४ ॥
 सर्वथाप्यजिते नाथे, व्रतभाजि जिनाधिपे ।
 त्वमेव पालको लोके, 'दोषाकर इवारवौ ॥ ३१५ ॥
 तस्याकर्ण्येति वचनं, विषण्णोऽथ नृपोऽपि तम् ।
 आकारयज्जनैर्दोषं, स्वस्मिन्नेव विचिन्तयन् ॥ ३१६ ॥
 दर्शनाच्चक्रिणः सोऽपि, मुक्त्वा तं बालकं पुरः ।
 उच्चै रूरोद 'संसत्स्थान्, रोदयन्नपरानधि ॥ ३१७ ॥
 रोदनान्ते पुनः पृष्ठश्चक्रिणेति स गां जगौ ।
 स्वामिन् ! ममैकपुत्रस्य, दुःखं किं कथयामि ते ॥ ३१८ ॥
 अद्यैष मत्सुतो बालो, निद्राणो रजनीमुखे ।
 सहसैव महाक्रूरैरदृश्यत सैरीक्षैः ॥ ३१९ ॥

नैष दोषो भुजङ्गानां, न चैतस्य ममापि च ।
 किंत्वधर्मो जने देशे, त्वयि वा वर्त्तते ननु ॥ ३२० ॥
 मन्त्रयन्त्रादिभिस्तत्त्वमुल्लाघं कुरु बालकम् ।
 अन्यथा त्वयि दोषः स्यादस्माकं तु कुलक्षयः ॥ ३२१ ॥
 अथ चक्रधरो वैद्यान्, मांत्रिकानप्यजूहवत् ।
 गतासुं तं तु ते वीक्ष्य कृतोपाया मिथो जगुः ॥ ३२२ ॥
 स्वामिन्नसावसाध्यानामौषधानां प्रतिक्रिया ।
 पूर्वाऽमृतगृहाद्भस्म, यद्येत्युल्लाघ एष तत् ॥ ३२३ ॥
 निशम्येति तदा भूप, आदिक्षत्तत्कृते नृपान् ।
 शक्रोऽपि वैक्रियै रूपैः, पश्यतिस्मिन् गृहाद् गृहम् ॥ ३२४ ॥
 महानसाद्यत्र यत्र, भस्म ते लान्ति पूरुषाः ।
 तत्र तत्रेत्यपृच्छन्वः, कुले कः किं मृतो न वा ॥ ३२५ ॥
 पितृमातृस्वसृबन्धुमृतिं तेभ्यो निशम्य ते ।
 पुनस्तथैव तद्भस्म, मुक्त्वाऽगच्छन् परान् गृहान् ॥ ३२६ ॥
 अमित्वाऽलब्धभस्मान्, एवं ते सकलं पुरम् ।
 राज्ञः समीपमासेदुः, शक्रविप्रोऽपि दुःखितः ॥ ३२७ ॥
 ततो जगाद चक्रेशो, मारिहीनाद् गृहान्मम ।
 महानसोद्भवं भस्म, विप्र ! त्वं समुपानय ॥ ३२८ ॥
 विप्रेण गृह्णता भस्म, चक्रिमाता यशोमती ।
 पृष्ट्वा जगौ चक्रिपितृसुमित्रमरणं गृहे ॥ ३२९ ॥
 तन्मुक्त्वा स तथैवैत्य, नृपमाह पितुर्मृत्स्मि ।

वैद्याश्च लब्धसमयाः प्राहुस्तमिति हर्षिताः ॥ ३३० ॥
 भेषजैरपरैः सद्भिरसाधप्रो भूतिवर्जितैः ।
 विपत्स्यते बालकोऽयं, नात्र दोषश्चिकित्सके ॥ ३३१ ॥
 इति श्रुत्वा शक्रविप्रो, मुक्तकण्ठं च मायया ।
 उच्चै रुरोद राजेन्द्रं, दयार्द्रहृदयं सृजन् ॥ ३३२ ॥
 इतश्चक्रिबलं सर्वं, राजद्वारमुपागतम् ।
 राजाथ दुःखितं विप्रं, तं जगादेति सामगीः ॥ ३३३ ॥
 मा कुरुष्व शुचं विप्र, ! संसारस्थितिरीदृशी ।
 जातो म्रियते जीवोऽत्र, न स्थिरं वस्तुतः क्वचित् ॥ ३३४ ॥
 जगतपूज्या वज्रकाया, योगीन्द्रा जिननायकाः ।
 गता अनन्तास्तेऽप्यन्तं, का चिन्ता परदेहिनाम् ॥ ३३५ ॥
 सप्तधातुनिबद्धं यत्, क्षुत्तृड्शीतातपादिभिः ।
 पीड्यते तत्र देहे का, स्थिरता मूर्खकल्पिता ॥ ३३६ ॥
 भ्रातृपुत्रकलत्राद्याः, सर्वेऽपि स्वार्थहेतवे ।
 आयान्ति यान्त्यपि सदा, दुःखं केवलमात्मनः ॥ ३३७ ॥
 यस्य स्वस्यापि देहो नो, वशे सर्वत्र लालितः ।
 तस्य मातृपितृभ्रातृपुत्राद्या वशगाः कथम् ॥ ३३८ ॥
 इति ब्रुवाणे पृथ्वीशे, शक्रः प्रत्यक्षरूपवान् ।
 जगाद् च महीनेतर्वेत्सि किं संसृतेः स्थितिम् ? ॥ ३३९ ॥
 सत्यमेतादृगेवायं, संसारः सर्वदुःखदः ।
 किं त्वस्मिंश्च प्रमादान्धा, विचेष्टन्ते यथा तथा ॥ ३४० ॥

कर्मणोत्पद्यते विश्वं, कर्मणा च विलीयते ।
 तत्र बन्धुसुतद्रव्यलाभालाभे तु का स्पृहा ॥ ३४१ ॥
 चक्रिन्निदर्शनमिदं, यथा पूर्वं मृतास्तव ।
 षष्टिसहस्रास्तद्वत्ते, सूनवोऽपि मृता ननु ॥ ३४२ ॥
 ततश्च सैनिकाः संसदन्तरेत्य शुचाकुलाः ।
 सोरस्ताडं चक्रिणोऽग्रे, शशंसुस्तत्कुलक्षयम् ॥ ३४३ ॥
 श्रुत्वेति विह्वलस्येन्द्रश्चक्रिणो व्यजनानिलैः ।
 गोशीर्षचन्दनैर्देहेऽभिषेकं कमलैर्वर्धधात् ॥ ३४४ ॥
 कथञ्चिल्लब्धचैतन्यश्चक्री संस्मृत्य नन्दनान् ।
 शोकग्रन्थिरुद्वकण्ठो, मूर्च्छतिस्म मुहुर्मुहुः ॥ ३४५ ॥
 मूर्च्छया चक्रिमरणं, विभाव्य सुरराडथ ।
 तत्कण्ठाश्लिष्टबाहुस्तं, मुक्तकण्ठमरोदयत् ॥ ३४६ ॥
 तयो रोदननादेन, रोदसीवासिनो जनाः ।
 शोकसागरनिर्भग्ना, इवाभूवन् शुचातुराः ॥ ३४७ ॥
 विलीने निबिडे ग्रन्थौ, शक्रः प्रोवाच चक्रिणम् ।
 किं मुह्यसि महीनेतस्त्वमप्यज्ञ इवार्निभिः ॥ ३४८ ॥
 भवे स्वकर्मणा कश्चिदल्पायुर्जायते जनः ।
 दीर्घायुश्च भवेदन्यः, का चिन्तात्र ध्रुवे क्षये ॥ ३४९ ॥
 त्वमेवाबोधयः पूर्वं, मां वैराम्यवचोभरैः ।
 स एव च पुनर्मोहं, किमेवं लब्धवानसि ॥ ३५० ॥

—शत्रुञ्जयमाहात्म्ये स० ८, पृ० १३८-१४० ।

[७]

पुत्रमरणे वासववणिजस्य विषादः ।

अत्रान्तरे प्रविष्टोऽसौ विषादस्तच्छरीरके ।
 मूर्च्छया पतितश्चासौ, वासवो नष्टचेतनः ॥ २५ ॥
 हा हा किमेतदित्युच्चैर्विलपन्निखिलो जनः ।
 ततः समागतस्तस्य, निकटे भयविह्वलः ॥ २६ ॥
 अथ वायुप्रदानाद्यैः, पुनः सञ्जातचेतनः ।
 प्रलापं कर्तुमारब्धः सविषादः स वासवः ॥ २७ ॥

कथम् ?—

हा पुत्र ! तात ! वत्सातिसुकुमारशरीरक ! ।
 इदृशी तव सञ्जाता, काऽवस्था मम कर्मणा ? ॥ २८ ॥
 निर्गतोऽसि ममापुण्यैर्वत्स ! वारयतो मम ।
 दैवेन निर्घृणेनेदं, तव ज्ञात ! विनिर्मितम् ॥ २९ ॥
 हा हतोऽस्मि निराशोऽस्मि, मुषितोऽस्मि विलक्षणः ।
 एवं व्यवस्थिते वत्स ! त्वयि किं मम जीवति ? ॥ ३० ॥
 यावच्च प्रलपत्येवं, स पुत्रस्नेहकातरः ।
 तावद्विषादः सर्वेषु, प्रविष्टः स्वजनेष्वपि ॥ ३१ ॥
 अथ ते तस्य माहात्म्यात्सर्वे वासवबान्धवाः ।
 हाहारवपरा गाढं, प्रलापं कर्तुमुद्यताः ॥ ३२ ॥

ततश्च—

१ निर्दयेन । २ पुत्र ! ।

क्षणेन विगतानन्दं, दीनविह्वलमानुषम् ।

रुदन्नारीजनं मूढं, जातं वामवमन्दिरम् ॥ ३३ ॥

—उपमितौ प्र० ४, पृ० ४१५ ।

[८]

जातानन्तरपुत्रमृत्यौ रिपुकम्पननृपादेः शोकः ।

अत्रान्तरे सूतिकागृहे समुल्लसितः करुणाकोलाहलोन्मिश्रः पूत्कार-
रावः, प्रधावन्ति स्म महाहाहारवं कुर्वाणा नरपतेरभिमुखं दासचेट्यः,
प्रशान्तमानन्दगुन्दलं, किमेतदिति पुनः पुनः पृच्छन् कातरीभृतो राजा ।

ताभिरभिहितं—“त्रायस्व देव ! त्रायस्व, कुमारो भग्नलोचनो
जातः कण्ठगतप्राणैस्ततो धावत धावत, ततो वज्राहत इव सज्जातो
राजा, तथापि सत्त्वमवलम्ब्य सपरिकरो गतः सूतिकागृहे, दृष्टः स्वप्र-
भोद्भासितभवनभित्तिभागः संपूर्णलक्षणधरः किञ्चिच्छेषजीवितव्यो दारकः,
समाहूतं वैद्यमण्डलं, पृष्ठो वैद्याधिपतिः—किमेतदिति ।

स प्राह—“देव ! समापतितोऽस्य कुमारस्य सद्योघाती बलवाना-
तङ्कः, स च प्रचंडपवन इव प्रदीपमेनमुपसंहरति (तुं) लग्नः पश्यतामे-
वास्माकं मन्दभाग्यानां ” ।

नृपतिराह—“भो भो लोकाः ! शीघ्रमुपक्रमध्वं यथाशक्त्या, कुमारं
यो जीवयति तस्मै राज्यं प्रयच्छामि, स्वयं च पदातिभावं प्रतिपद्येऽहं ”
तदाकर्ष्य सर्वादरेण लोकैः प्रयुक्तानि भैषजानि, वाहिता मन्त्राः, निब-
द्धानि कण्डकानि, लिखिता रक्षाः, कृतानि भूतिकर्माणि, नियोजिता

विद्या, वर्तितानि मण्डलानि, संस्मृता देवता, विन्यासितानि तन्त्राणि,
तथा कुर्वतामपि च गतः पञ्चत्वमसौ दारकः, अत्रांतरे कामरूपितया
शोकमतिमोहाभ्यां सपरिकरयोर्मतिकलितारिपुकम्पनयोः कृतः शरी-
रानुप्रवेशः ।

ततश्च—

हा हताऽस्मि निराशाऽस्मि, मुषिताऽस्मीति भाषिणी ।

त्रायस्व देव ! देवेति, वदन्ती नष्टचेतना ॥ १ ॥

क्षणान्निपतिता भूमौ, मृतं वीक्ष्य कुमारकम् ।

सा देवी वज्रसङ्घातताडितेवातिविह्वला ॥ २ ॥

हा पुत्र ! जात ! जातेति, ब्रुवाणो मूर्च्छया यथा ।

राजापि पतितो भूमौ, मुक्तः प्राणैस्तथैव सः ॥ ३ ॥

ततो हाहारवो घोरो, महाक्रन्दश्च भैरवः ।

जनोरस्ताडशब्दश्च, क्षणेन समजायत ॥ ४ ॥

अथ मुक्तविलोलकेशकं, दलितविभूषणभग्नशंखकम् ।

रिपुकम्पनयोषितां शतैर्बृहदाक्रन्दनकं प्रवर्तितम् ॥ ५ ॥

लालाविलवक्त्रकोटरं, लुठितं भूमितले सुदीनकम् ।

उल्लङ्घितकेशपाशकं, बृहदाराटिविमोचतत्परम् ॥ ६ ॥

हाहा हाहेति सर्वतः, करुणध्वानपरायणं जनम् ।

अथ वीक्ष्य स विस्मितेक्षणो, बुद्धेः सूनुरूवाच मातुलम् ॥ ७ ॥

—उपमितौ प्र० ४, पृ० ४०२-४०३ ।

[९]

राज्यभ्रष्टे धनवाहननृपस्य पश्चात्तापः ।

हृष्टाः कुस्वामिनाशेन, तुष्टाः सुस्वामिनो गुणैः ।

ते पौरसैनिका लोकास्ततः किं किं न कुर्वते ॥ ८५३ ॥

अहं तु चारके तत्र, पुरीषमलपिच्छले ।

मूत्रान्त्रक्लेदजाम्बालदुर्गन्धे गर्भसन्निभे ॥ ८५४ ॥

क्षुधा क्षामोदरो बद्धः, परिभूतो विगर्हितः ।

स्मृतदुश्चेष्टितैः क्रुद्धैर्बालकैरपि ताडितः ॥ ८५५ ॥

अनेकयातनास्थाने, स्ववर्गेणावधीरितः ।

प्राप्तः शारीरसन्तापं, नरकेष्विव नारकः ॥ ८५६ ॥

महामोहवशीभूते, राज्यभ्रष्टे तथा मयि ।

यः सञ्जातो मनस्तापः, स त्वाख्यातुं न पार्दते ॥ ८५७ ॥

तथाहि—

ममेदं विपुलं राज्यं, मामकीना विभूतयः ।

अधुनाऽन्ये प्रभोक्तार इति शोकेन पीडितः ॥ ८५८ ॥

सुखलाल्तिदेहोऽहमधुना त्वीदृशी गतिः ।

सर्वस्य परिभूतोऽहमित्येतस्या कदर्थितः ॥ ८५९ ॥

लुम्पन्ति मामकमिदं, रत्नस्वर्णादिकं जनाः ।

एते हा हा हतोऽस्मीति, बाधितो धनमृच्छया ॥ ८६० ॥

तदेवं नरकाकारे, चारके दुःखपूरितः ।
 तत्राहं संस्थितो भद्रे !, सुचिरं पापकर्मणा ॥ ८६१ ॥
 परिवारसमेतस्य, महामोहस्य दोषतः ।
 तथाप्यहं न निर्विण्णः, संसाराचारुलोचने ! ॥ ८६२ ॥
 क्रोधान्धस्तेषु लोकेषु, चित्तकङ्गोलदूषितः ।
 रौद्रध्यानानुगो नित्यं, भूरिकालमवस्थितः ॥ ८६३ ॥
 —उपमितौ प्र० ७, पृ० ६७६ ।

[१०]

भर्त्रा तिरस्कृताया नरसुन्दर्या विलापः ।

ततः सा वराकी नरसुन्दरी ^१विगलितविद्येवाम्बरचारिणी, परि-
 भ्रष्टसमाधिसामर्थ्येव योगिनी, तप्तस्थलनिक्षिप्तेव शैफरिका, अवाप्तनष्ट-
 रत्नविधानेव मूषिका, सर्वथा त्रुटिताशापाशबन्धना निपतिता महाशोक-
 भरसागरे, चिन्तयितुं प्रवृत्ता—“ किमिदानीं सर्वथा प्रियतमतिरस्कृताया
 मम जीवितेनेति, ” ततो निर्गत्य भवनात् क्वचिद्गन्तुमारब्धा, ततः किमियं
 करोतीति विचिन्त्य सहित एव ^३शैलराजेनालक्षितपादपातं लभ्योऽहं
 तदनुमार्गेण, इतश्च—

लोकयन्निव निर्विण्णो, मदीयं दुष्टचेष्टितम् ।

अत्रान्तरे गतोऽन्यत्र, तदा क्षेत्रे दिवाकरः ॥ १ ॥

ततः समुल्लसितमन्धकारं संजाता विरलजनसञ्चारा राजमार्गा, ततो गता
 सैकत्र शून्यगृहे नरसुन्दरी, इतश्चोद्गन्तुं प्रवृत्तः शशधरः, ततो मन्दमन्दप्रकाशे

१ भ्रष्टविद्येव विद्याधरी । २ मत्स्यी । ३ मानाभिधनृपेण ।

तामेव निरीक्षमाणः प्राप्तोऽहमपि तद्द्वारदेशे, स्थितो गोपायित्वेनात्मना,
 ततो नरसुन्दर्या विलोकितं दिक्चक्रवालं, इष्टकास्थलमारुह्योत्तरीयेण
 बद्धो मध्यवलये पाशकः, निर्मिता तत्र शिरोधरा, ततोऽभिहितमनया—
 “भो भो लोकपालाः ! शृणुत यूयं, अथवा प्रत्यक्षमेवेदं दिव्यज्ञानिनां
 तत्रभवतां यदुत—लब्धप्रसरतया नाऽथवादेन कलोपन्यासं कारितो मया—
 ऽऽर्धपुत्रो न परिभववुद्ध्या; तस्य तु तदेव मानपर्वतारोहकारणं सम्पन्नं,
 एवं च सर्वथा निराकृताऽहं तेन मन्दभाभ्या, ” अत्रान्तरे मया चिन्तितं
 “ नास्यास्तपस्विन्या ममोपरि परिभववुद्धिः, किं तर्हि ?, प्रणयमात्रमे-
 चात्रापराध्यति, ततो न सुन्दरमनुष्ठितं मया, अधुनाऽपि वारयाम्येनामि-
 तोऽध्यवसायादिति” विचिन्त्य पाशकच्छेदार्थं यावच्चलामि तावदभिहितं
 नरसुन्दर्या यदुत—“ तत्प्रतीच्छत भगवन्तो ! लोकपालाः ! साम्प्रतं
 मदीयगणान्, मा च मम जन्मान्तरेष्वपि पुनरेवंविधव्यतिकरो भूयादिति,”
 ततः शैलराजेनाभिहितं—“ कुमार ! पश्य जन्मान्तरेऽपि त्वदीयसम्बन्धमेषा
 नाभिलषति, ” मया चिन्तितं—“ सत्यमिदं, तथाहि—इयं प्रस्तुतव्यतिकर-
 निषेधमाशास्ते, मदीयव्यतिकरश्चात्र प्रस्तुतः, तन्म्रियतां, किमनया मम
 पापया !” ततो लब्धप्रसरेण दत्तो मम हृदये शैलराजेन स्वविलेपन-
 हस्तकः, स्थितोऽहं तस्य माहात्म्येन तां प्रति काष्ठवन्निष्ठितार्थः, ततः
 प्रवाहितो नरसुन्दर्यात्मा, पूरितः पाशकः, लम्बितुं प्रवृत्ता, निर्गते नयने,
 निरुद्धः श्वासमार्गः, वक्रीकृता ग्रीवा, आकृष्टं धमनीजालं, शिथिलिता-
 न्यंगानि, सैमसमायितं श्रोतोभिः, निर्वादितं वक्रकुहरं, विमुक्ता च सा
 प्राणैर्वराकी, इतश्च भवनान्निर्गच्छन्ती दृष्टाऽम्बया नरसुन्दरी अहं तु

तदनुयायी, चिन्तितमनया—“ नूनं भग्नप्रणयेयं रुष्टा कचिद् गच्छति मे
वधूः, अयं पुनरस्या एव प्रसादनार्थं पृष्ठतो लम्बो मम पुत्रकः, ” ततो
दूरं गतयोरावयोरनुमार्गेणागच्छन्ती समागताऽम्बापि तत्र शून्यगृहे, दृष्ट्वा
तथा लम्बमाना नरसुन्दरी, चिन्तितमम्बया—हा हा हताऽस्मि, नूनं
मत्पुत्रकस्यापीयं वार्ता, कथमन्यथाऽस्यामेवं व्यवस्थितायां स तूष्णीमा-
सीत ?, मया तु शैलराजीयावलेपनदोषेणैव अवस्तुनिर्वन्धपरेयमिति कृता
तदैवधीरणा, ततः शोकभरान्धया मम पश्यत एव तथैव व्यापादितोऽम्ब-
याऽप्यात्मा, ततः साध्वससन्तापेनेव शुष्कं मनाङ् मे स्तब्धचित्ताभिधानं
तत्तदा हृदयावलेपनं, गृहीतोऽहं पश्चात्तापेनाक्रान्तः शोकभरेण,—

ततः स्वाभाविकस्नेहविह्वलीभूतमानसः ।

क्षणं विधातुमारब्धः, प्रलापमतिदारुणम् ॥ १ ॥

—उपमितौ प्र० ३, पृ० ३१९-३२१ ।

[११]

प्रियायाश्चयवने ललिताङ्गदेवस्य विलापः ।

दलं वृक्षादिव दिवस्ततोऽच्योष्ट स्वयंप्रभा ।

आयुःकर्मणि हि क्षीणे, नेन्द्रोऽपि स्थातुमीश्वरः ॥ ५१५ ॥

आक्रान्तः पर्वतेनेव, कुलिशेनेव ताडितः ।

प्रियाच्यवनदुःखेन, ललिताङ्गोऽथ मूर्च्छितः ॥ ५१६ ॥

लब्धसंज्ञः क्षणेनाऽथ, विललाप मुहुर्मुहुः ।

विमानं श्रीप्रभमपि, प्रतिशब्दैर्विलापयन् ॥ ५१७ ॥

प्राप नोपवने प्रीतिं, न वाप्यामपि ^२निर्ववौ ।

क्रीडाशैलेऽपि न स्वस्थान्नानन्दन्नन्दनेऽपि सः ॥ ५१८ ॥

हा प्रिये ! हा प्रिये ! काऽसि, काऽसीति विलपन्नसौ ।

स्वयम्प्रभामयं विश्वं, पश्यन् बभ्राम सर्वतः ॥ ५१९ ॥

—त्रिषष्टि प० १, स० १, पृ० १९

१ वज्रेणेव । २ शान्तिं जगाम । ३ क्रीडापर्वते ।

[१२]

प्रभुदर्शनविलम्बे बाहुबलेः शोकः ।

हस्तविन्यस्तचिबुको, बाष्पायितविलोचनः ।
 अथेदं चिन्तयामास, ताम्यंस्तक्षशिलापतिः ॥ ३७० ॥
 स्वामिनं पूजयिष्यामि, समं परिजनैरिति ।
 मनोरथो मुधा मेऽभूद्, हृदि बीजमिवोषैरे ॥ ३७१ ॥
 चिरं कृतविलम्बस्य, लोकानुग्रहकाम्यया ।
 धिगियं मम सा जज्ञे, स्वार्थभ्रंशेन मूर्खता ॥ ३७२ ॥
 धिगियं वैरिणी रात्रिर्धिगियं च मतिर्मम ।
 अन्तरायकरी स्वामिपादपद्मावलोकने ॥ ३७३ ॥
 विभातमप्यविभातं भानुमानप्यभानुमान् ।
 दृशावप्यदृशावेव, पश्यामि स्वामिनं न यत् ॥ ३७४ ॥
 अत्रप्रतिमया तस्थौ, रात्रिं त्रिभुवनेश्वरः ।
 अयं पुनर्बाहुबलिः, सौधे शेते स्म ^३निस्त्रयः ॥ ३७५ ॥

— त्रिषष्टि० प० १, स० ३, पृ० ८०

[१३]

वनमालावियोगे वीरकुविन्दस्य प्रलपनम् ।

इतो वीरकुविन्दोऽपि वियुक्तो वनमालया ।

भूताविष्ट इवोन्मत्त इव मत्त इवाभ्रमत् ॥ ६२ ॥

धूलीधूसरसर्वङ्गो जीर्णकर्पटखण्डवत् ।

विसंस्थुलशिरःकेशो दीर्घरोमनखावलिः ॥ ६३ ॥

उत्तालतुमुलैः पौरदारकैः परिवारितः ।

वनमाले ! वनमाले ! कासि मे देहि दर्शनम् ? ॥ ६४ ॥

निरागसं किमत्याक्षीरेकमेकपदेऽपि माम् ? ।

अथवा नैर्मणात्याक्षीः सुचिरं युज्यते न तत् ॥ ६५ ॥

रूपलुब्धेन वा रक्षोयक्षविद्याधरादिना ।

केनाप्यपहृतासि त्वं धिग्धिङ्मां गतभाम्यकम् ? ॥ ६६ ॥

इत्यादि प्रलपन् पुर्यां चत्वरेषु त्रिकेषु च ।

वराको रङ्गवत् कालमतिवाहयति स्म सः ॥ ६७ ॥

पंचभिः कुलकम् ॥ ५ ॥

—त्रिषष्टि० प० ६, स० ७, पृ० २१३ ।

[१४]

गृहान्निर्वासिताया अञ्जनाया विलापः ।

पर्यटन्ती तु सा प्राप कामप्येकां महाटवीम् ।
 गिरिकुञ्जे तरोर्मूले निषद्य विललाप च ॥ १५२ ॥
 अहो मे मन्दभाग्याया गुरूणामविचारतः ।
 अग्रे दण्डोऽभवत्पश्चादपराधविवेचनम् ॥ १५३ ॥
 साधु केतुमति ! कुलकलङ्को रक्षितस्त्वया ।
 त्वयापि सम्बन्धिभयात्तात ! साधु विचारितम् ॥ १५४ ॥
 दुःखितानां हि नारीणां माताश्चासनकारणम् ।
 पैतिच्छन्दजुषा मातस्त्वयाप्यहमुपेक्षिता ॥ १५५ ॥
 भ्रातर्दोषोऽपि नास्त्येव ताते जीवति ते ननु ।
 नाथ ! त्वयि च दूरस्थे जज्ञे सर्वोऽप्यरिर्मम ॥ १५६ ॥
 सर्वथा स्त्री विना नाथं मैकैहमपि जीवतु ।
 यथाहमेका जीवामि मन्दभाग्यशिरोमणिः ॥ १५७ ॥

—त्रिषष्टि० प० ७, स० ३, पृ० ३४ ।

[१५]

दवदन्तीति उपलक्षणे चन्द्रयशाया वचनानि ।

किमात्मगोपनं कृत्वा वञ्चितास्मि त्वय्यानधे ! ।

यद्येवं दुर्दशा दैवात् का ह्री मातृकुले निजे ? ॥ ८३५ ॥

हा वत्से ! किं त्वया मुक्तो नलो मुक्तासि तेन वा ? ।

नूनं मुक्तासि तेन त्वं त्वं सती तं न मुञ्चसि ॥ ८३६ ॥

त्वयापि यदि हीयेत दुर्दशापतितः पतिः ।

उदयेत तदा नूनं पश्चिनायां दिवाकर ॥ ८३७ ॥

नलात्याक्षीः कथमिमां ? मत्पार्श्वे नामुचः कथम् ? ।

किं ते कुलोचितमिदं दयितां त्यजतः सतीम् ? ॥ ८३८ ॥

दुःखं गृह्णामि ते वत्से ! १ क्रियाः समवतारणम् ।

औगः सहस्र मे यत्त्वं न मयास्युपलक्षिता ॥ ८३९ ॥

तमोऽहिगरुडः कृष्णनिशायामपि भास्करः ।

क्व वा स तिलको बाले ! तर्वालिकसहोद्भवः ? ॥ ८४० ॥

— त्रिषष्टि ५० ८, स० ३, पृ० ६९ ।

१ निर्दोषा । २ दुःखस्योत्तारणं क्रियाः विधेयाः । ३ अपराधम् ।

४ भालम् ।

[१६]

द्यूतममुञ्चति नले दवदन्त्याः खेदः ।

नलानुरक्तो लोकश्च हा हा कर्तुं प्रचक्रमे ।

हाहाकारं तमाकर्ष्य तत्रागादवदन्त्यपि ॥ ४४४ ॥

उवाच वचनं नाथ ! नीथामि त्वां प्रसीद मे ।

मुञ्च द्यूतं द्रोहकौ ते वैरिणाविव देवनौ ॥ ४४५ ॥

वेश्यागमनवद्द्यूतं क्रीडामात्रं मनीषिण ।

सेवन्ते नाथ ! न त्वेवमन्धङ्करणमात्मनः ॥ ४४६ ॥

वरं राज्यं स्वयं देहि कूबरायानुजन्मने ।

श्रीरात्तास्मात्प्रसह्येति प्रवादं मात्मनः कृथाः ॥ ४४७ ॥

उपार्जिता युद्धशतैर्घूतोत्तीर्णा मही तव ।

दुनोति देवात्यन्तं मामश्रोतोगतसिक्थुवत् ॥ ४४८ ॥

तद्वाचं न हि शुश्राव ददर्शापि न तां नलः ।

अध्यारूढो मदावस्थां दैशमीमिव वारणः ॥ ४४९ ॥

पत्या भृशमवज्ञाता रुदन्ती दवदन्त्यथ ।

कुलामात्यादिकानूचे नलं द्यूतान्निषेधत ॥ ४५० ॥

—त्रिषष्टि० प० ८, स० ३, पृ० ५५ ।

१ पार्थयामि । २ क्रीडनपाशकी । ३ द्यूतेनोत्तीर्णा गतेत्यर्थः ।

४ गजस्य मदावस्थाविशेषः ।

[१७]

सुतारायां पञ्चत्वमुपागतायां श्राविजयनृपस्य विलापः ।

परासुरिवनिःसंज्ञः परासुमवलोक्य ताम् ।

पपात मूर्च्छितः पृथ्व्यां स पृथ्वीपतिपुंगवः ॥ २५८ ॥

पुनर्व्यावृत्तचैतन्योऽभिषिक्तश्चंदनद्रवैः ।

मूर्ध्नाभिषिक्तमूर्धन्यो विललापैवमुच्चकैः ॥ २५९ ॥

ह हा दैवेन मुषितो नयता त्वां मनोरमे ! ।

त्वद्रूपैरेव हि प्राणैः प्राणितव्यं ममाभवत् ॥ २६० ॥

त्वां विनैष जनः कान्ते ! शोकसंभारभारतः ।

जीर्णं गृहमिवाधारस्तम्भहीनं पतिष्यति ॥ २६१ ॥

मद्वलभां लोभयता वलभादेशतत्परः ।

काञ्चनेन कुरङ्गेण वञ्चितोऽस्मि ह हा जडः ॥ २६२ ॥

प्रत्यक्षं मे प्रियां द्रष्टुं तक्षकोऽपि हि न क्षमः ।

कुर्कुटाहिस्तु दूरेऽस्तु दैवं हि बलवत् परम् ॥ २६३ ॥

ततोऽनुगन्तुं दयितां त्यजन् प्राणान् हुताशने ।

ऊनं प्रपूरयाम्यद्य दुर्दैवस्याभिसर्पतः ॥ २६४ ॥

तया सह महीनाथः सद्यो विरचितां चिताम् ।

अलंचके स्वयं धीरो रतिमन्दिरतल्पवत् ॥ २६५ ॥

— त्रिषष्टि० ५० ५, स० १, पृ० १०९ ।

१ गतप्राणाम् । २ मूर्ध्नाभिषिक्तानां राज्ञां मृधन्यो मुकुटसमानः ।

[१८]

पवनञ्जयस्याग्निप्रवेशश्रवणे अञ्जनाया विलापः ।

प्रतिस्वय्याञ्जनयोस्तेऽञ्जनाविरहदुःखतः ।
 पवनस्याग्निप्रवेशप्रतिज्ञामाचक्षिरे ॥ २५८ ॥
 दुःश्रवं तद्वचः श्रुत्वा पीत्वा विषमिवाञ्जना ।
 हा हतास्मीति जल्पन्ती पपात भुवि मूर्छिता ॥ २५९ ॥
 आसिक्ता चन्दनांभोभिस्तालवृन्तैश्च वीजिता ।
 लब्धसञ्ज्ञा समुत्थाय सा रुरोदेति दीनगीः ॥ २६० ॥
 पतिव्रताः पतिशोकात् प्रविशन्ति हुताशने ।
 तासां विना हि भर्तारं दुःखाय खलु जीवितम् ॥ २६१ ॥
 नारीसहस्रभोक्तृणां भर्तृणां श्रीमतां पुनः ।
 क्षणिकः प्रेयसीशोकस्तत्कुतोऽग्निप्रवेशनम् ॥ २६२ ॥
 विपरीतमिदं जज्ञे त्वयि वह्निप्रवेशनि ।
 विरहेऽपि मयि पुनर्हा जीवन्त्यामियच्चिरम् ॥ २६३ ॥
 महासत्त्वस्य तस्याल्पसत्त्वायाश्च ममान्तरम् ।
 उपलब्धमिदं नीलकाचयोखि सम्प्रति ॥ २६४ ॥
 न मे श्वशुरयोर्दोषो दोषः पित्रोर्न चाप्ययम् ।
 ममैव मन्दभाग्यायाः कर्मदोषोऽयमीदृशः ॥ २६५ ॥

—त्रिषष्टि० प० ७, स० ३, पृ० ३८ ।

१ नीलमणेः काचस्य च ।

[१९]

परासुं लक्ष्मणं दृष्ट्वा रामादीनां विलापः ।

परासुं लक्ष्मणं प्रेक्ष्य तत्र चान्तःपुरस्त्रियः ।

चक्रन्दुः सपरीवारा ^१विलुल्लङ्कुन्तलालिकाः ॥ १२७ ॥

तच्चाक्रन्दितमाकर्ण्य तत्र रामः समाययौ ।

उवाच च किमारब्धनविज्ञायाप्यमङ्गलम् ॥ १२८ ॥

जीवन्नेवैष तिष्ठाभि जीवत्येष च मेऽनुजः ।

कोऽप्यमुं बाधते व्याधिर्भेषजं तत्प्रतिक्रिया ॥ १२९ ॥

इत्युक्त्वा जुहवद्रामो वैद्याञ्जयोतिषिकानपि ।

प्रयोगं मन्त्रतन्त्राणां कारयाभास चासकृत् ॥ १३० ॥

वैफल्ये मन्त्रतन्त्राणां मूर्च्छां प्राप रघूद्वहः ।

कथञ्चिलब्धसञ्ज्ञः सन् विललापोच्चैःस्वरम् ॥ १३१ ॥

ते विभीषणसुग्रीवशत्रुघ्नाद्या उदश्रवः ।

विमुक्तकण्ठं रुरुदुर्हताः स्म इति भाषिणः ॥ १३२ ॥

कौशल्याद्या मातरश्च स्तुषाभिः सह साश्रवः ।

भूयो भूयोऽपि मूर्च्छन्त्यश्चक्रन्दुः करुणस्वरम् ॥ १३३ ॥

प्रतिमार्गं प्रतिगृहं प्रत्यष्टं क्रन्दनात्तदा ।

शोकाद्वैतमभूत् सर्वं रसान्तरमलिम्लुचम् ॥ १३४ ॥

—त्रिषष्टि० प० ७, स० १०, पृ० १२७ ।

१ मृतम् । २ विलुल्लङ्कुन्तलालिः केशपंक्तिर्यासां ताः ।

[२०]

च्यवनकाले सुराणां विलापः ।

हा प्रिया ! हा विमानानि !, हा वाप्यो ! हा सुरद्रुमाः ! ।

क द्रष्टव्याः पुनर्यूयं, हतदैववियोजिताः ? ॥ १६६ ॥

अहो स्मितं सुधावृष्टिरहो विवाधरः सुधा ।

अहो वाणी सुधावर्षिण्यहो कान्ता सुधामयी ॥ १६७ ॥

हा रत्नघटितास्तम्भा, हा श्रीमन्मणिकुण्डिमाः ।

हा वेदिका रत्नमय्यः, कस्य यास्यथ संश्रयम् ? ॥ १६८ ॥

हा रत्नसोपानचिताः, कमलोत्पलमालिनः ।

भविष्यन्त्युपभोगाय, कस्येमाः पूर्णवापयः ? ॥ १६९ ॥

हे पारिजात ! मन्दार ! सैन्तान ! हरिचन्दन ! ।

कल्पद्रुम ! विमोक्तव्यः, किं भवद्विरयं जनः ? ॥ १७० ॥

हहा स्त्रीगर्भनरके, वस्तव्यमवशस्य मे ।

हहाशुचिरसास्वादः कर्तव्यो मयका मुहुः ॥ १७१ ॥

ह हा हा जैठराङ्गारशकटीपाकसम्भवम् ।

मया दुःखं विषोढव्यं, बद्धेन निजकर्मणा ॥ १७२ ॥

रतेरिव निधानानि, क तास्ताः सुरयोषितः ? ।

काशुचिस्पन्दबीभत्सा, भोक्तव्या नरयोषितः ? ॥ १७३ ॥

१ भूमयः । २ कल्पवृक्षाभिधानम् । ३ जठरमेव अङ्गारशकटी
तस्याः पाकात्सम्भूतम् । ४ अशुचिप्रसवणत्वेन बीभत्साः ।

एवं स्वर्लोकवस्तूनि, स्मारं स्मारं दिवौकसः ।

विलपन्तः क्षणस्यान्तर्विध्यायन्ति प्रदीवत् ॥ १७४ ॥

॥ नवभिः कुलकम् ॥

—त्रिषष्टि० प० ३, स० ४, पृ० ३८ ।

[२१]

मृगभ्रान्त्या भ्रातृवधे जराकुमारस्य विलपनम् ।

श्रुत्वेति किमयं कृष्ण इति तत्रैव सत्वरम् ।

जरत्कुमार आयासीद्दृष्ट्वा कृष्णं मुमूर्छं च ॥ १३८ ॥

कथमप्याप्तसंज्ञः सञ्जारेयः करुणं रुदन् ।

पप्रच्छ कृष्णं हा भ्रातः किमेतत्किमिहागमः ? ॥ १३९ ॥

किं द्वारका पुरी दग्धा किं यदूनां क्षयोऽभवत् ? ।

सा नूनं नेमिवाक् सर्वा सत्या तेऽवस्थयानया ॥ १४० ॥

कृष्णोऽपि सर्वमाचस्यौ जारेयोऽपि रुदन् पुनः ।

इत्यूचे हा मया भ्रातुरागतस्योचितं कृतम् ॥ १४१ ॥

कनिष्ठं दुर्दशामग्नं भ्रातरं भ्रातृवत्सलम् ।

त्वां निहन्तुर्मम स्थानं क्व नाम नरकावनौ ? ॥ १४२ ॥

वनवासं तव त्राणबुद्ध्याकार्षमहं किल ।

न जाने विधिना यत्ते स्थापितः पुरतोऽन्तकः ॥ १४३ ॥

हे पृथिव ! देहि विवरं वरमद्यैव येन ताम् ।

अनेनैव शरीरेण प्रयामि नरकावनिम् ॥ १४४ ॥

१ जरादेवीपुत्रः ।

अतः परमिह स्थानमधिकं नरकादपि ।
 सर्वदुःखाधिके भ्रातृहत्यादुःख उपस्थिते ॥ १४५ ॥
 वसुदेवस्य पुत्रोऽहं किं भ्राता तव चाभवम् ? ।
 किं वाभूवं मनुष्योऽपि यः कर्माकार्षमीदृशम् ॥ १४६ ॥
 सर्वज्ञवचनं श्रुत्वा तदैव न मृतोऽस्मि किम् ? ।
 जनमात्रे मयि मृते किं न्यूनं स्यात्सति त्वयि ? ॥ १४७ ॥
 ततो बभाषे कृष्णस्तं कृतं भ्रातः ! शुना तव ।
 न त्वया न मया वापि लङ्घ्यते भवितव्यता ॥ १४८ ॥
 —त्रिषष्टि० प० ८, स० ११, पृ १५८ ।

[२२]

कुब्जरूपं नलं दृष्ट्वा द्विजस्य विषादः ।

पृच्छन् पृच्छन् ययौ कुब्जसमीपे निषसाद च ।
 सर्वांगविकृताकारं तं दृष्ट्वा विषसाद सः ॥ ९५८ ॥
 दध्यौ च क नलः क्वायं क मेरुः क च सर्षपः ? ।
 उत्पन्नास्मिन्नलभ्रान्तिर्दवदन्त्या दृथैव हि ॥ ९५९ ॥
 निश्चेप्ये सम्यगिति च मनसा सम्प्रधार्य सः ।
 जगौ श्लोकयुगलकं नैलापश्लोकगर्भितम् ॥ ९६० ॥
 ३ निर्दृष्टानां निद्रपाणां निःसृत्त्वानां दुरात्मनाम् ।
 धूर्वहो नल एकैव पत्नीं तत्याज यः सतीम् ॥ ९६१ ॥

१ विरूपाकृतिम् । २ नलापक्रीतिगर्भितम् । ३ निर्दयानाम् ।

४ अग्रेसरः ।

सुसामेकाकिनीं मुग्धां विश्वस्तां त्यजतः सतीम् ।
 उत्सेहाते कथं पादौ नैषधेरल्पमेधसः ॥ ९६२ ॥
 मुहुर्मुहुः पठ्यमानं तच्छ्रुत्वा दयितां स्मरन् ।
 रुरोदानर्गलगलन्नयनावज्जलो नलः ॥ ९६३ ॥
 किं रोदिषीति ? विप्रेण पृष्टः प्रोवाच हुण्डिकः ।
 गीतं ते मञ्जु करुणारसमाकर्ण्य रोदिमि ॥ ९६४ ॥
 कुब्जेन पृष्टः श्लोकार्थं स विप्रोऽकथयत् कथाम् ।
 आ द्यूतात्कुण्डिनपुरे वैदर्भीगमनावधि ॥ ९६५ ॥
 पुनराख्यदहो कुब्ज ! सूर्यपाकेन सूपकृत् ।
 सुसुमारेशदूतेनाख्यातस्त्वं भीमभूपतेः ॥ ९६६ ॥
 एवंविधचरित्रेण नलो भवति नापरः ।
 भैम्येति भीममभ्यर्थ्य त्वां द्रष्टुं प्रेषितोऽस्म्यहम् ॥ ९६७ ॥
 अर्चितयं च त्वां दृष्ट्वा क कुब्जस्त्वं दुराकृतिः ? ।
 क नलो देवतारूपः ? क खद्योतः क भास्करः ? ॥ ९६८ ॥
 मम चागच्छतोऽभूवञ्छकुनानि शुभानि तु ।
 तानि सर्वाण्यन्यथा त्वं ययुर्नासि नलो यतः ॥ ९६९ ॥
 दवदन्तीं हृदि ध्यायन् रुदन् कुब्जोऽधिकाधिकम् ।
 उपरुध्य गृहेजैषीत्तं विप्रनिति चावदत् ॥ ९७० ॥

त्रिषष्टि० प० ८, स० ३, पृ० ७३ ।

[२३]

बन्धुवधे बलदेवस्य परिदेवनम् ।

सुप्तोऽसौ सुखमस्तीति बुध्या तस्थौ क्षणं बलः ।
 दृष्ट्वा च मक्षिकाः कृष्णाः कृष्णास्याद्वलमाक्षिपत् ॥ २ ॥
 ततोऽज्ञासीन्मृतं बन्धुं बलः सद्योऽथ मूर्छया ।
 पपात जगतीपृष्ठे कृन्तमूल इव द्रुमः ॥ ३ ॥
 कथंचिल्लब्धसञ्ज्ञः सन् सिंहनादं बलोऽकरोत् ।
 वित्रेसुः श्वापदास्तेन चकम्पे चाखिलं वनम् ॥ ४ ॥
 इत्युवाच च येनेह सुखसुप्तो ममानुजः ।
 विश्वैकवीरः पापेन निजघ्ने स्वं स शंसतु ॥ ५ ॥
 स मे सैमक्षीभवतु सत्यं हि सुभटो यदि ।
 सुप्तप्रमत्तैर्भ्रूणर्षिस्त्रीषु हि प्रहरेत कः ? ॥ ६ ॥
 इत्युच्चैः शब्दमाक्रोशन् रामो बभ्राम तद्वनम् ।
 भूयः कृष्णमुपेयाय तमालिङ्ग्य रुरोद च ॥ ७ ॥
 हा भ्रातरवनीवीर ! हा मदुत्संगलालित ! ।
 हा कनिष्ठगुणज्येष्ठ ! विश्वश्रेष्ठ ! क्व तिष्ठसि ? ॥ ८ ॥
 विना भवन्तं न स्थातुमीशोऽस्मीति पुराऽवदः ।
 वचोऽपि नाधुना दत्से क्व सा प्रीतिर्नार्दन ! ? ॥ ९ ॥
 नापराधं स्मरामि स्वं रुषितश्च निरीक्ष्यसे ।
 किं वा यो मे विलम्बोऽभूत् स ते रोषस्य कारणम् ? ॥ १० ॥

१ प्रत्यक्षीभवतु । २ गर्भः । ३ समर्थः ।

स्थानेऽसि रुषितो आतस्तथाप्युत्तिष्ठ सम्प्रति ।
 गच्छत्यस्तं रविः स्वप्नकालो नैष महात्मनाम् ॥ ११ ॥
 एवं च प्रलपन् रामस्तामतीयाय यामिनीम् ।
 उत्तिष्ठोत्तिष्ठ हे आतः ! प्रातरप्येवमब्रवीत् ॥ १२ ॥
 अनुत्तिष्ठन्तमुत्थाय तमथ स्नेहमोहितः ।
 रामः स्कन्धे समारोप्याभ्राम्यद्विरिवनादिषु ॥ १३ ॥
 कृष्णकायं वहन्नर्चन् पुष्पाद्यैरन्वहं बलः ।
 षण्मासानतिचक्राम आःस्नेहविमोहितः ॥ १४ ॥

— त्रिषष्टि० प० ८, स० १२, पृ० १५९ ।

[२४]

पुत्रविरहे मरुदेव्या विलापः ।

स्वामिनी मरुदेवाऽपि, भरतायाऽऽशिषं ददौ ।
 हृद्यमान्तीं शुचमिव, गिरमित्युज्जगार च ॥ ४९० ॥
 मां त्वां महीं प्रजां लक्ष्मीं, विहाय तृणवत् तदा ।
 एकाकी गतवान् वत्सो, दुर्मरा मरुदेव्यहो ! ॥ ४९१ ॥
 सूनोश्चन्द्रातपच्छायमातपत्रं क मूर्द्धनि ? ।
 सर्वाङ्गसन्तापकरः, केदानीं तपनातपः ? ४९२ ॥
 सलीलगतिभिर्यानैर्यानं हस्त्यादिभिः क तत् ? ।
 वत्सस्य पादचारित्वं, केदानीं पथिकोचितम् ? ॥ ४९३ ॥
 क तद् वारवधूत्क्षिप्तचारुचामरवीजनम् ? ।

१ सूर्यस्यातपः ।

मत्सूनोः काऽधुना दंशमंशकाद्यैरुपद्रवः ? ॥ ४९४ ॥
 क तद् देवसमानीतदिव्याहारोपजीवनम् ? ।
 क भिक्षाभोजनं तस्याऽभोजनं वाऽपि सम्प्रति ? ॥ ४९५ ॥
 रत्नसिंहासनोत्सङ्गे, महर्द्धेः क तदासनम् ? ।
 मत्सूनोः ^१खद्विनि इव, क निरासनताऽधुना ? ॥ ४९६ ॥
 आरक्षैरात्मरक्षैश्च, रक्षिते क पुरे स्थितिः ? ।
 सूनोः क वासः सिंहाहिदुःश्वापदपदे वने ? ॥ ४९७ ॥
 क तद् दिव्याङ्गनागीतं, कर्णमृतरसायनम् ? ।
 सूनोः कोन्मत्तैफेरुण्डफेत्काराः कर्णसूचयः ॥ ४९८ ॥
 अहो ! कष्टमहो ! कष्टं, यन्मे सूनुस्तपात्यये ।
 पद्मखण्ड इव मृदुः, सहते वारिविद्रवम् ॥ ४९९ ॥
 हिमचूर्तौ हिमसम्पातसङ्केशविवशां दशाम् ।
 अरण्ये मालतीस्तम्ब, इव याति निरन्तरम् ॥ ५०० ॥
 उष्णर्त्तावुष्णकिरणकिरणैरतिदारुणैः ।
 सन्तापं चाऽनुभवति, स्तम्बेरम इवाऽधिकम् ॥ ५०१ ॥
 तदेवं सर्वकालेषु, वनेवासी निराश्रयः ।
 पृथग्जन इवैकाकी, वत्सो मे दुःखभाजनम् ॥ ५०२ ॥
 तत्तद्दुःखाकुलं वत्सं, पश्यन्त्यग्रे दृशोरिव ।
 वदन्ती नित्यमप्येवं, हा ! त्वामपि दुनोम्यहम् ॥ ५०३ ॥

त्रिषष्टि० ५० १, स० ३, पृ० ८४ ।

१ गण्डकारव्यपशोः । २ शृगालः । ३ जलोपद्रवम् । ४ ग्रीमत्तौ ।

[२५]

अजितनाथस्य विरहश्रवणे सगरनृपस्य वचनम् ।

ततः सगरमाहूय, जगाद त्रिजगद्गुरुः ।

गृह्यतां राज्यभारो नः, संसारावधितितीर्षताम् ॥ १४२ ॥

इत्युक्तोऽजितनाथेन, श्यामास्योऽश्रूणि पातयन् ।

एकैकबिन्दुवर्षीव, वारिदः सगरोऽब्रवीत् ॥ १४३ ॥

अभक्तिः किं मया देव !, विदधे देवपादयोः ? ।

आत्मनो मां पृथक्कर्तुमद्य येनैवमादिशः ॥ १४४ ॥

अभक्तिर्वस्तु विहिता, नाप्रसादाय सापि हि ।

पूज्यैरभक्तोऽपि शिशुः, शिष्यते न तु ह्यियते ॥ १४५ ॥

किं नामाभ्रंलिहेनापि, छायाहीनेन शाखिना ? ।

किंवा समुन्नतेनापि, वृष्टिहीनेन वैर्मुचा ? ॥ १४६ ॥

किं वा निर्झरहीनेन, तुङ्गेनापि महीभृता ? ।

किं वा लावण्यहीनेन, सुरूपेणापि दैर्घ्या ? ॥ १४७ ॥

किं वा गन्धविहीनेन, पुष्पेणापि विक्रासिना ? ।

अनेन त्वद्विहीनेन, राज्येनापि हि किं मम ? ॥ १४८ ॥

॥ त्रिभिर्विशेषकम् ॥

निर्ममस्व निरीहस्व, मुमुक्षोरपि ते सतः ।

प्रभो ! पादौ न मोक्षयामि, का राज्यादानसंकथा ? ॥ १४९ ॥

राज्ञं पुत्राः कलत्राणि, मित्राण्यथ परिच्छदः ।
 तृणवत्सुत्यजं सर्वं, त्वत्पादौ दुस्त्यजौ तु मे ॥ १५० ॥
 राजीभवति नाथाहं, युवराज्यभवं यथा ।
 त्वयि व्रतधरे शिष्यीभविष्याम्यधुना तथा ॥ १५१ ॥
 गुरुपादाम्बुजोपास्तितत्परस्य दिवानिशम् ।
 'शैक्षस्य भैक्षमपि हि, साम्राज्यादतिरिच्यते ॥ १५२ ॥
 भवं तरिष्याम्यज्ञोऽपि, भवत्पादावलम्ब्यहम् ।
 गोपुच्छलग्नो हि तरेन्नदीं गोपालबालकः ॥ १५३ ॥
 दीक्षां सह त्वयादास्ये, विहरिष्ये सह त्वया ।
 दुःसहंश्च सहिष्येऽहं त्वया सह परीषहान् ॥ १५४ ॥
 त्वया सहोपसर्गोश्च, सहिष्ये त्रिजगद्गुरो ! ।
 कथंचिदपि न स्थास्याम्यहमत्र प्रसीद मे ॥ १५५ ॥

त्रिषष्टि० प० २, स० ३, पृ० ३८ ।

[२६]

श्री नेमिकुमारं व्यावृत्तं दृष्ट्वा राजीमत्या विलापः ।

व्यावृत्तं नेमिनं दृष्ट्वा श्रुत्वा च व्रतकांक्षिणम् ।

राजीमत्यपतत् पृथ्व्यां वल्लीवाकृष्टपादपा ॥ २१० ॥

तां सख्यः सिषिचुर्भीताः शीतांभोभिः सुगंधिभिः ।

अवीजयन् व्यजनैश्च कदलीदलनिर्मितैः ॥ २११ ॥

अवाप्तसंज्ञा चोत्थाय कपोललुलितालका ।

अश्रुधारातिम्यमानकञ्चुका विल्लाप सा ॥ २१२ ॥

नासीन्मनोरथोऽप्येष यन्नेमिः स्याद्बुरो मम ।

केनास्यभ्यर्थितो दैव ! यन्नेमिर्मे वरः कृतः ? ॥ २१३ ॥

विपरीतं कुतोऽकार्षीरकाण्डे दण्डपातवत् ? ।

एकस्त्वमसि मायावी त्वं च विश्वासघातकः ॥ २१४ ॥

यद्येवं प्रागपि ज्ञातं स्वभाग्यद्वत्ययान्मया ।

क्वायं जगत्त्रयोत्कृष्टो वरो नेमिर्हं क्व च ? ॥ २१५ ॥

आत्मनोऽननुरूपाहं ज्ञाता नेमे ! त्वया यदि ।

तत्प्रपद्य विवाहं मे जनितः किं मनोरथः ? ॥ २१६ ॥

जनयित्वा च किं भग्नः स्वामिन्मम मनोरथः ? ।

महतां प्रतिपन्नं हि यावज्जीवमपि स्थिरम् ॥ २१७ ॥

प्रतिपन्नाद्भवन्तोऽपि चलन्ति यदि तत्प्रभो ! ।

मर्यादा लङ्घयिष्यन्ति निश्चितं जल्लाशयः ॥ २१८ ॥

यद्वा तवापि नो दोषो दोषो मत्कर्मणामयम् ।

भवत्याणि गृहीतात्वं वचसैव यदासदम् ॥ २१९ ॥

चारु मातृगृहं दिव्यमण्डपो रत्नवेदिका ।

विवाहायावयोरन्यदप्येतदभवन्मुधा ॥ २२० ॥

धवलैर्गीयते यत्तत्र सर्वं सत्यमीदृशी ।

सत्योक्तिस्त्वं हि मे भर्ता गीतोऽस्यादौ न चाभवः ॥ २२१ ॥

किं युभिनां विघटनमकार्षं पूर्वजन्मनि ? ।

पाणिस्पर्शसुखमपि यत्पत्युर्नाहमाप्नवम् ॥ २२२ ॥

विलपन्तीति सा जघ्ने हस्ताब्जाभ्यामुरःस्थलम् ।

हारं च त्रोटयामास स्फोटयामास कङ्कणे ॥ २२३ ॥

—त्रिषष्टि० प० ८, स० ९, पृ० १३७ ।

[२७]

वृषभप्रभोनिर्वाणे भरतस्य क्रन्दनम् ।

स्वामिनिर्वाणकल्याणान्निर्वाणो दुःखपावकः ।
 अदृष्टसुखलेशानां, नारकाणामपि क्षणम् ॥ ४९३ ॥
 महाशोकसमाक्रान्तश्चक्रवर्ती तु तत्क्षणम् ।
 पपात मूर्च्छितः पृथ्व्यां, वज्राहत इवाऽचलः ॥ ४९४ ॥
 महत्यप्यागते दुःखे, दुःखशैथिल्यकारणम् ।
 विदांचकार रुदितं, न कश्चिदपि यत् तदा ॥ ४९५ ॥
 दुःखशैथिल्यहेतुं तच्चक्रिणोऽज्ञापयत् स्वयम् ।
 शक्रश्चकार रुदितं, महापूत्कारपूर्वकम् ॥ ४९६ ॥
 अनु संक्रन्दनं चक्रे, क्रन्दनं त्रिदशैरपि ।
 समा हि समदुःखानां, चेष्टा भवति देहिनाम् ॥ ४९७ ॥
 तेषां च रुदितं श्रुत्वा, संज्ञामासाद्य चक्रत्यपि ।
 उच्चैःस्वरेण चक्रन्द, ब्रह्माण्डं स्फोटयन्निव ॥ ४९८ ॥
 रुदितेनाऽस्फुटद् राज्ञः, शोकग्रन्थिर्महानपि ।
 पालीबन्धो महास्रोतोरंहसेव महीयसा ॥ ४९९ ॥
 सुरासुरमनुष्याणां, रुदितै रुदितैस्ततः ।
 त्रैलोक्ये करुणरस, एकच्छत्र इवाऽभवत् ॥ ५०० ॥

ततः प्रभृति लोकेऽपि, देहिनां शोकसम्भवे ।
 रोदनाध्वा प्रवृत्ते, शोकशल्यविश्ल्यकः ॥ ५०१ ॥
 नैसर्गिकमपि त्यक्त्वा, धैर्यं भरतभूपतिः ।
 दुःखितो विललापैवं, तिरश्चोऽपि हि दुःखयन् ॥ ५०२ ॥
 हा तात ! हा जगद्धन्धो !, हा कृपारससागर ! ।
 अज्ञानिह भवारण्ये, त्यक्तवानसि नः कथम् ? ॥ ५०३ ॥
 अम्लानकेवलज्ञानप्रकाशेन विना त्वया ।
 तमसीव ऋते दीपं, स्थास्यामोऽत्र कथं भवे ? ॥ ५०४ ॥
 छद्मस्थस्येव ते मौनं, किमेतत् परमेश्वर ! ? ।
 कुरुष्व देशनां नाऽनुगृह्णासि किममुं जनम् ? ॥ ५०५ ॥
 लोकाग्रमथवाऽयासीर्भगवन् ! भाषसे न यत् ।
 आभाषन्ते दुःखितं मां, तेऽपि मद्धन्धवो न किम् ? ॥ ५०६ ॥
 हुं ज्ञातमथवा ते हि, सदा स्वाम्यनुगामिनः ।
 स्वामिनोऽननुगो नास्ति, मत्कुले मां विनाऽपरः ॥ ५०७ ॥

—त्रिषष्टि० ५० १, स० ६, पृ० १६६ ।

[२८]

अरण्ये सीतायास्त्यागे सेनानेः कारुण्यं तस्याश्च विलापः ।

गंगासागरमुत्तीर्यारण्ये सिंहनिनादके ।

गत्वा कृतान्तवदनस्तस्थौ किञ्चिद्विचिन्तयन् ॥ ३०९ ॥

साधुं म्लानमुखं तं च प्रेक्ष्य सीताब्रवीदिति ।

कथमित्थं स्थितोऽसि त्वं सशोक इव दुर्मनाः ? ॥ ३१० ॥

कृतान्तः कथमप्यूचे दुर्वचं वच्म्यहं कथम् ? ।

दुष्करं कृतवाञ्छैतत् प्रेप्यभावेन दूषितः ॥ ३११ ॥

राक्षसावाससंवासापन्नादालोकजन्मनः ।

भीतेन देवि ! रामेण त्याजितासि वनेऽनघे ॥ ३१२ ॥

अपवादे चराख्याते रामं त्वत्त्यजनोद्यतम् ।

न्यषेधील्लक्ष्मणो लोकं प्रति क्रोधारुणेक्षणः ॥ ३१३ ॥

सिद्धाज्ञया निषिद्धश्च रामेण स रुदन् ययौ ।

अहं च प्रेषितोऽमुष्मिन् कार्ये पापोऽस्मि देवि ! हा ॥ ३१४ ॥

अमुष्मिञ्छ्वापदाकीर्णे मृत्योरेकनिकेतने ।

जीविष्यसि मया त्यक्ता स्वप्रभावेण केवलम् ॥ ३१५ ॥

तच्छ्रुत्वा स्यन्दनात् सीता मूर्छिता न्यपतद्भुवि ।

मृतेति बुद्ध्या सेनानीः पापमन्यो स्रोद सः ॥ ३१६ ॥

सीतापि वनवातेन कथञ्चित् प्राप चेतनाम् ।

भूयो भूयोऽप्यमूर्च्छच्च चेतनामास्माद च ॥ ३१७ ॥

महत्यामथ बेलयां सुस्थीभूयेत्युवाच सा ।
 इतोऽयोध्या कियदूरे रामस्तिष्ठति कुत्र वा ? ॥ ३१८ ॥
 सेनानीरभ्यधादूरेऽयोध्या किं पृच्छयानया ? ।
 उग्राज्ञस्य च रामस्य पर्याप्तं देवि ! वार्तया ॥ ३१९ ॥
 इति श्रुत्वापि सा रामभक्ता भूयोऽप्यभाषत ।
 भद्र ! मैत्राचिकमिदं शंसे रामस्य सर्वथा ॥ ३२० ॥
 यदि निर्वादभीतस्त्वं परीक्षां नाकृथाः कथम् ? ।
 शंकास्थाने हि सर्वोऽपि दिव्यादि लभते जनः ॥ ३२१ ॥
 अनुभोक्ष्ये स्वकर्माणि मन्दभाग्या वनेऽप्यहम् ।
 नानुरूपं त्वकार्षीस्त्वं विवेकस्य कुलस्य च ॥ ३२२ ॥
 यथा खलुगिरात्याक्षीः स्वामिन्नेकपदेऽपि माम् ।
 तथा मिथ्यादृशां वाचा मा धर्मं जिनभाषितम् ॥ ३२३ ॥
 इत्युक्त्वा मूर्छिता भूमौ पतितोत्थाय चाभ्यधात् ।
 मया विना कथं रामो जीविष्यति हतास्मि हा ? ॥ ३२४ ॥
 रामाय स्वस्त्यथाशंसेराशिषं लक्ष्मणस्य च ।
 शिवास्ते सन्तु पन्थानो वत्स ! गच्छोपराधवम् ॥ ३२५ ॥

— त्रिषष्टि० प० ७, स० ८, पृ० ११३ ।

१ मत्सन्देशम् । २ पंचदिव्यानां मध्ये किमपि दिव्यं करोति येन
 सत्यासत्ये परीक्ष्येते इति भावः ।

[२९]

दयावीरश्रीनेमिनाथस्याग्रे ।

पशूनां शिवादेवीप्रमुखपरिवाराणां चाक्रन्दनम् ।

ततो नेमिर्दयावीरो बभाषे निजसारथिम् ।

यत्रैते प्राणिनः सन्ति स्यन्दनं नय तत्र मे ॥ १७५ ॥

तथैव सारथिश्चक्रे ददर्श भगवानपि ।

विविधान् प्राणिनः प्राणापहारचकितात्मनः ॥ १७६ ॥

ग्रीवायां रज्जुभिर्बद्धाः केऽपि केऽपि च पादयोः ।

केऽपि क्षिप्ताः पञ्जरान्तः केऽपि पाशेषु पातिताः ॥ १७७ ॥

उन्मुखा दीननयना बेपमानशरीरकाः ।

ते प्रेक्षांचक्रिरे नेमिं प्रीणकं दर्शनादपि ॥ १७८ ॥

पाहि पाहीति ते नेमिं स्वस्वभाषाभिरब्रुवन् ।

तांश्च साराथिमाज्ञाप्य नेमिनाथोऽप्यमोचयत् ॥ १७९ ॥

स्वं स्वं स्थानं ततस्तेषु गतेषु प्राणिषु प्रभुः ।

रथं निवर्तयामास पुनर्निजगृहं प्रति ॥ १८० ॥

शिवा समुद्रविजयः कृष्णो रामोऽपरेऽपि हि ।

विहाय स्वस्वयानानि नेमिनः पुरतोऽभवन् ॥ १८१ ॥

शिवासमुद्रविजयावूचाते साश्रुलोचनौ ।

कस्मादकस्मादप्यस्माद्विनिवृत्तस्त्वमुत्सवात् ॥ १८२ ॥

नेमिरप्यब्रवीदेते प्राणिनो बन्धनैर्यथा ।

बद्धास्तथा वयमपि तिष्ठामः कर्मबन्धनैः ॥ १८३ ॥

यथैषां बन्धनान्मोक्षः कर्मबन्धात्तथात्मनः ।
 कर्तुं दीक्षामुपादास्ये सौख्याद्वैतनिबन्धनाम् ॥ १८४ ॥
 तन्नेमिवचनं श्रुत्वा तौ द्वावपि मुमूर्छतुः ।
 रुरुदुर्यदवः सर्वेऽप्यनैद्धतविलोचनाः ॥ १८५ ॥
 शिवासमुद्रविजयौ समाश्वास्य जनार्दनः ।
 रुदितं च प्रतिषिध्य बभाषेऽरिष्टनेमिनम् ॥ १८६ ॥
 मम रामस्य तातानां सदा मान्योऽसि मानद ! ।
 रूपं निरुपमं चेदं यौवनं च नवं तव ॥ १८७ ॥
 किं च सापि स्नुषा राजीमती राजीवलोचना ।
 तवानुरूपा तद् ब्रूहि किं ते वैराम्यकारणम् ? ॥ १८८ ॥
 ये चैते पशवो दृष्टा स्त्वया तेऽपि हि मोचिताः ।
 पितृणां बान्धवानां च तत्पूरय मनोरथम् ॥ १८९ ॥
 पितरौ शोकनिर्मग्नौ न हुपेक्षितुमर्हसि ।
 तत्रापि हि कुरु भ्रातः सर्वसाधारणीं कृपाम् ॥ १९० ॥
 प्रीणिताः प्राणिनो दीना यथैते भवता तथा ।
 भातृन् प्रीणय रामादीनपि स्वोद्वाहदर्शनात् ॥ १९१ ॥

—त्रिषष्टि० प० ८, स० ९, पृ० १३६ ।

[३०]

सगरचक्रिणोऽग्रे द्विजस्य कृत्रिमविलापः ।

इत्यादिभिर्दुनिमित्तैर्विद्वो हृदि शरैस्वि ।

विमनाः प्राविशमहं चञ्चापुरुषवद्गृहम् ॥ ९८ ॥

मामापतन्तं सम्प्रेक्ष्य, ब्राह्मणी ^१विलुलत्कचा ।

सद्यो हा पुत्र ! हा पुत्रेत्याक्रन्दन्त्यपतद्भुवि ॥ ९९ ॥

ध्रुवं विपन्नो मे पुत्र, इति निश्चित्य चेतसा ।

अहमप्यपतं सद्यो, गतप्राण इवावनौ ॥ १०० ॥

मूर्छाविरामे भूयोऽपि, प्रलपन् करुणस्वरम् ।

अपश्यं गृहमध्येऽहं, सर्पदष्टमिमं सुतम् ॥ १०१ ॥

भोजनाद्यप्यकृत्वास्थां, यावज्जाग्रदहं निशि ।

कुलदेवतया तावदिदमादेशि मे पुनः ॥ १०२ ॥

भोः किमेवं समुद्विग्नोऽस्यमुना पुत्रमृत्युना ? ॥

^२संपादयामि ते पुत्रं, यद्यादेशं करोषि मे ॥ १०३ ॥

देव्याः प्रमाणमादेश, इत्यवोचमहं ततः ।

पुत्रार्थे शोकविधुरैः, किं वा न प्रतिपद्यते ॥ १०४ ॥

कुलदेवतयाथोक्तं, ^३विपन्नो यत्र कोऽपि न ।

ततोऽग्निं मङ्गलगृहात्, कुतोऽप्यानय सत्वरम् ॥ १०५ ॥

ततस्तनयलोभेन, प्रत्यहं प्रतिमन्दिरम् ।

तत्पृच्छन् हस्यमानोऽहं, भ्रान्तोऽर्भक इवाभ्रमम् ॥ १०६ ॥

१ विक्रीणकेशाः । २ जीवयामि । ३ मृतः ।

पृच्छ्यमानो जनः सर्वोऽप्याचष्टे स्म गृहे गृहे ।
 संख्यातीतान् मृतान् वेष्म, नामृतं किञ्चिदप्यभूत् ॥ १०७ ॥
 तदप्राप्त्या च भग्नाशः, पैरासुरिव नष्टधीः ।
 व्यजिज्ञपमहं दीनस्तत्सर्वं कुलदेवताम् ॥ १०८ ॥
 आदिशद्देवताप्येवं, न मङ्गलगृहं यदि ।
 अमङ्गलं कथमहं, तव रक्षितुमीश्वरी? ॥ १०९ ॥
 तथा च देवतावाचा, तोत्रेणेव प्रवर्तितः ।
 प्रतिग्रामं प्रतिपुरिं, अमन्नहमिहागमम् ॥ ११० ॥
 अपि धात्र्याः समस्तायास्ता त्वमसि विश्रुतः ।
 न कोऽपि प्रतिमल्लोऽपि, दोष्मदग्रेसरस्य ते ॥ १११ ॥
 वैताढ्यगिरिदुर्गस्थश्रेणिद्वयगतास्तव ।
 विद्याधरा अपि दधत्याज्ञां शिरसि माल्यवत् ॥ ११२ ॥
 देवा अपि तवादेशं, सदा कुर्वन्ति भृत्यवत् ।
 वाञ्छितार्थं प्रयच्छन्ति, निधयश्च तवानिशम् ॥ ११३ ॥
 ततस्त्वां शरणं प्राप्तो, दीनत्राणैकसत्रिणम् ।
 तदग्निं मङ्गलगृहात्, कुतोऽप्यानय मत्कृते ॥ ११४ ॥
 विपन्नमपि मे पुत्रं, सा यथा कुलदेवता ।
 प्रत्यानयति येनास्मि, दुःखितः पुत्रमृत्युना ॥ ११५ ॥

—त्रिषष्टि० प० २, स० ६, पृ० ८९ ।

१ गतप्राण इव । २ समर्था । ३ वेणुदण्डेनेव । ४ प्रसिद्धः ।

५ दीनरक्षणे निश्चितदीक्षितम् ।

[३१]

पितुर्मृत्युसमये विष्णोस्तन्मातुश्चरोदनम् ।

तत्र च प्रविशन् विष्णुर्जननीद्वःस्थयैकया ।
 अग्रे भूत्वा सकरुणं व्यञ्जपीदमुदश्रिया ॥ १११ ॥
 कुमार ! परित्रायस्व परित्रायस्व नन्वसौ ।
 जीवत्यपि महाराजे देवीदं दुर्व्यवस्यति ॥ ११२ ॥
 तदाकर्ण्य वचो विष्णुः संभ्रान्तो मातुरालयम् ।
 जगाम वीक्षाञ्चक्रे च मातरं ब्रुवतीमिति ॥ ११३ ॥
 पतिप्रसादादुद्धूता ये प्राज्या रत्नराशयः ।
 अनन्तं काञ्चनं यच्च ये वा रजतसञ्चयाः ॥ ११४ ॥
 मुक्तामया वज्रमया जात्यरत्नमयाश्च ये ।
 संपिश्रा ये च नेपथ्यसमुदायाः सहस्रशः ॥ ११५ ॥
 यच्चान्यत् कोशसर्वस्वं सप्तक्षेत्र्यां तदर्प्यताम् ।
 महापथप्रस्थितानां पाथेयं हीदमादिमम् ॥ ११६ ॥
 पत्युर्विपत्तौ वैधव्यसहास्मि न मनागपि ।
 अहं तदग्रे यास्यामीत्यनलः सज्ज्यतां द्रुतम् ॥ ११७ ॥
 इति ब्रुवाणां जननीं जननीं दुःखसम्पदः ।
 उपेत्य नत्वा च हरिव्याहरद्गदाक्षरम् ॥ ११८ ॥

१ अनुचितं व्यवस्यति । २ मृत्युमागोप्रस्थितानाम् । ३ विनाशे ।

४ जनयित्रीम् ।

मातर्मातस्त्वमपि मां मन्दभाष्यं किमुज्झसि ।
 अहो विरुद्धं मे दैवं देव्यैवं यत् प्रचक्रमे ॥ ११९ ॥
 अम्मादेव्यप्युवाचैवं तज्जैः सम्यक् परीक्षितः ।
 त्वत्तातस्योपस्थितोऽयं रोगः प्राणहरो हरे ! ॥ १२० ॥
 नालं क्षणमपि श्रोतुं विधवेत्यक्षराण्यहम् ।
 कौसुंभधारिणी यास्याम्यग्रतस्त्वत्पितुस्ततः ॥ १२१ ॥
 कृतार्थं मेऽभवज्जन्म पत्या शिवमहीभुजा ।
 पुत्र ! त्वया च पुत्रेण पञ्चमेनार्थचक्रिणा ॥ १२२ ॥
 पत्युर्विपतौ यास्यन्ति मत्प्राणाः स्वयमेव हि ।
 त्यक्ष्यामि तान् प्रविश्यामनौ मा भून्मे हीनसत्त्वता ॥ १२३ ॥
 तत्क्षत्रियकुलाचारमाचरन्त्या ममाधुना ।
 मा स्म भूरन्तरायस्त्वं वत्स ! वात्सल्यतोऽपि हि ॥ १२४ ॥
 समं 'सुदर्शनेन' त्वं पुत्र ! नन्द मदाशिषा ।
 प्रत्युरग्रे प्रयाग्येषा कृष्णवर्त्मैकवर्त्मना ॥ १२५ ॥
 अन्तिमां प्रार्थनां तेऽद्य कुमारैनां करोम्यहम् ।
 निषेधकं विधेरस्य त्वया वाच्यं न किञ्चन ॥ १२६ ॥
 एव मुक्त्वा तु सा स्वामिविपच्छ्रवणकातरा ।
 परलोकपुरद्वारं प्रवेष्टुमनलं ययौ ॥ १२७ ॥
 दुःखानुबन्धिभिर्दुःखैः श्रुताङ्गो वीवधैरिव ।
 सैमेऽपि प्रस्खलत्पादः पितुः पार्श्वं ययौ हरिः ॥ १२८ ॥

१ वैद्यैस्त्यर्थः । २ अग्निमार्गेण । ३ मरणविधेः । ४ भारैरिव ।

५ समप्रदेशेऽपि ।

स्मरन् स्वां मातरं पश्यंस्तथा पितरमातुरम् ।
 प्रतीकारासहो विष्णुः क्लीबमान्यपतद्भुवि ॥ १२९ ॥
 राजा दाहज्वरार्तोऽपि बभाषे धैर्यमाश्रयन् ।
 किमेतद्धत्स ! कौतर्क्यं स्वकुलानुचितं तव ॥ १३० ॥
 इयं हि त्वद्भुजाधारा वत्स ! देवी वसुन्धरा ।
 अधैर्यान्निपतन्नस्यां कथं नाम न लज्जसे ॥ १३१ ॥
 त्वय्युच्चैः पुरुषसिंह इत्याख्याकारिणो मम ।
 अज्ञानकारितां मा दास्त्वमेवं धैर्यमुत्सृजन् ॥ १३२ ॥
 एवं शार्ङ्गिणमाश्वास्य शिवराजः शिवाशयः ।
 कालधर्मं ययो सायं कः कालं यातुमीश्वर ? ॥ १३३ ॥
 श्रुत्वा च मूर्च्छितो विष्णुः पपात धरणीतले ।
 महाद्रुमो वाल्ययेव वातेनेव च वातैकी ॥ १३४ ॥
 अथ सिक्तः पथस्कृम्भैर्लब्धसंज्ञो जनार्दनः ।
 हा तात ! तात ! तातेति क्रन्दन्नुत्तिष्ठति स्म च ॥ १३५ ॥
 न किं सन्तप्यते तेऽङ्गं गुणः कस्यौषधस्य वा ।
 प्रत्यय कस्य वैद्यस्य सुखनिद्राथवाद्य क्रिम् ॥ १३६ ॥
 ब्रूहि तात ! प्रसादं मे वृत्तेति स्नेहमोहितः ।
 प्रल्लाप क्षणं विष्णुर्विल्लाप च तत्क्षणम् ॥ १३७ ॥

— त्रिषष्टि० प० ४, स० ५, पृ० ७३ ।

१ रोगग्रस्तम् । २ रोगोपायेऽसमर्थः । ३ मीरुत्वम् । ४ वातसम्बन्धेन
 झञ्झावातेन वा । ५ वातरोगी पुमान् ।

[३२]

दवदन्तीत्यागसमये नलस्य शोकः प्रियविरहे च दवदन्त्या विलापः ।

दवदन्त्येकवस्त्रेयमेका स्वपिति वर्त्मनि ।
 अहो नलस्य शुद्धान्तमसूर्यपश्यमीदृशम् ॥ ५२९ ॥
 अहो मत्कर्मदोषेण कुलीनेयं सुलोचना ।
 प्रविवेश दशामेवं हताशः किं करोम्यहम् ? ॥ ५३० ॥
 मयि सत्यपि पार्श्वस्थेऽप्युन्मत्तवदनाथवत् ।
 भूमौ शेते वरौरोहा जीवत्यद्यापि ही नलः ॥ ५३१ ॥
 मयैकाकिन्यसौ मुक्ता प्रबुद्धा मुग्धलोचना ।
 मोक्ष्यते जीवितेनापि स्पर्द्धयेव मया सह ॥ ५३२ ॥
 भक्तां तदेनां वञ्चित्वा नान्यतो गंतुमुत्सहे ।
 जीवितं मरणं वापि मम स्तादनया सह ॥ ५३३ ॥
 अथवानेकदुःखानामरण्ये नरकोपमे ।
 पात्रं नारकिक इव भवाम्येकोऽहमस्त्वसौ ॥ ५३४ ॥
 मया तु वस्त्रे लिखितामाज्ञां कृत्वा मृगाक्ष्यसौ ।
 स्वयं गत्वा कुशलिनी वत्स्यति ^३स्वजनौकसि ॥ ५३५ ॥
 इति निश्चित्य तां रात्रिमतिक्रम्य च नैषधिः ।
 प्रबोधसमये पत्न्यास्तिरोधात्त्वरितिक्रमम् ॥ ५३६ ॥

१ अन्तःपुरम् । २ वरः श्रेष्ठ आरोहः शयनं यस्याः सा । ३ निजपितृगृहे ।

उन्निद्रपङ्कजामोदिमृदुमृत्यूपमारुते ।

निशाशेषे दवदन्ती स्वप्नमेवमुदैक्षत ॥ ५३७ ॥

यदहं फलिते फुल्ले पत्रले चूतपादपे ।

आरुह्य तत्फलान्यादं वृण्वन्ती भृङ्गनिःस्वनान् ॥ ५३८ ॥

अकस्माद्वनकरिणोदमूलि च स पादपः ।

पतिताहं च मेदिन्यां ततोऽड इव पक्षिणः ॥ ५३९ ॥

मैत्री प्रबुद्धा तत्कालमपश्यन्ती नलं पुरः ।

दिशोऽवलोकयामास मृगी यूथादिव च्युता ॥ ५४० ॥

अचिंतयच्चापतितमैत्र्याहितमनाहतम् ।

अशरण्यामरण्ये मां प्रेयानपि मुमोच यत् ॥ ५४१ ॥

यद्वा मुखक्षालनाय प्राणेशो मे निशात्यये ।

गतो भविष्यति कापि वार्यानेतुं जलाशये ? ॥ ५४२ ॥

नीतो रमयितुं यद्वोपरुध्य नियतं नलः ।

कयाचिदपि ^३खेचर्या ^४तद्रूपालोकलुब्धया ॥ ५४३ ॥

कीडन् कलायां कस्यांचिज्जितो मन्ये तथा च सः ।

कृतावस्थानपणतस्तस्थौ चाद्यापि नैति यत् ॥ ५४४ ॥

ते द्रुमा पर्वतास्तेऽपि तदरण्यं च सा च भूः ।

एकमेव न पश्यामि नलं कमललोचनम् ॥ ५४५ ॥

एवं चिंताप्रपन्ना सा दर्श दर्श दिशोऽखिलाः ।

प्राणनाथमपश्यन्ती निजं स्पृष्टं व्यचारयत् ॥ ५४६ ॥

१ विकसितम् । २ कष्टम् । ३ विद्याधर्या । ४ नलरूपदर्शनलुब्धया ।

सहकारो नलो राजा राज्यं पुष्पफलादिकम् ।
 फलास्वादो राज्यसुखं भृङ्गाः परिजनो मम ॥ ५४७ ॥
 सहकारतरुयश्चोन्मूलितो वनदन्तिना ।
 राज्यादुत्थाप्य दैवेन प्रावास्यत स मे पतिः ॥ ५४८ ॥
 यच्चास्मि पतिता वृक्षात्तद्भ्रष्टास्मि नलादहम् ।
 स्वप्नेनानेन नूनं मे नलो दुर्लभदर्शनः ॥ ५४९ ॥
 ॥ त्रिभिर्विशेषकम् ॥

स्वप्नार्थमिति निर्गीय सा दध्याविति धीमती ।
 न राज्यं न पतिश्चेति द्वयमापतितं मम ॥ ५५० ॥
 व्यल्पन्मुक्तकण्ठं च सा तैरं तैरलोचना ।
 दुर्दशापतितानां हि स्त्रीणां धैर्यगुणः कुतः ? ॥ ५५१ ॥
 हा नाथ ! मां किमत्याक्षीः ? किं भाराय तवाभवम् ? ।
 न ह्यात्मीया कञ्चुलिका जातु भाराय भोगिनः ॥ ५५२ ॥
 नैर्मणान्तरितोऽभूस्त्वं यद्वा वल्लीवने क्वचित् ? ।
 तत्प्रकाशो भव चिरं न हि नर्मापि र्शनदम् ॥ ५५३ ॥
 प्रार्थये वः प्रसीदन्तु मह्यं हे वनदेवताः ! ।
 प्राणेशं दर्शयत मे मार्गं वा तत्प्रवित्रितम् ॥ ५५४ ॥
 द्विधा भव धरित्रि ! त्वं वैलुङ्कमिव पाकिमम् ।
 त्वद्वत्तविवरेणाहं प्रविश्याप्नोमि ^१निर्वृतिम् ॥ ५५५ ॥

- १ आम्रवृक्षः । २ उच्चैः । ३ दीर्घलोचना । ४ सर्पस्य । ५ हास्येन ।
 ६ कल्याणदम् । ७ वालुङ्कं चिभटकं, भाषायां 'चीभडुं' इति । ८ पक्कम् ।
 ९ शान्तिम् ।

एवं भैमी विलपंती रुदंती नयनोदकैः ।

स्मरणीवारिभिरिव सिषेचारण्यपादपान् ॥ ५५६ ॥

जले स्थले वा छायायामातपे वा नल विनां ।

ज्वरार्ताया इव तस्या न निर्वृतिलवोऽप्यभूत् ॥ ५५७ ॥

—त्रिषष्टि० प० ८, स० ३, पृ० ५९ ।

[३३]

सगरचक्रवर्तिषष्टिसहस्रपुत्रणां मरणेऽन्तःपुरस्त्रीणां
सेनाधिपतिसामन्तादीनां च विलापाः ।

चक्रिसैन्येऽथ सैन्यानामाक्रन्द उदभून्महान् ।

महाजलाशय इव, रिक्तीभवति धादसाम् ॥ १ ॥

केऽप्यास्वादितकिम्पाका इव पीतविषा इव ।

सर्पदष्टा इवोन्मूर्च्छा, पेतुर्वसुमतीतले ॥ २ ॥

केचिदास्फालयामासुः, स्वशिरो नालिकेरवत् ।

केचिदाजघ्निरे वक्षः, कृतागस्कमिवासकृत् ॥ ३ ॥

पादान् प्रसार्य केऽप्यस्थुः, कृत्यमूढाः पुरन्ध्रिवत् ।

भृगूण्यारूढुर्झम्पां, कपिवत् केऽपि दिदित्सवः ॥ ४ ॥

कूष्माण्डद्वारमुदराण्येके स्वानि दिदीर्षवः ।

चकृषुः क्षुरिकां कोशाद्यमजिह्वास्होदराम् ॥ ५ ॥

१ जलचरजीवानाम् । २ कृतापराधम् । ३ भृगूणि शिस्त्राणि पर्वतात्यत-
न्तथानानीत्यर्थः । ४ दातुमिच्छवः ।

आत्मानं तरुशाखायामुद्धुमनसोऽपरे ।
 बबन्धुरुत्तरीयाणि, लीलादोलां यथा पुरा ॥ ६ ॥
 शिरसोऽत्रोटयन् केऽपि, केशान् क्षेत्राल्कुशानिव ।
 केप्यंगलनं नेपथ्यं, चिक्षिपुः स्वेदबिंदुवत् ॥ ७ ॥
 हस्तन्यस्तकपोलाः केऽप्यस्थुश्चिन्तापरायणाः ।
 प्रदत्तोत्तंभनस्तम्भजर्जराकारकुड्यवत् ॥ ८ ॥
 असंवहन्तः केचिच्च, परिधानांशुकान्यपि ।
 विंशस्थुलाङ्गा व्यलुठन्नुन्मत्ता इव भूतले ॥ ९ ॥
 विलापोऽन्त पुरे स्त्रीणां, कुँररीणामिवाम्बरे ।
 हृदयाकम्पजनकः, पृथक् पृथगभूदिति ॥ १० ॥
 प्राणेशान् गृह्णतास्माकं, प्राणानत्रैव मुञ्चता ।
 किर्मर्धवैशसमिदं रे दैवाचरितं त्वया ? ॥ ११ ॥
 प्रसीद विवरं देहि, स्फुटित्वा देवि ! कैश्यपि ! ।
 अत्रादपि पतितानां, शरणं धरणी खलु ॥ १२ ॥
 अद्य चंदनगोधानामिवास्माकमुपर्यहो ।
 विद्युद्दण्डमकौण्डेऽपि, दैव ! पातय निर्देयम् ॥ १३ ॥
 प्राणाः ! शिवा वः पन्थानो, यूयं यात यथेप्सितम् ।
 विमुञ्चतास्मच्छरीरमवक्रयकुटीमिव ॥ १४ ॥
 समायाहि महातन्द्रे, ! सर्वदुःखापनोदिनि ! ।
 मन्दाकिनि ! त्वमुत्पत्य, जलमृत्युं प्रयच्छ वा ॥ १५ ॥

१ क्रीडादोलाम् । २ शिथिलाङ्गाः । ३ मृगीणाम् । ४ अर्धमण्डलम् ।
 ५ हे पृथ्वि ! । ६ आकाशात् । ७ असमये ।

अस्यां गिरितलाटव्यां, प्रादुर्भव दवानल ! ।
 अनुयामः पतिगतिं, तव साहाय्यकाद्यथा ॥ १६ ॥
 हा केशपाश ! मुञ्चाद्य, सुननोदामसौहृदम् ।
 युवाभ्यां दीयतां नेत्रे !, कज्जलाय जलाञ्चलिः ॥ १७ ॥
 पत्रलेखनकण्डूतिं, मा कृपायां कपोलकौ ! ।
 अलक्तकैव्यतिकरश्रद्धामधर ! मा धरः ॥ १८ ॥
 गीताकर्णनवत्कर्णौ !, त्यजतं रत्नकर्णिकाम् ।
 हे कंठ ! कंठिकोत्कंठां मा कार्षीस्त्वमतः परम् ॥ १९ ॥
 वक्षोजावद्य वां हारो, ^३नीहारोभोरुहामिव ।
 सद्यो हृदय ! भूयास्त्वं, पक्षैर्वैरुक्वद् द्विधा ॥ २० ॥
 बाहू ! कङ्कणकेयूरैर्भरैरिव कृतं च वाम् ।
 नितम्ब ! रसनां मुञ्च, प्रातश्चन्द्र इव प्रभाम् ॥ २१ ॥
 अनासैरिव पर्याप्तं, हे पादौ ! पादभूषणैः ।
 अलम्भं गङ्गागरागैस्तैः, कैपिकच्छूमयैरिव ॥ २२ ॥
 एवमंतःपुरस्त्रीणां, हृदि तैः करुणस्वरैः ।
 वनान्यपि प्रतिरवैरुरुदुः सह बन्धुवत् ॥ २३ ॥
 सेनाधिपतिसामन्त-मण्डलेशादयोऽपि हि ।
 शोकह्रीक्रोधशङ्कादि-विचित्रं प्राल्पन्निति ॥ २४ ॥
 हा स्वामीपुत्राः ! क्व गता न हि संविद्महे वयम् ।
 ब्रूतानुयामोऽद्य यथा, स्वामिशासनतत्पराः ॥ २५ ॥

१ पुष्पमाला । २ संबन्धः । ३ हिमम् । ४ कर्कटीवत् । ५ अलम् ।
 ६ हे अम् ! । ७ कण्डुजनक औषधिविशेषः ।

किं तिरोधानविद्येह, भवतां काप्युपस्थिता ।
 सा तु खेदाय भृत्यानां, प्रयोक्तुं नहि युज्यते ॥ २६ ॥
 युष्मान्नष्टान् विनष्टान् वा, हित्वा गतवतां मुखम् ।
 कथं द्रक्ष्यति नः स्वामी, ऋषिहत्याकृतामिव ? ॥ २७ ॥
 युष्मान्विना गतान्नोऽद्य, लोकोऽप्युपहसिष्यति ।
 हृदय ! स्फुट रे सद्यः, पयःसिक्तामैकुम्भवत् ॥ २८ ॥
 तिष्ठ तिष्ठोहिखेट ! त्वं, छलेन श्वेव नः पतीन् ।
 व्यग्रानष्टापदत्राणे, दग्ध्वायासीः क रेऽधुना ? ॥ २९ ॥
 खड्गः खड्गो धन्व धन्व, शक्तिः शक्तिर्गदा गदा ।
 युद्धाय सज्जीभव रे, कियन्नष्ट्वा गमिष्यसि ? ॥ ३० ॥
 अभी तावदिह त्यक्त्वा, ययुर्नः स्वामिसूनवः ।
 ह हा तत्र गतानद्य, त्यक्ष्यति स्वाम्यपि द्रुतम् ॥ ३१ ॥
 अगतानपि नस्तत्र, जीवतोऽत्रैव तिष्ठतः ।
 श्रुत्वा लज्जिष्यते स्वामी, यदि वा निग्रहीष्यति ॥ ३२ ॥
 एवं रुदित्वा विविधं, भूयः संभूय ते मिथः ।
 संहजं धैर्यमालम्ब्य, मन्त्रयामासुरित्यथ ॥ ३३ ॥
 पूर्वोदितैर्विधानेभ्यः, परोक्तविधिर्वद्विधिः ।
 सर्वेभ्यो दलवांस्तस्मान्न कोऽपि बल्वत्तरः ॥ ३४ ॥
 तत्राशक्यप्रतीकारे, मुधा प्रतिचिकीर्षितम् ।

१ अदृश्यकरणविद्या । २ अपक्वः । ३ हे नागराज ! । ४ स्वाभा-
 विकम् । ५ पूर्वविधिभ्यः परोविधिर्वलवान् इति नियमेन । ६ दैवम् ।

व्योम्नः प्रतिजिघांसेव जिर्वृक्षेव नमस्वतः ॥ ३५ ॥
 एभिः प्रलपैस्तदलं, हस्त्यश्वाद्यखिलं प्रभोः ।
 इदानीमर्पयामः स्वं, वयं न्यासधरा इव ॥ ३६ ॥
 उचितं रुचितं चापि, यत्किञ्चन ततः परम् ।
 विदधातु तदस्मासु, स्वामी किं नो विचिन्तया ॥ ३७ ॥
 एवमालोच्य ते सर्वे, सर्वमन्तःपुरादिकम् ।
 आदाय दीनवदनाः, प्रत्ययोर्ध्वं प्रतस्थिरे ॥ ३८ ॥
 मन्दमन्दमथोत्साहहीना म्लानाननेक्षणाः ।
 अयोध्यासन्निधिभुवं प्रापुः सुप्तोत्थिता इव ॥ ३९ ॥
^३विषण्णास्तत्र च स्थित्वा, नीता वध्यशिलामिव ।
 उपविश्य महीपीठेऽन्योऽन्यमेवं बभाषिरे ॥ ४० ॥
 भक्ता बहुज्ञा दोषमन्तो, दृष्टसाराः पुरापि च ।
 इत्यादिष्टा वयं राज्ञा, सत्कृत्य तनयैः सह ॥ ४१ ॥
 विना कुमारानभ्येत्य, स्वामिनोऽग्रे वयं कथम् ।
 वदनं धारयिष्यामो, नासिकारहिता इव ? ॥ ४२ ॥
 कथं वा कथयिष्यामः, पुत्रवृत्तान्तमीदृशम् ? ।
^४अकाण्डाशनिसम्पात-सदृशं वसुधापतेः ॥ ४३ ॥
 अतः परमहो तत्रास्माकं गन्तुं न युज्यते ।
 युज्यते किंतु मरणं, शरणं सर्वदुःखिनाम् ॥ ४४ ॥
 सम्भावनायाः प्रगुणीकृताया अंशभाजिनः ।

१ प्रति हंतुमिच्छा । २ ग्रहीतुमिच्छा । ३ खिन्नाः । ४ असमये
 वज्रपात इव ।

पुंसो शरीरिक्स्येव, जीवितव्येन किं ननु ? ॥ ४५ ॥

किं च पुत्रक्षयं श्रुत्वा, दुःश्रवं चक्रवर्त्यपि ।

चेद्विर्पद्येत तदपि, मृत्युरग्रेसरो हि नः ॥ ४६ ॥

मन्त्रयित्वेति ते सर्वे, मरणे कृतनिश्चयाः ।

यावत्तस्थुस्तावदागादेकः कौषायभृद्विजः ॥ ४७ ॥

—त्रिषष्टि० प० २, स० ६, पृ० ८६—८७

[३४]

षष्टिसहस्रपुत्राणां मरणश्रवणे सगरचक्रयादीनां विलापः ।

नाशेनैकस्य पुत्रस्य न शोचिष्याम्यतः परम् ।

मद्वत्त्वमपि मा शोचीः सर्वपुत्रक्षयेऽपि हि ॥ १५४ ॥

षष्टिसहस्रसंख्यास्ते, दोर्विक्रमविराजिनः ।

राजन् ! विपन्नास्तनया, युगपत् कालयोगतः ॥ १५५ ॥

अत्रांतरे च सामन्तामात्यसेनाधिपादयः ।

अपरेऽपि कुमाराणां, जना आसन्नवर्तिनः ॥ १५६ ॥

उत्तरीयछन्नमुखाः, शौलीना इव लज्जया ।

विवर्णदेहाः खेदेन दैवदग्धा इव द्रुमाः ॥ १५७ ॥

अत्यंतशून्यमनसः, पिशाचकिन्नरा इव ।

उदश्रुलोचना दीना मुषिताः कृपणा इव ॥ १५८ ॥

१ म्रियेत । २ काषायवस्त्रधारी । ३ लज्जावन्त इव । ४ वनाग्निदग्धाः ।

प्रस्वलच्चरणन्यासा, दृष्टा इव भुजङ्गमैः ।

आस्थानं युगपद्राज्ञोऽविशन् सङ्केतिता इव ॥ १५९ ॥

॥ चतुर्भिः कलापकम् ॥

राजानं ते नमस्कृत्य, यथास्थानमुपाविशन् ।

विविक्ख इव क्षोणीं, ते च तस्थुरधोमुखाः ॥ १६० ॥

तां विप्रवाचमाकर्ण्य, दृष्ट्वा तांश्च तथाविधान् ।

कुमारवर्जमायातानैनिषादिद्विषानिव ॥ १६१ ॥

लिखितो नूत्लिखितो नु, सुप्तो नूतंभितो नु वा ।

शून्यो निष्पन्दनयनो, द्रागभूदवनीपतिः ॥ १६२ ॥

॥ युगम् ॥

आप्तमूर्छमधैर्येण धैर्येण च तैथास्थितम् ।

पुनर्बोधयितुं विप्रः, प्रोवाच पृथिवीपतिम् ॥ १६३ ॥

त्वमसि दैमापते ! विश्वमोहनिद्राविवस्वतः ।

ऋषभस्वामिनो वंश्यो, आताचास्यजितप्रभोः ॥ १६४ ॥

इत्थं पृथग्गजन इव, भवन्मोहवशंवदः ।

तैयोः कलङ्कमादत्सेऽधुना किं धरणीधव ! ॥ १६५ ॥

राजापि दध्यौ विप्रोऽयं, स्वपुत्रांतापदेशतः ।

मत्पुत्रक्षयनाट्यस्य, जगौ प्रस्तावनामिमाम् ॥ १६६ ॥

१ सभामण्डपम् । २ प्रविष्टुमिच्छवः । ३ हस्तिपकश्चन्यगजानिव ॥

४ स्वस्थम् । ५ हे राजन् । ६ सामान्यजन इव । ७ ऋषभभाजितस्वामिनोः ॥

८ स्वपुत्रमरणमिषात् ।

व्यक्तं च शंसत्यधुना, कुमाराणामस्तौ क्षयम् ।
 कुमारवर्जमायाताः प्रधानपुरुषा अमी ॥ १६७ ॥
 कुतः सम्भाव्यते तेषां, क्षयश्च मनसापि हि ।
 भुवि सञ्चरतां स्वैरं, वने केसरिणामिव ॥ १६८ ॥
 महारत्नपरीवारा, दुर्वाराः स्वौजसापि हि ।
 केन शक्या निहन्तुं ते, हंतास्वलितशक्तयः ? ॥ १६९ ॥
 चिंतयित्वेति किमिदमिति पृष्टाः क्षमाभुजा ? ।
 ज्वलनप्रभवृत्तान्तं, शशंसुः सचिवादयः ॥ १७० ॥
 ताडितः कुलिशेनेव, तेनोदंतेन भूपतिः ।
 पपात मूर्छितः पृथ्व्यां, पृथिवीमपि कम्पयन् ॥ १७१ ॥
 मातरश्च कुमाराणां, निपेतुर्मूर्छया क्षितौ ।
 पितुर्मातुश्च तुल्यं हि, दुःखं सुतवियोगजम् ॥ १७२ ॥
 राजवेश्मनि लोकानामाक्रन्दोऽथ महानभूत् ।
 समुद्रतटगतीर्तर्गतानां यादसामिव ॥ १७३ ॥
 मन्यादयोऽपि ते स्वामिपुत्रव्यौपत्तिसाक्षिणम् ।
 आत्मानमतिनिन्दन्तो, रुरुदुः करुणस्वरम् ॥ १७४ ॥
 त्रदृशीं स्वामिनोऽवस्थां, तां वीक्षितुमिवाक्षमाः ।
 अंजलिच्छन्नवदनाः, पूच्चकुर्वेत्रैपाणयः ॥ १७५ ॥
 प्राणप्रियाप्यप्यस्त्राणि, त्यजन्तश्चात्मरक्षकाः ।
 प्रलपन्तोऽलुठन् भूमौ, वातभग्ना इव द्रुमाः ॥ १७६ ॥

१ वृत्तान्तेन । २ व्यापत्तिर्मरणम् । ३ द्वारपालाः ।

स्वकञ्चुकान् कञ्चुकिनः, स्फाटयन्तोऽरटन् भृशम् ।
 दैवानलान्तः पतिता, इव तित्तिरिपक्षिणः ॥ १७७ ॥
 हृदयं कुट्टयन्तः स्वं, चिरात्प्राप्तमिव द्विषम् ।
 चेष्ट्यश्चेटाश्च चक्रन्दुर्हताः स्म इति भाषिणः ॥ १७८ ॥
 तालवृन्तानिलेनाम्बुसेकेन च महीपतिः ।
 राज्यश्च संज्ञामासेदुर्दुःखैश्शल्यप्रतोदनीम् ॥ १७९ ॥
 मैलिनीभूतवासस्का, नेत्राश्रुजलकज्जलैः ।
 छाद्यमानकपोलाक्ष्यो र्ललितालकवह्निभिः ॥ १८० ॥
 उरःस्थलकराघातप्रनुटद्वारयष्टयः ।
 निर्भरं भूमिलुठनस्फुटत्कंकणमौक्तिकाः ॥ १८१ ॥
 धूमं शोकानलस्येवोज्झन्त्यो निःश्वासमुच्चकैः ।
 शुण्ठ्यत्कण्ठाधरदला, राजपत्न्योऽरुदन्नथ ॥ १८२ ॥
 ॥ त्रिभिर्विशेषकम् ॥
 धैर्यं लज्जां विवेकं च, विहायैकपदेऽपि हि ।
 राज्ञीवच्छोकविधुरो, विललापेति भूपतिः ॥ १८३ ॥
 हे कुमाराः ! क यूयं स्थ, निर्वृतध्वं विहारतः !
 राज्यायावसरो वोऽद्य, व्रताय सगरस्य तु ॥ १८४ ॥
 कथं न कोऽपि ब्रूते च, सत्यमुक्तं द्विजन्मना ? ।
 दैस्युमेव छलजेन, दैवेन मुषितोऽस्मि ही ॥ १८५ ॥
 अरे रे दैव ! कुत्रासि, कुत्रासि ज्वलनप्रभ ! ।

१ वनाग्निमध्ये । ४ दुःखशल्यनाशनीम् । ३ मैलिनीभूतवस्त्राः ।

४ विकीर्णकेशसमूहैः । ५ चोरेणेव । ६ चोरितोऽस्मि ।

अक्षत्रमिदमाचर्य कायासीर्नीगपांशन ! ॥ १८६ ॥
 सेनापते ! क तेऽगच्छच्छंडोर्दण्डचण्डिमा ? ।
 क्षेमङ्करत्वमगमत्, क पुरोहितरत्न ! ते ? १८७ ॥
 गलितं वर्धके ! किं ते, दुर्गनिर्माणकौशलम् ? ।
 गृहिन् ! संजीवनौषध्यः, किं ते कुत्रापि विस्मृताः ? ॥ १८८ ॥
 गजरत्न ! किमासस्त्वं, तदा गजनिर्मिलिकाम् ! ।
 अश्वरत्न ! समुत्पन्नं, शूलं किं भवतस्तदा ? ॥ १८९ ॥
 चक्रदंडाऽस्यो ! यूयं, किं तदानीं तिरोहिताः ? ।
 अभूतां मणिकाकिण्यौ, निष्प्रभौ किं दिनेन्दुवत् ? ॥ १९० ॥
 आतोद्यपुटवद्भिन्ने, किं युवां छत्रचर्मणी ! ।
 नवापि निधयो ! यूयमस्ताः किमनया भुवा ? ॥ १९१ ॥
 युष्मद्विश्वासतोऽशंकं, रममाणाः कुमारकाः ।
 सर्वैरपि न यत्रातास्तस्मात् पन्नगपांसनात् ॥ १९२ ॥
 करोम्येवं विनष्टे किमिदानीं ज्वलनग्रभम् ? ।
 सगोत्रमपि चेद्वन्मि न हि जीवंति मत्सुताः ॥ १९३ ॥
 ऋषभस्वामिनो वंशे, नैवं कोऽप्यासदन्मृतिम् ? ।
 त्रपाकरमिमं मृत्युं, हा चत्साः कथमाप्नुत ? ॥ १९४ ॥
 पूर्वं मदीयाः सर्वेऽपि, पुरुषायुषजीविनः ।
 दीक्षामाददिरे स्वर्गमैष्वर्गं च लेभिरे ॥ १९५ ॥
 स्वेच्छाविहारश्रद्धापि, भवतां न ह्यपूर्यत ।

१ नागदूषकः, २ नेत्रनिर्मिलिकाम् । ३ मोक्षम् ।

अरण्यानीसमुत्पन्नभूतहानिव दौहदः ॥ १९६ ॥

उदयाय च पूर्णेन्दुदैवाद् ग्रस्तश्च राहुणा ।

फेलेग्रहिश्च सञ्जज्ञे, तरुर्भग्नश्च कुम्भिना ॥ १९७ ॥

आगता च तीरी तीरं, भग्ना च तटभूशृता ।

उन्नतश्च नैवाम्भोदो, विकीर्णश्च नभस्वता ॥ १९८ ॥

निष्पन्नं च त्रीहिवणं, दग्धं च नववहिना ।

धर्मार्थकामयोग्याश्च, जाता यूयं हताश्च हा ॥ १९९ ॥

॥ त्रिभिर्विशेषकम् ॥

प्राप्यापि मद्गृहं वत्सा !, अकृतार्था गता ह हा ।

आढ्यस्य कृपणस्येव, बेश्मोपेत्य वनीपकाः ॥ २०० ॥

तदद्य किमु चक्राद्यै, रत्नैर्निधिभिरप्यलम् ? ।

युष्मान् विना विरहिणो, ज्योत्स्नौद्यानादिकैरिव ॥ २०१ ॥

षट्खण्डभरतक्षेत्रराज्येन यदि वाऽसुभिः ।

असुभ्योऽपि प्रियैः पुत्रैर्विना भूतस्य किं मम ? ॥ २०२ ॥

एवं विलापिनमथो, भूनाथं श्रावकद्विजः ।

स बोधयितुमित्यूचे, सुधामधुरया गिरा ॥ २०३ ॥

—त्रिषष्टि० प० २, स० ६, पृ० ९१-९३

- १ महदरण्यम् । २ वृक्षाणामिव । ३ मनोरथः । ४ फलवान् ।
 ५ हस्तिना । ६ नौका । ७ दूतनमेषः । ८ वायुना । ९ शालिवनम् ।
 १० याचकाः । ११ प्राणैः ।

[३५]

प्रियायाश्चयवने ललिताङ्गस्य आकन्दः ।

हा दयिते ! हा दयिते !, कासि कास्येहि दर्शनं देहि ।

यत् त्वां विना त्रिदिवमपि, दुःखकरं नरकवज्जज्ञे ॥ ७६ ॥

सततं त्वयि चाटुरसे, मम वचसि प्राप नापराधवसरम् ।

त्वद्वदनेन्दुज्योत्स्ना—पानरते दृक्चकोरे च ॥ ७७ ॥

अस्वप्नस्य ममास्तु, स्वप्नेऽप्यन्याश्चयः प्रिये ! कस्मात् ।

लवमात्रं त्वद्विरहा—सहेऽत्र मयि तत् कथं कोपः ? ॥ ७८ ॥—युगम् ॥

न कदापि त्वं कुपिता, मयाऽनुनीताऽपि नैव तेन त्वम् ।

अनुनयसुखाय कृतकं, कृत्वा कोपं स्थिता कापि ॥ ७९ ॥

ज्ञातमिदं तेन त्वां, नन्दनवनकल्पवल्लिकुञ्जान्तः ।

निजवल्लभां निभाल्य, क्रमपतितोऽनुनयमेवकर्ताऽहम् ॥ ८० ॥

इति बुद्धैद्यव स नन्दन—वने भ्रमन् प्रतिनिकुञ्जमित्यूचे ।

हा सुमुखि ! हा घनस्तनि, हा सुश्रोणि ! किमिहापि न त्वमसि ॥ ८१ ॥

—बभ्रानन्दकाव्यम् स० ४

१ अन्या योषित् । २ कोपापनयसुखाय । ३ कृत्रिमम् ।

[३६]

वृषभस्वामिनिर्वाणकल्याणे भरतस्य परिदेवनम् ।

अस्तोकशोकसंछन्नो, भरतो मूर्च्छयाऽपतत् ।

दुःखच्छेदि तदाऽशासीन् न कोऽपि रुदितुं यतः ॥ २१४ ॥

चक्रिणं शापयन् दुःखखेदभेदनकारि तत् ।

शक्रः सैङ्कन्दनं, चक्रे, समग्रैस्त्रिदशैः सह ॥ २१५ ॥

रुदितैरुदितैस्तेषां, विमूर्च्छश्चक्रवर्त्यपि ।

रूरोद रोदसीक्रोडं, पूत्कारैः परिपूरयन् ॥ २१६ ॥

रुदितेन क्षणात् तेन, शोकोऽन्तश्चक्रवर्तिनः ।

कुठारस्फारघातेन, दारुवत् प्राप दीर्घताम् ॥ २१७ ॥

दुःखशल्याकुलस्वान्तविशल्यीकारकारणम् ।

तदादि किल लोकेऽपि, शोकेऽभूद् रुदितक्रमः ॥ २१८ ॥

विल्लाप ततः क्षेमापः, सन्त्यज्येत्यात्मधीरताम् ।

हा तात ! हा जगत्त्रातस्त्यक्त्वा मां गतवानसि ॥ २१९ ॥

बाहुबल्यादयस्तेऽपि आतरो मम निर्ममाः ।

स्वसारौ ब्राह्मी-सून्दर्यौ, पुण्डरीकादयोऽङ्गजाः ॥ २२० ॥

श्रेयांसप्रमुखाः पौत्रा, मां मुक्त्यैकाकिनं हहा ।

प्रक्षीणाखिलकर्माणो, निर्वाणपदमाश्रयन् ॥ २२१ ॥

जीवाम्यद्यापि पापोऽहं, राज्यमोहं त्यजामि न ।

त्वद्धर्मदेशनाशर्म, त्वां विना नाथ ! कुत्र मे ? ॥ २२२ ॥

१ रोदनम् । २ नृपः । ३ पुत्राः ।

मोहप्ररोहणादेवमुद्विलापमिलापतिम् ।

प्रन्नोधमधुरैर्वाक्यैर्बोधयामास दासवः ॥ २२३ ॥

—पद्मानन्दकाव्यम् स० १८

[३७]

प्रभोर्दर्शनवञ्चनात् बाहुबलेर्विलापः ।

तदाकर्ण्य वचः कर्ण-कीलं, तैक्षशिलापतिः ।

सद्यो दधार धीरोऽपि, नेत्रे बाष्पजलाविले ॥ ३७४ ॥

दध्यौ वन्ध्योद्यमश्चेति, चेति तं न मयेति यत् ।

व्रतात् प्रभृति नैकत्रा-वस्थितिं कुरुते प्रभुः ॥ ३७५ ॥

अपि प्रकृतिपौराद्याः प्राप्नुवन्तु पवित्रताम् ।

इति तै सह वन्दिष्ये, स्वामिपादान् दिनोदये ॥ ३७६ ॥

मनोरथो मे भग्नोऽर्थमभाग्योद्धातपाततः ।

हाहा हतोऽस्म्यहं पापो, निष्पुण्यानां शिरोमणिः ॥ ३७७ ॥

—युगम् ॥

विलंबकारिणं धिग् मां लोकानुग्रहकारणात् ।

परार्थकाम्यया मौख्यात्, स्वार्थभ्रंशोऽभवन्मम ॥ ३७८ ॥

धिग् मामबुद्धिमूर्द्धन्यं, धिग् धिग् मां च प्रमादिनम् ।

यत् तातचरणाब्जानामर्चनेनास्मि वंचितः ॥ ३७९ ॥

१ इन्द्रः । २ बाहुबलिः । ३ अश्रुपङ्क्तिर्षणं । ४ अभाग्योदयात् ।

वृथा मम समुत्पन्नो, विश्रमो यद् विभावरी ।
 तद्दिनं दृश्यते यस्मिन्निमो विश्वप्रकाशकः ॥ ३८० ॥
 भास्वंतं सवितारं तं, विनाऽहरपि शैवरी ।
 जाता यन्मे तमोजालैः किलान्धाः सकला दिशः ॥ ३८१ ॥
 प्रमादसदनं स्वामिन् !, यद्यहं तत् कथं त्वया ।
 नात्मपुत्रप्रमोदाय, दिनमेकमपि स्थितम् ? ॥ ३८२ ॥
 लोकेष्वप्यवत् पूर्वं, ममत्वमकृथा यथा ।
 सांप्रतं निर्ममत्वं ते, तथाऽपत्येषु लोकवत् ॥ ३८३ ॥
 धिग् मामेकदिनाहार-ग्रहणेनापि न प्रभुः ।
 मानितस्त्रिजगन्मान्यो, जनसामान्यमप्यहो ॥ ३८४ ॥
 त्वेदसंभावनोद्धूतं, प्रभूतं, मे पराभवम् ।
 अपनेष्यति को नाम, नाथ ! नाथं विना परः ? ॥ ३८५ ॥
 यावत् तेऽजनि वात्सल्यं, सर्वेष्वन्येषु सूनुषु ।
 मय्यासीत् तावदेकस्मिन्, कुत्र तत् ते गतं प्रभो ! ॥ ३८६ ॥
 बाल्येऽपि हृदयकोडे, सदा मां कृतवानसि ।
 संप्रत्यपि ततो नाथ !, हृन्मध्ये धृतवान्न किम् ? ॥ ३८७ ॥
 लोकमर्तुरनालोक-शोकशंकाऽतिसङ्कुलम् ।
 ततस्तं विषमूच्छालमिव मन्त्रीत्यबोधयत् ॥ ३८८ ॥

—पञ्चानन्दकाव्यम् स० १३

[३८]

पुत्रवियोगे मरुदेवाया विलापः ।

भरते नृपतौ पुरःस्थिते, स्मृतपुत्रेश्वरतापरोन्नतिः ।
 सवदश्रुविमिश्रलोचना, मरुदेवा व्यलपत्तरामिति ॥११७॥
 क्व तदाऽऽतैपवारणं पुरा, मम सूनोः शिरसीन्दुसुन्दरम् ? ।
 अधुना क्व दवानलोल्वणं, तपचण्डं तैपनांशुमण्डलम् ? ॥११८॥
 क्व स चामरचारुचालनैश्चलनेत्राकरकंकणकणः ? ।
 श्रैवसोरधुना सुतस्य मे, मशकश्रेणिर्गुणकृतिः क्व सा ? ॥११९॥
 क्व पुरा रथवारणादिभिः सुखयानानि ममाङ्गजन्मनः ।
 अधुना क्व पदातिचारिता, चैरणत्राणमृते विहारिणः ? ॥१२०॥
 मणिपञ्चमुखासने सुखा-सनमन्तः, सदनं क्व तस्य तत् ? ।
 क्व निरासनता वनान्तरे, गिरिशीर्षे निरतस्य साम्प्रतम् ॥१२१॥
 क्व तदस्य सदैव देवतोपहृताहारजलोपजीवनम् ।
 क्व स सम्प्रति भैक्ष्यसम्भृता—भ्यवहारस्तदसम्भवोऽपि वा ॥१२२॥
 श्रवणामृतवर्षणं क्व तन्—मृदुगीतं शयने द्युसुभुवाम् ।
 क्व वनेऽस्य सुतस्य साम्प्रतं—श्रुतिसूचीघनघूकयूकृतिः ॥१२३॥
 स्तनयित्नुकृतं तैपात्ययो—द्वुरधाराजलमुल्वणानिलम् ।
 सहते स तमस्विनीषु ही, गिरिसंगी गजवन्ममाङ्गजः ॥१२४॥

- १ छत्रम् । २ सूर्यमण्डलम् । ३ कर्णयोः । ४ गणगणपदशब्दः ।
 ५ उपानद्विना । ६ देवाङ्गनानाम् । ७ कर्णयोः सूचीकुल्या । ८ मेघकृतम् ।
 ९ वर्षाकाले ।

कमलाकरवद् वनाश्रयो, हिमसन्दोहमयानिलोर्मिभिः ।
 रजनीषु स हैमनीषु ही, क्लममेत्यावरणेन वर्जितः ॥ १२५ ॥
 भृशमुष्णऋतौ सुदारुणैः, किरणैरुष्णरुचेश्चिरं स्थिरैः ।
 म्लपितानननीरजोऽङ्गजः, स सरोवत् परितोऽपि शुष्यति ॥ १२६ ॥
 स निरावरणो निराश्रय-स्तनयो मे 'विसहाय एव हा ।
 शबरो गिरिगः स्फुरद् यथा, खलु कालेष्वखिलेषु दुःखितः ॥ १२७ ॥
 पृथिवीं परिपालयन्त्यमी, भरतो बाहुबलिः सुता परे ।
 न तु कोऽपि करोति संकथामपि सूनोर्मम धिग् विधिक्रमः ॥ १२८ ॥
 इति सन्ततसंस्मृतेः सुतं, पुरतः सङ्गतवद् विजानती ।
 इदमालपति स्म सा भृशं, समुपालम्भनकारिवाभरा ॥ १२९ ॥
 न कदापि ददासि दर्शनं, विशदज्ञाननिधानमानस ! ।
 किमु वत्स ! न वेत्ति वत्सलां, जननीं शोकसमाकुलामिमाम् ॥ १३० ॥
 जरतीत्यर्वधीरणाऽस्ति चेन् मयि पौत्राः प्रतिपौत्रकास्ततः ।
 किमु लल्लुरजल्पिनोऽपि नो, कथमुक्तं प्रथयन्ति ते मनः ? ॥ १३१ ॥
 अनुगौ रहितोऽसि वत्स, तैरपि कच्छप्रमुखैः क्षितीश्वरैः ।
 कथमेकक एव कानने, चरसि क्रूरमृगारिभैरवे ॥ १३२ ॥
 अनुगम्य भवन्तमात्मजं, स्वमवश्यं वरिवस्ययाम्यहम् ।
 तव दुःखजरोदनाश्रुभिः, किमु कुर्वे बत लुप्तलोचना ? ॥ १३३ ॥
 भजति त्वयि राज्यमुज्ज्वलं, सुखमुन्मेषमियेष यन्मयि ।
 अधुना विपिनं श्रयत्यऽभू-दसुखं कोटिगुणं ततः सुत ! ॥ १३४ ॥

१ भानोः । २ सहायरहितः । ३ अग्रतः स्थितमिव । ४ अपमानः

५ अव्यक्तमशुरजल्पिनः । ६ सेवां करोमि । ७ प्रादुर्भावम् ।

इति सा भृशमात्मसम्भवाऽसुखसम्भावनयाऽमिभाविता ।

गलदश्रुजलप्लुतांशुका, व्यलपत् कल्पितमौलिचालना ॥१३५॥

—पद्मानन्दकाव्यम् स० १४

[३९]

गुरोः स्वर्गलोकगमने विजयसेनसूरेर्विलापः ।

श्रुत्वा तद्वज्राहत इवाभवद्वाप्यपूर्णनयनयुगः ।

एष पुनर्दुःखादिदमैजीगदद्गदध्वनितः ॥ २०२ ॥

उच्छिन्नः सैरभूरुहोऽप्यपगता स्वधामधेनुः पुन-

र्भग्नः कामघटो मणिः सुमनसां चूर्णीबभूव क्षणात् ।

दग्धा चित्रलता गतः शकलतां हा दक्षिणावर्तभृ-

त्कैम्बुः स्वर्गिगृहं गते त्वयि गुरौ श्रीहीरसूरीश्वरः (र!) ॥२०३॥

हा हा भूधनबोधनैकविबुध ! श्रीसूरिचूडामणे !

हा सिद्धान्तसमुद्रमन्दरगिरे ! हा शासनौहर्मणे ! ।

हा हा 'यौक्तिकवाक्पुरन्दरगुरो ! वैराग्यवारांनिधे !

हा कारुण्यनिधे ! विधेर्वशतया त्वं कुत्र यातः प्रभो ! ? ॥२०४॥

अद्यास्तं गतवान्सहस्रकिरणश्चन्द्रोऽपि तन्द्रां गतः

शुष्कः क्षीरनिधिर्विधेर्विलसितैर्मैरुर्विलीनः पुनः ।

१ पुत्रदुःखविचारणया । २ वदति स्म । ३ कल्पवृक्षः । ४ कामधेनुः ।

५ शङ्खः । ६ (अकम्बर) नृपप्रतिबोधनेऽद्वैतनैपुण्यवान् । ७ सूर्यः । ८ युक्ति-

युक्तवाचि वाचस्पतिः । ९ समुद्रः । १० निद्राम् ।

भूमौ श्राजिनसैर्वभौमविभवभ्राजिष्णुतां विभ्रति

श्रीसूरीश्वरहीरहीरविजये गीर्वाणगेहं गते ॥ २०५ ॥

गर्जन्ति प्रतिमन्दिरं प्रमुदिता मिथ्यादृशः कैौशिकाः

श्रीमत्संघसरोजकाननमिदं म्लानिं च धत्तेऽधुना ।

संप्राप्तप्रसराः स्फुरन्ति परितो नैक्तञ्चरा दुर्दृशो

यातेऽस्तं गैवि हीरसूर्तिरणौ स्फूर्तिं तमः शीलति ॥ २०६ ॥

—हीरसौभाग्यम् स० १७

[४०]

श्रीहीरविजयसूरिविरहे विजयसेनसूरे- विलापद्वात्रिंशिका ।

ममानिशं यत् त्वमवोच ईश ! सुत ! त्वमास्से मम चेतसीति ।

यथावजाकण्ठकुचोपमां तत् समस्तमुच्चैरैभिजात ! तात ! ॥ ४७ ॥

यर्द्धनिर्वर्णितमङ्गनानां दिवो दिदृक्षुः प्रसभं प्रसन्नम् ।

भवामि यावत्पदपद्मभृङ्गस्तवात्र तावद् न विलम्बितस्त्वम् ॥ ४८ ॥

ममाऽभवद् या भगवंस्त्वदंहिसरोजयोः श्रीः पुरतः स्थितस्य ।

त्वदाननन्यस्तविलोचनस्य सुदुर्लभा साऽथ नैर्भोलतेव ॥ ४९ ॥

१ तीर्थङ्करलक्ष्मीशोभनशीलताम् । २ घृकसदृशाः । ३ चौरा इव ।

४ कुतीर्थिकाः । ५ पृथिव्यां गगने च । ६ रविः । ७ हे कुलीन ! ।

८ देवाङ्गनानां कटाक्षोत्क्षेपरूपमर्धावलोकनम् । ९ शोभा । १० गगनवल्लीव ।

विधाय भूमीस्पृशि भालभागेऽञ्जलिं मम प्रीञ्जलमञ्जुलस्य ।

भवन्निदेशं सृजतोऽभवद् मुँत् क्व साऽथ नाथाऽमृतभुङ्गतेव ? ॥५०॥

पुरातनर्षिब्रजराजराजं विना भवंतं भुवनैकदीपम् ।

कमत्र तातेति भणन्नभीक्षणमहं भविष्यामि विनीतविद्यः ? ॥५१॥

रतिर्भमासीर्दममेश ! योच्चैः प्रपश्यतस्त्वन्मुखपुण्डरीकम् ।

अथाट्ठिजनीवाऽश्मनि सा भवित्री कथं कथं नाथ ! हृदीति मन्ये ? ॥५२॥

करोत्करस्येव रविं भवन्तमभूद् मम श्रीरनुगच्छतो या ।

लतेव सिक्ताऽम्बुधैरः कदा सा पुरा भवत्युन्नतिभाक् प्रकामम् ? ॥५३॥

ब्रजाभिधेह्येहि भणेति भव्यैर्वचोभिरासंस्तव या मुदो मे ।

न तद्बोऽप्यर्थिजनप्रणीतैस्त्वमेधित्वा जीव जयेतिवाक्यैः ॥ ५४ ॥

विना तवाज्ञामथ मुँक्तिकान्तानिषंगदूतीं निजमूर्ध्नि कस्य ।

निदेशमेणीर्नयननेव पुण्ड्रं श्रियः पदं नित्यमहं निधास्ये ? ॥ ५५ ॥

त्वयि प्रयातेऽस्तमनन्तकान्तौ पैयोजिनीभर्तारि भव्यपद्मे ।

ध्रुवं भवित्री भरतावनीयं कुँपाक्षिकोत्प्लूकतमःप्रसारा ॥ ५६ ॥

विना भवंतं गृहरत्नमीश ! सुदीप्तमाधाय कमुत्प्रकाशः ।

^{१६}शिवाध्वनीनो हृदि धाम्नि भावी जनः समस्तो भरतावनीजः ॥५७॥

सुधर्ममुख्यर्षिमतंगजानां धृता त्वया वैमगतेन या धूः ।

- १ सरलः । २ हर्षः । ३ कल्पवल्लीव । ४ वारंवारम् । ५ अभ्य-
स्तविध । ६ हे निर्ममेश ! । ७ दृष्टि । ८ किरणपुञ्जस्य । ९ भविष्यतीत्यर्थे ।
१० मुक्तिवधूसङ्गदूतीम् । ११ कामिनीव । १२ सूर्यः । १३ भव्यानां
पद्मा श्रीर्यस्मात् तस्मिन् । १४ कुपाक्षिका एबोलूकाः । १५ दीपम् ।
१६ परमपदपथिकः । १७ वामांसस्थेन मनोज्ञगतिना वा ।

कथं मयैकेन च दक्षिणेन धरिष्यते सा ननु तैर्णकेन ? ॥ ५८ ॥
 अर्चितयित्वेति मैदाकृतिं द्राक् त्वमप्सरःकेलिरसानसेवीः ।
 न चेद् भवाद्गृहितकारिपित्रा विमुच्यते किं पृथुको लघीयान् ? ॥ ५९ ॥
 अकब्बरोऽयं नरराजरत्नं भवांश्च सर्वर्षिजनावतंसः ।
 मिथश्च योऽभूद् युवयोर्निषंगः सुवर्णमण्योरिव वर्णनीयः ॥ ६० ॥
 सै जातवान् दत्तसमस्तसंपद् नृणां कृषीणामिव वारिवाहः ।
 प्रकाशभाग् भानुमतेव लोको महस्विना तेन बभूव सर्वः ॥ ६१ ॥
 मरुष्विवार्मैर्त्यमहीरुह सै जनेषु चासीत् सततं हिताय ।
 कदाऽथ भावी सुखकृत् प्रजानां पयोरुहां पूष्ण इवोदयः स ? ॥ ६२ ॥
 शशीव पक्षेण सितेतरेण कलाकलापं क्रमतो घ्नतेह ।
 सै नाशितस्त्वां हरता विधात्रा जगत्पयोराशिविलासमूलम् ॥ ६३ ॥
 विवाहिता श्रीमदकब्बराय वराय तात ! त्वयका द्विजेन ।
 कृपाकनी रूपबलद्विबीजं तथा यथार्थाद्भुतमंत्रभाजा ॥ ६४ ॥
 यथा युतौ नित्यमिमावभूतां सुदंपती भावरसान् प्रपन्नौ ।
 विनाऽस्ति न त्वां स परत्र मंत्रः स्मरन्नदस्तापमुपैम्यहं ही ! ॥ ६५ ॥
 —युग्मम्

अकब्बरो बब्बरवंशजन्मा त्वंयीद्वबुद्धिर्भृशमस्ति भूपः ।
 सुभक्तिभाजस्त्वयि येऽसुंभाजः स तानसून् स्वानिव पाति नित्यम् ॥ ६६ ॥

- १ वत्सकेन । २ लघीयःस्वरूपां । ३ बालः । ४ युवयोः सङ्गः ।
 ५ सङ्गेन । ६ सुरतरुः । ७ सङ्गः । ८ रवेः । ९ युवयोः सङ्गः ।
 १० दीप्तमतिः । ११ प्राणिनः ।

अभूद् यदारोह इहास्तिकानां सुदुर्लभः कल्प इवाऽनयानाम् ।
 स 'सिद्धशैलो भगवन्? भवद्वाक्प्रदीपसोद्द्योतहृदा व्यधायि ॥ ६७ ॥
 अक्वब्धरेणाऽवनिवल्लभेन यदार्हतानां कैरसाद् नितान्तम् ।
 सुधांशुतुल्या तव कीर्तिरेषा विशेषविद्विर्लिखिताऽर्कबिम्बे ॥ ६८ ॥
 —युग्मम् ।

कुपाक्षिकव्यूहवचोऽम्बुवाहात् सपङ्कमासीज्जनचित्ततोयम् ।
 विभो ! भवद्वाक्कैतकाऽच्छचूर्णप्रयोगतस्तद् विमलं बभूव ॥ ६९ ॥
 ततस्तदन्तः सदसच्च वस्तु जिनोदितं तात ! तवाऽनुभावात् ।
 उपैति सर्वं प्रतिबिम्बभावं पयोनिधौ बिम्बमिवाऽमृतांशोः ॥ ७० ॥
 त्वयि प्रदीपे प्रकटप्रभावे गतेऽस्तमस्तान्ध्यभरप्रसारे ।
 अथातिमात्रं कलिकालदोषागमात् तमो भूरि भविष्यतीह ॥ ७१ ॥
 मुदं मम त्वन्मुखपुण्डरीकं निपीय या दृग्भ्रमरी बभार ।
 अनन्यवृत्तेस्तदभावतोऽस्या मरौ मराल्या इव किं रतिः स्यात्? ॥ ७२ ॥
 चिरं शुचिर्या मम दृक्चकोरद्वयी पपौ त्वद्वदनेन्दुबिम्बम् ।
 अथेयमस्याः प्रलयं प्रयाता कथं पिपासा बहुकालजन्मा ? ॥ ७३ ॥
 पितस्तवाऽत्यद्भुतसंयमस्य फलं स्फुरद् निर्घृतिरेव वचमः ।
 यदप्यसरोभूसुखभूरभूस्त्वं कलेर्बलीयः किल जृम्भितं तत् ॥ ७४ ॥
 तपो जपो ब्रह्म च हर्षकृद् मे मुँमुक्षुधर्मः सुभग प्रियश्च ।
 यदीत्यभाणीर्भगवन् ! मुधा तद् विहाय सर्वं यदभूः स्वरिच्छुः ॥ ७५ ॥

१ दुर्भाग्यानाम् । २ शत्रुञ्जयः । ३ हस्तायत्तः । ४ कतकाख्यफलस्य
 निर्मलचूर्णस्य । ५ मोक्षः । ६ देवाङ्गनाजातसुखस्थानम् । ७ साधुधर्मः ।

नवो भवच्छोचैनदन्दशूको दुरन्तसन्तापविषापहारि ।
 तवाभिधानं स्मरतां निहन्ति यदाशु चैतन्यमशेषमेव ॥ ७६ ॥
 त्वया प्रदीपेन तमोहरेण प्रकाशितं यज्जिनशासनौकैः ।
 न तत्र मिथ्यात्विभुजङ्गचक्षुर्हतिस्तैदीयाहतये बभूव ॥ ७७ ॥
 यदीयहृद्यस्ति तवाभिधानं मुनीन्द्र ! तेषां त्वमिहासि साक्षात् ।
 निरीक्ष्य लेखाक्षरमत्र लोको वैयस्यमायातमिवाऽवगच्छेत् ॥ ७८ ॥
 इति क्षरन्नक्षिजलं विलापादैवग्रहादब्द इवाऽम्बुवृष्टेः ।
 समस्तसंघाग्रहतो व्यरंसीत् सुधीरनूचानशिरोऽवतंसः ॥ ७९ ॥

—विजयप्रशस्त्याम् स० १४

१ शोकाहिः । २ गृहम् । ३ तदुपघाताय । ४ मित्रम् । ५ मेघविघ्न-
 रूपाद् वृष्टिरोधात् ।

[४१]

श्रीवीरजिनेश्वरवियोगे नन्दिवर्धनस्य विलापः ।

त्वया विना वीर । कथं व्रजामो ? गृहेऽधुना शून्यवनोपमाने ।
गोष्ठीसुखं केन सहाचरामो ? भोक्ष्यामहे केन सहाऽथ बन्धो ! ॥१॥
सर्वेषु कार्येषु च वीर वीरे—त्यामन्त्रणाद्दर्शनतस्तत्त्वार्थ ! ।
प्रेमप्रकर्षादभजाम हर्षं, निराश्रयाश्चाऽथ कमाश्रयामः ? ॥ २ ॥
अतिप्रियं बान्धव ! दर्शनं ते, सुधाऽञ्जनं भावि कदाऽस्मदक्ष्णोः ? ।
नीरागचित्तोऽपि कदाचिदस्मान्, स्मरिष्यसि प्रौढगुणाभिराम ! ॥३॥

—कल्पमृत्रसुबोधिकावृत्तौ पृ० ११३

[४२]

श्रीमहावीरप्रभुनिर्वाणे गौतमस्य विलापः ।

प्रसरति मिथ्यात्वतमो, गर्जन्ति कुतीर्थिकौशिका अद्य ।

दुर्भिक्षडैमरवैरादि—राक्षसाः प्रसरमेप्यन्ति ॥ १ ॥

राहुग्रस्तनिशाकर-मिव गगनं दीपहीनमिव भवनम् ।

भरतमिदं गतशोभं, त्वया विनाऽद्य प्रभो ! जज्ञे ॥ २ ॥

कस्यांहिणीठे प्रणतः पदार्थान्, पुनः पुनः प्रश्नपदीकरोमि ?

कं वा भदन्तेति वदामि ? को वा, मां गौतमेत्यासगिराऽथ वक्ता ? ॥ ३ ॥

हा ! हा ! हा ! वीर ! किं कृतं ? यदीदृशेऽवसरेऽहं दूरीकृतः,
किं माण्डकं मण्डयित्वा बालवत्तवाञ्चलेऽलगिष्यं ? किं केवलभागममार्ग-
यिष्यं ? किं मुक्तौ सङ्कीर्णं अभविष्यत् ? किं वा तव भारोऽभविष्यत् ?
यदेवं मां विमुच्य गतः, एवं च 'वीर ! वीर !' इति कुर्वतो वी-
इति मुखे लभं गौतमस्य,

—कल्पसूत्रसुबोधिकावृत्तौ पृ० १३७

[४३]

गर्भनिश्चलत्वे त्रिशलाया विलापः ।

ततो—भगवतो निश्चलावस्थानानन्तरं तस्यास्त्रिशलाक्षत्रियाण्या-
अयमेतद्रूपो यावत् अध्यवसायः समुत्पन्नः, कोऽसौ ? इत्याह—हतो मे-मदीयः
स गर्भः किं केनचिद्देवादिना हतः ?, अथवा स मे गर्भः किं मृतः ?
अथवा स मे गर्भः किं च्युतो ? गर्भस्वभावात् परिभ्रष्टः, अथवा स मे
गर्भः किं गलितः ?-द्रवीभूय क्षरितः, यस्मात्कारणात् एष मे गर्भः पूर्वं
एजते-पूर्वं कम्पमानोऽभूत्, इदानीं नैजते-न कंपते इतिकृत्वा-इति हेतोः
उपहत—कलुषीभूतो मनःसंकल्पो यस्याः सा तथा चिन्ता—गर्भहरणा-
दिविकल्पसंभवा अर्त्तिस्तया यः शोकः स एव सागरः—समुद्रस्तत्र
प्रविष्टा—ब्रूहिन्ना, अतएव करतले पर्यस्तं—स्थापितं मुखं यया सा तथा,
आर्त्तध्यानोपगता भूमिगतदृष्टिका ध्यायति, अथ सा त्रिशला तदानीं
यद् ध्यायति स्म तद्विस्म्यते—

सत्यमिदं यदि भविता, मदीयगर्भस्य कथमपीह तदा ।

निष्पुण्यकजीवाना—मवधिरिति ख्यातिमत्यभवम् ॥ १ ॥

यद्वा चिन्तारत्नं, न हि नन्दति भाग्यहीनजनसदने ।

नाऽपि च रत्ननिधानं, दरिद्रगृहसंगतीभवति ॥ २ ॥

कल्पतरुर्मरुभूमौ, न प्रादुर्भवति भूम्यभाग्यवशात् ।

न हि निष्पुण्यपिपासितनृणां, पीयूषसामग्री ॥ ३ ॥

हा धिग् ! धिग् ! दैवं प्रति, किं चक्रे तेन सतत्चक्रेण ? ।

यन्मे मनोरथतरु—मूलादुन्मूलितोऽनेन ॥ ४ ॥

आतं दत्त्वापि च मे लोचनयुगलं कलङ्कविकलमलम् ।
 दत्त्वा पुनरुद्दालितमधमेनाऽनेन निधिरत्नम् ॥ ५ ॥
 आरोप्य मेरुशिखरं, प्रपातिता पापिनाऽमुनाऽहमियम् ।
 परिवेष्याऽप्याऽऽकृष्टं, भोजनभाजनमलज्जेन ॥ ६ ॥
 यद्वा मयाऽपराद्धं भवान्तरेऽस्मिन् भवेऽपि किं ? धातः ।
 यस्मादेवं कुर्वन्नुचिताऽनुचितं न चिन्तयसि ? ॥ ७ ॥
 अथ किं कुर्वे ? क्व च वा, गच्छामि ? वदामि कस्य वा पुरतः ? ।
 दुर्दैवेन च दग्धा, मुग्धा जग्धाऽधमेन पुनः ॥ ८ ॥
 किं राज्येनाऽप्यमुना ? किं वा कृत्रिमसुखैर्विषयजन्यैः ? ।
 किं वा दुकूलशय्याशयनोद्भवशर्महर्म्येण ? ॥ ९ ॥
 गजवृषभादिस्वनैः, सूचितमुचितं शुचिं त्रिजगदचर्यम् ।
 त्रिभुवनजनासपत्नं, विना जनानन्दिसुतरत्नम् ॥ १० ॥ युष्मम् ॥
 धिक् संसारमसारं, धिग्दुःखव्याप्तविषयसुखलेशान् ।
 मधुलिप्तखड्गधारा—लेहनतुलितानहो लुलितान् ॥ ११ ॥
 यद्वा मयका किञ्चित्तथाविधं दुष्कृतं कृतं कर्म ।
 पूर्वभवे यदृषिभिः, प्रोक्तमिदं धर्मशास्त्रेषु ॥ १२ ॥
 पशुपत्तिखमाणुसाणं, बाले जोऽवि हु विओअए पावो ।
 सो अणवद्धो जायइ, अह जायइ तो विवज्जिज्जा ॥ १३ ॥

१ भक्षिताः । २ पशुपक्षिमानुषाणां बालान् योऽपि च त्रियोजयति पापः ।

सोऽनपत्यो जायते अथ जायते ततो विपद्येत ॥

तत् पङ्कटा मया किं, त्यक्ता वा त्याजिता अधमबुद्ध्या ? ।
 लघुवत्सानां मात्रा, समं वियोगः कृतः किं वा ? ॥ १४ ॥
 तेषां दुग्धापायोऽकारि मया कारितोऽथवा लोकैः ।
 किं वा सवालकोन्दुरु—बिलानि परिपूरितानि जलैः ? ॥ १५ ॥
 किं वा साण्डशिशून्यपि, खगनीडानि प्रपातितानि भुवि ।
 पिकशुकुकुट्टकादेर्बालवियोगोऽथवा विहितः ॥ १६ ॥
 किं वा बालकहत्याऽकारि सपत्नीसुताद्युपरि दुष्टम् ।
 चिन्तिमचिन्त्यमपि वा कृतानि किं कर्मणादीनि ? ॥ १७ ॥
 किं वा गर्भस्तम्भनशातनपातनमुखं मया चक्रे ? ।
 तन्मन्त्रभेषजान्यपि, किं वा मयका प्रयुक्तानि ? ॥ १८ ॥
 अथवा भवान्तरे किं ? मया कृतं शीलखण्डनं बहुशः ।
 यदिदं दुःखं तस्माद्विना न संभवति जीवानाम् ॥ १९ ॥

यतः—

कुरंडरंडत्तणदुब्भगाइं, वंज्जत्तनिंदूविसकन्नगाइं ।
 लैहंति जम्मंतरभगसीला, नाऊण कुज्जा दढसीलभावं ॥ २० ॥
 एवं चिंताऽऽक्रांता, ध्यायंती म्लानकमलसमवदना ।
 दृष्टा शिष्टेन सखी-जनेन, तत्कारणं पृष्टा ॥ २१ ॥
 प्रोवाच साश्रुलोचनरचना निःश्वासकलितवचनेन ।
 किं मन्दभागधेया, वदामि ? यज्जीवितं मेऽगात् ॥ २२ ॥

- १ कुरण्डत्वरंडत्वदुर्भगत्वानि वन्ध्यत्वनिंदु (मृतापत्यप्रसूः) विषकन्यकत्वादि ।
 लभन्ते जन्मान्तरभग्नशीला ज्ञात्वा कुर्यात् दृढशीलभावं ॥
 २ जम्मंतरे खंडिअसीलभावा इति तृतीयपादपाठः पुस्तकान्तरे ।

सख्यो जगुरथ रे सखि !, शान्तममङ्गलमशेषमन्यदिह ।
 गर्भस्य तेऽस्ति कुशलं, नवेति वद कोविदे ! सत्यम् ॥ २३ ॥
 सा प्रोचे गर्भस्य च, कुशले किमकुशलमस्ति मे सत्यः ! ।
 इत्याद्युत्तवा मूच्छामापन्ना पतति भूर्पीठे ॥ २४ ॥
 शीतलवातप्रभृतिभिरुपचारैर्बहुतरैः सखीभीः सा ।
 संप्रापितचैतन्योत्तिष्ठति विलपति च पुनरेवम् ॥ २५ ॥
 गैरुण्ण अणोरपारे रयणनिहाणे अ सायरे पत्तो ।
 छिद्दघटो न भरिज्जइ, ता किं दोसो जलनिहिस्स ? ॥ २६ ॥
 पैत्ते वसन्तमासे, रिद्धिं पावंति सयल्वणराई ।
 जं न करीरे पत्तं, ता किं दोसो वसंतस्स ? ॥ २७ ॥
 उत्तुंगो सरलतरु, बहुफलभारेण नमिअसज्जंगो ।
 कुज्जो फलं न पावइ, ता किं दोसो तरुवरस्स ? ॥ २८ ॥
 समीहितं यन्न भलामहे वयं, प्रभो ! न दोषस्तव कर्मणो मम ।
 दिवाऽप्युलूको यदि नावलोकते, तदा स दोषः कथमंशुमालिनः ?
 ॥ २९ ॥

- १ गुल्फेऽनर्वाक्पारे रत्ननिधाने च सागरे प्रातः ।
छिद्दघटो न भ्रियते तर्हि किं दोषो जलनिधेः ? ॥
- २ प्राप्ते वसन्तमासे ऋद्धिं प्राप्नोति सकलवनराजी ।
यन्न करीरे पत्रं तर्हि किं दोषो वसन्तस्य ? ॥
- ३ उत्तुङ्गः सरलतरुर्बहुफलभारेण न तसर्वाङ्गः ।
कुब्जः फलं न प्राप्नोति तर्हि किं दोषस्तखरस्य ? ॥

अथ मे मरणं शरणं, किं कारणं विफलजीवितव्येन ? ।
 तत् श्रुत्वेति व्यलपत, सख्यादिः सकलपरिवारः? ॥ ३० ॥
 हा । किमुपस्थितमेतत्, निष्कारणवैरिविधिनियोगेन ।
 हा ? कुलदेव्यः क्व गता ? यदुदासीनाः स्थिता यूयम् ॥ ३१ ॥
 अथ तत्र प्रत्यूहे, विचक्षणाः कारयन्ति कुलवृद्धाः ।
 शान्तिकपौष्टिकमन्त्रो-पयाचितादीनि कृत्यानि ॥ ३२ ॥
 पृच्छन्ति च दैवज्ञान्, निषेधयन्त्यपि च नाटकादीनि ।
 अतिगाढशब्दविरचितवचनानि निवारयन्त्यपि च ॥ ३३ ॥
 राजाऽपि लोककलितः, शोकाकुलितोऽजनिष्ट शिष्टमतिः ।
 किं कर्तव्यविमूढाः, संजाता मन्त्रिणः सर्वे ॥ ३४ ॥

—कल्पसूत्रसुबोधिकावृत्तौ पृ० ८२-८४

[४४]

श्रीरत्नाकरसूरैवैराग्यगभिंताऽनुशयपञ्चविंशतिका ।

श्रेयः श्रियां मङ्गलकेलिसद्म !, नरेन्द्रदेवेन्द्रनताङ्घ्रिपद्म ! ।

सर्वज्ञ ! सर्वातिशयप्रधान !, चिरं जय ज्ञानकलानिधान ! ॥ १ ॥

जगत्त्रयाधार ! कृपावतार !, दुर्वारसंसारविकारवैद्य ! ।

श्रीवीतराग ! त्वयि मुग्धभावाद्विज्ञ ! प्रभो ! विज्ञपयामि किञ्चित् ॥ २ ॥

किं बाललीला कलितो न बालः, पित्रोः पुरो जल्पति निर्विकल्पः ? ।

तथा यथार्थं कथयामि नाथ !, निजैशयं सानुशयस्तवाग्रे ॥ ३ ॥

दत्तं न दानं परिशीलितं च, न शैलि शीलं न तपोऽभितप्तम् ।

शुभो न भावोऽप्यभवद्भवेऽस्मिन्, विभो ! मया आन्तमहो मुधैव ॥ ४ ॥

दग्धोऽग्निना क्रोधमयेन दष्टो, दुष्टेन लोभाख्यमहोरगेण ।

ग्रस्तोऽभिमानाजगरेण मायाजालेन बद्धोऽस्मि कथं भजे त्वाम् ॥ ५ ॥

कृतं मयाऽमूत्र हितं न चेह-लोकेऽपि लोकेश ! सुखं न मेऽभूत् ।

अस्मादृशां केवलमेव जन्म, जिनेश ! जज्ञे भवपूरणाय ॥ ६ ॥

मन्ये मनो यत्र मनोज्ञवृत्तं त्वदास्यपीयूषमयूखलाभात् ।

द्रुतं महानन्दरसं कठोरमस्मादृशां देव ! तदश्मतोऽपि ॥ ७ ॥

त्वत्तः सुदुष्प्राप्यमिदं मयासं रत्नत्रयं भूरिभवभ्रमेण ।

प्रमादनिद्रावशतो गतं तत्, कस्याग्रतो नायक ! पुत्करोमि ॥ ८ ॥

वैराग्यरंगः परवचनाय, धर्मोपदेशो जनरंजनाय ।

वादाय विद्याऽध्ययनं च मेऽभूत्, कियद् ब्रुवे हास्यकरं स्वमीश ! ॥ ९ ॥

१ स्वाभिप्रायम् । २ पश्चात्तापसहितः । ३ मनोहरम् । ४ महासपेण ।

परापवादेन मुखं सदोषं, नेत्रं परस्त्रीजनवीक्षणेन ।
 चेतः परीपायविचिन्तनेन, कृतं भविष्यामि कथं विभोऽहम् ॥ १० ॥
 विडम्बितं यत्स्मरघस्मरार्ति—दशावशात्स्वं, विषयांधलेन ।
 प्रकाशितं तद्भवतो ह्रियैव, सर्वज्ञ ! सर्वं स्वयमेव बेत्सि ॥ ११ ॥
 ध्वस्तोऽन्यमन्त्रैः परमेष्टिमन्त्रः कुशास्त्रवाक्यैर्निहतागमोक्तिः ।
 कर्तुं वृथा कर्म कुदेवसंगादवाञ्छि हि नाथ ! मतिभ्रमो मे ॥ १२ ॥
 विमुच्य दृग्लक्ष्यगतं भवन्तं, ध्याता मया मूढधिया हृदंतः ।
 कटाक्षवक्षोजगभीरनाभिकटीतटीयाः सुदृशां विलासाः ॥ १३ ॥
 लोलेक्षणावक्त्रनिरीक्षणेन, यो मानसे रागलवो विलग्नः ।
 न शुद्धसिद्धान्तपयोधिमध्ये, धौतोऽप्यगात्तारक ! कारणं किम् ॥ १४ ॥
 अङ्गं न चङ्गं न गणो गुणानां, न निर्मलः कोऽपि कलाविलासः ।
 स्फुरत्प्रभा न प्रभुता च काऽपि, तथाऽप्यहंकारकदर्थितोऽहम् ॥ १५ ॥
 आयुर्गल्याशु न पापबुद्धिर्गतं वयो नो विषयाभिलाषः ।
 यत्नश्च भैषज्यविधौ न धर्मे, स्यामिन्महामोहविडम्बना मे ॥ १६ ॥
 नाऽत्मा न पुण्यं न भवो न पापं, मया विटानां कटुगीरपीयम् ।
 अधारि कर्णे त्वयि केवलार्के, परिस्फुटे सत्यपि देव ! धिग् माम् ॥ १७ ॥
 न देवपूजा न च पात्रपूजा न श्राद्धधर्मश्च न साधुधर्मः ।
 लब्ध्वाऽपि मानुष्यमिदं समस्तं, कृतं मयाऽरण्यविलापतुल्यम् ॥ १८ ॥
 चक्रे मयाऽसत्स्वपि कामधेनुकल्पद्रुचिन्तामणिषु स्पृहार्तिः ।
 न जैनधर्मे स्फुटशर्मदेऽपि, जिनेश ! मे पश्य विमूढभावम् ॥ १९ ॥

सद्भोगलीला न च ^१रोगकीला, धनागमो नो ^२निधनागमश्च ।
 दारा न कारा नरकस्य चित्ते, व्यचिन्ति नित्यं मयकाऽधमेन ॥ २० ॥
 स्थितं न साधोर्हृदि साधुवृत्तात्, परोपकारान्न यशोऽर्जितं च ।
 कृतं न तीर्थोद्धरणादिकृत्यं, मया मुधा हारितमेव जन्म ॥ २१ ॥
 वैराग्यरङ्गो न गुरुदितेषु, न दुर्जनानां वचनेषु शान्तिः ।
 नाऽध्यात्मलेशो मम कोऽपि देव ! तार्यः कथङ्कारमयं भवान्निधः ॥ २२ ॥
 पूर्वं भवेऽकारि मया न पुण्यमागामिजन्मन्यपि नो करिष्ये ।
 यदीदृशोऽहं मम तेन नष्टा, भूतोद्भवद्वाविभवन्नयीश ! ॥ २३ ॥
 किं वा मुधाऽहं बहुधा सुंभाभुक्पूज्य ! त्वदग्रे चरितं स्वकीयं ।
 जल्पामि यस्मात् त्रिजगत्स्वरूपनिरूपकस्त्वं कियदेतदत्र ॥ २४ ॥
 दीनोद्धारधुरंधरस्त्वदपरो, नास्ते मदन्यः कृपा—
 पात्रं नात्रैजने जिनेष्वर ! तथाप्येतां न याचे श्रियम् ।
 किं त्वर्हन्निदमेव केवलमहो सद्बोधिरत्नं शिवं,
 श्रीरत्नाकर ! मंगलैकनिलय ! श्रेयस्करं प्रार्थये ॥ २५ ॥

—श्रीरत्नाकरपञ्चविंशतिका

इति श्री करुणारसकदम्बके संस्कृतः
 प्रथमखण्डः समाप्तः ।

१ रोगा एव कीलकाः । २ मृत्योः । ३ कारागाराणि । ४ देवाः ।
 ५ इह लोके । ६ द्रव्यसम्पदम् ।

प्रतिपद्य

। ०